

ZBORNİK

za percepciju naučnog rada

i poznavanje rekvizita

njegove ocene (knjiga 1.)

D. Pavlović-Breneselović & Ž. Krnjaja, Beograd: Obrazovanje i nauka u neoliberalnom lavirintu: gde stanuje kvalitet ? · A. Stević, Kembridž: Književne studije i problem vrednovanja naučnih rezultata u humanistici · I. Kovačević, Beograd: Suzbijanje suverenizma u humanističkim naukama na primeru naučne politike u Srbiji · A. Pavlović, Beograd: Kako (pre)vrednovati humanistiku ? · P. Kostorz, Flinster: O smislu recenziranja radova u pravnim časopisima · N. Zečević, London: Akademska vidljivost u srpskoj vizantologiji 1906-2016 · I. Martinović, Rijeka: Kritika kvantitativnih metoda ocjene znanstvene djelatnosti · V. Čolović, Beograd: Osnovne karakteristike regulisanja razvoja naučnoistraživačkog rada u Irskoj i Sloveniji · I. Bašić & A. Pavićević, Beograd: Između politike, istorije i ideologija: humanistika u okrilju kargo kulta · J. Ćirić, Beograd: O nauci i bodovanjima u nauci: nekoliko razmišljanja nekadašnjeg člana Komisije za sticanje naučnih zvanja · L. Breneselović, Flinhen: Racionalni i iracionalni elementi administracije i ocene naučnog rada.

Institut za uporedno pravo.

Monografija br. 165.

ZBORNIK
ZA PERCEPCIJU NAUČNOG RADA
I POZNAVANJE REKVIZITA NJEGOVE OCENE
(Knjiga 1.)

Monografija br. 165.
ZBORNIK
ZA PERCEPCIJU NAUČNOG RADA
I POZNAVANJE REKVIZITA NJEGOVE OCENE
(Knjiga 1.)

Izdavač

Institut za uporedno pravo
Terazije 41, Beograd

Za izdavača

prof. dr Vladimir Čolović

Urednici

dr Jovan Ćirić
mag. Luka Breneselović

Recenzenti

doc. dr Igor Vuletić, Osijek
prof. dr Nataša Mrvić-Petrović, Beograd
doc. dr Jelena Ćeranić, Beograd

Korektura

Slavka Vlalukin; Nevenka Žalac
Alan Joseph Belcourt

Tiraž

300

ISBN 978-86-80186-27-6

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd.

© Institut za uporedno pravo, 2017.

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovano, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom — elektronskim, mehaničkim, kopiranjem, snimanjem, ili na bilo koji drugi način bez prethodne saglasnosti autora i izdavača.

ZBORNIK
ZA PERCEPCIJU NAUČNOG RADA
i poznavanje rekvizita njegove ocene

(Knjiga 1.)

Priredili:
Jovan Ćirić · Luka Breneselović

Institut za uporedno pravo
Beograd, 2017.

SADRŽAJ

„ZBORNİK“	VII
<i>Dragana Pavlović-Breneselović · Živka Krnjaja</i>	
OBRAZOVANJE I NAUKA U NEOLIBERALNOM LAVIRINTU: GDE STANUJE KVALITET?.....	1
<i>Aleksandar Stević</i>	
KNJIŽEVNE STUDIJE I PROBLEM VREDNOVANJA NAUČNIH REZULTATA U HUMANISTICI	15
<i>Ivan Kovačević</i>	
SUZBIJANJE SUVERENIZMA U HUMANISTIČKIM NAUKAMA NA PRIMERU NAUČNE POLITIKE U SRBIJI	31
<i>Aleksandar Pavlović</i>	
KAKO (PRE)VREDNOVATI HUMANISTIKU ? VREDNOVANJE NAUČNOG UČINKA U KONTEKSTU AKTUELNIH PROBLEMA DRUŠTVENIH NAUKA U SRBIJI.....	41
<i>Peter Kostorz</i>	
O SMISLU RECENZIRANJA RADOVA U PRAVNIM ČASOPISIMA.....	49
<i>Nada Zečević</i>	
AKADEMSKA VIDLJIVOST U SRPSKOJ VIZANTOLOGIJU 1906–2016 PERFECTIO I NJENA HAMARTIA.....	57
<i>Igor Martinović</i>	
KRITIKA KVANTITATIVNIH METODA OCJENE ZNANSTVENE DJELATNOSTI (S POSEBNIM OSVRTOM NA KAZNENO PRAVO I PRILIKE U HRVATSKOJ).....	71
<i>Vladimir Čolović</i>	
OSNOVNE KARAKTERISTIKE REGULISANJA RAZVOJA NAUČNOISTRAŽIVAČKOG RADA U REPUBLICI IRSKOJ I REPUBLICI SLOVENIJI.....	87
<i>Ivana Bašić · Aleskandra Pavičević</i>	
IZMEĐU POLITIKE, ISTORIJE I IDEOLOGIJA: HUMANISTIKA U OKRILJU KARGO KULTA	99

Jovan Ćirić

O NAUCI I BODOVANJIMA U NAUCI: NEKOLIKO RAZMIŠLJANJA
NEKADAŠNJEG ČLANA KOMISIJE ZA STICANJE NAUČNIH ZVANJA ... 117

Luka Breneselović

RACIONALNI I IRACIONALNI ELEMENTI ADMINISTRACIJE
I OCENE NAUČNOG RADA. 131

„Zbornik“

Urednici su ovog zbornika složni da se u poslednjih 15 godina u Republici Srbiji i okruženju navezao čitav splet strateških i administrativnih odluka koje su, i kada su donošene sa dobrim namerama, otežale a ponegde i praktično onemogućile naučni rad. Držimo da je za razvoj nauke u Srbiji i u regionu od posebnog značaja bio tok događaja 2016. godine, koji u našem viđenju oslikava celu paradigmatiku odnosa prema nauci i istraživanjima u Srbiji. Iz hronike događaja izdvajamo:

Početak 2016. srpsko Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je kao prateći dokument uz novi Zakon o nauci, donelo i novi Pravilnik o vrednovanju naučno-istraživačkog rada i izboru u naučna zvanja. Taj je dokument stupio na snagu odmah na dan objavljivanja i to je jedna od njegovih startnih i najozbiljnijih manjkavosti. Kasnije, 6. maja 2016, Vlada je Republike Srbije donela odluku da povuče iz procedure, odnosno da odustane od raspisivanja konkursa za novi projektni ciklus i da stari projektni ciklus produži za još šest meseci. Verovatno čistom tehničkom omaškom, Vlada nije donela odluku o stavljanju van snage Pravilnika iz marta 2016, tako da bi se — da uzmemo jedan ekstremni primer — i za evaluaciju rada istraživača koji su doktorirali recimo 12. marta, imao primenjivati Pravilnik koji je stupio na snagu tri dana ranije, 9. marta. Mnoštvo ljudi, i najvršnjih stručnjaka, stavljen je tako u bitno nepovoljan položaj, jer praktično nije postojao nikakav *vacatio legis* ili poseban prelazni režim. Ljudi su se za svoje napredovanje godinama pripremali po jednim kriterijumima i pravilima, a onda je u najbukvalnijem značenju tog izraza preko noći sve promenjeno i čitava armija ljudi našla se u bitno nepovoljnom položaju.

To je bio osnovni razlog i podsticaj za saradnike Instituta za uporedno pravo, koji je i naučni izdavač ovog zbornika, da u septembru 2016. pred Ustavnim sudom Srbije pokrenu podnošenjem posebne inicijative postupak za ocenu ustavnosti navedenog akta. U inicijativi se kaže da rečeni Pravilnik nije usvojen u propisanoj zakonskoj proceduri (formalna manljivost), a to će reći da nije dobio prethodnu saglasnost — verifikaciju Nacionalnog saveta za nauku, jednostavno zato što Nacionalni savet tada još nije ni bio oformljen odn. nije ni postojao. Osim toga, podnosioci inicijative su rekli i to da je po njihovom mišljenju protivustavno i što je u Pravilniku predviđeno da će Ministarstvo jednom godišnje menjati dotični Pravilnik i kriterijume i merila u njemu, čime se ozbiljno ugrožava elementarna mogućnost orijentacije u pravnom prostoru (načelo pravne sigurnosti). Po mišljenju saradnika Instituta za uporedno pravo, jedna od najspornijih stvari jeste diskriminacija naučnih radnika koji pišu i objavljuju na našem jeziku i u domaćim časopisima, a po njima takođe postoji i diskriminacija u poređenju najizvrsnijih delatnika iz instituta sa jedne strane i delatnika sa univerziteta sa druge. Zadiranje u autonomiju naučnog rada i autonomiju univerziteta (čl. 73 Ustava), takođe je, kada ograničenje nije prema strogim merilima ocene ustavnosti izuzetno opravdano, protivustavno,

a zbog čega su mnogi pojedinci i institucije podržali ovu inicijativu: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Balkanološki institut SANU, Etnografski institut SANU i još mnogi drugi. Na razmatranje i odluku Ustavnog suda Srbije još se za sada čeka; sporni Pravilnik faktički se do marta 2017. još nije primenjivao; Ministarstvo najavljuje da će upravo ovih dana stupiti na snagu neki novi „Pravilnik“ o čijem sadržaju niko nije obavešten. Naučna zajednica je u iščekivanju; na sceni su trenutno tri pravilnika: „stari stari“; „stari novi“ i na pomolu najavljeni „novi novi“.

*

Navedene reforme i naizgled velika reformska godina bile su određen podsticaj ili upravo povod da se načini kolo od nekoliko radova i pripremi *zbornik*. No nadamo se da će zbornik prevashodno biti prihvaćen kao prilog sve jačoj svesti, da je *pre* reformi potrebno pobliže poraditi na poznavanju prilika, alternativa, sistemskog i istorijskog konteksta, dobrih i loših praksi koje već postoje, skrivenih nedostataka određenih na prvi pogled odličnih rešenja i naravno stvarnih, institucionalnih konteksta naučnog rada.

Zbornik prema tome nije zamišljen kao dokumentacija reformskih pojedinosti, već kao doprinos razvoju argumentacije. Idealno bi bilo kada bi se u reformskim zahvatima težište argumentacije sa pojedinačnih uvida i iskustava moglo pomeriti ka toposima koji uključuju principe organizovanja univerziteta ili naučnog rada i čitav niz sređenih uvida u dobre i negativne strane nekih rešenja, u strana iskustva saopštena pomno u kontekstu kulture iz koje potiču, u veze između oblika naučnog rada i teorijskih predodređenja, u uslovljenost formi administracije opštim političkim sistemom itd. To bi primera radi moglo pobuditi interesovanje za sledeće teme:

1. U kojoj meri su agende i rešenja koja se u inostranstvu razvijaju za *science* upotrebljivi i važni za čitav istraživački i akademski kompleks? Da li, kako banalna jezička jednačina nalaže, izraz *science*, *scientist*, *scientific research* označava isto što i *Wissenschaft* u nemačkom jeziku ili izrazi *nauka*, *naučnik*, *naučno istraživanje* na našem jeziku? Ako je tačno, a sve govori tome u prilog, da se „science“ pojmovno vezuje za posebne oblike analitičkog i tehničkog pristupa koji je svojstven prirodnim naukama i onom deliću društvenih nauka koje oponašaju prirodne nauke (npr. pozitivistička sociologija), onda možda ima i nešto istine u tome da se strani programi i proklamacije koje govore o „science“ ili o tome da „science“ mora na određen način biti povezana sa napretkom privrede, sa finansijerima u čijem je interesu taj napredak, sa tehničkim unapređenjem društva, sa stalnim iznalaženjem patenata i merilima koja proističu iz tih obzira, da se sve te proklamacije uopšte ne odnose na totalitet fenomena za koji mi koristimo jedinstvene izraz *nauka* ili *naučno istraživanje*. Programi finansiranja ili administracije etnologije, prava, ekonomije, jezika, istorije, pedagogije, muzikologije pa čak i nekih oblika geografije, psihologije i arhitekture mogli bi sledstveno u inostranstvu biti sadržani u aktima sa sasvim drugim nazivima (u kojima nema reči „science“), podređeni sasvim drugim političkim smernicama i u praktičnoj nadležnosti sasvim drugih agencija, ministarstava, nivoa vlasti, fondova.

2. U kojoj meri je u zadnjih 25 ili 75 godina došlo do transformacije poimanja univerziteta u odnosu na proces osnivanja Beogradskog univerziteta Zakonom o univerzitetu 1905. godine? Na koji način i u kojoj meri je ideja univerziteta iz velike rasprave sa početka prošlog veka, posle Drugog svetskog rata i naročito u zadnjih 30 godina, *razgrađena* faktičkom reorganizacijom i marginalizacijom istraživanja u kompleksu dualne istraživačko-pedagoške misije univerziteta (prema nemačkom poimanju, koje je i sada tamo živo, a bilo je odlučujuće i u Kraljevini Srbiji 1905. godine, profesor univerziteta je pre svega istraživač/naučnik pa tek u drugom redu predavač)? Kako se na kvalitet vodećih univerziteta iz prejašnje Jugoslavije odrazio raskid akademskog tržišta i zajednice u kojoj je postojalo više uzornih univerziteta? Da li je rešenje u regionu pronađeno u hiperelitizaciji najboljih ustanova ili naprotiv u relativizaciji njihovog kvaliteta nominalnim, administrativnim, ali i istorijskim (pomeranje datuma osnivanja Beogradskog univerziteta unazad) upodobljavanjem univerziteta sa sistemom velikih i visokih škola bez karakterističnog istraživačko-kritičkog zadatka?
3. U kojoj meri organizacija nauke u vidu tzv. matičnih odbora predstavlja oblik administracije koji nije spojiv sa osnovnom ulogom nauke u slobodnom, republikanski organizovanom društvu i sa samim tekstom važećeg ustava? Da li ustaljeni oblici „napredovanja“ i evaluacije služe akseleraciji naučne delatnosti ili su zaostavština nastojanja države da ograniči krug autora i sadržaj članaka? U kojoj meri je samo reč o replici sovjetskog modela institucionalizacije i kontrole iz prvih godina poratne Jugoslavije? Da li taj model ima nekakve stvarne prednosti i koji su mu nedostaci? Taj sistem nije samo, što bi neoliberalima smetalo, skup i glomazan, nego koncipira ceo naučni rad kao određenu vrstu gazdovanja *odozgo*.
4. Kakav je teorijski koncept scientometrije?
5. Kakav je društveni kontekst scientometrije? U kojoj meri se prelazak sa opipljivih merila kvaliteta (na primer: da li kandidat za projekat koji se bavi istraživanjem o germanizmima govori važne dijalekte nemačkog jezika i da li ima radove iz te mikrooblasti) sa odbrojanim pokazateljima (koliko kandidat za projekat koji se bavi istraživanjem o germanizmima ima radova u kategoriji toj i toj), pokazuje kao društveno poželjan način nivelacije odgovornosti (zamena modusa živog odlučivanja sa modusom mehaničkog kasiranja)? U kojoj meri je reč o opštoj tendenciji (prividnog) prebacivanja individualne odluke na apersonalizovane brojeve i strukture, koja je primetna i u drugim segmentima društva, na primer u ceremonijalizaciji krivičnog postupka ili potpunoj deintelektualizaciji i mehaničkoj obradi pacijenata u domovima zdravlja?
6. Kakav je učinak ekscesivne upotrebe — trivijalnih — izvora sa interneta u mnogim oblastima naučnog stvaralaštva na kvalitet naučnih publikacija? Da li se korišćenje internet-izvora koji se ili mogu iscrpati u knjigama ili naspram izvora iz knjiga imaju samo sporedan značaj može shvatiti kao *oblik snalaženja* u sredini u kojoj su nadležne institucije i oblici finansiranja propustili da pruže uslove rada sa časopisima, bazama podataka časopisa i sveže objavljenim knjigama, na kakve su ne samo istraživači nego i obični

studenti navikli u zemljama koje su nekad bile puno „iza“ nas u pogledu naučnog rada i istraživanja?

7. U kojoj meri promene u uzusima publikacije utiču na naučni rad? Tu nije samo reč o tragičnom opadanju tipografske obrade knjiga i časopisa (koje stoji u vezi sa amaterskim procesom digitalizacije u Jugoslaviji na kraju 20. veka). Već ima i puno ključnih pitanja: zašto se više ne koriguju otisci pre štampe (iako je to i dalje u mnogim zemljama uobičajno)? U kojoj meri naučni rad biva deformisan pod stegom neprofesionalnih intervencija lektora, koji u odsustvu razumevanja sopstvene profesije (i da bi istakli neophodnost svog rada u sistemu koji ih po učinku plaća), ne vrše tehničko-jezička unapređenja teksta već, ne poznajući materiju i uzuse izražavanja prepravljaju rečenice da bi naličile tekstu koji bi oni sami napisali da nisu lektori nego autori? Kakva je posledica po naučni rad nastala činjenicom da je ogroman broj naših časopisa koji su izlazili 6, 8 ili čak 12 puta godišnje u nemaštini 1990-ih isprva privremeno a zatim i konceptualno faktički sveden na godišnjake, koji silom svoje frekvencije ne mogu izvršavati tradicionalne uloge časopisa?
8. Koji su billi glavni koraci ka pretvaranju zanimanja u stepene napredovanja i kakve posledice jedan i drugi koncept imaju po naučni rad? *Žive profesije*, naime, koje pretpostavljaju različite zadatke i funkcije, različit stepen institucionalne integracije, kao što su na univerzitetu asistent i profesor ili u istraživanjima saradnici i istraživači, svedene su na gole lestvice karijernog uznapredovanja, zbog čega istraživanja nužno pate. Taj trend je zapečaćen sistemom bodovanja koji umesto da nagrađuje saradnika za uspešan rad na projektima istraživača, postavlja imperativ saradnicima da se istaknu publikacijama na isti način kao istraživači. Interesantan je ekstremni hrvatski primer, gde sada pored nižih „zvanja“ ima i dve vrste redovnih profesora. Naime: redovni profesori na 5 godina (tu je profesor redovni, ali nije redovan) i redovni profesori u trajnjem zvanju.
9. U kojoj meri je neozbiljan pristup prema digitalizaciji časopisa (totalna open source politika) uništio renome naših časopisa i pokidao važne institucionalne veze? Poznat je iz zapadne Evrope primer biblioteka gde se naši časopisi više ne nabavljaju jer su za razliku od vodećih svetskih časopisa (nominalno) dostupni na internetu odmah po štampanju ili — o tempora — čak i pre štampanja. Izgubljeno je ne samo važno sredstvo za razmenu publikacija, već je i narušena reprezentacija naših naučnih tvorevina, jer naši časopisi, za razliku od uglednih stranih časopisa, više ne stoje u javnim čitaonicama velikih naučnih biblioteka već samo u virtuelnom svetu koji nije u stanju da odgovori navikama onih čitalaca i naučnih kultura u kojima se naučni časopisi redovno čitaju i pregledavaju od korica do korica na način kako se to čini i sa vannaučnom periodikom.

*

Zajedničko je mnogim tačkama koje su navedene da se o njima upravo u klimi koju je organizovalo i dekretiralo srpsko ministarstvo nadležno za nauku uopšte ne raspravlja. Umesto opipljivih uslova i prilika, sistem je postavljen tako da se bavi celim naučnim radom *gotovo isključivo kao proizvodom ličnog karaktera i volje*

istraživača-pojedinca koji tobože treba da se pokaže u apstraktnim naučnim uslovima. Uzroci se lošeg rada tako ne vide u kontekstu neisplaćenih ili nikad predviđenih naknada za učešće na relevantnim stranim skupovima, ne vidi se u kontekstu oronulih biblioteka, zatvorenih čitaonica u kojima se knjige izdaju samo privilegovanom krugu lica, ne vide se u skandalima da recimo ni u jednoj biblioteci u Srbiji ne postoji celokupna novija hrvatska periodika, ne vidi se na stranicama konceptualno i grafički posrnulih časopisa, pa ni u samom sistemu koji je posle 2. sv. rata po ruskom uzoru postavljen sa izuzetnim akcentom na *kontrolu* umesto na *slobodu naučnog stvaralaštva* (za sam je pojam nauke izraz „matični odbor“ potpuno uvredljiv, ali u sistemu administrativne deduckije celog života u strogom socijalizmu ima smisla). Umesto svih tih živih materijalnih okolnosti, sistem je tako postavljen da svaki neuspeh ili zaostajanje prepoznaje, obeležava i propagira kao lični nerad ili nedostatak ličnih kvaliteta istraživača. Pritom je najgore od svega što je upravo najkvalitetnijim istraživačima najteže da umesto smislenih priloga, za koje su potrebne velike biblioteke i dobri uslovi, produkuju nizove neautentičnih kolaža slučajno pribrane strane literature, koje sistem, čim prevagne jezičak na kantararu koji broji bodove, prepoznaje kao veliki publicistički uspeh cele državne nauke.

Umesto da se reforme planiraju i čine prema smislu ustanova i organizovanog rada na izabranom polju ljudskog stvaralaštva, većina normativnih zahvata najčešće za ukus pravog duha reformi ima samo značaj spoljne ili samo slučajne intervencije. Velike se nevolje vide u popunjavanju prividnih pravnih praznina (pojam plagijata, uređivanje načina utvrđivanja kvoruma na sednicama, pojam naučnog časopisa), a zatim se i velika zasluga vidi u njihovom „uočavanju“ i reformskom „popunjavanju“. Kako međutim te „praznine“ postoje preko sto godina, a u drugim državama nikome ni ne pada na um da ih „popunjava“ u propisima, jer je reč o živim ili priznatim kriterijumima, jasno je da čitav niz velikih zahvata samo podražava agitaciju. U stvarnosti pravnog života od svih slučajeva najredi je onaj da nešto ne valja u zakonu ili da zakon zaista sprečava da se radi pravo i umesno. A kod nas se reforme sprovode kao da je jedini problem u zakonima (propisima).

Probila se pozitivistička svest za koju ne proističu zakoni i propisi iz potrebe da se urede živi odnosi, već u kojoj same pojave života treba da kao proističu iz zakona. Kvalitetan državni rad se meri prema zakonima. U izostanku pravih paradigmatičnih promena (kakva bi uzmimo bila restauracija časopisa, uvođenje pravnog projektnog finansiranja, prelazak sa sistema kontrole na pravi sistem ocenjivanja slobodnog stvaralaštva, isplata autorskih honorara za članke u skladu sa zakonom) kao prvorazredni reformski zahvati promovišu se sitne izmene u okviru već postojeće strukture koja se doživljava kao apstraktna naučna struktura nevezana ni za kakav kontekst nastanka. Ozbiljna se rešenja, koja treba da važe narednih dvadeset ili trideset godina, usvajaju prema meri proizvoljnog aktuelnog slučaja. I tamo gde postoji jasna predstava o prednostima rešenja, nema predstave niti odvagavanja sa lošim stranama. Drugim rečima, ne postoji rad na promenama koji bi u tehničkom pogledu odgovarao principima pravnog rada koji su kao merila kvaliteta kondenzovani u viševjekovnom iskustvu pravne nauke na svim poljima političkog uređenja.

Predstava da se svi problemi imaju videti u zakonu i da tobože samo treba upotpuniti ili popraviti zakon (propis), koji će bez obzira na stručnu primenu i refleksivnu profilaciju instituta u procesu primene, zatim sam valjano rešavati situacije i

iskoreniti rdave pojave je odavno već poznata u pravnoj nauci. Ali manje kao koncept pravnika, a poglavito kao laička predrasuda. Kod nas je recimo prof. Mihailo Konstantinović još između dva rata više puta pokazao da prevelika očekivanja od zakona i legitimacije odluka „slovom zakona“ umesto smislom i vrednosnim sudom vode *dualizmu* u kome se konkretne odluke donose iz nerazbirivog skupa obzira odn. iz sasvim vanpravnih razloga, da bi se zatim u zakonitosti, koja zapravo može da se demonstrira gotovo u pogledu svake odluke, lako pronalazila „folija“ za naknadnu legitimaciju odluke koja je doneta iz obzira koji ostaju van sfere njenog obrazloženja.

Razume se da ovaj zbornik nije u prilici da donese temeljna izlaganja o svim gore *exempli causa* pobrojanim tematskim tačkama. Svaka od navedenih tema mogla bi se obraditi na više načina. Ali budući da smislenog projektnog finansiranja nema, da nema ni doktorskih disertacija vezanih za kolegijume, čini se da za početak ne preostaje puno više načina od nešto slobodnije diskusije i akumulacije pogleda u zbornicima kakav se sada predaje javnosti. Zbornik u tom smislu ima *određenu modernističku notu*, on nastoji da svojom pojavom i izborom probitačnih pogleda nadomesti činjenicu da sama uređena struktura naučnog rada nije u stanju da se na adekvatan način, u svakodnevним formama, založi za izradu novih i inovativnih pogleda. U saznavnom je pak lancu, u kome naredna karika uvek dobija svoj smisao iz prethodne koju prevazilazi i dorađuje, zbornik na samom početku.

Naznaka da je reč o „prvoj knjizi“ na naslovnoj strani, stavljena je zato što su urednici uvereni da bi se deo od navedenog i poželjnog kritičkog napretka mogao ostvariti već i „interno“, u više „knjiga“. Ima previše disciplina koje u ovom zborniku sada, u „prvoj knjizi“, nikako nisu došle do reči, kao što ima i previše tačaka koje nikako nisu dotaknute. Shodno gorućim problemima iz poslednje godine (2016) te i dalje aktuelnog (produženog) projektnog ciklusa, zbornik u „prvoj knjizi“ donosi radove koji se poglavito bave problemom preterane generalizacije potreba i mera evaluacije disciplina (ista se pravila koriste i za ocenu disciplina prema čijim karakteristikama nemaju smisla) i načelnim pitanjima administracije naučnog rada sa akcentom na teorijskim i praktičnim problemima ocene i vrednovanja.

Razume se da urednici upravo takvom koncepcijom, odn. zbornikom kao celovitim proizvodom, žele da demonstriraju upravo ono što je na više mesta na stranicama zbornika napisano i obrazloženo: da se bogatstvo naučnog života i formi ne može podvesti pod oblike i navike jedne discipline (recimo sociologije ili medicine) ili jedne škole, bez da se obesmisli sam onaj izvor, iz koga su proistekli i oblici karakteristični za tu disciplinu: kreativan pristup prema materiji.

*

Svi su radovi srađeni prema pravilima citiranja koja se koriste u redakciji časopisa Instituta za uporedno pravo *Strani pravni život*. To je jednačjenje sigurno nanelo nepravdu pokojoj od zastupljenih disciplina, a uz to je gde-gde i načelno otvorilo pitanje teleološke vezanosti i opravdanosti nekih starih pravila za navođenje. Sa druge strane, jedinstven standard omogućio je veći stepen skladnosti u slogu, a naslanjanje na specifična pravila citiranja iz *Stranog pravnog života* omogućilo nam

je da kao urednici na trajan i vidljiv način izrazimo značaj Instituta za uporedno pravo, koji je izdavač zbornika i čiji su saradnici i direktor *dr Vladimir Čolović* uložili puno truda da zbornik što pre izađe. Posebnu zahvalnost dugujemo *Mirjani Glinčić* sa Instituta, koja je odlično prevela tekst *Petera Kistorza* sa nemačkog za zbornik. Veliku zahvalnost za brzu izradu recenzija dugujemo ljubaznim recenzentima doc. *dr Igoru Vuletiću* iz Osijeka, prof. *dr Nataši Mrvić-Petrović* sa Instituta za uporedno pravo i doc. *dr Jeleni Čeranić*, takođe sa Instituta.

U Beogradu i Minhenu, marta 2017.

Dr Jovan Ćirić
Dugogodišnji direktor
Instituta za uporedno pravo,
sada sudija Ustavnog suda Srbije.

Mag. Luka Breneselović
Asistent na Katedri za krivično pravo
i kriminologiju Pravnog fakulteta
u Minhenu (LMU).

Obrazovanje i nauka u neoliberalnom lavirintu: gde stanuje kvalitet ?

*Dragana Pavlović-Breneselović · Živka Krnjaja,
Beograd*

Ukratko. — U radu se bavimo pitanjem ekonomizacije obrazovanja i nauke i kako se noseće ideje neoliberalizma (sloboda tržišta i konkurentnost kroz osiguranje kvaliteta) u domenu nauke ispoljavaju kroz dve tendencije: dominaciju pozitivističke paradigme i komercijalizaciju nauke. Iskazane tendencije dekonstruišemo kroz jukstapoziciju redukcionizma i mehanicizma versus sistemnosti i holizma; kauzalnost, objašnjenje i predviđanje vs razumevanje i promene; vrednosna neutralnost vs vrednosna utemeljenost; globalizam vs kontekstualnost; političko-ekonomski interes vs društveni interes; revizorska kultura vs etička odgovornost; istraživač kao indivi-

dualni ekspert na tržištu vs istraživač kao nosilac razvoja škole mišljenja svoje istraživačke zajednice. Posebno se bavimo pitanjem neprimerenosti neoliberalnog diskursa prirodi obrazovanja kao društvene prakse i pedagogije kao nauke čiji je predmet obrazovanje, ukazujući na hermeneutičku i kritičku suštinu pedagogije kao područje praxisa — refleksivnog odnosa preispitivanja i građenja teorije i prakse. Kroz primer jednog pedagoškog istraživanja ilustrujemo ograničenost postojećeg modela osiguranja kvaliteta u nauci. — Ključne su odrednice našeg rada: društvene nauke, neoliberalizam, evaluacija naučnog rada, naučna kultura, pedagogija.

1. Put kroz lavirint

Svedoci smo vremena u kome se ekonomski modeli i sistemi regulacije iz sfere privrede direktno transponuju na područje obrazovanja i nauke. Kako navodi Flora Majkls,¹ kroz vodeći obrazac prihvaćen u kulturi formira se monokultura kao dominantni pogled na svet koji postaje nevidljiva osnova strukturiranja i oblikovanja naših života, gradeći nam doživljaj i razumevanje kako svet funkcioniše. Dok je od 17. veka dominirala naučna monokultura, u 21. veku monokultura je ekonomska. Ekonomska monokultura se zasniva na neoliberalizmu (bez obzira da li ga shvatamo kao društvenu ideologiju ili politički program), čija su osnovna načela — sloboda tržišta, privatizacija, korisnički izbor, preduzetništvo, konkurentnost.² „Gotovo univerzalno pomeranje u obrazovanju od socijalno demokratske orijentacije na neoliberalnu orijentaciju dovodi do mera korporizacije, privatizacije i komercijalizacije sa jedne strane, a sa druge strane do povećanih zahteva odgovornosti (accountability)“.³ Svrha obrazovanja i nauke se redefiniše svođenjem obrazovanja na funkciju razvoja ljudskog kapitala⁴ i nauke na zadovoljavanje eksterno definisanih kriterijuma izvrsnosti i relevantnosti, a njihova uloga se sagledava u skladu sa potrebama globalne ekonomije i osiguranja kompetitivnosti nacionalne ekonomije.

Noseće ideje neoliberalizma — sloboda tržišta i konkurentnost kroz osiguranje kvaliteta u domenu nauka ispoljavaju se kroz dve tendencije: dominaciju pozitivističke paradigme u nauci i komercijalizaciju nauke. Ukratko ćemo ukazati na raskorak ovih tendencija sa prirodom, svrhom i funkcijama društvenih nauka.

1.1. Pozitivistička paradigma

U osnovi pozitivizma je shvatanje da nauka ispunjava kriterijum naučnosti samo onda kada nastoji da „otkrije, dobro kombinovanom primenom rezonovanja i posmatranja, stvarne zakone pojava i fenomena, to jest njihove stalne odnose sukcesivnosti i sličnosti“. ⁵ Polazište da se znanje može potvrditi samo iskustvom i da se teorija gradi na opaženim činjenicama i iskustveno proverljivim zakonima (kao skupom činjenica i objašnjenjem njihovog odnosa svedenim na uočljive granice) čini suštinu pozitivnog metoda koji se sagledava kao *par excellence* opšti naučni metod.

- *Redukcionizam i mehanicizam naspram sistemnosti i holizma.* Iz redukcionizma, prema kojem je fenomene i teorije moguće objasniti svođenjem na „jedno kao fundament“ ⁶, proističe nastojanje da se društvene i prirodne nauke podvedu pod jednu (fundamentalnu) teoriju kojom bi se objašnjavala složenost društvenih i prirodnih fenomena. Iz različitih formi redukcionizma, kojima je zajedničko redukovanje celine na delove, sledi ontološko stanovište da je naučno vredno proučavati bazične entitete koji su realni, fizički izdvojivi, racionalno saznavni i na osnovu kojih se mogu tumačiti sve složeniji procesi i pojave, kao i epistemološko-metodološko stanovište o univerzalnom naučnom metodu. Mehanicizam podrazumeva linearno sagledavanje sveta po kojem se celina izjednačava sa zbirom pojedinačnih elemenata i sve pojave se mogu kategorisati, analizirati, razumeti i kontrolisati kroz linearne i izdvojene uzročno-posledične veze. Holistički (sistemski) pristup u društvenim naukama kojim se prepoznaje kompleksnost, međuzavisnost, dinamičnost i kontekstualnost društvenih pojava i odnosa, pretpostavlja da je celina više od zbira pojedinačnih delova i da u kompleksnim sistemima postoje višestruki uzajamni uticaji i povratne sprege, tako da se društvene pojave i odnosi mogu razumeti samo kroz sagledavanje njihove celovitosti, kontekstualnosti i dinamičnosti. ⁷
- *Kauzalnost, objašnjenje i predviđanje naspram razumevanja i promene.* Osnovne epistemološke pretpostavke pozitivizma su utvrđivanje opštih zakonitosti kojima se pojave objašnjavaju, predviđaju i kontrolišu. Naučno saznanje se gradi na otkrivanju i tumačenju kauzalnih veza na osnovu objektivno prikupljenih podataka. ⁸ Naučni ciljevi (predviđanje, objašnjenje i kontrola), pojmovi (analitički pojmovi koji se mogu operacionalizovati) i hipotetičko-deduktivna metoda prirodnih nauka mogu se primenjivati i na društvene pojave. ⁹ Pošto znanje društvenih nauka nije ni dekontekstualizovano ni kumulativno, one ne mogu biti usmerene na statičku i generalizovanu teoriju društvene stvarnosti. Polazeći od Aristotelove podele znanja, za razliku od prirodnih nauka (epistheme) i tehničkih nauka (techna), društvenim naukama je primereno građenje drugačije vrste znanja — *phronesis*, kao praktične mudrosti kroz koju se menjaju društvene prakse, kao područje *praxisa* —

refleksivnog preispitivanja kroz koje se i teorija i praksa međusobno oblikuju.¹⁰ S obzirom na kompleksnu prirodu sistema društvene prakse, istraživanja u društvenim naukama nemaju zadatak da tragaju za opštim zakonima i predviđanjima. Kroz proučavanje kompleksnosti socijalnog života, društvene nauke bi trebalo da su usmerene na kritičko preispitivanje vrednosti, normi i struktura moći, da ukazuju na socio-kulturnu uslovljenost, kontekstualnost i pluralističnost istine i da kroz transformaciju odnosa u društvenoj praksi doprinose njenom razumevanju i emancipaciji pojedinca i društva.¹¹

- *Vrednosna neutralnost naspram vrednosne utemeljenosti.* U neoliberalnoj kulturi potencira se znanje koje je „opis i objašnjenje objektivizovanih podataka koji su shvaćeni apriori kao primeri delovanja mogućih zakona, čime se znanje poistovećuje sa naučnom metodologijom i njenom usmerenošću na činjenice po sebi“.¹² Time „govor“ egzaktnih nauka i tehnike dobija viši naučni status od „govora“ etike koji se „ne može jednostavno operacionalizovati kroz perspektivu *ulaz-izlaz*“.¹³ Objektivnost i vrednosna neutralnost podrazumeva odvajanje podataka od procesa istraživanja kao i odvajanje uverenja i stanovišta istraživača od pretpostavki na kojima se zasniva istraživanje. Kako ističe Epl, obrazovanje i nauka nisu vrednosno neutralni, jer su inherentno politička i etička praksa, pa je i zastupanje objektivnosti i vrednosne neutralnosti zapravo zastupanje određenog političkog i etičkog stava.¹⁴ Etička utemeljenost u društvenim naukama pretpostavlja da istraživač osvesti vlastita naučna polazišta kao pretpostavku bavljenja bilo kojim pitanjima. Tako na primer u orijentaciji da se stvaraju baze podataka istraživanja zanemaruje se da podaci koji se pretvaraju u dokaze, generalizuju i razmenjuju u bazi podataka, nisu nastali nezavisno od bilo kakvog vrednosnog okvira u kom je sprovedeno istraživanje, niti odražavaju nezavisne empirijske činjenice. Oni nisu nastali „sami od sebe“ već su „proizvedeni“ od strane konkretnih istraživača koji eksplicitno ili implicitno pripadaju određenoj školi mišljenja.¹⁵

1.2. Komercijalizacija nauke

Umesto javnog dobra, obrazovanje i nauka postaju roba koja se prodaje na slobodnom tržištu, a obrazovne i istraživačke institucije se stavljaju pod kontrolu kojom se oblikuju u „ekonomske pokretače“.¹⁶ Sledeći logiku tržišta, obrazovanje i nauka se svode na ekonomski jezik isplativosti i produktivnosti, kvantifikacije učinka i troškova, konkurentnosti kroz kvalitet i efikasnost. Neoliberalna kultura podređuje društvene potrebe tržištu, razvijajući diskurs u kojem se demokratija, divergentnost, pluralizam, etika, potiskuju do mere u kojoj se „ideja društvenog ne može zamisliti izvan logike tržišta i izolovanog potrošača“¹⁷ i u kome „ekonomska uverenja, vrednosti i pretpostavke oblikuju kako se osećamo, mislimo i činimo“.¹⁸

- *Globalizacija nasuprot kontekstualnosti.* Znanje kao novi oblik kapitala kroz neoliberalni projekat globalizacije negira kapacitete lokalnih tradicija, institucija i kulturnih vrednosti.¹⁹ U društvenim naukama, globalizacija implicira izjednačavanje „globalno značajnog“ i „naučno značajnog“ u temama,

podacima i nalazima istraživanja. Pri tome se zanemaruje da se globalna i lokalna značajnost u društvenim naukama ne moraju uvek preklapati, zbog toga što teme istraživanja značajnih u određenoj društvenoj zajednici ne moraju imati značaj na globalnom planu i obrnuto, teme koje su proglašene za globalno značajne ne moraju imati isti značaj za svaku kulturu.²⁰ Usmerenošću na globalno tržište, težište naučnog rada se pomera na internacionalizaciju istraživanja (kroz tematiku, umreženo istraživanje, pisanjem članaka na engleskom kao „globalnom jeziku“) i otuđuje od vlastitog društvenog konteksta, mimo primarne funkcije koju bi društvene nauke trebalo da imaju u izgradnji samosvesti vlastitog društva i transformaciji konkretne društvene prakse.

- *Političko-ekonomski interes naspram društvenog interesa.* Neoliberalna kultura generalno privileguje značaj primenjenih znanja iz oblasti prirodnih i tehnoloških nauka koja „obezbeđuju jačanje korporativne moći“²¹ u odnosu na istraživanja društvenih nauka. Istovremeno, i u društvenim naukama podržava se pristup po kome su znanja vredna ukoliko su spojiva sa ekonomskim prosperitetom, doprinose ekonomskoj kompetitivnosti, nude isplativija rešenja i povećavaju efikasnost. Aktuelnost pojedinih pitanja u društvenim naukama kreira se sve više na globalnom nivou kroz teme koje pokreću različite međunarodne organizacije, fondacije i drugi finansijeri (kao što je na primer Svetska banka), a koje proističu iz političko-ekonomskih interesa.²² Dobar primer je kako OECD, kao međunarodna ekonomska organizacija, svojim projektom PISA (Programme for International Student Assessment) ne samo da doprinosi uspostavljanju jednog modela obrazovanja svedenog na funkcionalnost znanja i produkt a ne proces obrazovanja, već modeluje i istraživačke pristupe obrazovanju zasnovane na pozitivističkoj paradigmi i usmerene na merenje ishoda i statističke korelacije.²³
- *Revizorska kultura naspram etičke odgovornosti.* Neoliberalni model osiguranja kvaliteta kroz regulaciju, standardizaciju i kvantifikaciju uspostavlja „revizorsku kulturu“ (audit culture) po analogiji računovodstvene revizije (finansijske kontrole u ekonomiji i poreskom sistemu). Propisivanjem administrativnih mera od strane obrazovne politike razvija se praksa u kojoj odgovorno bavljenje naučno istraživačkim radom „podrazumeva zadovoljavanje određenih elaborativnih mehanizama koji služe tome da podvrgnu individualni učinak kontroli spoljnih eksperata i gde svaki aspekt rada mora biti ocenjen i rangiran u skladu sa birokratskim merilima“.²⁴ Ovakav sistem podrazumeva „ritualizaciju i hijerarhijski i paternalistički odnos moći između ‘kontrolisanog’ i ‘onog koji kontroliše’“,²⁵ Tehnologija vladanja i upravljanja zasnovana na sistematizaciji, stabilizaciji i regulaciji uspostavlja se prenošenjem nadležnosti odgovornosti za ispunjavanja standarda na istraživačku ustanovu i istraživača. Odgovornost naučnika/istraživača, koja je po svojoj suštini etička, jer podrazumeva autonomiju, prosuđivanje, stav i izbor, pretvara se u model odgovornosti preuzet iz ekonomske sfere, označen terminom „accountability“ kao „odgovornosti po nadležnosti“ za ispunjavanje onoga što je propisano, regulisano, naloženo.²⁶ Ovakvim modusom istraživač je izložen sistemu dominacije, kao asimetričnom odnosu moći koja je po Fukou²⁷ posledica tehnologije vladanja i upravljanja i od aktera

postaje objekat administrativnog procenjivanja kojim se može upravljati i čiji se učinak može kvantifikovati i kalibrirati.

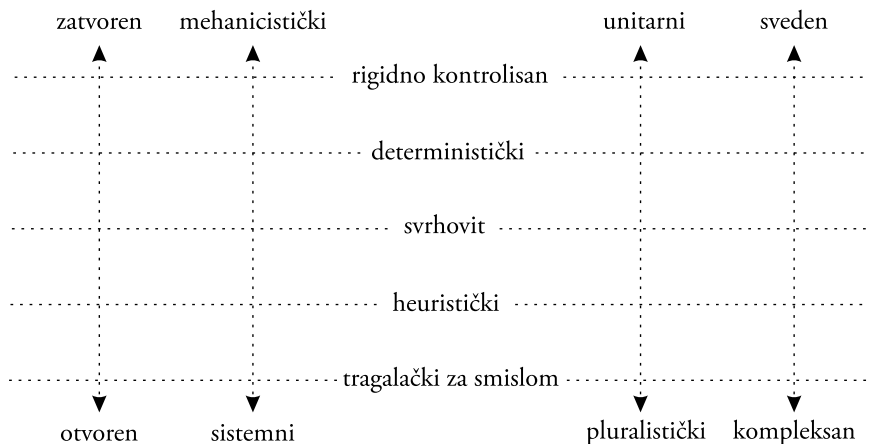
- *Istraživač kao individualni ekspert na tržištu naspram istraživača kao reprezentanta i nosioca razvoja škole mišljenja svoje istraživačke zajednice.* Prihvatajući tržište i tržišne odnose kao vrhunski obrazac društvenih odnosa, neoliberalizam podržava profil istraživača kao „tržišno orijentisanih proizvođača i takmičarski nastrojenih individua, koje se rukovode ličnim interesima i koje se bore za sopstvenu materijalnu i ideološku dobit“.²⁸ Naučnici gube položaj autonomnih kritički orijentisanih istraživača društvenih odnosa i postaju „proizvođači“ i „pružaoci usluga“. Pretvaranje istraživača u tržišnu robu stvara novu klasu istraživačkih tehnokrata u društvenim naukama koji (individualno ili preko agencija koje zajednički osnivaju) postaju servisi za različite interesne grupe i centre moći (uključujući i nosioce obrazovne politike). Servisna uloga svodi njihova istraživanja na „istraživačku tehnikaciju“ (prikupljanje, obradu i analizu podataka) prema istraživačkom okviru (određenju polazišta, područja i ciljeva) koje im postavljaju sami finansijeri. Time se dovode u pitanje dva osnovna postulata naučnog istraživanja: 1. da istraživač utemeljuje predmet svog istraživanja poznavanjem njegovog teorijskog i kontekstualnog okvira; 2. da istraživanje po svojoj prirodi mora biti etičko, između ostalog sagledavanjem u čijem interesu se istraživanje sprovodi, čemu će služiti rezultati istraživanja i šta su moguće posledice. Uloga istraživača u društvenim naukama se menja od katalizatora društvenih promena u davaoca „naučnog“ legitimiteta (evidence-based policy) različitim ideologijama, partikularnim interesima i merama koje su ponekad u direktnoj suprotnosti sa interesima onih na koje se odnose. Podupiranjem individualnog ekspertskog nastupa na tržištu, veze istraživača sa istraživačkom zajednicom (institutom ili visokoškolskom ustanovom) čiji je deo postaju formalne a ne suštinske — istraživač nije usmeren na kontinuitet razvoja naučne misli u okviru svoje institucije i postaje istraživač opšteg profila, a institucija se ne prepoznaje kao reprezent određene škole mišljenja kroz koju se kontinuirano razvija i naučna disciplina i istražuje društvena praksa.

2. Pedagogija i neoliberalizam: sudar na putu

U bavljenju pitanjem neoliberalnog oblikovanja obrazovanja i nauke, pedagogija ima dvostruku odgovornost — odgovornost prema sebi kao nauci koja za svoj predmet ima obrazovanje i odgovornost prema obrazovanju kao društvenoj, kulturnoj, etičkoj i političkoj praksi.

U pozitivističkoj tradiciji pedagogija se izgrađuje kao nauka kroz primenu naučnog metoda na istraživanje vaspitno-obrazovnih pojava i situacija, a vrednosne kategorije ostaju izvan interesa pedagogije kao pozitivne nauke.²⁹ Ovakav pristup je inherentno ograničen, budući da zanemaruje suštinsku prirodu svoga predmeta — prirodu obrazovanja kao sistema ljudskog delovanja i društvene prakse. Teoretičar sistema i sistemskih promena prof. Bela Banati³⁰ razlikuje nekoliko tipova sistema ljudske delatnosti koji se mogu razvrstati na kontinuumu u okviru četiri dimenzije: a) otvorenosti nasuprot zatvorenosti, b) mehanicističnosti nasuprot sistemnosti,

c) unitarnosti nasuprot pluralističnosti po svrsi, d) jednostavnosti (svedenosti) nasuprot kompleksnosti (Prikaz 1).

Prikaz 1. Tipovi sistema ljudske delatnosti³¹

Obrazovanje je po svojoj prirodi otvoren, pluralističan i kompleksan sistem koji se oblikuje procesom izgradnje smisla (purpose-seeking). Shodno takvom razumevanju predmeta, pedagogiji je primerenija hermeneutička i kritička teorijsko-epistemološka-metodološka tradicija. Kao hermeneutička, ona nije usmerena na objašnjavanje i regulaciju, nego na celovito razumevanje i interpretaciju značenja stvarnosti u obrazovanju kroz društveno-istorijsku i kontekstualnu perspektivu i intersubjektivno značenje koje grade učesnici u obrazovanju. Učesnici u obrazovanju se sagledavaju kao „delatni subjekti“ koji svakoj situaciji u obrazovanju pridaju određeno značenje i delaju na osnovu tog značenja.³² Uloga istraživača ne može biti nezavisna i nepristrasna, „hermeneutika mora poći od toga da je onaj koji hoće da razume značenje povezan sa stvari i da je priključen ili da se priključuje tradiciji iz koje ona dolazi, ali jednako tako, on je i svestan da se sučeljavanje promatrača i ‘stvari’ ne odvija na jednostavan način“.³³ Kroz hermeneutički proces koji je iterativan, produbljujući i interpretativan konstruišu se matrice značenja na osnovu kojih učesnici određene zajednice produbljuju razumevanje i grade realnost obrazovanja.

Pedagogija kao kritička nauka o društvu i obrazovanju „osvetljava vezu između moći, znanja i ideologije, dok samosvesno uviđa kakvu ulogu igra kao promišljen pokušaj da se utiče na to kako i koje znanje i identiteti nastaju u okviru određenog skupa društvenih relacija“.³⁴ Kritička pedagogija shvata obrazovanje kao oblik političke, etičke i transformativne prakse kojom se stvaraju mogućnosti za društvenu transformaciju.³⁵ Polazeći od sagledavanja svrhe obrazovanja kao emancipacije pojedinca i transformacije društva, pedagogija je usmerena na dekonstrukciju društvenih struktura moći, procesa i pravila na osnovu kojih se razumeva i tumači društveni kontekst obrazovanja kroz hermeneutičko preispitivanje i participativna istraživanja usmerena na promenu prakse³⁶. Zbog toga je pedagogija određena kontekstom, što znači da se ne može tretirati kao skup jednom utvrđenih i nepromenljivih principa i praksi koje se mogu univerzalno primenjivati, nego se uvek mora redefinisati prema kontekstu u kom se ostvaruje obrazovanje. Ovakvim pristupom

menja se razumevanje odnosa teorije i prakse u odnos uzajamne kritičke refleksije, u kome teorija postaje „kritička filozofija promišljene prakse“.³⁷ Pedagoška praksa u tom odnosu nije shvaćena kao područje „tehničke primene i provere“ rešenja otkrivenih naučnim istraživanjima, niti samo postupanje regulisano na osnovu interpretativnog razumevanja stvarnosti, već promišljeno i angažovano delanje u cilju transformacije prakse.³⁸ Naučnici kao „kritički orijentisani intelektualci“ realizuju društvenu odgovornost kroz etičku i političku praksu u odnosu na obrazovanje kao i prema nauci o obrazovanju i svojoj ulozi istraživača.³⁹ Odnos istraživača i praktičara u istraživanjima zasnovanim na kritičkoj pedagogiji gradi se na kolaboraciji kroz koju istraživač aktivno učestvuje u situacijama koje se istražuju, a praktičari postaju istraživači sopstvene prakse.

3. Primer jednog pedagoškog istraživanja: korak van neoliberalnog puta

Šta je sudbina naučnog članka iz oblasti pedagogije? Objavljivanjem u naučnom časopisu on postaje dostupan naučnoj zajednici, potencijalni je resurs za pisanje drugih naučnih radova, eventualno afirmiše autora, a koliko utiče na promenu obrazovne prakse? Sveprisutna podela na teoriju naspram prakse u kojoj se veza vidi u tome što teorija daje istine i rešenja koje praksa treba da primeni, zanemaruje kompleksnu prirodu ljudskih sistema delanja kakvo je obrazovanje. Iz perspektive teorije, kao racionalnog, logičnog, utemeljenog saznanja, praksa se sagledava kao neuređena, deficitarna u odnosu na naučna saznanja, i teorija je ta koja treba da uredi praksu. Zagovornici ovog pristupa smatraju da najbolje teorije treba da budu primenjene u praksi i da je učine boljom.⁴⁰ Sa druge strane, iz perspektive praktičara, praksa predstavlja neku vrstu istine o sebi, nepisanog iskustva i implicitnih znanja koja se grade kroz praksu i u vlasništvu su svakog praktičara.⁴¹ Nasuprot ovoj dihotomiji, teoriju i praksu obrazovanja možemo sagledavati kroz intraakciju, u kojoj se koncepcija i njena materijalizacija prepliću, dopunjuju i nadograđuju i između kojih se ne može povući granica. Oni su istovremeno materijalizovani kulturni artefakti i agensi kontinuiranog toka novih saznanja, rekonceptualizacija i diskursa.⁴²

Vođeni tezom da „suština [istraživanja u društvenim naukama] nije niti u interpretaciji niti u promeni sveta, nego u življenju u njemu“⁴³ nastojali smo da razvijemo socijalni život jednog našeg naučnog članka i kroz kolaborativno istraživanje prevaziđemo dihotomiju teorije i prakse. Članak o kome je reč odnosio se na problematiku odnosa u vaspitanju kao polazišta i podupirača na koje se oslanja celokupni razvoj i učenje deteta.⁴⁴ U ovom članku odnosi su sagledani kao kontekstualni sistemi — sa odraslima, vršnjacima, fizičkom sredinom i zajednicom. Takođe, i kao dijadni sistem koji podrazumeva usklađenu i emocionalnu komunikaciju, refleksivni dijalog, obnavljanje komunikacije, pozitivan stres i razvijanje koherentnih narativa. Kvalitet odnosa je sagledan iz perspektive deteta kroz dimenzije sigurnosti, kontinuiteta i participacije; iz perspektive odraslog kroz dimenzije uključenosti, podrške kao ojačavanja, uvažavanja; iz perspektive zajednice kroz dimenzije integriteta, inkluzivnosti i partnerstva.⁴⁵

U kolaborativnom istraživanju, koje je realizovano tokom godinu dana, bilo je uključeno dvanaest praktičara iz dva vrtića i dva istraživača. Kroz kolaborativni odnos istraživača i praktičara razvijen je proces istovremenog preispitivanja značenja naučnog teksta u kontekstu prakse i prakse u kontekstu teksta. Ovaj proces tekao je kroz više faza koje su označavale promenu fokusa u istraživanju. Promena fokusa je bila rezultat refleksije *u* i *o* procesu u prethodnoj fazi. Zavisno od fokusa, faze su realizovane kroz fokus-grupnu diskusiju i istraživanje praktičara i zasnovane na istraživačkim tehnikama analize sadržaja, učesničkog posmatranja i analize narativa.

Prva faza:

Članak izlazi u javnost

Fokus u ovoj fazi je bio na deskriptivnoj analizi samog teksta koja je obuhvatala: komunikativnost teksta, izdvajanje noseće poruke, moguće restrukturiranje i dopune. Rad u fokus grupi odvijao se u četiri koraka: individualno čitanje sa insertovanjem, vođenje individualne beleške, razmena u grupi i poster diskusiju.

Rezultat analize je bio: 1) dobijanje informacija o razumljivosti teksta i jasnosti poruka, pokrivenosti teme, terminološkoj adekvatnosti; 2) smernice za restrukturiranje i moguća proširenja teksta: npr. izdvajanje pojedinih delova teksta kao podsetnika; pitanja za promišljanje; detaljnija razrada nekih primera; unošenje primera iz prakse vrtića; 3) stvaranje zajedničkog polja značenja istraživača i praktičara o temi odnosa u vaspitanju.

Druga faza:

Članak u dečjem vrtiću

Druga faza se odvijala kroz interpretativnu analizu teksta sa fokusom na kontekst prakse (procenu sistemske podržanosti, problema i mera podrške postavkama iz članka i posebno, povezivanje sa vlastitom praksom vaspitača). Rad se odvijao kroz diskusiju u okviru fokus grupa na nivou svakog vrtića.

Interpretacija teksta primarno je obuhvatila etičke i političke dimenzije prakse kroz sagledavanje postavki teksta u odnosu na realni kontekst prakse. U interpretiranju teksta na personalnom nivou interpretacije su se svodile na: prepoznavanje teksta kao teorijskog polazišta; artikulaciju *znanja o* (teorijskih znanja); potvrdu iskustva; povezivanje sa vlastitim uverenjima. Rezultat ove faze je bio uvid da praktičari na personalnom nivou tekst interpretiraju jednosmerno, kao potkrepljenje njihovim polazištima *za* praksu i kao *znanje o* (teorijsko znanje). Izostajala je dvosmerna interpretacija kroz problematizovanje njihovog delovanja u konkretnim situacijama kao osnove za izgradnju *znanja da* (promišljeno delanje) i suštinsko preispitivanje i promenu prakse.

Treća faza:

Članak u radnoj sobi

Intervencijom istraživača iz uloge kritičkog prijatelja, fokus je pomeren na plan ličnog delovanja praktičara u konkretnim situacijama prakse. Istraživači su dali smernice za dvosmernu interpretaciju teksta kao osnov za pokretanje istraživanja praktičara. Praktičari su realizovali svoja istraživanja, narative o istraživanjima analizirali u okviru diskusionih grupa i time pokretali novi ciklus svojih istraživanja.

Istraživanja praktičara su pokazala: 1) da pokretač istraživanja nije postavka teksta po sebi nego veza postavke sa već provociranim vlastitim dilemama u konkretnoj praksi. Praktičari su se opredeljivali za različite postavke u tekstu kao povod za istraživanje; 2) da se povećava kritičnost praktičara prema vlastitoj praksi; 3) da se značenje teksta produbljuje kroz razrešavanje dilema u vlastitoj praksi; 4) da jedno istraživanje provocira dalja istraživanja i da se menja odnos prema promenama; 5) da je praktičarima potrebna podrška za realizaciju njihove uloge kao istraživača.

*Četvrta faza:
Članak se vraća kući*

Kao faza sinteze, fokus je bio usmeren na našu naučno-istraživačku praksu kao autora članka. Na osnovu refleksije o svim prethodnim fazama naše dalje aktivnosti su bile usmerene na:

- dalju naučnu produkciju, pisanjem članka o značenju dobrobiti deteta u programu predškolskog vaspitanja. Novi članak je predstavljao dalju razradu problematike odnosa i dekonstrukciju, u istraživanju sagledanih, implicitnih polazišta praktičara o tome šta je program.
- povezivanje sa udruženjem praktičara i otvaranje problematike istraživanja praktičara kao uočenog područja za koje im je neophodna podrška.
- angažovanje na nivou obrazovne politike kao zvaničnog oponenta u izradi Strategije obrazovanja u Srbiji, u delu koji se odnosi na predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Rezultat naše kritičke analize predloženog teksta bio je promena dominantne orijentacije strategije sa ekonomske na orijentaciju na dobrobit deteta i sa koncepcije kvaliteta bazirane na standardizaciji razvoja i postignuća, na koncepciju usmerenu na proces i razvoj kvaliteta odnosa svih aktera.

Istovremeno, nemogućnost realizacije drugih aktivnosti kao produbljivanja socijalnog života našeg članka, dalo nam je osnov za kritičko sagledavanje politike naučnog razvoja i sistema vrednovanja istraživačkog i univerzitetskog rada.

4. Ima li izlaza iz lavirinta: gde stanuje kvalitet u nauci

Postojeće mere obrazovne politike koje se odnose na razvoj nauke i vrednovanje naučne delatnosti utemeljene su u neoliberalnom pozitivističkom diskursu osiguranja kvaliteta po kome se kvalitet sagledava kao nešto opipljivo i materijalno, što se može spoznati i kvantifikovati; nešto objektivno što se može regulisati, nezavisno od naših vrednosti; nešto što se može osigurati standardizacijom⁴⁶ kroz sistem indikatora kvaliteta koji su univerzalni, statični i kvantitativni, usmereni na merenje produkta a ne procesa.⁴⁷

Modelom osiguranja kvaliteta oblikuje se nekoliko suštinskih odlika odnosa prema nauci danas. Najpre, pitanje kvaliteta se svodi na merenje ishoda — učinka individualnih istraživača, čime se kamuflira veza kvaliteta nauke sa kontekstom koji se kreira društveno-političko-ekonomski (kao što je nivo izdvajanja za nauku; status i socijalni položaj naučnika) i veza kvaliteta sa adekvatnim merama podrške obrazovne politike (podrška razvoju naučnog podmlatka, podrška umrežavanjima,

mobilnosti i autonomiji, podrška raznovrsnoj naučnoj produkciji...). Time se skreće pažnja na „proizvod“ umesto na društvene odnose „proizvodnje“. ⁴⁸ Drugo, odgovornost za kvalitet u nauci se svodi na odgovornost istraživačkih instituta i istraživača a supstancijalna odgovornost države za nauku kao javno dobro se transformiše u kontrolorsku ulogu državne administracije. Konačno, sistemom vrednovanja i indikatorima kvaliteta se modeluje samo jedan mogući pravac razvoja nauke a time i društvene prakse koja je predmet date društvene nauke. Ovo postaje vidljivo ako prikazani primer pedagoškog istraživanja sagledamo kroz vizuru važećeg modela osiguranja kvaliteta u nauci kod nas.

Prema važećim merama obrazovne politike dva su osnovna kriterijuma kvaliteta nauke: izvrsnost i relevantnost ⁴⁹, koji sami po sebi ne moraju biti problematični. Ono što ih čini problematičnim jeste značenje koje dobijaju konkretizacijom kroz indikatore. Tako je ključni pokazatelj izvrsnosti internacionalna vidljivost naučno-istraživačkih rezultata, drugim rečima, objavljeni članak u međunarodnom časopisu visokog ranga prema listi časopisa koja se smatra reprezentativnom. ⁵⁰ To znači da bi naše istraživanje, da bi se prepoznalo kao naučno značajno, moralo biti pretočeno u članak i objavljeno u takvom časopisu. Na tom putu ka izvrsnosti srešćemo se sa više prepreka, od kojih su neke: unapred sužen broj mogućih časopisa za apliciranje s obzirom na prirodu našeg istraživanja, budući da većina časopisa sa liste koja je proglašena relevantnom neguje pozitivističku metodološku tradiciju; međunarodno (ne) prepoznat ugled naše afilijacije; (ne)relevantnost teme našeg istraživanja sa stanovišta aktuelnih globalnih tema koje otvaraju nosioci međunarodne obrazovne politike ili drugi centri moći ⁵¹; lektorska intervencija ⁵²; vremenska prepreka, budući da od apliciranja do objavljivanja mora proći više meseci a ponekad i (više) godina.

Relevantnost je vrednost i uticajnost istraživanja kako na društvo tako i na ekonomske parametre napretka. ⁵³ Iz razumevanja suštine obrazovnog delanja kao područja *praxisa* — refleksivnog odnosa između teorije i akcije na kojem se zasniva istraživanje koje smo izneli kao primer, relevantnost našeg istraživanja se ogleda već u samoj kolaborativnoj prirodi istraživanja koja je usmerena na promenu prakse i posebno, u četvrtoj fazi koja je bila usmerena na dalje povezivanje sa praktičarima i uticaj na obrazovnu politiku. Sa pozicije *praxisa* relevantnost bi podrazumevala dalje moguće produblјivanje kroz institucionalizaciju kolaboracije sa praktičarima, revidiranje inicijalnog članka kroz reformulacije i nadogradnju; izradu priručnika i zbirki primera dobre prakse; razvijanje programa za profesionalno usavršavanje praktičara. Međutim, prema postavljenim kriterijumima bodovanja naučnog rada, niti jedna od ovih aktivnosti se ne prepoznaje kao naučno relevantna.

Analiza pokazuje da se postojećim sistemom vrednovanja ne prepoznaju specifičnosti prirode delatnosti obrazovanja i pedagogije kao nauke o obrazovanju i ne podržavaju razvojna istraživanja. Naprotiv, njima se modeluje pedagoška nauka u začaranom krugu mimikrije prirodnih nauka, po kome bi trebalo da svojim istraživanjima utvrđuje zakonitosti iz kojih se mogu izvlačiti univerzalne implikacije za regulaciju obrazovne prakse a čime zapravo ona ostaje jalova u odnosu na prirodu prakse obrazovanja, naspram nauke kojom se kroz participativna istraživanja transformiše obrazovanje. Reklo bi se da se modeluje naučni rad u pedagogiji kao izolovana, kabinetska aktivnost usmerena na produkciju naučnih radova osuđenih često na prašinu polica sa naučnim časopisima.

Dve su, podjednako loše moguće reakcije na neoliberalni model osiguranja kvaliteta u nauci — pasivizacija kroz povlačenje iz „trke za bodovima“ ili nekritičko počinjanje, budući da „ekonomska perspektiva postaje toliko ukorenjena kao jedina razumna realnost, da počinjemo da zaboravljamo naše druge priče“. ⁵⁴ U pokretanju drugih priča upravo i leži smisao i odgovornost društvenih nauka.

SUMMARY. — EDUCATION, SCIENCE AND RESEARCH IN A NEOLIBERAL LABYRINTH: WHERE QUALITY LIES.

In this paper we are dealing with the issue of economization of education and science and how main postulates of neoliberalism (i.e. free market and competitiveness through quality assurance) are displayed by two tendencies in the field of science: dominance of positivist paradigm, and commercialization of science. We will deconstruct the presented tendencies through: juxtaposition of reductionism and mechanicism *vs* systems thinking and holism; causality, explanation and prediction *vs* interpretation, meaning making and changes; value—neutral *vs* value grounded; globalism *vs* contextuality; political-economic interest *vs* social interest; audit culture *vs* ethical liability; researchers as individual experts on the market *vs* researchers as agents of the school of thought specific to their research communities. We shall specifically deal with the issue of inappropriateness of the neoliberal discourse on the nature of education as social practice and pedagogy as a science which field of study is education, pointing to the hermeneutic and critical essence of pedagogy being the area of praxis — reflexive relation between rethinking and building theory and practice. Through an example of one pedagogical research, we will illustrate limitations of the existing quality assurance model in science.

Keywords: social science, humanities, neoliberalism, quality assurance, culture of research, pedagogy (educational theory).

¹ F. S. Michaels, *Monoculture: How One Story is Changing Everything*, Red Clover Press, Kamloops 2011.

² D. Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, New York 2005; W. Larner, „Neo-liberalism: Policy, Ideology, Governmentality“, *Studies in Political Economy*, Vol. (1) 63 (2005), 5—25.

³ Rizvi i Lingard prema T. Lightfoot-Rueda, R. Peach, *Global Perspectives on Human Capital in Early Childhood Education: Reconceptualizing Theory, Policy, and Practice*, Palgrave Macmillan, London 2016, 10.

⁴ Kao ekonomski termin „ljudski kapital“ označava ukupno „skladište“ znanja, navika, socijalnih i personalnih atributa kao osnove radne sposobnosti ljudi kojom se ostvaruje ekonomska dobit društva (S. Burgess, *Human Capital and Education: The State of the Art in the Economics of Education*. Institute for the Study of Labor: Discussion Paper No. 9885, Bonn 2016.

⁵ O. Kont, *Kurs pozitivne filozofije*, Univerzitet-ska riječ, Nikšić 1989.

⁶ R. H. Jones, *Reductionism: Analysis and the Fullness of Reality*, Bucknell University Press, Lewisburg 2000.

⁷ B. Banathy, vid. D. Pavlović Breneselović, Ž. Krnjaja, „School is not a factory — interactive model of professional development“, *Journal of Education and Future*, 1/2012, 133—142; F. Capra, *Mreža života: Novo znanstveno razumjevanje živih sustava*, Liberata, Zagreb 1998.

⁸ K. N. Denzin, D. M. Giardina, „The Elephant in the Living Room OR Advancing the Conversation about the Politics of Evidence“, in: *Qualitative inquiry and the politics of evidence* (ed. N. K. Denzin, M. D. Giardina), Left Coast Press, Walnut Creek 2008, 9—51.

⁹ M. Pešić, *Pedagogija u akciji*, IPA, Beograd 2004.

¹⁰ B. Flyvbjerg, T. Landman, S. Schram, *Real Social Science: Applied Phronesis*. Cambridge University Press, Cambridge 2012.

- 11 J. Habermas, *Saznanje i inters*, Nolit, Beograd 1975; J. L. Kincheloe, *Knowledge and Critical Pedagogy*, Springer, London 2008.
- 12 A. Žiru, *O kritičkoj pedagogiji*, Eduka, Beograd 2011, 41.
- 13 M. Apple, *Ideologije i kurikulum*, Fabrika knjiga, Beograd 2012, 119.
- 14 *Ibid.*, 349.
- 15 K. N. Denzin, D. M. Giardina; I. Kovačević, „O črkama, pilićima i citatnim indeksima“, *Antropologija*, 8 (2009), 31.
- 16 M. Apple, *Educating the “Right” Way — Markets, Standards, God, and Inequality*, Routledge, New York 2006; S. Burgess; M. Olssen, M. A. Peters, „Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: from the free market to knowledge capitalism“, *Journal of Education Policy*, Vol. (3) 20 (2005), 313—345.
- 17 A. Žiru, 199.
- 18 E. Belfiore, „‘Impact’, ‘value’ and ‘bad economics’: Making sense of the problem of value in the arts and humanities“, *Arts & Humanities in Higher Education*, Vol. (1) 14 (2015), 94.
- 19 M. Olssen, M. A. Peters, 332.
- 20 L. Breneselović, Tri priloga raspravi o bodovanju i oceni naučnog rada, na sajtu *akademik.rs*: goo.gl/duKK7j, 12.11.2016.
- 21 Više: M. Apple, 2012.
- 22 K. Popović, *Globalna i evropska politika obrazovanja odraslih — koncepti, paradigme i pristupi*, IPA/Društvo za obrazovanje odraslih, Beograd 2014.
- 23 L. M. Carvalho, „The Fabrication and Travels of Knowledge — Policy Instrument“, *European Educational Research Journal*, Vol. (2) 11 (2012), 172—188.
- 24 Shore, 2008 prema B. I. Gačanović, *Kultura revizije u nauci i visokom obrazovanju: slučaj Republike Srbije 2000—2010. godine*. Doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 2014. god., 14.
- 25 Shore & Wright, 1999 prema J. Bačević, „Od trga do tržnice: antropologija, kritike savremenog obrazovanja i njihov značaj za Srbiju“, *Etnoantropološki problemi*, (2) 1 (2006), 214.
- 26 T. Lasley, *Standards And Accountability in Schools*, Sage Publications Los Angeles 2012.
- 27 M. Fuko, *Hrestomatija 1926—1984—2004*, prir. P. Milenković i D. Marinković, Vojvodanska sociološka asocijacija, Novi Sad 2005.
- 28 A. Žiru, 198.
- 29 M. Pešić, 5.
- 30 Banathy, 1991, prema D. Pavlović Breneselović, Ž. Krnjaja, 2012.
- 31 *Ibid.*
- 32 E. König, P. Zedler, *Teorije znanosti o odgoju*, Educa Zagreb 2001, 102.
- 33 H. G. Gadamer, *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo 1978, 512.
- 34 A. Žiru, 214.
- 35 P. McLaren, *Critical Pedagogy and Predatory Culture. Oppositional politics in a postmodern era*, Routledge, London and New York 2002.
- 36 Više: E. König, P. Zedler; M. Pešić.
- 37 P. McLaren, 230.
- 38 M. Pešić, 13—17.
- 39 Više: M. Apple, 2012; A. Gramši, *Filozofija istorije i politike: Izbor iz dela / Pisma iz zatvora*, Slovo Ljubve, Skoplje 1980; J. L. Kincheloe, *Knowledge and Critical Pedagogy*, Springer, London 2008.
- 40 H. L. Taguchi, *Going Beyond the Theory/Practice Divide in Early Childhood Education: Introducing an Intra-Active Pedagogy*, Routledge, New York 2010.
- 41 J. Durrant, G. Holden, *Teachers leading change*, Paul Chapman Publishing, London 2006.
- 42 Videti: H. L. Taguchi
- 43 S. Chaiklin „Understanding the social scientific practice“, in: *Understanding practice — perspectives on activity and context* (ed. S. Chaiklin, J. Lave), 377—403. Cambridge University Press, Cambridge 1996, 398.
- 44 D. Pavlović Breneselović, „Odnosi na ranim uzrastima“, u: *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji* (ed. A. Baucal), Institut za psihologiju/UNICEF, Beograd 2012, 133—150.
- 45 *Ibid.*
- 46 Standardizacija i standardi nam dolaze iz privredne sfere — rigidnih sistema ljudske delatnosti (društvene prakse), kao što je na primer proizvodni rad na traci čiji je rezultat jedno-obrazni produkt (proizvod) i gde standardi obezbeđuju kvalitet tog proizvoda. Standardizacija je primerena i determinističkim sistemima, sa jasno determinisanom unitarnom a ne pluralističkom svrhom, kakav je na primer aerodromski sistem koji ima jednu svrhu — opsluživanje avio-saobraćaja gde se standardizacijom procedura obezbeđuje ispunjenje te svrhe — efikasan, bezbedan i redovan protok putnika, prtljaga i robe. Mehaničko preuzimanje modela osiguranja kvaliteta kroz standar-

- dizaciju iz privredne sfere na područje obrazovanja i nauke lako postaje kontraproduktivno jer je protivno prirodi ovih sistema kao dinamičkih, pluralističkih, otvorenih i „u traganju za smislom“ (D. Pavlović Breneselović, „Standardi u obrazovanju — olako preuzeta reč“, *Vrednovanje u vaspitno-obrazovnom procesu*, Filozofski fakultet, Beograd 2016, 76—81).
- ⁴⁷ Detaljnije o diskursu osiguranja i diskursu građenja kvaliteta u Ž. Krnjaja i D. Pavlović Breneselović, 2013.
- ⁴⁸ Tamatea, 2005 prema K. Popović, 214.
- ⁴⁹ Strategija naučnog i tehnološkog razvoja republike Srbije za period 2016—2020: Istraživanje za inovacije (*Službeni glasnik* RS, br. 25/2016).
- ⁵⁰ O problematičnosti kriterijuma reprezentativnosti lista časopisa detaljnije u L. Breneselović, 2016; I. Kovačević, „Citatne liste u antropologiji“, *Etnoantropološke sveske*, Vol. (2) 13 (2009), 11—26.
- ⁵¹ Na primer, u ovom trenutku, naš članak bi svakako imao veću prohodnost ako bi se bavio pitanjem problema obrazovanja dece imigranata.
- ⁵² Ako članak prođe recenziranje, sledi mu lektorisanje od strane lektora čiji je maternji jezik engleski što svakako doprinosi jezičkoj preciznosti teksta, ali ne nužno i konceptualnoj preciznosti, budući da lektor ne poznaje problematiku kojom se bavimo a posebno ne diskurs pojedine škole mišljenja kojoj članak pripada.
- ⁵³ Strategija naučnog i tehnološkog razvoja republike Srbije
- ⁵⁴ V. Micheales, 9.

Književne studije i problem vrednovanja naučnih rezultata u humanistici

Aleksandar Stević, Kembridž

Ukratko. — U ovom radu razmatraju se postojeći mehanizmi evaluacije naučnih rezultata u Srbiji predviđeni odgovarajućim aktima Ministarstva prosvete, ukazuje se na niz nedostataka tih mehanizama u slučaju humanističkih nauka, i nude alternativna rešenja. U prvom delu rada ukazuje se da postojeći sistem evaluacije, koji se oslanja na preferencijalne liste, i to naročito na servise Web of Science i Journal Citation Reports, ne sadrži adekvatne mehanizme za ocenu kvaliteta i rangiranje časopisa u oblasti humanistike. Budući da se impakt faktor—inače osnovno sredstvo za utvrđivanje kvaliteta časopisa u prirodnim naukama—u humanistici ne koristi, ne postoji mogućnost da se časopisi iz oblasti humanistike adekvatno vrednuju i da im se dodeli status istaknutih ili vrhunskih međunarodnih časopisa, čime se istraživačima u ovim oblastima uskraćuje mogućnost da steknu

srazmerno visok broj bodova koji se inače dodeljuju za radove objavljene u takvim publikacijama. U drugom delu rada predlažu se mehanizmi za otklanjanje ove anomalije, i to kroz rangiranje međunarodnih humanističkih časopisa u skladu sa statusom koji uživaju na listama Danskog ministarstva nauke i Norveškog centra za vrednovanje istraživanja (NSD). Pritom se demonstrira da upravo ove liste nude sveobuhvatan i pouzdan pregled humanističke periodike. Na kraju se ukazuje i na okolnost da se istraživači koji se bave prevashodno nacionalnom kulturom suočavaju sa značajnim teškoćama kada je reč o objavljivanju u međunarodnim časopisima, te da bi u njihovom slučaju trebalo relaksirati obavezu objavljivanja u međunarodnim publikacijama. — Ključne su odrednice rada: evaluacija naučnog rada, naučna politika, filologija, Srbija, Velika Britanija, Norveška, Danska.

Pristup

Sa usvajanjem novog Pravilnika o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača u martu 2016. godine od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja eskalirao je dugogodišnji sukob između humanističke naučne zajednice i zagovornika upotrebe bibliometrijskih kriterijuma pri oceni kvaliteta naučnih publikacija.¹ Dok je u očima velikog broja istraživača Pravilnik oličenje rigidnog i neznalačkog pristupa vrednovanju naučnih rezultata koji ne uzima u obzir disciplinarne specifičnosti humanističkih nauka, zagovornici bibliometrije, okupljeni prevashodno oko Centra za evaluaciju u obrazovanju i nauci (CEON) i očigledno ne bez uticaja u telima koja propisuju mehanizme vrednovanja naučnih postignuća, ovakve prigovore smatraju pokušajem da se humanističke nauke izuzmu od rigorozne kontrole naučnih publikacija kakvu predviđa novi Pravilnik.² U izvesnom smislu, obe strane su u pravu. S jed-

ne strane, osnovni prigovor humanističkih istraživača — da prilikom sastavljanja Pravilnika nisu uzete u obzir specifičnosti njihovih disciplina — teško je osporiti. Utisak je da sastavljači ovog ključnog dokumenta nisu imali ni volje ni znanja da sagledaju mehanizme objavljivanja naučnih rezultata u humanistici, niti su uzeli u obzir značajne razlike kada je reč o ulozi koju naučni časopisi i njihove liste igraju u prirodnim, društvenim, i humanističkim naukama. S druge strane, optužba da humanistička naučna zajednica želi da izbegne imperativ objavljivanja u međunarodnim časopisima, a time i rigorozan postupak eksterne recenzije, nije sasvim bez osnova, naročito ako se ima u vidu insistiranje da se prilikom evaluacije časopisa u humanistici koristi krajnje neselektivna lista ERIH. Po mom mišljenju, izazov s kojim se danas suočavamo jeste kako razviti mehanizme procene naučnih rezultata koji će istovremeno osigurati postojanje proverljivih kvantitativnih kriterijuma i uzeti u obzir realne specifičnosti pojedinih oblasti nauke. U ovom radu razmotriću nedostatke postojećeg sistema vrednovanja i predložiti neka rešenja koja, makar u oblasti humanistike, otklanjaju ili ublažavaju te nedostatke.³

1. Postojeći sistem evaluacije

Uopšteno govoreći, problemu osiguranja kvaliteta naučnog rada u Srbiji se pristupilo definisanjem srazmerno rigidnog niza minimalnih uslova koje je neophodno ispuniti za izbor u naučna zvanja (na institutima) i nastavnička zvanja (na fakultetima). Ti uslovi precizno propisuju minimum naučnih rezultata koje je kandidat dužan da ostvari, uključujući, pre svega, tačan broj i vrstu publikacija potrebnih za izbor u pojedinačna zvanja.⁴ Istovremeno, Ministarstvo prosvete vrši preciznu klasifikaciju tipova publikacija i, koristeći se pre svega Tomson-Rojtersovim bibliometrijskim alatima, definiše listu časopisa u kojima je kandidat obavezan da objavi rad ukoliko želi da se taj rad uzme u obzir prilikom izbora u zvanje. Ovaj sveobuhvatni sistem kojim se na nacionalnom nivou definišu kako precizan opseg i hijerarhija prihvatljivih publikacija u kojima naučni rezultati moraju biti objavljeni, tako i kvantitet rezultata koje je neophodno ostvariti na svakom stupnju naučne karijere, ima za cilj da ponudi univerzalno primenljive, lako proverljive, i objektivne standarde koji će minimizirati mogućnost manipulacije prilikom izbora i osigurati kvalitet naučnog kadra u institucijama visokog obrazovanja.

Može se reći da je ovako zamišljen sistem zapravo zasnovan na principu *posredne evaluacije* prilikom koje u prvoj instanci komisije ne ocenjuju same naučne rezultate kandidata, već tim rezultatima pripisuju određenu vrednost na osnovu kvaliteta publikacije u kojoj su objavljeni. Ovakva praksa, pak, počiva na pretpostavci da publikovanje u časopisima ili kod izdavača određenog ranga podrazumeva i da će prilikom prihvatanja članka ili knjige za objavljivanje uredništvo u saradnji sa stručnim recenzentima izvršiti proveru kvaliteta, te da će tako objavljeni rezultati ispunjavati određene standarde. Jednom rečju, kada je u pitanju provera ispunjenosti minimalnih uslova za izbor u zvanje, vrednovanje naučnog rada zamenjeno je vrednovanjem publikacije u kojoj je se rad pojavio. Na taj način inicijalno vrednovanje kandidata praktično je izmešteno iz ruku univerzitetskih tela i predato u ruke eksternih činilaca.

Posebno značajan element u *eksternalizaciji* postupka vrednovanja jeste privilegovanje međunarodnih publikacija. Tako prema Pravilniku istaknuta monografija od međunarodnog značaja nosi duplo više bodova nego istaknuta monografija od nacionalnog značaja, dok rad objavljen u međunarodnom časopisu izuzetnih vrednosti nosi čak pet puta više bodova od rada objavljenog u vodećem časopisu od nacionalnog značaja. Na taj način, makar u teoriji, podstiču se istraživači na objavljivanje u vodećim međunarodnim časopisima i kod vodećih izdavača, a postiže se i viši nivo nepristrasnosti budući da je vrednovanje naučnih rezultata izmešteno ne samo izvan okvira fakulteta na kojem se vrši izbor nego i izvan okvira domaće naučne zajednice.

Po mom mišljenju ovaj proces izmeštanja posebno je dobrodošao zbog toga što je srpska akademska zajednica relativno mala i što je, shodno tome, u njenim okvirima teško izbeći sukob interesa. Nemali broj disciplina — uključujući, između ostalog, arheologiju, antropologiju, klasične nauke, kao i većinu stranih jezika i književnosti — izučava se u samo jednom univerzitetskom centru, te je, čak i kada nema koruptivne namere, teško izbeći situaciju u kojoj procenu kvaliteta naučnog rada vrše lica sa kojima je kandidat blisko povezan. Nije, naime, neobično da se naučni radovi objavljuju u časopisima čiji izdavač je matični fakultet i u čijem uređivanju učestvuju zaposleni na odseku na kojem se vrši izbor u zvanje, uključujući tu i samog kandidata za izbor, njegovog mentora, i članove komisije za izbor. Tako se na svim nivoima — od odluke o objavljivanju nečijeg naučnog rada, preko odluke o odbrani doktorske disertacije, pa do odluke o izboru u zvanje — procena naučnih rezultata vrši u istom relativno zatvorenom krugu, bez zadovoljavajuće eksterne provere.⁵

Pa ipak, uprkos očiglednim prednostima pristupa koji se zasniva na preciznoj kvantifikaciji naučnih rezultata i eksternalizaciji procesa vrednovanja, ovaj pristup se neminovno suočava sa ozbiljnim teškoćama u onim disciplinama u kojima kvantifikacija nije praksa, a eksternalizacija nije lako sprovodiva. Ovo je pre svega slučaj u humanistici gde dva problema zavređuju posebnu pažnju. Prvo, ključno sredstvo na kojem čitav sistem počiva — tzv. preferencijalna lista časopisa na kojoj su časopisi ne samo pobrojani već i rangirani po kvalitetu — u humanistici jednostavno ne postoji. Drugo, istraživači u oblasti humanistike se u velikoj meri bave tzv. nacionalnom tematikom — srpskom književnošću, istorijom, i istorijom umetnosti — što dramatično ograničava broj ozbiljnih međunarodnih časopisa u kojima naši istraživači mogu da objavljuju svoje rezultate.

Odsustvo ključnog sredstva za kvantitativnu procenu vrednosti časopisa izuzetno je zakomplikovalo mehanizme vrednovanja naučnih rezultata u humanistici i primoralo je prosvetne vlasti da posegnu za nizom problematičnih improvizacija u pokušaju da harmonizuju pristup vrednovanju rezultata u prirodnim i humanističkim naukama. Naime, kao što sam već ukazao na drugom mestu, za razliku od humanistike, kategorizacija časopisa u oblasti prirodnih i društvenih nauka vrši se na osnovu tzv. impakt faktora koji meri prosečnu citiranost pojedinih časopisa.⁶ Budući da Tomson-Rojtersov servis *Web of Science* (WoS) sadrži ažurirane liste časopisa u prirodnim i društvenim naukama na kojima su časopisi rangirani prema impakt faktoru (*Journal Citation Reports*), u svim disciplinama koje pokriva ovaj servis moguće je relativno lako pripisati preciznu numeričku vrednost naučnim radovima u zavisnosti od toga gde su objavljeni.

Upravo to i predviđa Pravilnik iz marta 2016. godine. Prema Pravilniku međunarodni časopisi razvrstani su u četiri kategorije na osnovu dvogodišnjeg faktora (IF): međunarodni časopis izuzetnih vrednosti (M21a), vrhunski međunarodni časopis (M21), istaknuti međunarodni časopis (M22) i međunarodni časopis (M23). Prvih deset procenata časopisa prema IF spada u kategoriju M21a, prvih trideset u M21, sledećih trideset u M22, a časopisi koji se ne nalaze u gornjih 60% liste prema IF spadaju u kategoriju M23 (Tabela 1). Broj bodova koje istraživač dobija za objavljeni rad direktno zavisi od statusa časopisa u kojem se rad pojavio (Tabela 2).

Kategorija naučnog časopisa	Naziv kategorije naučnog časopisa	Definicija kategorije naučnog časopisa
M21a	Međunarodni časopis izuzetnih vrednosti	Časopis koji je prema IF2 rangiran u JCR u svojoj oblasti nauka među prvih 10% časopisa.
M21	Vrhunski međunarodni časopis	Časopis koji je prema IF2 rangiran u JCR u svojoj oblasti nauka među prvih 30% časopisa.
M22	Istaknuti međunarodni časopis	Časopis koji je prema IF2 rangiran u JCR u svojoj oblasti nauka između prvih 30% i 60% časopisa.
M23	Međunarodni časopis	Časopis koji se nalazi na popisu JCR, ali prema IF2 nije u svojoj oblasti nauka rangiran među prvih 60% časopisa. U oblasti društveno-humanističkih nauka i časopisi koji se nalaze u WoS-u a nemaju IF, kao i časopisi označeni kao Q1 u SJR.
M24	Nacionalni časopis međunarodnog značaja	Časopis koji se prema bibliometrijskim pokazateljima Nacionalnog indeksa u svojoj oblasti nauka nalazi u prvih 5%, a u oblasti društveno-humanističkih nauka i časopisi označeni kao Q2 i Q3 u SJR.
M51	Vrhunski časopis nacionalnog značaja	Časopis koji se prema bibliometrijskim pokazateljima Nacionalnog indeksa u svojoj oblasti nauka nalazi u prvih 30%.
M52	Istaknuti nacionalni časopis	Časopis koji se prema bibliometrijskim pokazateljima Nacionalnog indeksa u svojoj oblasti nauka nalazi između prvih 30% i 60% časopisa.

Tablica 1. Kategorizacija naučnih časopisa prema Pravilniku Ministarstva.

Vrsta rezultata	Kategorija časopisa	Vrednost rezultata			
		1	2	3	4
Rad u vrhunskom međunarodnom časopisu	M21a	10	10	10	10
	M21	8	8	8	8
Rad u istaknutom međunarodnom časopisu	M22	5	5	5	5

Rad u međunarodnom časopisu	M23	3	3	3	4
Rad u časopisu međunarodnog značaja verifikovanom posebnom odlukom	M24	2	3	3	4
Rad u vodećem nacionalnom časopisu	M51	2	2	2	2
Rad u istaknutom nacionalnom časopisu	M52	1,5	1,5	1,5	1,5
Rad u naučnom časopisu	M53	1	1	1	1

Tablica 2. Vrednovanje naučnih rezultata prema Pravilniku Ministarstva (neznatno modifikovana radi preglednosti). (*Legenda debelih cifara.* — 1: prirodno matematičke i medicinske nauke — 2: tehničko-tehnološke i biotehničke nauke — 3: društvene nauke — 4: humanističke nauke).

Mada ovo na prvi pogled deluje kao razumno rešenje, vredi primetiti da već kada je reč o prirodnim naukama metod evaluacije koji predviđa Pravilnik nailazi na ozbiljne teškoće. S jedne strane, čini se da je Pravilnik prilično blagonaklon prema naučnicima čije discipline su uključene u *Journal Citation Reports* (JCR), odnosno u kojima se računa IF, budući da se čitavih 60% časopisa uključenih u ove liste smatraju istaknutim međunarodnim časopisima (čovjek bi pomislio da časopis koji nije ni u prvih 50% na listi teško može biti „istaknut“)! Kada se analizira distribucija IF na listi časopisa iz prirodnih nauka u okviru JCR (reč je o nekih 8800 časopisa), jasno je da se u kategoriji M23 (koja nosi tri boda) nalaze i časopisi čiji je IF 0,2, dok se u kategoriji M22 (pet bodova) nalaze praktično svi časopisi čiji IF je iznad 1,2, a u kategoriji M21 (osam bodova) svi oni čiji IF je iznad 2,3. Drugim rečima, Pravilnik omogućava istraživačima da steknu srazmerno visok broj bodova objavljivanjem u časopisima sa prilično niskim impakt faktorom.

S druge strane, mora se uzeti u obzir i to da vrednost IF dramatično varira od discipline do discipline. U matematici, na primer, najviše rangirani časopis ima IF 9, dok prvi sledeći ima IF 3,7, a svega deset časopisa ima IF veći od 2. Svega 58 od ukupno 312 matematičkih časopisa ima IF veći od 1. U onkologiji je, pak, situacija upravo obratna, budući da najviše rangirani časopis ima IF 137,5, dok čak 36 časopisa ima IF veći od 5, a samo 16 od 213 časopisa ima IF niži od 1. Šta to znači u praksi? Ukoliko se prilikom evaluacije rezultata izvrši jedinstveno rangiranje svih časopisa koji se nalaze na „prirodnjačkoj“ listi u okviru JCR (reč je o listi SCIE — Science Citation Index), istraživači iz oblasti onkologije provešće se daleko bolje od onih iz oblasti matematike. Naime, dok manje od 3% matematičkih časopisa ima dovoljno visok IF da bi se mogli svrstati u kategoriju M21, čak 64% onkoloških časopisa ima IF koji im omogućava da budu kategorizovani kao M21.⁷ Iz ovoga, pak, sledi da su istraživači u oblasti onkologije drastično privilegovani u odnosu na one u oblasti matematike, budući da im je daleko lakše da pronađu visoko rangiran časopis u kome mogu da objave rezultate istraživanja i prikupe bodove neophodne za izbor u viša zvanja.

Već iz ovih napomena o tretmanu prirodnih nauka u Pravilniku jasno je da je ovaj dokument, kolokvijalno rečeno, nekim disciplinama majka a nekima maćeha.

Ovaj problem još je drastičniji u slučaju humanistike. Naime, kao što sam već istakao, IF, kao merilo na kojem počiva čitav sistem vrednovanja, u humanistici se ne koristi. Pritom je važno istaći da je reč o univerzalnom principu a ne o hiru domaće zajednice istraživača u oblasti humanistike koji bi želeli da se izuzmu iz sistema kvantitativnog vrednovanja naučnih rezultata. Sam Tomson-Rojters, na čije liste časopisa se Pravilnik poziva, ne računa IF za humanističke časopise. Njihovo obrazloženje za taj korak jeste da „citiranje u oblasti humanistike [arts and humanities] ne prati uvek isti predvidivi obrazac kao citiranje u člancima iz društvenih i prirodnih nauka.... Zbog toga merenje citiranosti načelno ne igra glavnu ulogu u ocenjivanju časopisa iz oblasti humanistike.“⁸

Suočeni sa time da osnovni mehanizam za procenu kvaliteta časopisa u jednoj od oblasti nauke ne funkcioniše, autori Pravilnika odlučili su, nažalost, da problem ignorišu, i to na štetu humanistike. Pošto humanistički časopisi u bazi WoS nemaju IF, oni se tretiraju na isti način kao i časopisi iz prirodnih nauka koji nemaju IF ili imaju veoma nizak impakt faktor, odnosno tako što se svrstavaju u najnižu kategoriju međunarodnih časopisa (M23), doduše uz minimalan ustupak da rad u takvom humanističkom časopisu nosi četiri boda, a ne tri kao u drugim disciplinama.

Naravno, između ove dve grupe postoji suštinska razlika: časopisi iz oblasti prirodnih nauka nemaju IF zato što su loši, dok humanistički časopisi nemaju IF zato što je reč o irelevantnom merilu. U krajnjoj instanci, nesposobnost nadležnih tela da iznađu mehanizam vrednovanja koji bi se mogao adekvatno primenjivati u različitim naučnim oblastima rezultirala je kažnjavanjem istraživača iz oblasti humanistike čiji se radovi objavljeni u najprestižnijim časopisima vrednuju jedva nešto bolje nego radovi njihovih kolega iz prirodnih nauka objavljeni u marginalnim časopisima. Drugim rečima, pošto je sistem postavljen tako da nijedan humanistički časopis ne može da bude uvršćen u kategorije M22 (pet bodova), M21 (osam bodova), i M21a (deset bodova), već samo u kategoriju M23 (četiri boda u humanistici; tri u drugim disciplinama), sledi da rad objavljen, na primer, u časopisu kao što je *ELH* (verovatno najznačajniji svetski časopis iz oblasti anglistike) nosi samo jedan bod više nego rad objavljen u zvaničnom časopisu Turske lige za borbu protiv reumatizma koji je citiran (časopis, a ne rad!) čitavih dvanaest puta i ima IF 0.22.

Pošto su onemogućili adekvatno vrednovanje naučnih rezultata objavljenih u humanističkim časopisima, autori Pravilnika pokušali su da humanistici učine ustupak na drugoj strani, proširujući listu međunarodnih časopisa i onima koji se ne nalaze u WoS. To je postignuto uvođenjem liste SJR (*SCImago Journal Rank*), čiji bolje rangirani humanistički časopisi su izjednačeni sa onima u WoS i dodeljen im je rang M23, dok su oni nešto slabije rangirani izjednačeni sa nacionalnim časopisima od međunarodnog značaja i dodeljen im je rang M24. Ta odluka, međutim, ne otklanja osnovni nedostatak postojećeg sistema vrednovanja — a to je: nemogućnost odgovarajuće klasifikacije humanističkih časopisa —, ali zato stvara brojne nove probleme koji proizlaze iz nedostataka liste SJR. Ta lista je nedovoljno selektivna, ne služi se koherentnom disciplinarnom klasifikacijom, i što je posebno važno, koristi se izrazito nepouzdanim metodom za rangiranje

časopisa. Već ovlaštan pogled na njihovu kategorizaciju otkriva ozbiljne anomalije. Tako pri vrhu liste za oblast proučavanja književnosti (*literature and literary theory*) gotovo da nema vodećih časopisa, veliki broj opskurnih časopisa je visoko rangiran, dok se časopis pod nazivom *Performance Measurement and Metrics* koji nema nikakve veze sa proučavanjem književnosti već se bavi kvantitativnom evaluacijom rada biblioteka (i kao takav uopšte ne pripada humanistici) nalazi na visokom sedmom mestu.

Šta nam, dakle, nudi postojeći Pravilnik kada je reč o humanistici? S jedne strane, on kategorično onemogućava adekvatno vrednovanje vrhunskih rezultata time što članke objavljene u najboljim svetskim časopisima rangira tek neznatno bolje od onih koji su objavljeni u najbolje rangiranim domaćim časopisima (M23 naspram M24). S druge strane, on nepotrebno komplikuje pitanje vrednovanja humanističkog istraživanja uvođenjem jedne preopširne i nepouzdanе liste kakva je SJR. Ovakvu praksu utoliko je teže razumeti ako se imaju u vidu prigovori koje najžustriji zagovornici primene bibliometrijskih alata upućuju srpskoj humanistici. Našim istraživačima se, ne bez razloga, spočitava insularnost koja se ogleda ne samo u malom broju radova u WoS nego i u slabom citiranju strane literature. U nedavnoj analizi koju je objavio CEON tako stoji „da je ukupan međunarodni (WoS) učinak istraživača iz te oblasti [humanistike] nizak, kako u odnosu na ostale domaćе autore, tako i spram njihovih kolega u drugim zemljama EU i regiona.“ Autori iste analize dalje ukazuju da su potvrdili „poznatu disproporciju između broja radova objavljenih u WoS časopisima, koji je izrazito skroman, i velikog broja radova objavljenih u zemlji, koji smatramo hiperprodukcijom. Internacionalnost domaćih časopisa i radova je niska, a njihova uticajnost u WoSu jedva приметna, pa to zajedno emituje utisak da je srpska humanistička produkcija izolovana i samodovoljna“ (CEON 2016, 4).

Upravo u svetlu ovakve analize teško je razumeti metod vrednovanja na kojem počiva postojeći Pravilnik. Ukoliko je nedovoljno objavljivanje u značajnim međunarodnim časopisima rak-rana srpske humanistike, zašto onda imamo sistem u kojem se za rad objavljen u najkvalitetnijem humanističkom časopisu dobija ne više od četiri boda (kategorija M23), dok se za rad objavljen u časopisu sličnog kvaliteta u nekoj od prirodnonaučnih disciplina dobija čak deset (M21a)? Da stvar bude još gora, Pravilnik u slučaju humanističkih nauka u potpunosti izjednačava radove objavljene u međunarodnim časopisima (M23) i one objavljene u vodećim domaćim časopisima kojima je posebnom odlukom dodeljen status međunarodnih časopisa (M24), budući da obe kategorije nose po četiri boda. Drugim rečima, naši istraživači dobiće isti broj bodova i onda kada objave rad u izuzetno selektivnom časopisu koji izdaje, na primer, Cambridge University Press, i koji uređuju vodeći svetski stručnjaci, i onda kada objave rad u časopisu koji izdaje njihova matična institucija u Beogradu. Budući da vodeći svetski časopisi u oblasti humanistike odbacuju 80 do 85% ponuđenih rukopisa, nije teško dokučiti gde će takav istraživač radije pokušati da objavi svoje nalaze. Ovakav način vrednovanja ne samo da ne podstiče objavljivanje u vodećim međunarodnim časopisima iz oblasti humanistike, već svojim potcenjivačkim odnosom prema tim časopisima gotovo da eliminiše potrebu naših istraživača da u njima objavljuju.

2. Moguća rešenja

Po mom mišljenju, sistem vrednovanja naučnih rezultata treba da postigne dva cilja. Prvi je osiguranje minimuma kvaliteta. To znači da sistem mora biti tako postavljen da ne dozvoljava pozitivno vrednovanje naučnih rezultata objavljenih u substandardnim ili predatorskim publikacijama, već samo u onima koje ispunjavaju minimalne uslove u pogledu selektivnosti, postupka recenzije, i uticaja u disciplini kojoj pripadaju. Oslanjanjem na bazu WoS trenutni sistem u dobroj meri ostvaruje taj cilj. Međutim, ovaj sistem mora da teži i drugom cilju, a to je podsticanje vrhunskih rezultata. Drugim rečima, nije dovoljno samo da sistem garantuje minimalan kvalitet publikacija u kojima se istraživački rezultati objavljuju, nego je neophodno da aktivno podstiče objavljivanje u vrhunskim publikacijama. Postojeći sistem vrednovanja u dobroj meri postiže i taj cilj u slučaju prirodnih nauka gde objavljivanje rada u vrhunskom međunarodnom časopisu (M21a) nosi i do pet puta više bodova u odnosu na rad objavljen u domaćem časopisu kojem je posebnom odlukom odobren status međunarodnog časopisa (M23). U slučaju humanističkih disciplina, situacija je upravo obratna: radovi objavljeni u najboljim međunarodnim časopisima donose isti broj bodova kao i oni objavljeni u posebno verifikovanim domaćim časopisima (M23), svega dva boda više nego radovi u vodećim domaćim časopisima (M51) i manje bodova nego istaknuta monografija od nacionalnog značaja (M41) i monografija od nacionalnog značaja (M42). Drugim rečima, sistem ne samo da ne podstiče publikovanje u vodećim međunarodnim časopisima, već praktično odvrća istraživače od pokušaja da objave u takvim časopisima, i to samo zato što nadležne prosvetne vlasti nemaju volje ili znanja da iznađu praktično primenljiv mehanizam za ocenjivanje humanističkih publikacija.

Osnovna teškoća sa kojom se suočavamo jeste, dakle, kako da u odsustvu nekog relativno jednostavnog kriterijuma izradimo mehanizam za adekvatnu evaluaciju humanističkih časopisa koji će istovremeno uspešno vršiti osiguranje minimuma kvaliteta i adekvatno nagrađivati vrhunski kvalitet. Jedno rešenje tog problema moglo bi biti da se kvantitativni pristup zameni kvalitativnim, odnosno da se pristupi sastavljanju liste kvalitetnih naučnih časopisa na osnovu ekspertske analize njihovog sadržaja i dometa. To rešenje, međutim, i samo pati od nekih manjkavosti na koje će uvek rado ukazati najtvrdokorniji zagovornici bibliometrije. Tako, na primer u nedavnom pozicionom dokumentu CEON stoji sledeće:

Kvalitativne varijable se ne mogu rangirati. Iako su neke dimenzije naučnog učinka, npr. izvrsnost i relevantnost, po svojoj prirodi kvalitativnog karaktera, one se za potrebe odlučivanja ipak moraju kvantifikovati, npr. izražavanjem učinka u vidu citiranosti. Citiranost se u Evropi smatra najvrednijim pokazateljem naučnog učinka, a njeno praćenje i korišćenje je skoro univerzalno raširena praksa.

Alternativa takvom pristupu je komisijska, „ekspertska“ procena vrednosti časopisa, pa tako, posredno, i drugih naučnih entiteta. Procena je ne samo neuporedivo skuplji postupak, već je u malim zemljama praktično neizvodljiva i svodi se na to da časopisi, odnosno autori koji u njima objavljuju i uređuju ih, vrednuju sami sebe (Šipka 2014, 23).

Ovakvi prigovori nisu sasvim bez osnova. Strepnja da će se vrednovanje pretvoriti u samovrednovanje, te da će se time praktično obesmisлити čitav sistem eksterne

provere kvaliteta naučnog rada, opravdana je ako se imaju u vidu skromna veličina naše naučne zajednice i, shodno tome, uska povezanost među istraživačima. Takođe, i mene, kao i autore ovog dokumenta, brine insistiranje mnogih u srpskoj naučnoj zajednici da se prilikom evaluacije časopisa uzima u obzir izrazito neselektivna lista ERIH.⁹ U tom insistiranju teško je ne prepoznati potragu za olakšicama koje bi istraživačima omogućile da prikupe neophodne bodove objavljivanjem u časopisima problematičnog kvaliteta.

Pa ipak, ni pozicija sa koje CEON kao glavni zagovornik bibliometrije u Srbiji nastupa nije bez svojih problema. Pre svega, jedna od osnovnih pretpostavki na kojoj počiva rad ove organizacije, a to je da citiranost (odnosno IF kao njena mera) predstavlja univerzalni i neproblematični pokazatelj naučnog učinka, jednostavno nije tačna. Kao što sam već ukazao, sam Tomson-Rojters, kao glavni globalni proizvođač bibliometrijskih alata, slaže se da u humanistici citiranost nije relevantan pokazatelj. Stav koji zastupa CEON po ovom pitanju, a koji bi se mogao opisati rečima „ili impakt faktor ili anarhija“ pati od nepotrebne dogmatičnosti. Kao što ću pokazati za trenutak, moguće je iznaći mehanizme za evaluaciju časopisa koji nisu zasnovani na pukom izračunavanju impakt faktora a koji ipak otklanjaju rizik od koruptivne samoevaluacije.

Takvi mehanizmi postoje u čitavom nizu zemalja, i najbolji način za rešavanje ovog problema bio bi da Srbija usvoji njihovu praksu. Ovde posebno imam u vidu špansku bazu CIRC i tzv. nordijske liste koje su razvile Danska, Finska, i Norveška.¹⁰ Ove liste imaju značajne prednosti kako u odnosu na servis WoS, tako i u odnosu na SJR. Za razliku od humanističke liste u okviru WoS, svi ovi proizvodi i vrednuju časopise. Dok CIRC koristi relativno kompleksnu skalu za vrednovanje, Danska (u daljem tekstu UoF) i Norveška (u daljem tekstu NSD) služe se jednostavnom podelom u kojoj donjih 80% odobrenih publikacija pripada kategoriji 1 i nosi relativno nizak broj poena, dok gornjih 20% pripada kategoriji 2 i nosi značajno više poena, čime se posebno nagrađuju istraživači koji objavljuju u vrhunskim publikacijama.

Takođe, za razliku od liste SJR, sve ove nacionalne liste identifikuju sa daleko većom preciznošću vrhunske publikacije. Poređenje prvih dvadeset pet naslova sa liste SJR za književnost i književnu teoriju sa časopisima prisutnim u norveškoj i danskoj bazi potvrđuje ovaj zaključak. Prvo što pada u oči poznavaoac časopisne produkcije u oblasti proučavanja književnosti jeste pogrešna disciplinarna klasifikacija većine časopisa sa liste SJR. Od 25 vodećih časopisa sa liste SJR, lista NSD registruje samo pet koji pripadaju oblasti proučavanja književnosti, dok danska lista registruje samo tri. Ovo odstupanje delimično ima veze sa tim što nordijske liste pojedine časopise klasifikuju kao časopise specijalizovane za određenu nacionalnu tradiciju, ali većina diskrepancija potiče otuda što UoF i NSD uspešno eliminišu časopise koji pripadaju sasvim drugim oblastima, kao što su teologija, filozofija, ili pedagogija. Osim toga, mada i same nisu bez izvesnih problema, ove liste mahom uspešno identifikuju časopise vrhunskog kvaliteta. Za razliku od liste SJR koja neretko visoko rangira časopise upitnog kvaliteta (kao što je, na primer 3L koji uopšte nije rangiran u nordijskim bazama), norveška i danska lista uglavnom greše onda kada sude isuviše strogo, pa tako NSD tretira časopis *PMLA*, zvaničnu publikaciju američke Asocijacije za moderne jezike i van svake sumnje jedan od najprestižnijih svetskih časopisa u oblasti proučavanja književnosti, kao publikaciju nivoa 1, a ne kao publikaciju nivoa 2 (najvišeg kvaliteta).

Naziv časopisa	Pozicija u SJR	Norveška kategorizacija	Danska kategorizacija
I Tatti Studies	1	Nije prisutan u bazi	1 (rangiran u drugoj disciplini)
Written Communication	2	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Men and Masculinities	3	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Poetics	4	2	2
New Literary History	5	2	2
Criminology & Public Policy	6	1 (druga disciplina)	Nije prisutan u bazi
Performance Measurement and Metrics	7	1 (druga disciplina)	Nije prisutan u bazi
Critical Review	8	1 (druga disciplina)	1 (druga disciplina)
College Composition and Communication	9	1 (druga disciplina)	Nije prisutan o bazi
Translation and Interpreting	10	1 (druga disciplina)	1 (druga disciplina)
South Atlantic Quarterly	11	1 (druga disciplina)	Nije prisutan u bazi
Oxford Literary Review	12	1	1 (druga disciplina)
Journal of Biblical Literature	13	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
PMLA	14	1 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Russian Review	15	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Modern Language Quarterly	16	2	2
Scandinavian Journal of the Old Testament	17	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Journal of Writing Research	18	1 (druga disciplina)	1 (druga disciplina)
3L: Language, Linguistics, Literature	19	0 (druga disciplina)	Nije prisutan u bazi
Rhetoric Review	20	1	1 (druga disciplina)
Theatre Research International	21	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
English Text Construction	22	1 (druga disciplina)	1 (druga disciplina)
Vetus Testamentum	23	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Atlantic Studies	24	2 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)
Narrative Inquiry	25	1 (druga disciplina)	2 (druga disciplina)

Tablica 3. Komparativni pregled vrednovanja časopisa
za književnost na listama SJR, NSD, i UoF.

Sve u svemu, nordijske liste koje sam pregledao mahom su veoma uspešne kada je reč o zbilja vrhunskim časopisima. Tako lista UoF za oblast književnosti registruje oko 190 časopisa od kojih svega 29 (15%) zavređuje kategoriju 2. Lista NSD je znatno obuhvatnija sa oko 680 naslova, od kojih svega 110 (16%) pripada kategoriji 2. Iako im se obim drastično razlikuje, nivo poklapanja ove dve liste veoma je visok: od 29 časopisa koji su na danskoj listi svrstani u kategoriju 2, njih 24 (83%) nalazi se u istoj kategoriji i na norveškoj listi.

Ukoliko bismo se u oceni međunarodnih humanističkih časopisa oslonili na neku od nordijskih lista ili pak kombinovali njihove rezultate bili bismo u poziciji da kreiramo daleko pravičniji i efikasniji sistem evaluacije naučnih rezultata od onog koji je predviđen trenutnim Pravilnikom Ministarstva. Tako bi se uklonili glavni nedostaci sistema WoS (odsustvo rangiranja naučnih časopisa u humanistici) i liste SJR (nedovoljna selektivnost i neadekvatno rangiranje), a da se pritom ne zapadne u zamku subjektivnog samovrednovanja, s obzirom da su liste čije korišćenje predlažem razvijene izvan domaće istraživačke zajednice i u sredinama koje karakteriše izuzetna naučna produktivnost.

Alternativni sistem evaluacije kakav predlažem ispunio bi tri kriterijuma: selektivnost u izboru naučnih časopisa, uspostavljanje hijerarhije među časopisima, i izmeštanje procesa vrednovanja časopisa iz ruku domaće akademske zajednice a u cilju izbegavanja sukoba interesa. Na taj način sistem evaluacije istovremeno bi omogućio osiguranje minimuma kvaliteta objavljenih radova i adekvatno vrednovanje vrhunskih rezultata što, kako sam naglasio, sada nije slučaj. Ovo bi se moglo postići na sledeći način:

- 1) Uvesti liste UoF i NSD kao glavne baze odobrenih međunarodnih časopisa (uz moguće zadržavanje liste AHCI iz WoS).
- 2) S obzirom na selektivnost ovih lista, te da je svega 15%—16% časopisa na njima u kategoriji 2 (vrhunski časopisi), svim humanističkim časopisima koji na ovim listama pripadaju kategoriji 2 trebalo bi u domaćoj klasifikaciji dodeliti oznaku M21a (vodeći međunarodni časopis izuzetnih vrednosti) i shodno tome za rad objavljen u takvom časopisu domaći istraživači dobijali bi 10 bodova. Treba napomenuti da bi prag za uključivanje u kategoriju M21a u tom slučaju bio nešto niži za humanističke časopise (gornjih 15% korišćenih lista) u odnosu na prirodne nauke (gornjih 10% u JCR). To je opravdano iz više razloga. Prvo, reč je o srazmerno maloj razlici i ovakvo privilegovanje humanističkih časopisa motivisalo bi istraživače da objavljuju u časopisima u kojima naša nauka nije dovoljno prisutna. Drugo, reč je o samo prividnom privilegovanju, budući da je „prirodnjačka“ (SCIE) lista u okviru WoS veoma obuhvatna i veliki broj časopisa nalazi se u gornjih 10%. Treće, s obzirom da nema merila uz pomoć kojih bi se donjih 85% časopisa na humanističkim listama rangiralo, istraživači u tim naukama i dalje ne bi bili u mogućnosti da objavljuju u časopisima kategorije M21 (8 bodova).
- 3) Postoji potreba da se reklasifikuju svi časopisi koji se nalaze na humanističkoj listi a ne nalaze se u gornjih 15% u bazama NSD i UoF. Za razliku od sadašnje prakse da se humanistički časopisi u WoS i oni označeni kao Q1 u bazi SJR klasifikuju kao M23, a oni označeni kao Q2 i Q3 kao M24, časopisi koji se nalaze u WoS i oni koji se nalaze u nordijskim bazama i nose oznaku 1 morali bi biti klasifikovani kao M23.¹¹

- 4) U cilju podsticanja objavljivanja u međunarodnim časopisima, neophodno je napraviti razliku u bodovanju međunarodnih časopisa (sada M23) i domaćih časopisa kojima je posebnom odlukom dodeljen status međunarodnih časopisa (M24). To bi se moglo postići podizanjem broja bodova koji se dodeljuju za članke u časopisima kategorije M23 u humanističkim naukama sa četiri na pet ili šest bodova.
- 5) Nordijske liste vrše i klasifikaciju izdavača na isti način na koji vrše klasifikaciju časopisa, i na tu klasifikaciju trebalo bi se oslanjati prilikom odlučivanja o tome da li publikaciju treba označiti kao monografiju od međunarodnog značaja ili istaknutu monografiju od međunarodnog značaja. Postojeći sistem evaluacije monografija objavljenih kod inostranih izdavača arbitran je i neadekvatan, o čemu svedoči i klasifikacija monografija za period 2011—2014 u kojoj je u najvišu kategoriju monografija uključen i veći broj knjiga objavljenih kod Cambridge Scholars Publishing, inače izdavača veoma skromnog ugleda koji se po kvalitetu svojih izdanja ne može porediti niti sa britanskim univerzitetskim izdavačima niti sa većinom ozbiljnih komercijalnih izdavačkih kuća.¹²

3. Vrednovanje i problem „nacionalnih“ disciplina

Najzad, u kontekstu ovih preporuka, treba reći nešto i o glavnom prigovoru koji se iz reda humanističkih istraživača redovno upućuje trenutnom sistemu vrednovanja naučnih rezultata, a to je da ovaj sistem penalizuje nacionalne humanističke discipline. Taj prigovor treba uzeti u obzir, ali uz neke značajne rezerve. Pre svega, humanistika i „nacionalne discipline“ nisu sinonimi iako se, iz razumljivih razloga, posebno veliki broj istraživača bavi temama iz nacionalne istorije i kulture. Filozofija, očigledno, nije „nacionalna“ disciplina ni u kom značenju te reči. U Srbiji se osim srpske izučava više desetina drugih književnosti i kultura, kao i opšta odnosno uporedna književnost, i naučnici koji se bave tim oblastima morali bi biti u stanju da plasiraju svoje rezultate i negde van domaće nauke. Istorija, istorija umetnosti, etnologija, i antropologija takođe nisu inherentno nacionalne discipline, mada u njihovim okvirima po prirodi stvari dominiraju nacionalne teme. Dakle, ako postoje dobri razlozi zbog kojih jedan stručnjak za srpsku realističku književnost ne može lako da objavi rad u solidnom međunarodnom časopisu, takvi razlozi znatno su manje ubedljivi u slučaju šekspirologa, stručnjaka za klasičnu nemačku filozofiju, ili pak za slikarstvo francuskog impresionizma. Na kraju, nije uopšte očigledno da se rad iz oblasti srpske istorije i kulture ne može, makar ponekad, objaviti u ozbiljnom časopisu sa liste WoS.

Pa ipak, i kad se ove ograde uzmu u obzir, mora se priznati da se mnogi istraživači suočavaju sa veoma velikim preprekama ukoliko žele da objave svoje rezultate izvan okvira domaće nauke. Jednostavno rečeno, postoje teme na koje je skoro pa nemoguće objaviti članak u vrhunskom međunarodnom naučnom časopisu, ne zbog kvaliteta ponuđenog rada, već zbog odsustva odgovarajućih časopisa. Tako, na primer, WoS registruje svega desetak slavističkih časopisa, SJR još toliko, dok lista NSD sadrži ukupno dvadesetak, od kojih samo tri zavređuju kategoriju 2. Taj broj je, u poređenju sa onim što na raspolaganju imaju istraživači u prirodnim naukama, praktično zanemarljiv. Tome treba dodati i još nekoliko otežavajućih okolnosti. Prvo, neki

od tih časopisa objavljuju se na malim jezicima — na primer na slovačkom — čije poznavanje se ne može očekivati od naših naučnika. Drugo, većina časopisa ove vrste po pravilu pokriva pun raspon slovenskih književnosti od ruske do hrvatske, a često pokriva i manje istočnoevropske i azijske kulture koje su bile deo sovjetskog bloka. Najveću pažnju takvi časopisi po pravilu posvećuju Rusiji, tako da nije neobično da se i do polovine objavljenih radova u svakom broju bavi rusističkim temama. Budući da takvi časopisi godišnje objave dvadesetak članaka, to znači da, u najboljem slučaju, na sve slovenske kulture (i sve istorijske periode) izvan Rusije otpada ne više od desetak članaka godišnje po časopisu. Najzad, kompetentnih recenzenata za većinu tema iz oblasti srpske kulture ima veoma malo. Jednom rečju, čak i kada bismo sve visoko rangirane slavističke časopise zasuli briljantnim radovima o srpskoj književnosti, nije realno očekivati da bi se u respektabilnim časopisima koji figuriraju na raznim preferencijalnim listama moglo naći više od nekoliko srbističkih radova godišnje.

Bavljenje srpskom književnošću u teorijskom ili komparativnom kontekstu moglo bi otvoriti vrata komparatističkih časopisa, ali time se problem samo neznatno ublažava. Vodeći anglofoni komparatistički časopisi kao što su *Comparative Literature* i *Comparative Literature Studies* objavili su u ovom veku ukupno tri rada koja se bave srpskim piscima, i sva tri bave se vodećim figurama naše književnosti dvadesetog veka: Milošem Crnjanskim, Danilom Kišom, i Vaskom Popom. Pretraga baze WoS kao i Međunarodne bibliografije Asocijacije za moderne jezike (*MLA International Bibliography*), koja registruje publikacije na mnoštvu jezika, daje slične rezultate. U WoS se samo Kiš i Andrić mogu pohvaliti značajnijim prisustvom, prvi sa 32, a drugi sa 35 naučnih radova domaćih i stranih stručnjaka. Bibliografija MLA od 2000. godine do danas registruje 28 časopisnih radova o Kišu i 45 o Andriću, mada se u slučaju ovog drugog u velikoj meri radi o tekstovima objavljenim u Srbiji i zemljama bivše Jugoslavije. Iza ovih podataka krije se jednostavna istina: srpska kultura je predmet veoma ograničenog interesovanja izvan naših granica, a kada se o njoj piše, piše se mahom o nekolicini posebno značajnih figura koje se mogu relativno lako postaviti u međunarodni kontekst. Tu, pritom, nije reč o nekom propustu domaće nauke, već o manje-više realnom mestu naše kulture u globalnim okvirima. A kako se mora pisati još o nečemu osim o Kišu i Andriću — na primer, o Nušiću, Lazi Kostiću, ili Stefanu Prvovenčanom — autori koji se bave većinom srpskih pisaca moraću da objavljuju pre svega u domaćim publikacijama.

Summa summarum, nema nikakve sumnje da se specijalisti za nacionalnu književnost i kulturu nalaze u veoma teškom položaju kada je reč o objavljivanju u međunarodnim časopisima, budući da dovoljno adekvatnih časopisa jednostavno nema. Iako sam u načelu saglasan kako sa imperativom internacionalizacije srpske nauke tako i sa stavom da nezavisna kontrola kvaliteta kakvu podrazumeva objavljivanje u respektabilnim međunarodnim časopisima treba da igra značajnu ulogu u sistemu evaluacije naučnih rezultata, u krajnjoj instanci ne mogu da podržim kafkijanski zahtev da se napredovanje u karijeri naučnika uslovi objavljivanjem u časopisima kojih nema, gde će njihov doprinos ocenjivati recenzenti kojih takođe nema, a čitati naučna publika koje opet — nema. Nikakva dobra volja za internacionalizacijom i nikakva politika nametanja kvaliteta ne mogu da promene relativno marginalnu poziciju srpske kulture u globalnim okvirima i, shodno tome, srazmerno ograničeno prisustvo tema iz srpske kulture u međunarodnim časopisima.¹³ Koliko god to bilo nepopularno kod prosvetnih vlasti, jasno je da forsiranje publikovanja u

međunarodnim časopisima ne može sa jednakom efikasnošću da igra ulogu čuvara kvaliteta u svim humanističkim poljima. Iz toga pak sledi da definisanje kriterijuma samo na nivou velikih disciplinarnih grupacija nije dovoljno i da je potrebno razmotriti specifičnosti pojedinačnih disciplina da bi se utvrdilo gde postoji legitiman prostor za relaksiranje zahteva za objavljivanjem u međunarodnim publikacijama.

U međuvremenu, predlozi sadržani u ovom radu mogu da otklone neke od najdramatičnijih propusta u postojećem Pravilniku i da pomognu uspostavljanje mehanizama vrednovanja koji će podsticati istraživače da objavljuju u respektabilnim međunarodnim publikacijama kada god je to moguće. Ovi predlozi minimiziraju mogućnost neadekvatnog vrednovanja radova u međunarodnim časopisima prilikom izbora u zvanja i sadrže značajne bodovne podsticaje za objavljivanje u najbolje rangiranim publikacijama.

SUMMARY. — EVALUATING RESEARCH OUTPUT IN THE HUMANITIES: THE CASE OF LITERARY STUDIES.

In this paper I explore the modalities of evaluating research publications in the humanities and, in particular, some of the evaluative practices adopted within the Serbian higher education system. I analyse the structural issues related to the evaluation of scholarly journals in the humanities and propose some practical solutions.

The model currently in place evaluates research productivity primarily by relying on the prestige and selectivity of journals in which research is published as an indirect measure of research quality. The Ministry of Education, Science and Technological Development relies on Web of Science databases (WoS) and, in particular, the Journal Citation Reports (JCR) to determine the quality of particular publication venues. Journals are then divided into four categories based on their ranking in JCR. Because this ranking is determined by the journal impact factor (IF), within the Serbian system the journal IF effectively functions as a proxy measurement of research quality. This, in turn, has practical consequences for Serbian researchers: because journal articles are assigned points based on the quality of the journal in which they are published, and because researchers are required to accumulate a defined number of points for the purposes of tenure and promotion, publishing in better ranked journals should enable them to move up the promotion ladder more easily.

However, as I demonstrate in this article, the model of evaluating research publications which relies on IF effectively breaks down when applied to humanistic scholarship. Because IF is generally not used in the humanities, and because WoS doesn't rank humanistic journals, there is no quantitative measurement to rely on in evaluating the quality of these journals. However, instead of developing an alternative mechanism for evaluating humanistic scholarship, the Ministry of Education addressed this anomaly by simply assigning all humanistic journals to the lowest available category of international journals, effectively penalizing researchers in the humanities: whereas researches in the sciences can gain as many as 10 points (1/5 of the points needed for promotion from research fellow to senior research fellow) for a single article published in a leading international journal, their colleagues in the humanities will be awarded no more than 4 points for publishing in an international journal, regardless of the prestige of the venue.

I suggest that this fundamental weakness of the present system can be amended by introducing the journal rankings used by the Danish Ministry of Education and the Norwegian Center for Research Data (NSD). As I show through an analysis of their treatment of research journals in literary studies, these rankings are very successful in excluding lower quality publications and in identifying high-quality ones, therefore providing a basis for an appropriate classification of journals in the humanities. Along with various minor adjustments, I propose a classification in which the upper 20% of journals on the Danish

and Norwegian lists are assigned the status of highest-quality international journals which, in turn, assures that articles published in these venues are awarded the same number of points as articles published in top science journals. This adjustment creates a more equitable and discipline-specific mechanism for evaluating research output and assures that highest quality humanistic scholarship is appropriately valued for the purposes of tenure and promotion.

Keywords: scientometrics, research policy, philology, humanities, Serbia, UK, Norway, Denmark.

¹ Pravilnik o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača iz 2016. (*Službeni glasnik RS*, 24/2016).

² Za prigovore upućene Ministarstvu v. Peticiju istraživača iz oblasti društveno-humanističkih nauka, www.peticije24.com/peticija_istraivaa_iz_oblasti_drustveno-humanistikih_nauka, 12.12.2016 [goo.gl/Lqe1c0]. Za kritiku ovih prigovora v. pozicioni dokument CEON „Upotreba preferencijalnih lista u sistemu vrednovanja naučnih časopisa — Problem srpske humanistike“, CEON/CEES Occasional Paper Series, No. 2016—03—1, www.ceon.rs/ops/16031.pdf, 12.12.2016.

³ Moj cilj u ovom radu je da razmotrim mogućnost poboljšanja postojećeg sistema. Moguće je, razume se, u potpunosti odbaciti model vrednovanja naučnih publikacija kakav je danas na snazi u Srbiji, kao što ubedljivo čini Luka Breneselović (v. L. Breneselović, „Tri priloga raspravi o bodovanju i oceni naučnog rada“, na sajtu cedulje.wordpress.com, 12.12.2016). Zaista, korišćenje tzv. preferencijalnih lista časopisa u vrednovanju naučnih rezultata, iako rašireno u nekim sredinama, ne predstavlja univerzalni princip. Dva sistema u kojima sam radio — američki i britanski — takve liste ne poznaju, makar ne u oblasti kojom se bavim i o kojoj će ovde mahom biti reč. U SAD postoje, u najboljem slučaju, implicitna merila vrednosti časopisa, tj. postoji širok stručni konsenzus oko toga šta su „vodeći časopisi“, ali takav konsenzus nije formalizovan u vidu neke preferencijalne liste. Iako uslovi koje je potrebno ispuniti za izbor u zvanje variraju dramatično od univerziteta do univerziteta i zavise od tipa institucije, u načelu se posebna vrednost pripisuje radovima objavljenim u časopisima sa recenzijom (tzv. *double-blind peer review*) kao i knjigama objavljenim kod respektabilnih izdavača. Pa ipak, iako nema formalnog vrednovanja publikacija, vrlo je važno gde se radovi objavljuju — teško je zamisliti da kandi-

dat može biti unapređen u zvanje vanrednog profesora na vrhunskom istraživačkom univerzitetu a da nije objavio knjigu kod nekog od ne više od dvadesetak vodećih akademskih izdavača. U Britaniji takođe nema preferencijalnih lista i opseg publikacija u kojima je prihvatljivo objavljivati radove u načelu je veći. Štaviše, čitav sistem provere kvaliteta naučnih rezultata, poznat pod nazivom REF (*Research Excellence Framework*), počiva na tome da državne komisije periodično (obično na pet godina) proveravaju kvalitet određenog broja naučnih radova zaposlenih na univerzitetima. Tim komisijama eksplicitno je zabranjeno da uzmu u obzir tip publikacije, te prestiž koji uživaju (ili ne uživaju) časopis ili izdavač kod kog su naučni rezultati objavljeni. Umesto toga, komisije su obavezne da se usredsrede isključivo na kvalitet samih rezultata (v. „Panel Criteria and Working Methods“, *REF 01.2012*, 58, [goo.gl/AEvLNX]). Kao što ovi primeri pokazuju, moguće je zasnovati sistem provere kvaliteta naučnog rada na principima sasvim drukčijim od onih koji važe kod nas. Čini mi se, međutim, da je u ovom trenutku posebno važno ispraviti neke od najočiglednijih nedostataka postojećeg sistema koji je, kao što ću pokazati u ovom radu, istovremeno rigidan i nekoherentan i to po pravilu na štetu humanističkih disciplina. Ispravljanjem njegovih najbizarnijih rešenja moguće je osigurati koliko-toliko pravično vrednovanje naučnih rezultata u humanistici.

⁴ Nacionalni savet za visoko obrazovanje Republike Srbije: „Minimalni uslovi za izbor u zvanje nastavnika na univerzitetu“, od 26.11.2011.

⁵ Na neke od ovih problema ukazuje se i u „Otvorenom pismu“ CEONa iz 2012. godine. V. „Otvoreno pismo ministru prosvete, nauke i tehnološkog razvoja: obezbedite normativni i etički integritet sistema vrednovanja istraživača“, www.ceon.rs/pdf/peticija.pdf, 13.12.2016.

⁶ A. Stević, „Nekoliko crtica o amaterskom pravilniku“, www.pescanik.net/nekoliko-crtica-o-amaterskom-pravilniku, 12.12.2016.

- 7 Formulacija iz Pravilnika glasi da za potrebe klasifikacije M21 časopis mora biti rangiran među prvih 30% „u svojoj oblasti nauka“. Kao što se vidi u tabeli br. 2, Pravilnik definiše četiri oblasti nauka — prirodno matematičke i medicinske nauke, tehničko-tehnološke i biotehničke nauke, društvene nauke, i humanističke nauke. Iz ovoga pak sledi da se medicinski i matematički časopisi nalaze u istoj „oblasti nauka“. Nije, međutim, jasno kako je ovo primenjeno u praksi. Ukoliko praksa doslovno sledi slovo Pravilnika, problemi poput ovog koji sam opisao su neminovni.
- 8 Vid. www.wokinfo.com/essays/journal-selection-process, 12.12.2016.
- 9 *Ibid.*, 6—8. Po mom mišljenju kritika ove liste od strane CEONa u potpunosti je ubedljiva.
- 10 Sistem CIRC (*Clasificación Integrada de Revistas Científicas*) dostupan je na adresi www.clasificacioncirc.es/inicio. Lista odobrenih publikacija Danskog ministarstva za visoko obrazovanje i nauku (Uddannelse og forskningsministeriet) nalazi se na adresi www.ufm.dk/forskning-og-innovation/statistik-og-analyse/der-bibliometriske-forskningsindikator/autoritetslister [goo.gl/drKn5U], a baza Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers na adresi dbb.nsd.uib.no/publiseringskanaler/Forside 12.12.2016.
- 11 Ovim bi se, između ostalog, izbegla i apsurdna situacija na koju ukazuju potpisnici Peticije istraživača iz oblasti humanističkih nauka. Kako primećuju potpisnici peticije, „o izopačenosti ovih kriterijuma, kada je o DH naukama reč, svedoči i činjenica da su na referentnoj citatnoj bazi SJR (Scimago Journal Rank), ugledni francuski časopisi *Annales* i *Cahiers de Civilisation Médiévale* indeksirani kategorijama Q2 i Q4, što znači da po slovu predloženog „Pravilnika o napredovanju istraživača“ iz 2012. srpski istraživač sa člankom u ovim publikacijama ne bi mogao da računa na promociju u dva najviša naučna zvanja. Ne verujemo da bi u Francuskoj ili bilo gde u svetu bila moguća takva situacija!“ Takva situacija više ne bi bila moguća ni kod nas, budući da u norveškoj bazi prvi od dva pomenuta časopisa nosi oznaku 2 a drugi oznaku 1. Razume se, potrebno je detaljnije istražiti status humanističkih časopisa iz različitih disciplina u nordijskim bazama, da bi se u potpunosti potvrdila njihova primenljivost u pojedinačnim oblastima humanistike.
- 12 Spisak monografija dostupan je na adresi www.mpn.gov.rs/nauka/najava-konkursa, 12.12.2016.
- 13 Teško je, takođe, otići se utisku da mnogi zagovornici internacionalizacije srpske nauke nikako ne razumeju ulogu humanističkih istraživanja i smatraju da humanistika treba da igra ulogu svojevrzne nacionalne PR službe. Tako u već pomenutom pozicionom dokumentu CEONa stoji i ocena da „kada se iz Scopusa izoluje 1.131 zapis korišćenjem srpskih toponima (Srbija, Vojvodina, Kosovo, Beograd, Vinča, itd.) i specifičnih odrednica koje se tiču srpskog jezika, kulture i istorije stiče se utisak da je opšta slika Srbije u Scopus-u sasvim selektivna i osiromašena. Korpus radova izolovan na taj način uglavnom opisuju odrednice negativne konotacije (rat, nasilje, nacionalizam, politički konflikti, Međunarodni tribunal i sl.) povezane uglavnom s novijom istorijom Srbije. Radova koji bi se ticali 'unutrašnje' stvarnosti Srbije, njene kulture, tradicije, umetničke produkcije i jezika znatno je manje“ (CEON 2016, 20—21). Teško je i pobrojati sve što je u ovom citatu naopako i nakaradno. Pre svega, postoje dva vrlo jednostavna razloga zbog kojih se „odrednice negativne konotacije“ pojavljuju daleko češće od onih koje se tiču srpske kulture i tradicije. Prvi je elementarna istorijska realnost—Srbija je tokom poslednjih decenija bila jedna od strana u nizu razornih ratnih sukoba koji su pak pokrenuli značajna pitanja od interesa za političke nauke, savremenu istoriju, međunarodno pravo i tako redom. Da je Srbija, umesto što je ratovala, tokom poslednjih decenija ostvarila spektakularne rezultate u ekonomiji ili medicini, nesumnjivo bi se mnogo više pisalo o tim rezultatima pa bi se u Scopusu zasigurno našao veliki broj radova o „srpskom privrednom čudu“. No, kako srpskog privrednog čuda nije bilo a rata jeste bilo, naravno da će u radovima o Srbiji biti posebno mnogo „odrednica negativne konotacije“. Drugo, one oblasti u kojima se te odrednice nalaze — a to su oblasti poput političkih nauka, međunarodnih odnosa, prava, sociologije, itd. — imaju u Scopusu daleko veći broj časopisa nego one oblasti u kojima bi se mogao objaviti neki rad o srpskoj kulturi. Računica je, dakle, vrlo jednostavna: političke nauke i međunarodno pravo daleko su veće discipline od književne istorije i istorije umetnosti, a ono što se dešavalo na Balkanu krajem dvadesetog veka iz objektivnih razloga privuklo je veću globalnu pažnju nego što će ikada privući srpska (ili ma koja druga) poezija. Što je još važnije, čitava ova kritika srpske humanistike počiva na prećutnoj pretpostavci da je posao istraživača da ponude svetskoj javnosti neku bogatiju i lepšu sliku Srbije; posao istraživača međutim nije da predstavljaju Srbiju ni ovako ni onako, već da se analitički bave srpskom istorijom i kulturom. Internacionalizacija je legitiman zahtev samo ako ima za cilj da unapredi analitički potencijal „nacionalnih“ disciplina. S druge strane, nacionalni marketing je posao Turističke organizacije Srbije a ne humanistike.

Suzbijanje suverenizma u humanističkim naukama na primeru naučne politike u Srbiji

Ivan Kovačević, Beograd

Ukratko. — Propisi koji regulišu evaluaciju naučnog rada u Srbiji imaju dve suštinske karakteristike. Prva je potpuna prilagođenost prirodnim, tehničkim i biomedicinskim naukama, a na štetu društvenih i humanističkih, a druga, predaja interpretativnog suvereniteta u nacionalnim naukama redakcijama stranih časopisa. Gubitak suvereniteta u pisanju nacionalne istorije, istorije književnosti ili istorije umetnosti odigrava se na osnovu propisane evaluacije rada istraživača i u institutima i na uni-

verzitetu koji se primarno ocenjuje na osnovu radova objavljenih u stranim časopisima sa SSCI ili AHCI liste kompanije „Tomson Rojters“. Osim suvereniteta, takav pristup uslovljava i gubitak kvaliteta, s obzirom na to da ti časopisi, imajući sasvim druge teritorijalne i predmetne preferencije, nemaju kvalitetne recenzente i, samim tim, problematični su procena radova i njihovo objavljivanje. — Ključne odrednice: evaluacija naučnog rada, humanističke nauke, suverenizam, citatometrija.

Suverenizam i integracionizam su dva procesa i dve težnje koje opisuju glavne tokove modernog političkog života u svetu, a posebno u Evropi. Suverenizam je insistiranje na suverenosti (samostalnosti) političkih, teritorijalnih zajednica, najčešće država, ali, i regiona i lokalnih zajednica (Communities), i njihovo nastojanje da o svim bitnim pitanjima života donose odluke na nivou teritorijalne zajednice. Suprotan proces i težnja je nastojanje da se konstituišu veće integracione celine, kao i da se ostvari čvršća integracija onih delova koji su već na neki način sjedinjeni. Integracionizam se može javiti na nivou države, kao centralizam, tj. nastojanje da se suspenduje samostalno odlučivanje regionalnih i lokalnih teritorijalnih zajednica o pitanjima relevantnim za njihov život. Takođe, integracionizam se javlja na nivou međudržavnih saveza, koji su sklopljeni iz ekonomskih, političkih ili vojnih razloga. Integracionizam može biti nametan, ili od strane najveće (najjače) države u savezu, kao što je bila Brežnjevljeva doktrina o ograničenom suverenitetu socijalističkih zemalja okupljenih u Varšavskom vojnom paktu, ili od strane centralnih organa neke nadnacionalne zajednice u koju su države stupile dobrovoljno. U svim današnjim integracijama (npr., Evropska unija ili Ujedinjene nacije), bez obzira na kom su principu odlučivanja zasnovane, javlja se tendencija ograničavanja suvereniteta članica. Opredeljenje političkih subjekata, od pojedinaca (glasača), preko parapoličkih subjekata, do političkih stranaka, kreće se na osi čiji polovi su suverenizam i integracionizam. Ta opredeljenja ne moraju biti konzistentna, već sasvim kontradiktorna, poput dominantne doktrine u Srbiji devedesetih godina, koja je bila izrazito suverenistička na planu položaja države u međunarodnim odnosima,

ali, istovremeno, potpuno integracionistička po pitanju unutrašnjeg uređenja, jer je izvršena maksimalna centralizacija, a regionalne i lokalne autonomije su svedene na najmanju meru. Takođe, nije nemoguće zalaganje za regionalnu autonomiju unutar države, a da se unutar autonomije redukuju ingerencije lokalne samouprave.

Proklamovani i započeti proces integracije Srbije u Evropsku uniju predstavlja okvir u kome se posmatraju suverenizam i integracionizam u naučnoj politici. Suverenizam u nauci se realizuje kao pravo i obaveza zajednice da odredi prioritete u strategiji naučne delatnosti koja se finansira sredstvima te zajednice. Takav suverenizam nastaje ograničavanjem, na razne načine, naučnika ili naučne zajednice da odlučuje o tome šta je osnovna strategija u naučnom radu. Bavljenje naukom je zona apsolutne slobode i svi pokušaji (fašistički, komunistički) da se ta sloboda ukine bili su praćeni nasiljem, gušenjem sloboda, terorom i ostalim karakteristikama totalitarnih režima. Na drugoj strani apsolutne slobode kreiranja ideja u nauci stoji neophodnost trošenja sredstava za naučnu elaboraciju tih ideja ili, jednostavnije rečeno, novac kojim se istraživanja vrše. Samim tim, monizam, koji se ogleda u individualnosti naučnika pri naučnom misljenju, postaje dualna relacija, u kojoj se kao druga strana odnosa javlja neko ko finansira naučnu delatnost. Samostalnost naučnika se smanjuje skalom na kojoj se uvećava potreba za sredstvima kojima se vrši istraživanje, a uticaj finansijera postaje sve veći. Na taj način, izbor strategije i pravaca istraživanja postaje relacija u kojoj obe strane nastoje da ostvare što je moguće veću kontrolu nad odlučivanjem prilikom kreiranja strategija nauke.

Najveći gubitak slobode izbora naučnika događa se u direktnoj primeni nauke, gde se na osnovu naučnih saznanja stvara nešto što je „poručeno“ i što će poručiocu doneti neposrednu i brzu korist. U primeni nauke, poručilac, država, korporacija ili neko treći daje „projektni zadatak“ i na realizatoru projekta je da zadatak obavi. Primena nauke se odvija u uslovima sličnim samoj naučnoj delatnosti, ali se bitno razlikuje upravo u strateškom pogledu, odnosno u apsolutnom uticaju poručioca. To je granica u kojoj primena nauke, pogrešno nazvana „primenjena nauka“,¹ izlazi iz naučne delatnosti i postaje deo, najčešće, dakle ne isključivo, privrednog sistema društva u kome se odvija. Prema tome, primena nauke ne pripada nauci upravo zato što ne sadrži osnovni element nauke kao delatnosti — slobodu izbora problema generisanog unutar same nauke. To ne znači da su samo oni naučni problemi koje formuliše „društvo“ (ekonomija, država, nevladin sektor) relevantni društveni problemi. Naučni problem, stvoren pitanjima koja se postavljaju unutar same nauke, može biti i relevantan društveni problem, samo što je u nauci formulisan upravo na intenciji da se reši nerešeno, a ne kao „projektni zadatak“. Takođe, naučnik može, rukovođen sopstvenim pogledima na svet, da svoja istraživanja posveti analizi društvenih problema, i to je njegovo lično opredeljenje da bude tzv. angažovani naučnik. Međutim, on time nije relevantniji naučnik od onog ko se u izboru naučnih problema rukovodi naučnim znanjem, koje na svojim granicama postavlja nova pitanja. Osim toga, angažovani naučnik često iskoračuje iz nauke u njenu primenu, tako što iz naučne analize proučavanog fenomena izvlači zaključke savetodavnog karaktera i umanjuje svoj naučni opus samozvanim „savetničkim“ ulaskom u političku arenu. Kada bi primena nauke i društveno angažovana selekcija tema naučnog istraživanja postali predominantni, nauštrb naučnog definisanja naučnih problema, u krajnoj instanci bi se desilo da ni primena, ni društveni angažman više nemaju šta da primenjuju.

Ukoliko se primena nauke prepusti onima kojima je do određenih primena stalo (ekonomija, država, civilni sektor) i izvođačima tih radova² ostaje da se osvetli odnos nauke i zajednica u kojima se ostvaruje nauka. Zajednice koje učestvuju u kreiranju naučne politike i nastoje da utiču na strategije naučnog rada su državne i subdržavne, sa jedne strane, i privatne, sa druge strane.

Privatno finansiranje *nauke* je ono koje se bitno razlikuje od privatnog, npr., kompanijskog finansiranja *primene nauke*, upravo činjenicom da finansijer ne precizira projektne zadatke u cilju ostvarivanja nekakve primene, već daje globalne smernice ili čak i to prepušta, za to posebno određenim, pripadnicima naučne zajednice. Uticaj takvog finansiranja nauke na strategije nauke nesporno postoji, ali je on posredovan naukom samom, jer u odlučivanju o tome ko i za šta će dobiti sredstva učestvuju sami naučnici, npr., članovi upravnih odbora fondacija, pošto je sasvim logično da finansijer (mecena) najčešće nije kvalifikovan za meritorno presuđivanje.

Noviji vid finansiranja nauke, a samim tim i uticanja na naučni rad, javlja se jačanjem svekolike, pa i finansijske moći civilnog sektora. Ova veza nauke i civilnog sektora ima dugu istoriju u vezama crkve i naučnih istraživanja, ali posebno se razvija jačanjem svakovrsnih nevladinih organizacija u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka. Te organizacije, polazeći od svojih ideoloških ciljeva, finansiraju primenu nauke, ali i samu nauku, i, samim tim, ostvaruju uticaj na izbor teme naučnog istraživanja, tj. strategiju pojedinačnih nauka.³

Ipak, u evropskim okvirima najveći uticaj na nauku ima država. Osim države, kao akteri koje finansiraju i kreiraju nauku javljaju se i manje teritorijalne celine, poput regiona⁴ i lokalnih zajednica. I pored centralizacije upravljanja naukom, kojom je država Srbija preuzela potpunu kontrolu, uz sistemski izuzetak pokrajine Vojvodine, ostala je sužena mogućnost da lokalne zajednice, iz opštih sredstava koja su im dodeljena državnim budžetom, odvoje nešto sredstava za istraživanja od značaja za tu lokalnu zajednicu, bez obzira na to što sredstva nisu za to namenski dodeljena. Uticaj tih sredstava je, usled njihovog obima, mali i može se realizovati samo u nekim granama humanistike (npr. istorija, arheologija, istorija umetnosti, etnologija), i to veoma ograničeno. Upravo na ovom planu postoje velike mogućnosti decentralizacije izgradnje strategija naučnog istraživanja. Naravno, tome mora prethoditi politička i, naročito, prihodna decentralizacija i davanje autentičnih prihoda regionima i lokalnim samoupravama. Odnos takvih finansijera i nauke nije formalno drugačiji od odnosa države i nauke, ali je konkretniji i u projektovanju naučnog istraživanja i u njegovoj evaluaciji. Regioni i lokalne samouprave obično neće tražiti da se rezultati tih istraživanja objavljuju u američkim ili britanskim časopisima, već u lokalnim naučnim časopisima i knjigama. Takva strategija naučnog rada bi bila koherentnija i ne bi ulazila u nerešive kontradiktornosti u koje ulazi državna strategija.

U državnom projektovanju naučnog rada javlja se stepenast odnos između države i nauke, koji se odlikuje razlikama u potrebi za državnim uticajem. Ta razlika je uslovljena stepenom zavisnosti istraživanja od finansijskih sredstava potrebnih za njegovo izvođenje. Laboratorijske nauke su najčešće i najskuplje, i osnovna istraživanja u tim naukama praktično u celini finansira država. Upliv drugih finansijera dezavuiše osnovnu osobinu takvih istraživanja, pretvarajući ih u primenu nauke. Međutim, i državni uticaj ide u tom pravcu, i u svim dokumentima, bilo da su

političke prirode (deklaracije, razne rezolucije ili strategije) ili su aplikativni deo naučne politike (konkursi za finansiranje nauke), ističe se kao ključni zahtev primena nauke, kao izraz nastojanja da se nauka pretvori u njenu primenu.

Država svoj uticaj na discipline, čije su potrebe za finansiranjem nauke manje, pokušava da kompenzuje koruptivnim i restriktivnim mehanizmima. Klasični koruptivni mehanizmi za upravljanje naukom se realizuju u državnim naučnim institutima, koji su finansirani od strane države i gde naučnici primaju platu za svoj naučni rad. Finansiranje instituta je regulisano konkursima koje raspisuje država, propisujući koji su to naučni problemi kojima naučnici treba da se bave. Kao i kod mecenaskog finansiranja nauke, i ovde se postavlja pitanje kompetentnosti državnih činovnika da shvate i razumeju šta je to što je državi potrebno, pa država poziva u pomoć naučnike koje inkorporira u državna tela i od njih traži da kažu šta treba istraživati. Bez obzira na ovaj uticaj naučnika na nešto konkretnije nivoe planiranja naučnih istraživanja, globalne ciljeve postavlja država, poput „unapređenja državne uprave“ ili „promocije nacionalnog identiteta“⁵.

Koruptivni sistem deluje i na najveći centar istraživačke delatnosti — univerzitet. Uvođenjem plate za bavljenje naukom univerzitetskim profesorima koji učestvuju na državnim projektima, i oni su uključeni u državno propisanu nauku, a ukoliko bi se neko odrekao te zarade, zarad samostalnog bavljenja naukom, na njega se primenjuje mehanizam prinude kroz nemogućnost napredovanja u akademskoj karijeri bez učeća u *državnim* naučnim projektima. Taj mehanizam je utkan u normativna akta koja regulišu izbor i napredovanje univerzitetskih nastavnika u Srbiji. Sredstva koja država odvaja za osnovna istraživanja u društvenim i humanističkim naukama su daleko manja od onih za skupu laboratorijsku opremu i laboratorijski materijal, stoga bi bilo logično očekivati da će sa manjim iznosom sredstava biti i manje prisutan zahtev države da se meša u strategiju naučnog istraživanja, ali pomenuti koruptivni i prinudni sistemi to sprečavaju.⁶

Uspostavljajući dominaciju nad naučnicima i pokoravajući ih svojim ciljevima, gušeći svako pojedinačno nastojanje da se formulišu ciljevi naučnog istraživanja, uz naknadni kontrauticaj samih naučnika koji „savetuju“ upravljače o tome šta je državi potrebno, država je uspostavila dominaciju nad naukom. Međutim, onog trenutka kada je uspostavila dominaciju, ona je svojevremeno izgubila suverenitet, prepuštajući ga drugima.⁷ Sistemi evaluacije naučnog rada su takvi da je evaluacija u najvećoj meri ustupljena „internacionalnoj naučnoj zajednici“, otelotvorenoj u dominantno anglosaksonskim časopisima i kompaniji „Tomson Rojters“ koja pravi i prodaje liste najcitiranijih časopisa. Ova državna odluka o prepuštanju suvereniteta u odlučivanju o domaćoj nauci ogleda se u obavezности objavljivanja u časopisima sa „Tomson Rojtersove“ liste ili „SCI Imago liste“, što znači i prilagođavanje tema, a samim tim i istraživanja, tim časopisima. Ukoliko se u domenu eksperimentalnih laboratorijskih nauka centar nalazi tamo gde su najbogatije i najbrojnije laboratorije, tamo gde se radovi objavljuju u američkim časopisima sa „Tomson Rojtersove“ liste i ukoliko je naučna zajednica u tim naukama funkcionalna, onda prepuštanje suvereniteta predstavlja uključivanje u širu svetsku zajednicu nauka. Samim tim je normalno da država, dajući novac za najskuplja sredstva naučnog rada, uslovljava uključivanje istraživanja u svetske tokove istraživanja u prirodnim, biomedicinskim i tehničkim naukama. Kada je reč o društvenim i, naročito, humanističkim naukama, situacija je bitno drugačija, s obzirom na to da međunarodna naučna zajednica

u tim naukama nije funkcionalna, već je fiktivna, nepostojeća, osim na formalnom, a zapravo mitskom i ritualnom nivou.⁸ Ciljevi nauka koje se obično klasifikuju kao društvene i humanističke su u najvećoj meri vezani za teritorijalne zajednice u kojima te nauke deluju. Te zajednice, prvenstveno na nivou država a potom i na regionalnom ili lokalnom nivou, imaju INTERES da stanovništvo na teritoriji koje ih sačinjava bude predmet naučnog istraživanja. Društvene i humanističke nauke su u najvećoj meri *teritorijalne nauke* i nije logično očekivati da će, osim nekoliko izuzetaka koje sačinjavaju bivše ili sadašnje „velike sile“, bilo ko imati interes i pokazati interesovanje za one naučne probleme koji se manifestuju na teritoriji neke zajednice. Samim tim je nemoguće očekivati da je kompatibilno sa primarnim ciljevima društvenih i humanističkih nauka da se, kroz kriterijume vrednovanja, strategije tih nauka kreiraju na stranicama američkih ili nekih drugih stranih časopisa. Pojam „nacionalne nauke“, često kritikovan zbog esencijalizma koji nosi u svom nazivu, moguće je i deesencijalizovati i operacionalizovati. To nije moguće sa pojmom „državne nauke“, s obzirom na to da taj pojam nosi neka druga značenja i zbog njih nije upotrebljiv, ali državni okvir može poslužiti kao polazna tačka za definisanje nacionalnih nauka. „Nacionalne nauke“ treba definisati kao nauke koje se bave stanovništvom i teritorijom određene države i, samim tim, uopšte nije od značaja da li je ta država multinacionalna ili nije. Kako su se granice države ili rasprostriranje stanovništva sa njene teritorije kroz istoriju menjali, tako se menja i opseg „nacionalnih nauka“.

Evropske integracije državni upravljači naukom mogu shvatiti i kao prestanak obaveze da se finansiraju osnovna istraživanja. Evropski projekti, kao što su bivši, nazvani „F7“, ili novi, nazvani „Horizont 2020“, mogu poslužiti kao izgovor da se naučne institucije upute na „međunarodne konkurse“ i da se državi „uštede“ sredstva ranije trošena na naučna istraživanja. Finansiranje nauke se nalazi u makazama histeričnog nastojanja države da ostvari budžetsku uštedu, naloženu od međunarodnih institucija i integracija, i zahteva da se ulaganje u nauku dovede na evropski nivo⁹. Veliko oduševljenje do koga dolazi kada srpski naučnici dobiju neki „evropski“ projekt je u podtekstu praćeno idejom da će takvo „finansiranje“ osloboditi državni budžet. To, naravno, nije tačno, jer 4,3% koje izdvaja švedska država nisu umanjeni činjenicom da neki ili čak mnogi švedski naučnici rade na evropskim projektima finansiranim iz Brisela. Ipak, stalno prisutna ideja da se finansiranje nauke u budućnosti prebaci na Evropsku uniju pripada širem kompleksu desuverenizacije nauke, koji je na delu već duže vreme.

Inicijativa za desuverenizaciju nauke potiče iz onih naučnih disciplina koje jesu internacionalizovane prirodom samog predmeta. Bilo kakvo zatvaranje istraživanja subatomskih čestica ili fiziologije pankreasa u državne okvire je nemoguće, jer se širom planete naučnici bave tim problemima. Čak je i poželjno što bliže uključivanje domaćih istraživača u svetska istraživanja, pošto se ona obavljaju većim sredstvima, i finansiranje iz inostranstva može samo pospešiti rad u okviru date države. Sa druge strane, teritorijalno određeni predmet istraživanja čini naučnike, koji se time bave, zasebnim delom naučne zajednice i oni nisu, primarno, deo svetske naučne zajednice. Naravno, i ti istraživači se teorijski i metodološki oslanjaju na svetsku nauku, ali njihov primarni cilj je istraživanje teritorije na kojoj se nalazi zajednica koju istraživanja interesuju i koja ima interesa da se ta istraživanja sprovedu, pa, samim tim, i da ih finansira. Takođe, van te teritorije ne postoji ni interesovanje ni

interes za njeno istraživanje, pa stoga, ukoliko zajednica koja postoji na toj teritoriji ne pokreće njeno istraživanje, ona će ostati van fokusa proučavanja. Čak i ukoliko neka naddržavna instanca pokrene istraživanje teritorije, ta istraživanja će biti parcijalna i najvećim delom pokrenuta interesom te instance. Teritorijalnost može biti odlika i prirodnih nauka, kada je fokus istraživanja na teritoriji određene države ili uže zajednice. Istraživanje endemskih vrsta u zoologiji ili botanici, endemskih bolesti u medicini ili specifičnih oblika reljefa jesu teme u celini vezane za određenu teritoriju. Ipak, prirodne nauke funkcionišu primenom opštih znanja na konkretne pojave, te je veza između problema određene teritorije i opštih znanja discipline vrlo jaka. Istraživački projekt koji bi imao kao zadatak proučavanje flore Srbije nužno bi polazio od principa klasifikacija i već postojećih nomenklatura biljnih vrsta. Ta veza sa „svetskom“ naukom i dalje ne znači da međunarodna naučna zajednica ima znatan interes u istraživanju flore u nekoj državi. Taj interes je isključivo domicilan i ne treba očekivati veliku pomamu u svetskim časopisima za rezultatima takvog istraživanja. Sa druge strane, istraživanje fiziologije papratnica, vodozemaca ili bubrega, ukoliko donesu neki rezultat koji doprinosi poznavanju njihovog funkcionisanja, bez problema će se pojaviti na stranicama časopisa sa „Tomson Rojtersove“ liste ili liste iz Granade.

Teritorijalnost, koja nije isključena ni iz istraživanjima u okviru prirodnih nauka, u najvećoj meri je odlika društvenih i humanističkih nauka i država, kao zajednica koja dominantno obuhvata teritoriju, mora imati posebnu strategiju razvoja i finansiranje tih nauka. U periodu posle 2000. godine, upravljanje naukom u Srbiji je, dominantno, bilo u rukama „prirodnjaka“ i „tehničara“, koji su, dolazeći iz naučnih disciplina internacionalizovanih prirodom svog predmeta, te principe nametali celokupnoj naučnoj zajednici. Upravljanje je, kada se radi o društvenim i humanističkim naukama, bilo dovođeno do potpunog apsurdna zahtevom da sve humanističke nauke „izađu iz zavetrine“ i da se na „vetrometini“ pokažu koliko vrede. Motivi ovakvih stavova mogu biti i drugačiji, ali pre razmatranja mogućih uzroka tih stavova, treba najkonkretnije pokazati njihovu besmislenost. Kako izučavanje ostataka fresko-slikarstva u nekoj zabačenoj crkvi da bude izloženo „vetrometini“ ili konkurenciji? Ukoliko ne postoji neki jedinstveni nadnacionalni i naddržavni mozak koji će reći da te slike u zabačenoj seoskoj crkvi *nisu* relevantne za istraživanje, onda to može jedino učiniti sama nauka koja, tragajući za ostacima crkvenog slikarstva minulih epoha, određuje nivo relevantnosti pojedinačnog istraživanja. Kada se istraživanje tih fresaka postavi kao deo istorije crkvenog slikarstva, pa, samim tim, kao deo istorije likovne umetnosti i kao deo istorije umetnosti teritorije te države, onda se ne može tražiti da taj rad bude objavljen u nekom američkom časopisu. Taj časopis ne raspolaže kvalifikovanim recenzentima koji će oceniti taj rad, niti njegova naučna, tj. izdavačka politika obuhvata freske u crkvi na nekoj planini. Sa druge strane, istraživanje tih fresaka može dati veoma značajne rezultate u pogledu praćenja transformacije crkvene umetnosti perioda u kome su nastale, procese difuzije slikarskog umeća ili ruralizacije umetnosti prethodne epohe. Ti rezultati su značajni za zajednicu koja živi na ovoj teritoriji, a umnogome ili čak potpuno beznačajni za sve druge. Ovaj primer, izabran među hiljadama mogućih, pokazuje da tobožnji „izlazak iz zavetrine“ i idolatrija „vidljivosti“ zapravo vode ka temeljnoj redukciji, skoro ukidanju, društvenih i humanističkih nauka. Idolatrijski odnos prema pojmu „vidljivost“, koji se redukuje na objavljivanje u časopisima sa liste „Tomson

Rojters“, čini da svaki pomen tog pojma nepogrešivo detektuje one „prirodnjake“ i „tehničare“ koji ISI-zacijom celokupne nauke zapravo nastoje da redukuju obim društvenih i humanističkih nauka a sa ciljem da zagrabe što je moguće veći deo „državnog kolača“ za sebe. U tom naglašenom egoizmu potpuno se gubi iz vida da se suverenost u nauci, posebno u društveno-humanističkim naukama, prepušta nekom drugom, u ovom slučaju redakcijama časopisa sa „Tomson Rojters“ liste.¹⁰ Ili je to nečija agenda. Može se često čuti gromoglasna patriotska izjava kako „neće stranci pisati našu istoriju“, koja se zaguši na prvom bodovanju časopisa u kome strani časopisi vrede i duplo više od domaćih, bez obzira na to koliko su strani časopisi (ne)kompetentni za nacionalne nauke.

Integracioni procesi za koje se Srbija politički opredelila nisu prepreka u čuvanju interpretativnog suvereniteta, što pokazuje da je skrivanje iza tih procesa samo maskiranje primarne želje koja se sastoji u eliminisanju društveno-humansitičkih nauka iz državnog finansijskog plana naučnih istraživanja. U najvećem broju zemalja Evropske unije ne postoji idolatrija „Tomson Rojters“ liste, a krovna asocijacija najvažnijih naučnih institucija Evropske unije (ESF)¹¹ je formirala NECITATNU listu sa namerom da polikulturne i višejezične humanističke nauke u Evropi spase od agresije citatnih listi. Užasnuti evropskom zaštitom interpretativnog suvereniteta, srpski agenti citatnih lista su se obrušili i zapucali na sve načine sa ciljem da dezavuišu listu ERIH plus. Osim monomanijačnih citatometrijskih profitera, koji su mislili da je ukazivanje na necitatnost ERIH liste dovoljna da ona bude diskvalifikovana, javili su se i oni koji zameraju broj časopisa na toj listi, imputirajući nedovoljnu selektivnost, iako njihovo prirodnjačko-tehnoidno (ne)znanje nije dovoljno da pročitaju i razumeju, a kamoli ocene časopise o kojima prepotentno govore. U izjavama vodećih ljudi u nadležnom ministarstvu mogla se čuti i rečenica kojom se protivljenje uvažavanja ERIH liste opravdava nemogućnošću nabavke tolikog broja časopisa, kao da je potrebno te časopise posedovati da bi ih neka komisija ministarstva (sastavljena najverovatnije od prirodnjaka) posebno procenjivala. Isto tako je državni sekretar Vera Dondur u izjavi listu „Politika“ tvrdila da ERIH lista postoji od 2014. godine, što je notorno neznanje.¹² „Kvalitet se ne ocenjuje“ — nastavlja profesorka u penziji, tada na funkciji državnog sekretara — „za razliku od „Tomson Rojters“ liste, gde su časopisi kategorisani sa faktorom uticaja u svetskoj nauci.“ Opet neverovatno neznanje, jer i „Tomson Rojtersova“ lista za humanističke nauke (AHCI) nije zasnovana na citatometriji, s obzirom na to da su i u postojbini citatometrije shvatili da radovima iz humanističkih nauka ne treba brojati citate. Evropska opreznost oličena u nesučeljavanju suverenizma i integracionizma se u Srbiji razbila o zid sitnosopstveničkih interesa u finansiranju nauke ili o neku drugu političku nameru koja se iza toga krije.

Na osnovu nekih evropskih, a Srbiji sasvim prihvatljivih rešenja, sagledava se da u celini naučne politike suverenizam i integracionizam ne moraju biti dva međusobno suprotstavljena procesa. To je moguće kada se promisle, sagledaju i operacionalizuju oblasti u kojima je intergracija nužna i treba joj težiti, i oblasti u kojima je suverenost nužna i opravdana. Glavni delovi dveju pominjanih vrsta nauka, prirodno-tehničkih i društveno-humanističkih, jesu upravo oblasti u kojima je primenjivanje jednog jedinstvenog sistema evaluacije pogubno, jer vodi uništenju velikog dela istraživanja. Kao što ISI-jevsko upravljanje devastira društvene i humanističke

nauke, tako bi i zahtev hemičarima i biologima da pišu višetomne knjige umesto kratkih i sažetih rezultata eksperimenata u potpunosti uništio svaku laboratorijsku i eksperimenatnu nauku. Umesto nepotrebnog nasilja bilo koje strane, diferencirani pristup u kome ne bi bilo sukoba suverenističkog i integracionističkog principa može pospešiti razvoj sveukupne nauke u Srbiji.

SUMMARY. — HUMANITIES AND FIGHTING DOWN THEIR SOVERAINISM THROUGH STATE'S RESEARCH POLICY IN SERBIA.

The measures and statutes relevant for the evaluation of research projects and researcher's merits in Serbia have two important characteristics. First, they are entirely made up on the (natural) science model and therefore profiled and maintained for the needs and tasks of the disciplines such as physics, engineering or modern biomedicine. This brings obvious shortcomings for humanities and all kind of social research, given the fact that it is to be planned and evaluated according to the those very principles as the disciplines mentioned above. The second interesting element is the relocation of the basic interpretative competence from local gatherings of exchange and critique into the hands of foreign publishers. As the consequence there is a significant sovereignty decline in the research of such unique and important aspects as the study of local (national) history, the history of literature produced in the national language or the inquiries into the history of arts, which used to provide the understanding of local schools and developments. It is the very state's regulation on research evaluation which stands behind that sad development. It forces the custom of better evaluation of those papers and contributions which were published abroad (and therefore fit the very special interests into the subject which seldom have local character). Cf. the attachment of the evaluation to the data of SSCI and the AHCI listings provided by the Thomson-Reuters company. In those rare cases where the interest for a local subject is found abroad there is a danger of quality decline of research and publications, giving the fact that foreign journals, even when they find some interest in local subjects, usually fail to provide an in-depth competent review of the article they are submitting.

Keywords: research and project evaluation, humanities, souverainism, scientometrics.

¹ Naoko jezičko sitničarenje je u stvari veoma bitno, jer bi pojam „primenjena nauka“ određivao tu delatnost kao „vrstu“ ili čak „granu“ nauke i, samim tim, svrstavao je u nauku, što, zapravo, nije, dok pojam „primena nauke“ jasno označava da se radi o posebnoj delatnosti koja ne pripada nauci.

² Primenom nauke ne bi trebalo da se bave naučnici, već stručnjaci formirani na višim stepenima visokoškolske nastave određenih naučnih disciplina (master studije, specijalističke i doktorske studije) i, potom, zaposleni u državnim organima i organima regionalne i lokalne samouprave, istraživačkim jedinicama privrednih subjekata (kompanija) i nevladinih organizacijama

³ Klasičan primer uticaja nevladinih organizacija se ogleda u forsiranju istraživanja vulnerabilnih ili manjinskih grupa zato što su vulnerabilne

ili manjinske, što vodi ka potpunoj nesrazmeri u istraženosti tih grupa u odnosu na većinske i nevulnerabilne. Tako je šansa da se u inostranom časopisu sa „Tomson Reutersove“ liste objavi rad o kulturi stanovanja u novobeogradskom soliteru daleko manja od članka o kulturi stanovanja u nekom romskom naselju.

⁴ U bivšoj Jugoslaviji su u konceptu integralnog samoupravljanja bile formirane Regionalne zajednice nauke koje su finansirale naučne projekte na svojoj teritoriji. Ukidanjem stvarnih kompetencija lokalne i regionalnih autonomija u Srbiji, Ustavom iz 1990. godine, ukinute su i regionalne zajednice nauke i izvršena potpuna centralizacija upravljanja naukom u Srbiji.

⁵ Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine.

- 6 Koruptivni karakter kontrolnog sistema se najbolje sagledava u državnom finasiranju onih projekata koji ne zahtevaju nikakva posebna materijalna sredstva za istraživanje (mišljenje), kao što bez ultimativnog zahteva univerzitetskim nastavnicima da moraju biti na „projektu“ ne bi bila moguća kontrola nad sadržajem takvih istraživanja.
- 7 Na gubljenje interpretativnog suvereniteta ukazano je u I. Kovačević, M. Milenković, „Članak vredniji od knjige?! Razaranje interpretativnog suvereniteta srpskog društva“, *Etnoantropološki problemi* (4) 8 (2013), 899.
- 8 Već sam na drugom mestu ukazivao na mitski i ritualni karakter „međunarodne saradnje“ u humanističkim naukama. Vid. I. Kovačević, „Lažne dileme srpskih društvenohumanističkih nauka“, *Antropologija* (3) 13 (2013), 163.
- 9 Npr., na jednom od mnogobrojnih skupova o strategiji nauke u Srbiji, održanih u drugoj deceniji dvadeset prvog veka, istaknuto je da su ulaganja u nauku u Srbiji svega 0,5% brutodruštvenog proizvoda, dok se u Evropskoj uniji izdvaja 2%. Izveštaj sa skupa pod nazivom „Prva regionalna konferencija promocije nauke“, održanog 2. i 3. oktobra 2013. godine, objavljen je u dnevnom listu „Danas“ www.b92.net/zivot/nauka.php?yyyy=2013&mm=10&dd=02&nav_id=760463 11.11.2016 [goo.gl/EOqjlv] Nešto ranije, 2009. godine, tadašnji pomoćnik ministra, prof. Tibor Sabo je u autorskom tekstu objavljenom u listu „Politika“ naveo podatak da se u Srbiji za nauku tada izdvajalo 0,3% naspram 4,3% u Švedskoj. www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/SHvedska-izdvaja-za-nauku-43-a-Srbija-03-odsto.lt.html [goo.gl/grLLZI] 15.07.2016.
- 10 Zanimljivo je da su i univerziteti svoju suverenost u biranju profesora, pa i odobravanju odbrana doktorskih disertacija, prepustili redakcijama časopisa. Propis o izboru profesora jasno kaže koliko članaka treba objaviti u određenim časopisima i ocena radova koju treba da uradi „komisija“ veoma teško može biti drugačija od mišljenja recenzentata (peer review) koji su pozitivno ocenili rad i preporučili ga za objavljivanje. Takođe, propis po kome jedan deo doktorata *mora* biti objavljen u određenim časopisima daje redakcijama i recenzentima pravo da ocene doktorat, tj. njegov deo, i pre nego je završen i predat za odbranu.
- 11 European Science Foundation.
- 12 „Politika“ od 25.02.2016.

Kako (pre)vrednovati humanistiku ?

Vrednovanje naučnog učinka u kontekstu aktuelnih problema društvenih nauka u Srbiji

Aleksandar Pavlović, Beograd

Ukratko. — U ovom tekstu najpre se ukratko osvrćem na ključne prigovore koji su u javnosti upućivani predlozima vrednovanja naučnih rezultata koji su dolazili iz resornog ministarstva, a zatim nastojim da problem merenja naučnog učinka u Srbiji sagledam u kontekstu opšteg stanja nauke i visokog školstva u Srbiji, koje nagrizaju problemi nepotizma i korupcije, hiperprodukcije doktorata koji su često slabog kvaliteta ili plagirani, neodgovornosti naših naučnika i profesora, de facto krivotvorenja naučnih rezultata kroz objavljivanje u predatorskim časopisima i slično. Iznosi se teza da je nea-

dekvatan sistem vrednovanja naučnih rezultata koji već godinama primenjuje resorno ministarstvo samo vrh ledenog brega, i da se ovo pitanje može efikasno i dugoročno rešiti samo u okviru sistematskog rešavanja i ostalih pitanja, što bi značilo, pre svega, oduzimanje nepravedno stečenih doktorskih titula, donošenje sudskih presuda za korupcione skandale na fakultetima i uvođenje striktno meritokratije u izbor i reizbor nastavnog i naučnog kadra na fakultetima i institutima. — Ključne su odrednice ovog mog rada: nauka, humanistika, evaluacija naučnog rada, naučni plagijati; poštenje u nauci.

Prekretnica na kojoj se danas nalazi oblast društvenih i humanističkih nauka u Srbiji odsljikava umnogome i dileme vezane za srpsko društvo u celini. S jedne strane, imamo trend „evropeizacije“ ili internacionalizacije srpske nauke koji, kroz proces evropskih integracija, nudi prilike da se srpska naučna zajednica u punoj meri integriše u Evropski prostor nauke (European Research Area), što bi, barem potencijalno ili u teoriji, znatno proširilo profesionalne mogućnosti dostupne srpskim naučnicima i omogućilo im veće učešće u međunarodnim naučnim projektima i evropskim programima mobilnosti. S druge strane, naročito u oblasti humanističkih nauka, već godinama nailazimo na otpore pozamašnog dela naučne zajednice, koja u ovim procesima vidi „amerikanizaciju“, mehaničku i/ili neprimerenu upotrebu standarda i procenjivanja kvaliteta domaćih naučnih radova i časopisa.¹ Ovaj antagonizam postao je najvidljiviji u prvoj polovini 2016. godine, kada je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja iznelo novi predlog *Nacrta Pravilnika o rangiranju naučnih časopisa*,² a zatim i novim konkursom za naučne projekte, koji bi podrazumevali strože kriterijume, spoljnu — i to inostranu — evaluaciju i još neke restrikcije koji bi ugrozili dosadašnji način finansiranja naučnih instituta i naučnika koji rade u njima. Protiv ovog pravilnika oštro su reagovali, najpre, profesori Filozofskog fakulteta u Beogradu, a zatim im se u tome pridružilo ni manje ni više nego devet instituta društveno-humanističkih nauka. U trenutku pisanja ovog tek-

sta (kraj 2016. godine), ovaj je antagonizam doveo do pat pozicije za srpsku nauku. Predlog Pravilnika o kategorizaciji i vrednovanju naučnih časopisa nije usvojen, a zatim je oboren i konkurs za novi ciklus naučnih projekata, pa srpski naučnici već šestu godinu rade na projektima originalno osmišljenim da traju četiri godine. Ovaj spor tako ostavlja gorak ukus sukoba u kom, na jednoj strani, imamo ministarstvo koje „gura“ zapadnjačke kriterijume, a na drugoj naučne radnike koji žele da njihov rad bude meren nacionalnim aršinima. Pri tom, obe pozicije su uticajne, pa je praktično upravo ovaj reformatorski predlog drugačijeg odobravanja i finasiranja naučnih projekata doveo do smene doskorašnjeg ministra Srđana Verbića i ključnih ljudi koji su se zalagali za ove promene.

Najelokventnije i najkompetentnije stavove u ovom sporu oko novog pravilnika, međutim, izneli su pripadnici treće struje, u koju bismo mogli svrstati one koji podržavaju kvantifikovanje, rangiranje i evaluiranje naučnog učinka srpskih naučnika i profesora, ali ne u onom obliku u kom se to činilo do sada kroz pravilnike ministarstva nauke i novi Predlog pravilnika. Tako, recimo, književni komparatista sa Jejla i Kembridža Aleksandar Stević u polemici koja se razvila na portalu Peščanik, u tekstu pod naslovom „Nekoliko crtica o amaterskom Pravilniku“ tvrdi kako je rečeni Predlog pravilnika „apsolutno kriminalan u delu u kojem se odnosi na društvene i humanističke nauke... zato što se koristi blesavim merilima koja su očigledno smislili ljudi koji o humanističkom istraživanju ne znaju ništa, i zato što je napravljen tako da ignoriše vrhunske rezultate.“ Stević dalje pokazuje kako je Ministarstvo namevalo da u procenu kvaliteta naučnog rada u oblasti humanističkih nauka uvede impakt faktor, iako je i u međunarodnoj javnosti odomaćeno shvatanje da se učinak humanističkih nauka ne može adekvatno sagledati na osnovu ovog kriterijuma. Najbolji primer manjkavosti predviđenog SJR (SCImago Journal & Country Rank) impakt faktora, nastavlja Stević, vidi se u tome što on daje lažne ili nepouz dane rezultate, pa su tu neki malezijski ili tajvanski časopisi rangirani bolje od prestižnih književnih naučnih časopisa poput *New Literary History* ili *Yale French Studies*.³

Unekoliko srodne stavove iz ugla pravnih nauka u svojoj obimnoj analizi iznosi Luka Breneselović, asistent za pravo na Katedri za krivično pravo i kriminologiju u Minhenu, koji takođe primećuje: „Svako ko poznaje režim bodovanja, ne može se oteti utisku da je taj režim skrojen prema merama samo pojedinih naučnih disciplina.“⁴ Pored ovoga, autor na osnovu detaljnog pregleda nemačkih pravnih časopisa uverljivo pokazuje slabosti korišćenja Tomsonove Rojters liste, koja ne obuhvata mnoge ugledne časopise iz ove oblasti, što koristi da problematizuje i princip bodovanja *in toto* kao diskriminativan i nepouzdan.

Držim da su se u ovim, i drugim tekstovima objavljivanim ovim povodom proteklih godina, iskristalisali određeni predlozi koji bi izvesno doveli do određenog poboljšanja u pogledu vrednovanja naučnih rezultata u srpskoj nauci, od kojih bi najvažniji i najpraktičniji bili: sistem bodovanja i kvantifikovanja naučnih rezultata nije istovetan za sve discipline, pa je za određivanje vrednosti i principa bodovanja neophodno da službenici resornog ministarstva tesno sarađuju sa samim naučnicima; nije nemoguće sastaviti obuhvatnije i pravednije liste časopisa za vrednovanje, ali se i u tom pogledu moramo osloniti na proverene stručnjake a ne isključivo na službenike ministarstva i njihove, često neujednačene i proizvoljne, kriterijume. Ovome zaključku, da je za pravedniji sistem bodovanja i vrednovanja naučnih re-

zultata neophodna saradnja između naučnika i Ministarstva nauke bismo mogli pridodati još jedan; budući da su u polemikama zapaženo mesto imale reakcije i predlozi naših naučnika i profesora koji su doktorirali i/ili predaju na prestižnim svetskim univerzitetima, jasno je da je naša naučna dijaspora itekako zainteresovana za stanje nauke u Srbiji i (dobro)voljna da pomogne u poboljšanju njenog položaja, ali je neophodno da se ona napokon strukturno uključi u ovu oblast kako bi se ta njihova zainteresovanost prenela i u pozitivne propise i okvire u kojima se u Srbiji obavlja naučno-istraživački rad.

1. Vrednovanje naučnog rada u opštem kontekstu problema nauke u Srbiji

Paradoksalno, najoštriji kritičari postojećeg sistema bodovanja nisu i protiv vrednovanja uopšte, naprotiv, i zapravo se listom zalažu za nekakav *drugačiji, pravedniji* način vrednovanja naučnih rezultata. Drugim rečima, odricati kompetentnost nadležnih u resornom ministarstvu da urede sistem vrednovanja naučnih rezultata ne znači i poricati neophodnost da se ti rezultati adekvatno vrednuju a u srpsku nauku zavede red. U ostatku ovog teksta, stoga, navodim nekoliko osnovnih, gorućih problema koji poslednjih godina potresaju našu naučnu zajednicu. Kako sam nagovestio na početku, adekvatan način za pravedno vrednovanje naučnih rezultata može doći samo kroz sistemsko i sveobuhvatno rešenje koje bi ciljalo na poboljšanje opšteg konteksta i ambijenta u kojem se odvijaju naučna istraživanja i visoko obrazovanje u Srbiji.

U skiciranju ove problematike, oslanjam se pre svega na nekoliko analiza koje su u više navrata ponudili članovi *Kluba 500* (uključujući i mene), udruženja građana čiji je cilj poboljšanje kvaliteta nauke i visokog obrazovanja u Srbiji. U tekstu „Srpska nauka na prekretnici: aktuelni problemi društvenih nauka u Srbiji i predlog mera za njihovo rešavanje“, Mladen Ostojić iznosi tvrdnju da je nedostatak odgovornosti najveći problem društvenih nauka u Srbiji:

Najozloglašeniji slučajevi korupcije obuhvataju profesore koji su za novac prodavali ispite i diplome. Neki od ovih slučajeva, poput afere „Indeks“ na Univerzitetu u Kragujevcu, došli su i do suda, ali najveći broj njih nije izazvao nikakvu reakciju akademskih i pravnih institucija.⁵ U isto vreme, sve raširenija pojava plagijarizma izašla je na videlo u proleće 2014. godine, kada je grupa srpskih naučnika koji rade u inostranstvu optužila nekoliko istaknutih političkih ličnosti da su plagirale svoje doktorske disertacije.⁶ I ovde, ponovo, relevantne institucije nisu reagovala na odgovarajući način i politički establišment je optužbe za plagijarizam gurnuo pod tepih. U međuvremenu, nekoliko novih slučajeva plagijarizma među akademskim osobljem prijavljeno je i razmatrano u javnosti, što ukazuje na raširenu pojavu plagijarizma u srpskoj akademiji, a posebno u društvenim naukama.⁷

Nedostatak odgovornosti sklopčan je sa niskim akademskim standardima koji utiču na kvalitet društvenih nauka u Srbiji, što se posebno vidi iz niskog broja publikacija u stranim časopisima među srpskim naučnicima.

Brojke predstavljene u okviru „Nacrta strategije naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine“ pokazuju da je, u periodu od 2011. do 2015. godine, samo deset procenata radova u oblasti humanističkih i društvenih nauka bilo objavljeno u stranim časopisima.⁸ Štaviše, analiza situacije koja čini osnovu strategije pokazuje da ovaj udeo stagnira. Postoje takođe i određeni pokazatelji da kvalitet naučne produkcije u Srbiji opada, što se najbolje vidi iz ogromnog porasta doktorskih titula. U proteklih deset godina, u Srbiji je dodeljeno više od 9 000 doktorata, u poređenju sa 16 000 doktora nauka u čitavom periodu 1905—2004. Objašnjenje za ovaj ogroman porast broja dodeljenih doktorata u najvećoj meri leži u ekspanziji privatnih fakulteta i univerziteta koji su sada akreditovani da izdaju doktorske diplome. Većina ovih privatnih institucija isključivo obuhvata predmete iz društvenih nauka i njihovi akademski standardi su izrazito niski.⁹

Ukoliko se fakulteti, univerziteti i državne strukture sistematski ne posvete problemu nedostatka odgovornosti akademske zajednice i lošeg kvaliteta društvenih nauka, zaključuje autor, nema nade da će se situacija poboljšati.¹⁰

Dok Ostojić, dakle, osnovne probleme uopšteno definiše kroz nedostatak odgovornosti, Irena Fiket posebno ističe da je:

jedan od najznačajnijih indikatora snažne krize sistema obrazovanja u Srbiji, rasprostranjenost (navodnih) plagijata završnih radova na studijama (diplomskih, master i doktorskih teza)... „Afera plagijat“ koja je dovela u sumnju autentičnost, originalnost i kvalitet nekoliko doktorskih disertacija istaknutih političkih ličnosti u Srbiji ostala je bez ikakvog institucionalnog odgovora države zbog navodnog poštovanja principa autonomije Univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova. Iako princip autonomije zaista predstavlja otežavajući faktor u sistematskom rešavanju problema plagijata diplomskih, master i doktorskih teza od strane državnih organa, „Afera plagijat“, zbog načina na koji su se državne institucije prema njoj odnosile kao i zbog same prirode aktera koji su u aferu bili uključeni, navodi na sumnje da je država zapravo pokušala da se ogradi od svoje uloge i odgovornosti.¹¹

Fiket ovde takođe navodi i izjavu tadašnjeg resornog ministra Srđana Verbića: „Znate da u našim zakonima nije jasno navedeno u kojim slučajevima se nešto smatra plagijatom, i to je svakako jedan od zadataka ovog ministarstva da ubuduće u zakonima i podzakonskim aktima to bude bolje definisano“. ¹² Nije bio redak slučaj da se navodna teškoća u određenju plagijata koristi prevashodno kao izgovor za nerešavanje spornih slučajeva. Ja sam tako u jednom tekstu citirao izjavu dekanu Pravnog fakulteta u Beogradu Sime Avramovića: „Plagijat je u poslednje vreme postao omiljena tema u univerzitetskoj zajednici i kako pojam nije jasno definisan, lako je nekog optužiti da je plagijator“, a zatim podsetio da je isti dekan, pre nekoliko godina („Novosti“, 15. januar 2012) veoma elokventno i sažeto definisao dva načelna oblika plagijata: „Prvi je uzimanje tuđih ideja, a drugi uzimanje delova iz različitih tekstova bez navođenja autora (...), ‘Kvalitativni plagijat’, ili oduzimanje ideja, nedopustivo je, dok je, kvantitativni plagijat, to jest uzimanje delova

iz različitih tekstova, moguće, ali uz navođenje autora (...)“¹³. Obe vrste plagijata su neprihvatljive i kažnjive, dodao je tada profesor Avramović, istakavši i da složenije oblike plagijata ne može utvrditi sud, već akademska zajednica.¹³ U istom tekstu sam insistirao na tome da, zapravo, definisanje plagijata nije naročito problematično, i u prilog toj tezi naveo nekoliko jasnih definicija koje koriste vodeći zapadni univerziteti; prema tome, kao jedino prihvatljivo rešenje vidim donošenje odgovarajuće regulative i efikasne procedure kako bi se slučajevi plagijata izveli na čistac. To rešenje, međutim, i dalje izostaje, pa tako nijedan od spornih slučajeva plagiranih doktorata nije do danas razrešen na odgovarajući način.¹⁴

2. Šta da se radi?

Pritisak medija, javnosti i nekih istaknutih ličnosti poslednjih godina doveo je do izvesnog pomaka. Tako je u 2015. godini doneto nekoliko novih propisa kao reakcije vlasti na probleme plagijata koji već poodavno potresaju našu akademsku zajednicu i širu javnost. Najpre su u Narodnoj skupštini usvojene izmene i dopune Zakona o naučno-istraživačkoj delatnosti, kojima se predviđa formiranje posebnog Odbora za etiku koji će se baviti pitanjima plagijata, a u novoizmenjeni zakon uveden je i princip akademske čestitosti. Zatim je na sednici Saveta Beogradskog univerziteta predložen pravilnik čije se usvajanje uskoro očekuje, kojim ovaj naš najstariji i najugledniji univerzitet prvi put precizira šta je plagijat i definiše kazne za one koji ga počinu.¹⁵

Iako ne treba umanjivati značaj ovih propisa, oni su ipak nedovoljni kao oruđe da se na sveobuhvatan način reše nagomilani problemi srpske nauke i visokog obrazovanja. *Klub 500* je nastojao da pokaže kako je nedavno doneta *Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine — istraživanja za inovacije*¹⁶ neadekvatna utoliko što ne identifikuje neke od ključnih problema, pa samim tim ne predviđa i ne nudi rešenja za njih. Konkretno, strategija ne prepoznaje potrebu da se u naznačenom periodu nađu rešenja za niz loših praksi prisutnih u akademskom radu u Srbiji — poput rasprostranjenosti plagijarizma, neadekvatnom odgovoru institucija i nepostojanju odgovarajućeg institucionalnog i pravnog okvira za rešavanje ovog problema; kriminalizaciji akademske zajednice ilustrovane raznim aferama koje se tiču dobijanja akademskih zvanja; neprofesionalnom i *burazerskom* pristupu uređivanju domaćih naučnih publikacija, što dovodi do njihovog generalno niskog kvaliteta; nejasno utemeljenoj klasifikaciji domaćih naučnih časopisa i njihovoj irelevantnosti u međunarodnim okvirima; objavljivanju radova u predatorskim časopisima, inostranim časopisima po principu „plati i objavi“ ili bez „blind peer-review“ procesa a koji se boduju kao relevantni naučni doprinosi i doprinose ispunjavanju uslova potrebnih za konkurisanje za akademska zvanja; zatvorenom sistemu distribucije istraživačkih fondova kojima se favorizuju instituti i njihovom netransparentnom trošenju, itd. U javnoj raspravi, *Klub 500* je zastupao stav da ne postoji mogućnost poboljšanja kvaliteta naučnoistraživačke delatnosti bez prepoznavanja ovih problema i njihovog iskorenjivanja.¹⁷

Najzad, treba naglasiti da i ovde, naravno, kao i kod korenitih reformi u drugim oblastima, zakonska rešenja i pravni propisi ne mogu sami po sebi rešiti sve probleme. Propisi mogu omogućiti, i delovati podsticajno na, određena poboljšanja

i pravednije okvire naučnog rada, ali bez promene kulturološkog konteksta i opšteg odnosa prema nauci — kako samih naučnika tako i javnosti i nadležnih institucija — čak i najbolja zakonska rešenja ostaju mrtvo slovo na papiru i u praksi se primenjuju proizvoljno i selektivno, ili ne primenjuju uopšte. Kako bi se poboljšala situacija u srpskoj nauci, dakle, nije dovoljno samo upotpuniti liste časopisa i revidirati način bodovanja, jer je to, ponavljam, samo vrh ledenog brega ispod kog se kriju veliki i sistematski problemi nauke i visokog školstva u Srbiji danas.

Da zaključim, ukoliko bi se sistemski rešavali problemi korupcije, plagijarizma i nameštenih konkursa za prijem naučnika i nastavnika, meritokratski organizovane institucije ne bi „pucale sebi u nogu“ primajući ili birajući u viša zvanja one koji primaju mito, objavljuju članke u predatorskim časopisima ili proturaju plagijate kao doktorske disertacije i originalne naučne radove. U suprotnom, tzv. „evropeizacija“ ili internacionalizacija naše nauke neće doneti ništa dobro. Nereformisani sektor društvenih, a pogotovo humanističkih nauka, neće biti u stanju da se integriše u evropski naučni prostor, da iskoristi prednosti tog povezivanja i kompetitivno konkuriše evropskim institucijama u dobijanju međunarodnih projekata i preko potrebnih sredstava usled niskih akademskih standarda i nedostatka odgovornosti, a nastaviće se trend provincijalizacije, nekonkurentnosti i irelevantnosti domaćih naučnih istraživanja.

Temelji reforme srpske nauke mogli bi se graditi, recimo, na promovisanju tri ključna koncepta: odgovornosti, kvaliteta i relevantnosti, koji bi se, prema predlogu Mladena Ostojića, zasnivali na sledećim merama:

Odgovornost. — Povećanje monitoringa i standarda akreditacije visokoškolskih institucija kroz ojačavanje Komisije za akreditaciju i osiguranje kvaliteta, daljeg promovisanja principa akademske čestitosti koji bi bio uveden u Zakon o visokom obrazovanju i univerzitetske i fakultetske statute; uvođenje predmeta na prvu godinu studija i osavremenjivanje postojećih modula iz metodologije na prvoj godini studija, na kojima bi se studenti učili kako da pišu eseje i radove, kako da pravilno citiraju izvore i pridržavaju se principa akademske čestitosti.

Kvalitet. — Promovisanje konkurentnosti i borba protiv nepotizma i inercije u visokoškolskim institucijama i institutima društvenih nauka; reforma sistema dodeljivanja državnih sredstava za finansiranje istraživanja u društvenim naukama, koja su trenutno isključivo rezervisana za državne naučne institute kroz projekte koji de facto funkcionišu kao institucionalno finansiranje. Umesto toga, trebalo bi otvoriti državne fondove i za pojedince i privatne organizacije za konkurentno dodeljivanje projektnog finansiranja; promovisati „priliv mozgova“ (‘brain gain’) privlačenjem istraživača iz inostranstva, ohrabrivanjem srpskih naučnika koji rade u inostranstvu da se vrate i zaposle u Srbiji ili da uspostave saradnju sa istraživačima u Srbiji. Dovođenje istraživača iz inostranstva značilo bi i snažnije povezivanje sa stranim institucijama, učešće u međunarodnim istraživačkim projektima, i porast akademskih standarda i naučne produkcije.

Relevantnost. — Promovisati uključivanje društvenih nauka u proces donošenja odluka stvaranjem tesnih veza između vladinih tela i naučnih instituta i promovisanjem relevantnih i uticajnih društvenih istraživanja;

promovisati saradnju između društvenih istraživanja i privatnog sektora kako bi se podstakao razvoj ekonomije zasnovane na znanju. Povezivanje sa privatnim sektorom omogućilo bi društvenim naukama da diverzifikuju njihove izvore finansiranja i uključe se u istraživanja koja bi imala konkretne i praktične rezultate.¹⁸

SUMMARY. — HOW TO (RE)EVALUATE HUMANITIES? EVALUATION OF SCIENTIFIC RESULTS IN CONTEXT OF THE CURRENT PROBLEMS OF SCIENCE IN SERBIA.

In this article, I firstly discuss in brief some key objections made in the public to the suggested provisions for the evaluation of scientific results proposed by the Serbian Ministry of Education, Science and Technological Development. Some of its critics pointed out that their standards are “anglophile” as they favor UK and USA scientific journals; others emphasized that its standards are valid only for “natural” and “exact” sciences, while it largely overlooks and discriminates social sciences and humanities and leaves no space for its specificities. Then, I looked at this problem from a more general context of the position of science and higher education in Serbia today, caused by the problems of nepotism and corruption, hyper-production of PhD dissertations (often plagiarized and poor quality), low ethical standards of scientists and lecturers, *de facto* manipulation of scientific results through publishing in predatory journals, etc. As I argued, an inadequate system of evaluating scientific results used for years by the Ministry of Education, Science and Technological Development is only a tip of the iceberg, and therefore this question can adequately be addressed only through a systemic approach to other issues as well. Above all, this would mean revoking unjustifiably awarded academic titles, successfully ending in endless court trials for corruption at some faculties and maintaining strict meritocracy in the selection and employment of academic and scientific staff.

Keywords: science, humanities, research evaluation, scientometrics, plagiarism, research ethics.

¹ Vidi o ovome, recimo, tekstove S. Gucijan, „Da li se uspostavlja američki monopol nad srpskom naukom“, *Politika*, 19.2.2016, dostupan na: www.politika.rs/sr/clanak/349545/Da-li-se-uspostavlja-americki-monopol-nad-srpskom-naukom (stranica posećena 28.11.2016) [goo.gl/1GIYIQ], i „Devet instituta protiv amerikanizacije srpske nauke“, *Politika*, 22.2.2016. www.politika.rs/sr/clanak/349723/Devet-instituta-protiv-amerikanizacije-srpske-nauke [goo.gl/thS4IL].

² Vidi: www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/kategorizacija-%C4%8Dasopisa.pdf (stranica posećena 28.11.2016) [goo.gl/NLjwmE].

³ A. Stević, „Nekoliko crtica o amaterskom pravilniku“, *Peščanik*, 5.3.2016, www.pescanik.net/nekoliko-crtica-o-amaterskom-pravilniku (stranica posećena 29.11.2016) [goo.gl/6DGwzF].

⁴ L. Breneselović, „Tri priloga raspravi o bodovanju i oceni naučnog rada“, www.cedulje.wordpress.com/2016/04/06/tri-priloga-raspravi-o-bodovanju-i-oceni-naucnog-rada (stranica posećena 29.11.2016) [goo.gl/DUMHIN].

⁵ Vidi: www.akademomer.rs/category/kupovina-diploma. Štaviše, čak i u slučaju „afere Indeks“, koja predstavlja najobimniji pravni proces u Srbiji koji obuhvata optužbe 87 osoba za 150 kriminalnih dela, proces koji je počeo još 2007. godine nedavno je ponovo vraćen na početak i uskoro bi mogao da zastari, a za sve to vreme optuženi profesori promovisu se u viša zvanja i zauzimaju istaknuta mesta u univerzitetskoj hijerarhiji. Vidi prilog na RTS-u: goo.gl/FfbBII, i u Blic-u „Bruka: Suđenje u aferi ‘Indeks’ vraćeno na početak“: goo.gl/guwhur.

- ⁶ I. Fiket, „Borba protiv korupcije u prosveti i podizanje kvaliteta obrazovanja: Plagijarizam unutar sistema visokog obrazovanja“, Balkanska istraživačka mreža, 2015.
- ⁷ Vidi, na primer: „Zašto podnosim ostavku na članstvo u Veću društveno-humanističkih nauka Univerziteta u Beogradu“, *Politika*, 29. 10. 2015 [goo.gl/LULChe].
- ⁸ Nacrt strategije naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine.
- ⁹ Vidi: M. Ostojić, „Srpska nauka na prekretnici: aktuelni problemi društvenih nauka u Srbiji i predlog mera za njihovo rešavanje“, www.akademomer.rs/srpska-nauka-na-prekretnici (stranica posećena 1.11.2016).
- ¹⁰ *Ibid.*
- ¹¹ Vidi: I. Fiket, „Borba protiv korupcije u prosveti i podizanje kvaliteta obrazovanja: Plagijarizam unutar sistema visokog obrazovanja“, Balkanska istraživačka mreža, 2015. Dostupno na: www.meravlade.rs/plagijarizam-unutar-sistema-visokog-obrazovanja (stranica posećena 1.11.2016).
- ¹² *Ibid.*
- ¹³ A. Pavlović, „Plagijat kao trend“, *Politika* 5.11.2015, dostupno na: www.politika.rs/scc/clanak/342813/Plagijat-kao-trend (stranica posećena 1.11.2016) [goo.gl/hxq3FS].
- ¹⁴ *Ibid.*
- ¹⁵ Vidi o ovome detaljnije na: Aleksandar Pavlović, „Akademski zločin se više (ne) isplati“, *Beton*, br. 141, 25.1.2016, dostupno na: www.elektrobeton.net/strafila/akademski-zlocin-se-vise-ne-isplati (stranica posećena 28.11.2016) [goo.gl/11aTXZ].
- ¹⁶ Vidi: www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-naucnog-i-tehnoloskog-razvoja-RS-za-period-2016-2020.pdf [goo.gl/AWGjK7].
- ¹⁷ Vidi komentare i predloge *Kluba 500* na predloženu *Strategiju*: www.akademomer.rs/583-2 (stranica posećena 26.11.2016).
- ¹⁸ Ostojić, *op. cit.*

O smislu recenziranja radova u pravnim časopisima

*Peter Kostorz, Minster**

Ukratko. — Prema smislu koji im se daje, posebni postupci recenziranja u naučnim časopisima (peer-reviews) trebalo bi da garantuju kvalitet radova. Zahvaljujući svesti urednika i izdavača, taj je trend recenziranja počeo tek sa zakašnjenjem i u skromnijem obimu da zahvata pravnu nauku negoli mnoge ostale discipline. Ali i u pravnim časopisima uočljivo je u zadnje vreme sve više pokušaja uredništava i izdavača da časopisima obezbede etiketu naučne objektivnosti i tobože visok kvalitet uvođenjem obaveznog unakrsnog (peer-review) recenziranja. Autor smatra da unakrsno (peer-review) recenziranje ne može ispuniti ulogu koja mu se pripisuje i da se načelno ima smatrati kontraproduktivnim. Nastojanje je autora da u 7 teza na obrazložen način pokaže: da su postupci unakrsnog recenziranja strano telo u časopisima sa stručnim uredništvima i da praktično diskredituju urednike i naučne odbore zadužene za izdavanje časopisa (1), da značajno ograničavaju prostor za kreativno i napredno naučno stvaralaštvo što na subjektivnom planu vodi ograničenju slobode autora u izboru pristupa i tema (2), da zapostavljaju specifične pravne epistemologije (3), da sputavaju i usporavaju naučni diskurs (pod 4 i 5), da vode osiromašenju

naučne kulture (6) i u biti proizvode ponor u samoj srži integrisanog, društveno orijentisanog pravnog istraživanja (7). Preuzimanjem rekvizita unakrsnog recenziranja izdavači pravnih časopisa podležu modi koja ne odgovara konturama pravnog rezonovanja i naučnog rada u pravnoj struci. Posebno se zapostavlja činjenica da pravna nauka egzistencijalno zavisi od otvorene rasprave, pluralizma izraženih stavova, kulture otvorenog naučnog pretresanja i mogućnosti autora da bez odlaganja obrade i prepuste raspravi aktuelne teme. Svi ti aspekti bivaju u strukturi koja je orijentisana na ishod unakrsnih recenzija u određenoj meri ili potpuno zapostavljeni, ponekad praktično i isključeni. Urednici pravnih glasila treba da se pouzdaju u sopstvenu kompetenciju da ocene kvalitet radova i naročito u stručnu (pravnu) kompetentnost samih autora, koji svojim imenom treba da stoje kako iza bitnih doprinosa tako i iza mogućih stranputica u obradi. Kvalitet i rasprostranjenost stavova na prvom mestu treba da osigurava živa naučna rasprava u samim radovima, a nikako prevelika reglamentacija objavljivanja ili čak cenzura. — Ključne su odrednice ovog rada: peer reviews, recenziranje, naučna cenzura, pravna nauka.

Po pokretanju izdavanja stručnog časopisa iz oblasti prirodnih nauka, 1665. godine Henri Oldenburg (Henry Oldenburg) ubrzo shvata da je naučni kvalitet značajanog broja poslatih članaka i radova krajnje upitan. I sam nesiguran da li su neki od radova podobni za objavljivanje, prosledio je rukopise poznatim i značajnim naučnicima tog vremena radi ocene kvaliteta radova. Na taj način stekao je

* Rad ovaj Kostorzev predstavlja prerađenu i dopunjenu verziju njegovog rada koji je na nemačkom objavljen u časopisu *Kritische Justiz*, 2016, 417—422 („Review-Verfahren bei der Veröffentlichung juristischer Fachartikel — Was soll das?“). Prevod *Mirjane Glintić*.

titulu „oca“ *Peer-Review* postupka, koji se u poslednje vreme sve više i više primenjuje prilikom ocene naučnih radova. Naučni časopisi iz pravne struke dugo su se opirali ovom trendu. Međutim, sve više izdavača pravnih naučnih tekstova primenjuje metod ukrštenog ocenjivanja poslatih članaka, pokušavajući na taj način da obezbede potvrdu navodnog kvaliteta i naučne objektivnosti. Ta nova praksa problematična je iz više razloga. U sedam teza pokušaću da pokažem zašto je postupak recenziranja prilikom objavljivanja pravnih naučnih časopisa besmislen i na koji način može postati svoja suprotnost, odnosno kontraproduktivan.

1. Prva teza:

Urednici i redakcije pribavljanjem recenzija sami sebe diskredituju.

Henri Oldenburg (*Henry Oldenburg*) bio je teolog, zbog čega mu je nesumnjivo bilo teško da na odgovarajuć način oceni kvalitet i podobnost članaka iz oblasti prirodnih nauka za objavljivanje u naučnim časopisima. Situacija je nešto drugačija kada je reč o današnjim naučnim časopisima iz pravne struke. Po pravilu, sekretari redakcija su diplomirani pravnici, dok su sami urednici istaknuti pravni naučnici, koji su često ili profesori koji se na akademskom nivou bave naučnom oblašću kojoj je časopis posvećen ili su na neki drugi način istaknuti i renomirani u određenoj oblasti, što bi trebalo da ih čini kompetentnim da ocene kvalitet radova iz njihovih naučnih oblasti. U suprotnom, da ne poseduju takve kvalifikacije, ne bi se ni našli u uredništvu stručnih časopisa. Stoga u principu ne postoji potreba da se pribavljaju spoljne recenzije. Štaviše, ukoliko bi izdavači delegirali procenu kvaliteta radova za publikacije licima van sopstvenog kruga stručnjaka, diskreditovali bi sami sebe i svoju stručnost. Ko prizna da ne ume (ili ne želi) da samostalno oceni naučni kvalitet pristiglog rada, ujedno time priznaje i sopstveni neuspeh. Pravni časopisi koji koriste metod recenziranja bi stoga mogli (a i trebalo bi) da ukinu uređivačke odbore i da prepuste tehničkoj redakciji da odluči da li podobnost rada za objavljivanje treba da se proverí pribavljanjem recenzija. O argumentu da je recenzentima, za razliku od urednika, nepoznato čiji rad ocenjuju, biće reči kasnije, u okviru šeste teze.

2. Druga teza:

Postupak recenziranja diskredituje autore.

Svakako da ima i autora koji i pored završenog obrazovanja i stečene diplome, naročito kada se nalaze na početku svoje akademske karijere, još uvek nisu u stanju da pišu samouvereno, odnosno rutinski i fundirano kao, primera radi, redovni profesori. Kvalitet i podobnost njihovih radova za objavljivanje moraju biti podložni stručnoj proverí, što treba da bude zadatak uredništva i pre svega glavnih urednika (v. prvu tezu). Ali kakva je situacija kada rad pošalje renomirani i dokazani stručnjak u jednoj oblasti, doktor nauka ili lice sa naučnim zvanjem profesora? I u ovakvim slučajevima neophodno je proveriti da li se rad uklapa u sam koncept časopisa, što bi trebalo da bude u nadležnosti glavnih urednika ili nekog od ured-

nika. Ali koji su preduslovi ocene naučnog kvaliteta ovakvih priloga? Davanje suda o kvalitetu naučnog rada u ovakvim i sličnim situacijama ima svrhe i smisla samo ukoliko je recenzent barem podjednako kao autor čiji se rad ocenjuje upućen u temu i za nju stručan. Međutim, to nije uvek slučaj. Praksa da neko sa strane anonimno ocenjuje kvalitet naučnog rada autora bila bi neprimerena, naročito u onom slučaju kada se na osnovu dosadašnjeg naučnog doprinosa i karijere autora u principu može zaključiti da zna šta i o čemu piše, a recenzent je neko lice — što često leži u samoj prirodi predmeta istraživanja — koje se datom temom nije nikad bavilo ili bar ne na tako produbljeni način kao sam autor. I pre svega: zašto se prilikom recenziranja automatski polazi od toga da je kritično mišljenje recezenta tačno, dok je stav i mišljenje autora čiji se rad recenzira i podvrgava rečima kritike pogrešan? Koji je domašaj činjenice, recimo, da postoje dve oprečne recenzije, kada jedan recenzent zbog iste stvari kudi, a drugi hvali autora? Zar ne bi u takvom slučaju bilo formalno-logički ispravno da se u recenzentskom postupku utvrdi i koja od recenzija je „tačna“? Sva se ova pitanja postavljaju naročito onda kada se recenzent i autor u pogledu reputacije i stručnosti nalaze na istom nivou. Tu po pravilu nikad neće ni biti reč o kvalitetu i njegovom utvrđivanju, već o goloj razlici u pristupima i zastupanom stručnom mišljenju. Međutim, smisao i svrha recenziranja nije iznošenje i pobijanje oprečnih mišljenja, koje ipak treba da se odvija u otvorenom naučnom diskursu (o ovome detaljnije u četvrtoj tezi).

3. Treća teza:

Prihvatanjem postupka recenziranja negiraju se ključne razlike među naukama.

Postoje određene naučne discipline u vezi sa kojima su recenzije ne samo smislene nego i neophodne. Primera radi, ukoliko se radi o objavljivanju farmakološke studije kojom se dokazuje efikasnost novog leka ili odsustvo nuspojava nove kombinacije sastojaka jednog leka, u principu dobro je da bude što više stručnjaka, koji će kompetentno oceniti dizajn studije i primenjenu metodologiju, sprovesti kontrolu rezultata u pogledu njihove plauzibilnosti i, recimo, računске ispravnosti. Ukoliko bi se u lečenju pacijenata primenila netačna farmakološka saznanja i otkrića, to bi imalo katastrofalne posledice. Tako ozbiljan rizik u vezi sa navodima u pravnom naučnom radu ipak ne postoji: šta bi se desilo, ukoliko bi nešto netačno ili pogrešno bilo objavljeno? Osim što bi trpela reputacija autora, drugih posledica ne bi bilo. Praktično ništa! Takve greške ne moraju se nužno i *a priori* izbegavati, već se *a posteriori* ispravljaju u naučnom diskursu (o ovome više u četvrtoj tezi). Ne može se prihvatiti ni da je svrha recenzija da se predupredi iznošenje lažnih i fabrikovanih nalaza. Autora koji se, recimo potpuno neosnovano, hvali da je postigao neviđeni uspeh u oblasti genetike, svakako treba kao prevaranta otkriti još dok je članak u redakciji, pre nego što se sumnjivi rezultati objave. U pravnoj nauci čitaoci se ne suočavaju tako često kao u prirodnim naukama sa prostim tvrdnjama jeste/nije, ovako je/nije ovako, već sa argumentima koji se živo odmeravaju i mišljenjima određenih škola, poznavalaca, starih i novih autora koji se bave određenom temom. Nije zadatak recenzija da ocenjuju domet pojedinih argumenata i da jedan sud autora o sumi prilika zamenuju drugim. To je zadatak i smisao naučnog diskursa.

Cenzura putem recenzija potpuno je nepotrebna. Kontrola pravnih naučnih radova organizovana na ovaj način, i u tom pogledu, predstavlja nepodobno sredstvo rđavo shvaćenog smisla obezbeđenja kvalitetata, koje se nekritički naslanja na prilike i potrebe drugih, sa njom neuporedivih, naučnih disciplina.

4. Četvrta teza:

Recenzije osiromašuju naučni diskurs.

Pravna nauka upravo „živi“ od raznolikosti mišljenja. Preduslov je života i njen modus „bića“ da postoji više stavova koji se paralelno zastupaju. Čest je slučaj da, recimo, sudska praksa i nauka zastupaju različita stanovišta, a i u samoj nauci zastupaju se oprečna mišljenja. Zadatak pravника sastoji se u tome da izrade argumentovani okvir svih zastupanih stanovišta i da ga obogate novim argumentima, koji će i sami biti predmet kritičkog rada i nadgradnje. Pluralizam u pogledu zastupanih stavova nije samo puki faktički element pravne nauke, već odlika njene same suštine. Navedeni obziri zahtevaju da različita shvatanja izražena u pravnim naučnim radovima budu zaista i dostupna u objavljenom obliku — pa makar i neka od njih bila neutanačena, odbojna ili na prvi pogled očito neodrživa. Samo na taj način pravna nauka može se dalje razvijati. U idealnom slučaju: jedan autor se javlja i zastupa svoj pravni stav i iznosi argumente, drugi autor se priključuje razmatranju i daje svoju ocenu; taj drugi autor može da prihvati stanovište prvog autora, a može i da se javi sa replikom i da ga pobija, predlažući neko sasvim drugo viđenje i rešenje, koje je takođe izloženo odobravanju i kritici naučnog diskursa. Recenziranje radova koji treba da se objave u časopisu je ozbiljna pretnja po kulturu naučnog diskursa, koji u takvoj klimi znatno može da izgubi na kvalitetu. Postoji i opasnost, da radovi koji mogu biti interesantni stručnoj javnosti, uopšte ne ugledaju svetlost dana, pod stegom suda recenzenta da stavovi zastupani u radu nisu dobri ili da je rad beznačajan — i to naročito u slučajevima kada sam recenzent koristi sopstvena mišljenja i stavove o spornim pitanjima kao ključne parametre za ocenu podobnosti nekog rada da bude objavljen u časopisu. Odbijanjem da se objavi nečiji rad, recenzent izbegava da učestvuje u stručnoj raspravi i razmeni mišljenja, koja mora da se javno odvija u stručnim časopisima i da ne bude skrajnuta putem dvostrano anonimiziranih recenzentskih postupaka, u kojima ni recenzent ne zna ko je autor, ni autor ne saznaje ko je bio recenzent. Stručna javnost je ta koja treba da odlučuje šta je dobro i tačno, odnosno pogrešno ili netačno, a ne recenzenti. Drugačije rečeno: i suprotnim mišljenjima, odnosno stavovima manji-ne treba dati mogućnost da obogate pravnu nauku — tek naknadni naučni diskurs treba da pokaže, koja stanovišta će konačno prevladati.

5. Peta teza:

Recenzije koče i obesmišljavaju naučni diskurs.

Tekstovi iz oblasti pravne nauke po pravilu obrađuju aktuelne teme. Stručni diskurs odmah zahteva manevarski prostor u datom istorijskom trenutku, kao i što je moguće manji vremenski razmak između trenutka objavljivanja rada i kondenzovanja određene goruće teme. Suštu suprotnost ovoj ideji predstavlja uobičajni

peer-review postupak. Autori uglavnom podnose svoje tekstove uredništvu časopisa, koje ispituje osnovnu podobnost teksta za objavljivanje. Po utvrđivanju da je tekst dobar, biraju se recenzenti, koji će po proveru određenih kriterijuma dati konačnu ocenu o tome da li se tekst u formi u kojoj je podnet može objaviti, ili se pak ima poslati autoru na dalju prerađu, ili se pak, što je treća opcija, ima prosto odbiti. Krajnju odluku donosi opet uredništvo. Pošto autor — u onom drugom, najčešćem slučaju koji uključuje uslovno dobijanje zelenog svetla — izvrši naložene izmene u tekstu, rad se opet šalje na novu ocenu recenzentima. Ovako ustanovljen postupak neumitno vodi tome da između podnošenja rukopisa i njegovog objavljivanja svaki put protekne godinu pa i više dana, tako da je u tom trenutku i shodno novim okolnostima obrađena tema često već značajno izgubila na aktuelnosti. Takav rad je ne samo često već i uvek, što se tiče korišćene literature i u radu zastupanog mišljenja, zastareo. Naučna interakcija i na nju nadovezan dalji razvoj prava i pravne nauke se na ovaj način malo-malo, ali postojano koče.

6. Šesta teza:

Stil naučnog diskursa postepeno opada.

Razmena mišljenja i rasprava između naučnika treba da se odvija javno i transparentno, oči u oči. Ukoliko neko iznosi svoje mišljenje o pravnim pitanjima ili nekoga kritikuje na konstruktivan način i time podstiče naučnu razmenu mišljenja, to treba da čini pod svojim imenom, a ne krijući se iza vela anonimnosti. U krajnjoj liniji, i u običnom životu svako želi u svakom trenutku da zna sa kim razgovara. Postupak recenziranja se po pravilu odvija tako da recenzent ne zna ko je autor i obrnuto, da autor ne zna ko su njegovi recenzenti, što upoznavanje sa „suparnikom“ čini nemogućim. Ideja koja se krije iza obostrane anonimnosti i autora i recenzenta bi trebalo da služi nepristrasnoj oceni pristiglog teksta — štaviše, recenzentu se ovako daje mogućnost da iznese kritike na tekst, kao i da ukaže na navodne nedostatke teksta, a da pritom ne strepi od replike ili čak „revanša“ odn. retorizije autora. Međutim, upravo takav postupak, koji bi trebalo da doprinese obezbeđenju kvaliteta objavljenih radova i podigne nivo predmetnog časopisa, vodi ka načinu postupanja recenzenata koji se odlikuje nedostatkom manira i lošijom kulturom međusobnog ophođenja. Upravo se pod velom anonimnosti često iznosi kritika koja nije orijentisana samo na samu suštinu i merila struke; stvara se plodno tle za rutinsko iznošenje preteranih, pa i destruktivnih kritika. Recenzenti sebi svako malo dopuštaju, znajući da im je tajnost zagarantovana, da stavljaju zamerke i primedbe na rukopis, koje inače sebi nikada ne bi dopustili. Ukoliko bi se recenzije objavljivale javno i pod punim imenom recenzenta, kritike bi u odnosu na potrebe obrade predmeta istraživanja bile umesnije, a sam izbor reči blagonakloniji. Autor recenziranog teksta imao bi mogućnost da objavi repliku u odbranu svojih teza i da tako doprinese i nadopuni naučni diskurs u smislu koji je bliže opisan u četvrtoj tezi. Uz to, nužno je naglasiti da recenzenti često na osnovu određenih referenci zaključuje ko je autor teksta koji recenziraju, iako je pretpostavka da je i autor anoniman. U ovom slučaju recenzentu je otvoren prostor da iz pritaje i njemu zagarantovane anonimnosti napadne kolegu. Navedeni nedostaci transparentnosti postupka recenziranja postepeno doprinose opadanju nivoa naučne kulture i kolegijalnih odnosa i postupanja.

7. Sedma teza:

Širenje postupka recenziranja stvara ponor u okviru same suštine pravnog istraživanja.

Na kraju, postoji opasnost da bi dalje prisustvo i širenje prakse recenziranja pri objavljivanju pravnih naučnih radova moglo voditi paradoksalnoj podeli ponude stručnih časopisa. Sa jedne strane bi se nalazili pojedini časopisi koji bi se nekritički i nepromišljeno koristili sredstvima ukrštenog recenziranja i ocenjivanja podnetih članaka, sa ciljem da ih stručna javnost shvati kao „objektivne“ ili „stručne“, iako to suštinski nisu. Sa druge strane bi se nalazili stručni časopisi koji se ovom trendu iz opravdanih razloga opiru i koji imaju poverenja u kompetentnost urednika, odnosno redakcije i koji su zainteresovani za brzu i otvorenu razmenu mišljenja u duhu pravne naučne tradicije; ovakvi časopisi omogućavaju jedan istinski naučni i stručan diskurs, ali bi pogrešno bili stigmatizirani kao časopisi koji ne vrše dovoljnu proveru kvaliteta radova koje objavljuju. Kao posledica bi i u pravnoj nauci, kao što je već duže slučaj i sa ostalim naučnim disciplinama, postojale dve vrste izdavača: časopisi koji će zahtevati da radovi budu recenzirani pre objavljivanja i koji će zbog tog važiti kao stručni i renomirani, i časopisi posvećeni aktuelnim temama i naučnoj razmeni mišljenja, ali pri tom okarakterisani kao manje naučni i stručni. Na prvi pogled ova raznolikost može izgledati impresivno — međutim, postavlja se pitanje kako autori treba da se postave u takvim okolnostima? Oni se nalaze pred izvesnom dilemom — ili će objaviti rukopis brže i bez tuđeg diktata sadržaja u časopisima koji imaju malo slabiju reputaciju ili će prihvatiti uobičajne diktate iz postupka recenziranja i čekati na objavljivanje rada po nekoliko meseci, koji će na kraju izaći sa izmenama koje ne odgovaraju potpuno njihovim naučno-sadržajskim pogledima. Pravnoj nauci i njenim vrhunskim časopisima ne treba takva publicistička alternacija, već dinamični okvir koji živo uvažava više koncepata: aktuelni, delom i zaoštreni i kontroverzni prilozi diskusiji, čiji su autori ljudi od struke, ne treba da izlaze u marginalnim časopisima koji su zbog toga što takve priloge objavljuju u kontekstu širenja postupka recenziranja loše rangirani, već u najrenomiranijim časopisima struke. U suprotnom, preći da nastupi podela između radova koji su čisto dogmatski i potpuno odvojeni od žive pravne stvarnosti i radova koji obrađuju aktuelne pravne probleme u gotovo novinarskom tempu. Ovakva podela može trajno oštetiti pravnu nauku, koju bi trebalo da obavezuje misao da se upravo aktuelni problemi imaju sagledavati u svetlu produbljenih pravno-metodoloških saznanja i dogmatičkih učenja.

8. Zaključak:

U pravnoj oblasti recenziranje članaka u časopisima temeljno ograničava istraživački rad.

U prethodnim redovima ukazano je da recenziranje radova u oblasti pravnih stručnih časopisa dovodi u pitanje potrebu za postojanjem uredništva, ograničava autore u njihovoj naučnoj slobodi, ispušta iz vida specifičnosti pravne nauke, opstruiše naučni diskurs, odnosno usporava ga, osiromašuje naučnu kulturu i vrši

neprihvatljivu podelu naučnoistraživačke orijentacije. Izdavaštvo u oblasti pravne nauke time se primorava da poštuje određene trendove bez uvažavanja svojih specifičnosti. Ključna okosnica suštine naučnoistraživačkog rada u pravnoj oblasti ogleda se upravo u pluralitetu mišljenja, otvorenom naučnom pretresu i aktuelnosti tema. Recenziranje predstavlja upravo suprotnost svega navedenog i onemogućava dalja istraživanja. Urednici časopisa iz pravne struke bi trebalo više da se pouzdaju u sposobnost autora da odrede način obrade i stručni sadržaj i da puste naučnom diskursu da se neometano razvija svojim tokom. Umesto da ga preterano uređuju i postavljaju cenzuru. U suprotnom sve češće i sve više ljudi će se pitati *kakav je to način ?! I čemu to sve vodi ?!*

SUMMARY. — THE TELOS AND IMPACT OF PEER—REVIEWS IN LAW JOURNALS.

In an academic and scientific context, peer review procedures are the established method to assess the quality of articles that are proposed for being published in journals. For a long time, the editors and publishers of law journals have resisted this trend although more and more publications in the jurisprudential context are using the procedure of cross—reviewing the submitted articles with the intention to suggest quality and scientific objectivity. This is questionable in several aspects, which will be proven in seven hypotheses. This article shows that review procedures in the context of law journals question the existence of editors (author's 1st point), restrict authors in their scientific freedom (2nd point), disregard the specific characteristics of jurisprudence (3rd point), slow down or inhibit the academic development (4th and 5th point), which could have an impact on the scientific culture (6th point) and divide law science research into several units (7th point). Thus, the publishing industry is more and more following a trend that does not fit. Legal science research is based on the diversity of opinions, on the open dispute, on scientific debate and on current issues. Review procedures stand for opposite ideas and consequently hinder the scientific research. Publishers of law journals should rely more on their own assessment and on the competences of their authors. They should allow the scientific exchange to happen instead of regulating or even censoring it.

Keywords: peer reviewing, research publishing, research and censorship, periodicals, jurisprudence.

Akadska vidljivost u srpskoj vizantologiji 1906–2016

perfectio i njena *hamartia*

Nada Zečević, London

Ukratko. — U radu dajem pregled istorijata i glavnih karakteristika izgradnje akademske vidljivosti u oblasti srpske i jugoslovenske vizantologije, posebne grane po kojoj je srpska medievistika bila daleko poznata tokom XX veka. Takođe naznačavam i neke od aktuelnih problema u afirmaciji i usavršavanju ove vidljivosti, gde kao posebno ozbiljne izdvajam malobrojnost ljudskih resursa, kašnjenje u teorijskom i tehnološ-

kom osavremenjivanju, te nekompetentno sprovedene procedure evaluacije naučnog rada, kao i opšte probleme u akademskoj komunikaciji, diseminaciji i razmeni koje je srpskim humanističkim naukama donela kriza 90-ih godina XX veka. — Ključne su odrednice ovog mog rada: naučne institucije, evaluacija naučnog rada, srpska vizantologija, istorija nauke u Jugoslaviji, medievistika.

Akadska vidljivost podrazumeva različite vrste diseminacije, dostupnosti i priznanja naučnog rada. U širem smislu, ova kategorija predstavlja jedan od suštinskih faktora akademske kulture i širenja naučnog i opšteg znanja, te izgradnje identiteta i profilizacije određene naučne oblasti. U užem smislu, pak, akademska vidljivost je jedan od ključnih uslova tzv. vertikalnog napredovanja istraživača u naučnoj hijerarhiji, usavršavanja njihovih istraživačkih i inovatorskih kapaciteta, kao i komunikacije, razmene i primene novog znanja.¹ U ovom prilogu daću pregled stanja akademske vidljivosti u naučnoj zajednici srpskih vizantologa, kružoku po kome je šira medievistička zajednica Srbije bila, i još uvek je, osobito poznata u međunarodnim naučnim krugovima, a zatim ću naznačiti neke od najvažnijih problema vidljivosti sa kojima se ova zajednica danas suočava.

Istraživanja akademske vidljivosti u humanističkim naukama, uključujući tu i medievistiku, odnosno vizantologiju kao njenu specifičnu granu, relativno su novo područje naučnog interesovanja u celom svetu, pa i u Srbiji, i tek od kraja 1990-ih doprinose konkretnim analitičkim pregledima pojedinih praksi. Sama svest o značaju akademske vidljivosti na našim prostorima postoji, međutim, još od najranije faze razvoja moderne istorijske nauke, a posebno od druge polovine XIX veka, kada su udareni temelji kritičke recenzije srpske istoriografije (Ilarion Ruvarac),² te formalnog proučavanja istorije Vizantije unutar Katedre za istoriju srednjeg veka na beogradskoj Velikoj školi (1890), tj. Katedre i Seminara za vizantologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu (1906).³ U to vreme, komunikacija naučnog znanja srpskih vizantologa, slično kao i u drugim srodnim granama humanistike, obavljala se uglavnom putem publikacija — monografija i radova objav-

ljivanih u naučnoj periodici, te javnih i akademskih predavanja i edukativnog rada iz oblasti srednjevekovne istorije, kao i publicističkih radova namenjenih diseminaciji naučnog znanja opštem čitalaštvu i svojevrsnom intelektualnom segmentiranju istraživačkog kruga.⁴ Slično srodnoj medievistici, srpska vizantologija ovoga vremena težila je apsorpciji najboljih praksi tadašnje evropske historiografije pozitivističke teorijske orijentacije, sa koncentracijom na autentični iskaz primarnih izvora i minuciozni analitički pristup faktografskom znanju tzv. sintetičke događajne istorije, odnosno pojedinačnih pitanja hronologije, prosopografije i istorijske geografije (Lj. Kovačević, Lj. Jovanović, S. Novaković).

Važna premisa srpske vizantologije iz vremena njenih institucionalnih početaka bila je i svest o prestižu proučavanja prošlosti kao osobite „dragocenosti“ neophodne za afirmaciju nacionalnog i intelektualnog identiteta.⁵ Ova svest uticala je na blisko fokusiranje interesovanja prvih školovanih vizantologa na srpsko-vizantijske odnose, te komunikaciju novih saznanja na srpskom jeziku i njihovu diseminaciju putem nacionalno renomirane i prosvetiteljski fokusirane izdavačke delatnosti čiju je okosnicu na samom početku činila „nacionalna trijada,“ oličena u sekciji društvenih nauka Srpske kraljevske akademije (1886—1947), Matici Srpskoj (1826), i Srpskoj književnoj zadruzi (od 1892).⁶ Vizibilnosti prve generacije srpskih vizantologa svakako je doprinosila i ubrzana dinamika afirmacije i razvoja vizantologije u celoj Evropi, kao i regularnost publikovanja i standardizacija distribucije putem formalne institucionalne razmene.⁷

Uprkos njihovom dominantnom lokalno-regionalnom fokusu na srpsko-vizantijske veze, radovi domaćih vizantologa ovoga perioda u velikoj meri odražavali su njihove bliske veze sa širim krugovima međunarodne medievistike. Proliferaciju radova, doduše, podsticali su i nacionalni kulturni časopisi kao što su bili *Serbske letopisi* (kasniji *Letopis Matice srpske*), publikovan na teritoriji Austrougarske monarhije, u Budimu i Novom Sadu (od 1824) ili *Srpski književni glasnik* (1901),⁸ ali je njena srž bila u direktnim ličnim kontaktima prvih srpskih vizantologa, od kojih je većina specijalizirala u tada vodećim školama evropske medievistike, čuvenom minhenskom vizantološkom seminaru Karla Krumbahera (B. Prokić, S. Stanojević, D. Anastasijević, B. F. Granić), ili, pak Institutu za proučavanje austrijske istorije na Bečkom Univerzitetu pod vođstvom Konstantina Jirečeka i Karla Pača, čiji je fokus značajno bio usmeren na južnoslovenski prostor i Balkansko poluostrvo (J. Radonić, S. Stanojević, V. Ćorović).⁹ Direktno već samim svojim obrazovanjem povezani sa izvoristom moderne interpretacije njihove oblasti, prvi srpski vizantolozi bili su prilično zastupljeni i u vodećoj međunarodnoj periodici toga vremena, časopisima *Byzantinische Zeitschrift* (skraćeno BZ, od 1892), *Византийский временник* (=Byzantina hronika, od 1894), i *Revue des études byzantines* (=Échos d'Orient, od 1897). Centralno mesto među ovim časopisima svakako je imao BZ, koji od svog osnivanja 1892 do danas slovi za glavnu platformu referensiranja međunarodne vizantologije. BZ je sastavljen od sekcija kao što su eseji, prikazi, objave i nekrologa, dok se ključni indikatori akademske vidljivosti pronalaze u bibliografskim napomenama označenim kao *III. Abteilung*. Ove napomene na jednom mestu donose reference o svim recenziranim radovima objavljenim na nivou celokupne međunarodne vizantološke zajednice u toku tekuće godine,¹⁰ i podeljenim na bazi uže oblasti (literatura, jezik, metrika i muzika, teologija, kulturna istorija i numizmatika).

ka, politička istorija, itd.). Vremenom je ta podela dodatno obogaćena uvođenjem posebnih kriterija užeg hronološkog razgraničenja,¹¹ kao i sistematičnim indeksom referensiranih autora, što je naučnicima u preddigitalnoj eri omogućavalo da brzo i efikasno izvedu niz pretraga po struktuiranim metodološkim kriterijima i relativno jednostavno utvrde stanje naučnih rezultata, aktuelnih istraživanja i interesovanja po konkretnim istraživačkim pitanjima. Danas reference iz BZ cirkulišu u preko 30 sistema indeksiranja i citatne metrike, uključujući tu vodeće međunarodne citatne platforme kao što su EBSCO, Scirus, Elsevier-Scopus, WorldCat (OCLC), ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences), Research Gate, google scholar, itd., što ovaj časopis i dalje čini kontinuiranom bazom vizantološkog opusa, i najznačajnijim pomoćnim sredstvom struke za praćenje rada individualnih istraživača i njihovih rezultata u najširoj komparativnoj perspektivi.¹² Praksa referensiranja zastupljena u BZ-u pokazala se i kao izuzetno korisna za brzo profilisanje i identifikovanje širih razvojnih trendova, što je od posebne važnosti mladim istraživačima koji sistematizuju svoja prva znanja o problematici iz uže oblasti, ali i njihovim kolegama iz starijih generacija koji planiraju i trasiraju razvoj oblasti, ili, pak, pripremaju šire kolaborativne projekte.¹³

Po završetku Prvog svetskog rata, međunarodna vidljivost srpske vizantologije dopunjena je i učešćem naučnika na međunarodnim kongresima vizantologije (International Congress of Byzantine Studies).¹⁴ Najznačajniji za srpske vizantologe između dva svetska rata nesumnjivo je bio Drugi kongres održan upravo u Beogradu aprila 1927. godine, na kome se tada po prvi put od formalnog utemeljenja struke okupilo oko 200 aktivnih naučnika iz cele Evrope. U radu ovoga kongresa učestvovao je i Georgije Ostrogorski, tada mladi ruski naučnik sa angažmanom u Nemačkoj, koji je par godina nakon toga (1933) u Beogradu našao i utočište od rastućeg nacizma, te svojim radom u vizantološkom Seminaru, iznedrio krupne sintetičke radove — svakako najznačajniji je njegova monografija *Istorija Vizantije* — koje i danas rado koriste studenti i istraživači Vizantije u celom svetu. Tokom Drugog svetskog rata, slično ostalim naučnim centrima u Evropi, vidljivost srpske vizantologije kao, uostalom, i njena celokupna produktivnost, znatno su smanjene, a sličan trend pretio je da se nastavi i tokom komunističkog režima, koji se po svom uspostavljanju obrušio na naučnike koji su delovali pod okupatorskim režimom, nalazeći u humanističkim naukama osobito opasan recidiv klasnog i „reakcionarnog“ društva (a od Rezolucije Informbiroa 1948. i opasnost od uticaja Sovjetskog Saveza), što je iznedrilo niz drastičnih mera, krajnje pogubnih za produkciju i vidljivost pojedinih naučnika (npr. u klasičnim naukama).¹⁵ Taktičnost koju je akad. Ostrogorski pokazivao u tim vremenima svakako je doprinela relativnoj poštediti vizantološkog kruga od krupnih političkih progona i rezova delatnosti i resursa,¹⁶ a nesumnjivo i afirmaciji i daljem razvoju kružoka do koga je došlo osnivanjem Vizantološkog instituta tadašnje Srpske Akademije Nauka (1948).¹⁷ Od samog početka svoga delovanja, ovaj institut pozicionirao se kao istraživačka ustanova najvišeg profila i naučni pandan obrazovnom radu Seminara za vizantologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Profilisane na ovaj način, obe institucije postale su jezgro jedinstvenog jugoslovenskog vizantološkog kružoka, služeći sve do raspada SFRJ kao matična baza za sve medieviste vizantijske orijentacije, ne samo iz Srbije, nego i sa prostora cele Titove Jugoslavije (npr. F. Barišić, J. Ferluga, B. Krekić, I. Goldstein). Tako profilisan, Vizantološki institut postao je institucija od vo-

dećeg nacionalnog značaja, ali i visoko kotirani međunarodni centar, čijoj reputaciji je osobito doprinosila otvorenost za saradnju, retka u smislu okupljanja naučnika iz svih delova sveta, bez obzira na njihove političke ili ideološke preference.

Naučnici koji su u ovom periodu gravitirali Vizantološkom institutu u svetu su ostali poznati najviše po svom fokusu na srpsko/južnoslovensko-vizantijske odnose, ali po novim interesovanjima za kulturna pitanja, umetnost i grčki jezik. Kao i u periodu institucionalnog utvrđivanja struke, vidljivost ovoga kružoka bila je obezbeđena najviše konvencionalnim publikacijama, a među novim platformama komunikacije ove vidljivosti svakako treba pomenuti publikacije koje su nastajale pod direktnim izdavačkim okriljem Instituta: časopis *Zbornik radova vizantološkog instituta* (skraćeno ZRVI, od 1952),¹⁸ monografsku seriju *Posebna izdanja Vizantološkog instituta*, te u celom svetu dobro poznatu ediciju primarnih istorijskih izvora u prevodu na srpsko-hrvatski jezik sa komentarima, *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* (skraćeno VIINJ, 1955—1986 tom. I-IV, VI, reprint tomova I-IV 2007). Distribucija ovih publikacija čak i u „zlatno vreme,“ tj. do početka krize u SFRJ 1980-ih, u velikoj meri obavljala se u vidu razmene sa srodnim institucijama u svetu, što je radove domaćih vizantologa relativno brzo uvodilo u bibliografske resurse najvećih centara međunarodne medievistike, omogućivši im, u isto vreme i brz dotok informacija o najnovijim dostignućima kolega iz celog sveta, te profilisanje bibliotečkih fondova Instituta i Seminara kao retko specijalizovanih kolekcija. Jugoslovenski i srpski naučnici okupljeni oko Vizantološkog instituta svoju vidljivost u ovom vremenu obezbeđivali su i učešćem (kao i organizacijsko-koordinacijskim aktivnostima) na svim međunarodnim kongresima vizantologa i regionalnim konferencijama, a od 1948. imali su i punopravno članstvo u Međunarodnoj asocijaciji vizantijskih studija (Association internationale des Études Byzantines, AIEB), koordinirajućem telu koje i danas povezuje nacionalne vizantološke grupe i vrši sumarno praćenje rada pripadajućih kružoka putem godišnjih bibliografija individualnih istraživača po automatizmu njihovog pripadanja nacionalnom komitetu-članu AIEB.¹⁹ Osim skupova i pojedinačnih projekata saradnje sa inostranstvom, srpsko-jugoslovenski vizantolozi udarili su i temelj regionalnom skupu Jugoslovenska konferencija vizantologa (od 1990), koji je i nakon raspada SFRJ nastavio da postoji, prerastajući u Nacionalnu konferenciju koju organizuje Srpski komitet za vizantologiju.²⁰ „Zlatno doba“ srpske-jugoslovenske vizantologije obeležilo je i uspostavljanje prakse slanja istraživača na semestralne-godišnje studentske boravke u vodećim međunarodnim centrima za vizantologiju, pre svega u američki vizantološki centar Dumbarton Oaks, francuski Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance (Collège de France — CNRS), te grčki Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/ Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών (IIE), Τομέας Βυζαντινών Ερευνών/National Hellenic Research Foundation Institute of Historical Research, Section of Byzantine Research. U cilju realizacije ovih poseta, jugoslovenski vizantolozi su najčešće bili finansirani od strane međunarodnih filantropskih ili vladinih fondacija kao što su Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation, fond Grčke državne stipendije, ali i nemački Alexander von Humboldt Stiftung, te stipendije centra Dumbarton Oaks iz Amerike. Praksa ove razmene pokazala se osobito korisnom za mlade istraživače, budući da su oni na taj način imali mogućnost da upotpune svoje istraživačke materijale, usavrše metodološke pristupe i jezike akademske komunikacije, uspostave lične kontakte

sa kolegama iz uže oblasti, i izgrade sopstvenu međunarodnu reputaciju. Konačno, tokom 70-ih i 80-ih godina XX veka, srpski vizantolozi okušali su se i u nekoliko projekata popularnog obrazovanja, gde su od posebnog edukativnog značaja bili njihovi doprinosi u enciklopedijskim edicijama, te dokumentarnim i obrazovnim programima, čime su otvoreni putevi punijoj proliferaciji nauke i njenoj upotrebi u širem edukovanju stanovništva i oblikovanju javnog mnjenja SFRJ.²¹

Dezintegracija jugoslovenskog naučno-istraživačkog prostora koja je usledela nakon raspada SFRJ 1991. god., grubo je prekinula ove trendove i stavila tačku na „zlatno doba“ srpske i jugoslovenske vizantologije. Za razliku od medievistike Slovenije i Hrvatske, koja je tokom 1990-ih doživela novi krug afirmacije u projektima istorijske legitimizacije novoosnovanih država, srpska vizantologija doživela je, može se slobodno reći, hamartijski preokret, upavši u krizu koja u različitim segmentima delovanja ove discipline traje i danas. Na unutrašnjem planu, ova kriza manifestovala se gotovo odmah u gubitku najvrednijeg bogatstva vizantološkog kruga — njegovih ljudskih resursa. Dok su zvanične saradnje sa kolegama iz otcepljenih republika bile prekinute odmah po izbijanju prvih ratnih dejstava, beogradski kružok, u očekivanju redovne smene generacija, nije bio pripremljen na neplanirani gubitak svoje srednje generacije, kao i celog jednog naraštaja mladih istraživača-doktoranata. Ovaj gubitak direktna je posledica represije autoritarnog režima Slobodana Miloševića, a zatim i ratnih sukoba na području bivše SFRJ, sankcija međunarodne zajednice i NATO bombardovanja koji su usledeli, kao i katalizmičnog urušavanja srpske ekonomije i društva. Beogradski vizantolozi su ove okolnosti osetili u gotovo svakom segmentu svoga rada — od nedostatka osnovnih uslova za istraživanja (redukcije struje, grejanja, parcijalni, pa čak i potpuni prekidi saobraćaja putem koga su do tada išle redovna akademska komunikacija i razmena), preko finansijskih rezova i nemogućnosti fizičkog učešća istraživača u međunarodnim aktivnostima (vizne procedure i ponegde otvorena oficijelna institucionalna odbijanja saradnje usled sankcija), do ideološkog i otvorenog fizičkog nasilja vladajuće klike (studentski protesti 1996/1997), te široke zloupotrebe struke u propagandnoj ratnoj mašineriji Miloševićevog režima i pratećem popularnom diskursu, ali i urušavanja osnovnih principa akademske etike.²²

Vizantolog koji je otvoreno digao glas protiv autoritarnog režima bio je profesor Istorije Vizantije na beogradskom Filozofskom fakultetu, Ivan Đurić. Zbog svoga političkog delovanja kojim je zagovarao pragmatično očuvanje jugoslovenske zajednice i njeno mirno razdruživanje po republikama,²³ ali i zbog otvorenog antirežimskog stava, te odbijanja da učestvuje u građanskom ratu na prostoru bivše Jugoslavije, prof. Đurić bio je prinuđen da napusti Srbiju, da bi, nakon nekoliko godina privremenih angažmana u Grčkoj, SAD i Francuskoj, javno obeležen od Miloševićeve propagande kao izdajnik i ostrakovan od većeg dela srpske javnosti, život završio u Parizu, novembra 1997. Za razliku od prof. Đurića, mladi istraživači odlazili su „tiho“, uglavnom pod izgovorom privatnih razloga ili specijalizacije u inostranim ustanovama koje su još ostale otvorene za primanje kadra iz sankcionisane države. Konsekvence ovoga procesa, posebno su se izrazile u dugotrajnijem deficitu naučnika srednje generacije, zbog čega su Institut i Seminar više puta tokom kasnih 1990-ih i ranih 2000-ih stajali čak i na ivici zakonski propisane egzistencije.

Među drugim okolnostima krize 1990-ih godina, svakako valja istaći i značajan pad obima akademske razmene. Ovaj pad u manjoj meri se manifestovao u ograničenju učešća naučnika na konferencijama i programima usavršavanja, dok ga je u daleko većoj meri moguće pratiti u reduciranoj međunarodnoj distribuciji naučnih izdanja kružoka, te umanjenoj dostupnosti bibliografskih resursa i novog naučnog znanja koje je u to vreme objavljivano u inostranstvu, što je u oba slučaja posebno pogodilo mlade istraživače u procesu akumulacije istraživačkih materijala i usavršavanja njihovih metodoloških pristupa. U izvesnoj meri, ova ograničenja ublažavana su ličnim vezama srpskih vizantologa sa međunarodnim kolegama, izgrađenim u „zlatno doba“ jugoslovenske vizantologije,²⁴ ali i časnim primerima mnogih kolega iz inostranstva, koji su sopstvenim snagama i neoficijelnim putem održavali komunikaciju, pomagali biblio-akviziciju, kao i orijentaciju mladih istraživača u inostranstvu.

Izolacija i sankcije 1990-ih posebno su uticale na kašnjenje u institucionalnoj inkorporaciji novih metodologija (pre svega digitalne i mrežne tehnologije), kao i u usvajanju novih teorijskih postavki (npr. post-moderne i post-kolonijalne debate), što je srpske vizantologe — prof. Ivan Đurić i prof. Radivoj Radić retki su izuzeci iz ovoga trenda — generalno ostavilo izvan aktuelne međunarodne debate o medievizmu i potrebi redefinicije humanističkih disciplina.²⁵ Međunarodnu vidljivost beogradskog kružoka tokom 1990-ih donekle je erodirao i svojevrsni samoizolacioni trend pojačane komunikacije znanja i istraživačkih rezultata na srpskom jeziku. Ovaj trend u izvesnoj meri bio je plod režimski induciranoj javnog diskursa o ugroženosti nacije i potrebi „očuvanja“ srpskog jezika kao elementa nacionalnog identiteta,²⁶ što je mnoge radove srpskih vizantologa — inače, oduvek poznatih po visokom stepenu multilingvalnosti — učinilo nedostupnim međunarodnoj naučnoj zajednici.²⁷ Na širem planu, kao direktnu posledicu ove situacije nalazimo u inostranstvu pojačanu emisiju sumarno koncipiranih, ali u osnovi nekritičkih, naučno nekorektnih i politički obojenih pregleda srpske srednjevekovne istorije i veza sa Vizantijom na engleskom jeziku koji su, zbog relativno mlakog odgovora od strane srpske istoriografije, dospeli u najširu međunarodnu cirkulaciju, gde čak i danas slove za neprikosnovene naučne autoritete.²⁸ Na domaćem planu, tendencija ka samoizolaciji srpskih vizantologa očitovala se i u njihovom niskom interesovanju za rad sa medijima na kritičkom obrazovanju popularnih krugova (izuzetak prof. Radivoj Radić),²⁹ što je za dalju posledicu imalo afirmaciju već odranije uspostavljene hiperprodukcije diletantskih, kvazinaučnih interpretacija, koje favorizuju recikliranje trijumfalnog diskursa o slavnoj srpskoj srednjevekovnoj prošlosti sveprisutnim mitologemama o nebeskoj i svetosavskoj Srbiji, ili, pak, glorifikovanju kulturne i pravoslavne superiornosti Vizantije nad „latinskim/katoličkim“ Zapadom, te otvorenom distorziranju i derogiranju svega onoga što ne ide u prilog tzv. „patriotskom“ diskursu. Druga posledica relativne samoizolacije kružoka u ovo vreme je i niska participatornost kolegija u otvorenoj naučnoj debati, što je doprinelo i daleko ozbiljnijim problemima, među kojima upravo ovih godina gledamo sve češću apropijaciju srpske srednjevekovne prošlosti i materijalnog nacionalnog blaga na Kosovu i Metohiji od strane albanske nacionalističke istoriografije. Srpski vizantolozi znatno kasne i u uspostavljanju veza sa najnovijim globalnim, transnacionalnim i interdisciplinarnim mrežama medievista i srodnih humanističkih disciplina, ostaju-

či tako zatvoreni u okvirima nacionalnog vizantološkog komiteta i AIEB, koji se ni sami ne mogu efikasno nositi sa modernim trendovima disciplinarne i akademske mobilnosti.³⁰ Konačno, vidljivost naučnog rada srpskih vizantologa tokom 1990-ih značajno je derogirao i niz loših praksi koje su proistekle iz sveopšteg pada društvenih vrednosti i negativne selekcije u svim granama srpske nauke, pa i šire. Među njima kao posebno štetne pokazale su se nedostatna produkcija, neetička recenzija, tolerisanje raznih vidova neproduktivnosti i „zaobilaznog“ akademskog napredovanja putem ličnih favorizama, statutarinih zloupotreba i privatizacija institucionalnih veza, te mobing u vidu kontrole i otvorenog sprečavanja akademskog napredovanja naučnika mlađe generacije, kao i nedovoljna normativna regulacija i inkorporacija novih praksi u razvojne i evaluativne procedure kurikularnog i istraživačkog rada.³¹ Njima treba dodati i neprijatnu, po reputaciju kružoka krajnje štetnu debatu vođenu na i nakon Generalne skupštine AIEB-a u vreme 22. Kongresa vizantijskih studija u Sofiji oko kandidature Beograda kao mesta održavanja 23. Kongresa.³² Na domaćem planu, ove prakse nedavno su dovele i do otvorenog direktnog sukoba i potpunog razlaza dve nekada komplementarne jedinice jedinstvenog vizantološkog kružoka, Vizantološkog Seminara i Vizantološkog instituta SANU, u kome vodeći naučnici angažovani u Seminaru, uz podršku ne malog broja njihovih kolega sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, odbijaju da učestvuju u nacionalnom komitetu, kongresu i nacionalnoj konferenciji, redakciji ZRVI, radu veća Instituta i svim ostalim aktivnostima koje podrazumevaju kolaboraciju sa Vizantološkim institutom pod njegovom aktuelnom upravnom garniturom.³³

Promena režima od 2000. godine srpskim vizantolozima samo na prvi pogled olakšala je reintegraciju u međunarodne tokove i stabilizaciju akademske vidljivosti. Iako Institut danas ističe broj od preko 90 svetskih institucija sa kojima ima direktnu saradnju i razmenu,³⁴ njegova predominantna usmerenost na institucije najuže vizantološke provenijencije podržava konzervativni profil ove institucije, te njenu izloženost aktuelnoj krizi svetske vizantologije,³⁵ koja je, kao i mnoge druge humanističke nauke, pogođena neoliberalnim zahtevima za komodifikaciju struke („znanje kao roba“). Generalno skeptična prema konceptu interdisciplinarnosti i globalnosti, srpska vizantologija još uvek nije uspela da apsorbuje teorijski koncept izgradnje znanja (knowledge building) u kome se znanje neodvojivo veže za inovaciju i time direktno utiče na tzv. javno znanje (tj. „upotrebnost“ znanja za širu zajednicu).³⁶ Ovaj nedostatak celu zajednicu još uvek sprečava da aktivno crpi i nove trendove akademske vizibilnosti, zasnovane na širokoj cirkulaciji znanja u OA (Open Access) putem Interneta, segmentirane društvene mreže i akademski bloging, i druge nove oblike akademskog umrežavanja, razmene i saradnje, ali i veštine koje doprinose izgradnji liderskih sposobnosti naučnog osoblja i popularizaciji znanja sa visokim potencijalom uticaja na javno mnjenje (čime bi, konsekvntno, daleko efikasnije mogla da utiče na suzbijanje, npr. pseudo nauke).³⁷ Iako srpski vizantolozi, posebno najnovija generacija mladih istraživača, individualno ne zaostaju za svojim kolegama iz sveta po pitanju praktične primene online resursa i socijalnih medija u komunikaciji znanja,³⁸ na institucionalnom planu ovaj kružok do danas još nije proizveo neko važnije virtuelno sredstvo poput repozitorija ili sličnog resursa neophodnog za tzv. *data* i *metadata mining* (digitalne baze podataka, repozitoriji i tzv. hubs, tj. platforme koje integrišu veliki broj drugih resursa iz struke), koje

danas predstavljaju okosnicu usavršenih heurističkih praksi u svim humanističkim naukama, a preko su potrebni u kurikularnim aktivnostima studenata srednjeevropske istorije celokupnog južnoslovenskog regiona.³⁹

Uključivanje u EU istraživačke tokove koje je usledilo nakon političkih promena 2000. godine srpskim vizantolozima — valja napomenuti ništa manje nego kolegama iz drugih srodnih grana humanistike — nametnulo je nekoliko ozbiljnih problema koji se specifično tiču evaluiranja akademske vidljivosti, te konsekvencno, i opšte uspešnosti naučnog rada. Suština ovih problema leži u činjenici da je resorno ministarstvo, koje definiše kriterije ove evaluacije, uz minimalan, odnosno nikakav suštinski dijalog sa srpskom naučnom zajednicom, u prvi plan stavilo kriterij citiranja u konvencionalnim naučnim formatima, hijerarhijski strukturiranim i bodovanim u skladu sa *impact* faktorom izdavača ili časopisa koji se nalaze na citatnoj indeks platformi Web of Science, tzv. Thomson Reuters-ovoj (TR) listi. Zasnovana na bazi od preko 7000 akademskih i istraživačkih institucija, izdanja, saopštenja i svih drugih vidova komunikacije naučnog rada, ova baza prati impakt publikacija prema frekvenciji njihove citiranosti i distribucije, pretpostavljajući da akademska vidljivost pozitivno korespondira sa naučnom produktivnošću.⁴⁰ Realnost je, međutim, bar za naučnike iz humanističkih nauka, daleko kompleksnija. Kao prvo, ovakvo bodovanje uzima u obzir samo kvantitativno stanje radova, stavljajući kompleksne analize humanističkih nauka u istu ravan sa problemskim deskripcijama i rešenjima pojedinačnog slučaja kakva se obično objavljuju u literaturi medicinskih i tehničkih nauka.⁴¹ Kao drugo, ovaj sistem prenebregava opštepoznatu činjenicu da registracija časopisa na prestižnim *impact* listama zavisi pre svega od administrativnih i finansijskih procedura, kao i bibliografskih i tehničkih uslova pripreme samih časopisa, a najmanje od samog naučnog kvaliteta objavljenog teksta/rezultata, pa čak ni naučne reputacije evaluiranog časopisa.⁴² U pojedinim slučajevima, ovo je uzrokovalo paradoksalne situacije, u kojima se prestižni međunarodni vizantološki časopisi ili liste priznate unutar EU naučnog prostora evaluiraju sa 0 bodova, dok bodove dobijaju radovi objavljeni u poluamaterskim ili „zamenkim“ izdanjima, čije redakcije na razne načine naplaćuju ili, pak, uslovljavaju publikovanje radova (tzv. „burazersko“ publikovanje).⁴³ Takođe, stavljeni pod pritisak postizanja neophodnog broja bodova, srpski vizantolozi dovedeni su u ultimativnu situaciju „objavi ili nestani“ (publish or perish), što naučnike neretko tera u hiperprodukciju ili recikliranje publikacija u časopisima lokalnog nivoa kako bi nadomestili nedostatak izdanja u međunarodno priznatoj periodici koja po definiciji nosi više bodova — što sve „kupuje mir“ na kraće vreme, ali zajednicu ipak ostavlja bez korektnog uvida u njene aktuelne domete i poziciju na međunarodnom planu, a ima i potencijal da inicira toksičnu praksu mobinga, pa i eliminacije uspešnijih članova zajednice zarad prikrivanja lošijih rezultata manje produktivne većine.⁴⁴ Takođe, prilikom evaluacije radova ne uzima se u obzir ni okolnost da je objavljivanje u humanističkim časopisima sa visokim *impact* faktorom krajnje dugotrajna procedura koja može da traje i po godinu dana, te da časopisi na TR listi uglavnom imaju širi globalni i interdisciplinarni fokus, i kao takvi *a priori* isključuju radove fokusirane na lokalnu, nacionalnu ili užu regionalnu perspektivu. Aktuelni sistem evaluacije naučnog rada u Srbiji previda i alternativne oblike indeksiranja kao što je webmetrika koja uključuje ne samo ustaljene štampane formate, nego i online reference, od direktnih

citata i pominjanja pojedinačnih radova u online debatama, do niza drugih aktivnosti, među kojima su i online bibliografije, radovi u online ili OA (Open Access) publikacijama,⁴⁵ te komunikacije na međunarodnim skupovima,⁴⁶ koji, ako se pravilno normiraju, mogu da daju daleko dinamičniju sliku naučne vizibilnosti i kvaliteta rada pojedinca.⁴⁷

Stoleće nakon uspostavljanja kritičke, treće po redu škole moderne evropske vizantologije s početka XX veka, beogradski vizantološki kružok danas je sveden na dve malobrojne i međusobno sukobljene grupe istraživača, okupljene oko Vizantološkog instituta SANU i Vizantološkog Seminara Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Za razliku od Seminara koji održava svoju obrazovnu i naučnu reputaciju putem studijskih i drugih obrazovnih programa, individualnih naučnih projekata i kolaboracija sa institucijama šireg međunarodnog fokusa,⁴⁸ Vizantološki institut predstavlja konzervativnu naučnu instituciju, tradicionalnog *modus operandi* i naučne koncepcije *ad antiquitatem*.⁴⁹ Prilično dezintegriran dugotrajnim odlascima naučnog kadra, spor u prihvatanju nove naučne metodologije, i bez naročite inicijative u efektivnoj proliferaciji i evaluaciji akademskog rada, ovaj centar živi na recikliranju principa ustanovljenih pre sto godina, stojeći tako na margini savremene međunarodne medievističke razmene, pune (inter)disciplinarne mobilnosti akademskog osoblja, i najšire transnacionalne manifestacije vidljivosti naučnog rada.

SUMMARY. — ACADEMIC VISIBILITY OF BYZANTINE STUDIES IN SERBIA 1906—2016: PERFECTIO AND ITS HAMARTIA.

In this paper, I focus on various modes of academic visibility observed and developed by the scholarly circles of Byzantine studies in Serbia. The paper first provides a critical overview of the development of Byzantine studies in Serbia/Yugoslavia since their institutional formalization at the beginning of 20th century, with a special focus on its crisis during the wars in the early 1990s. Since their disciplinary beginnings, the Byzantine studies, being a special strand of the Serbian medieval research, have been renowned and widely visible to the international academia, despite their predominant focus on national contexts. This proliferation was largely due to the scholarly circles' direct and close connections with the first European centers of specialization in Byzantine studies (Munich, Vienna, later Petersburg, Moscow and Paris), as well as to the discipline's critical approach to historical analysis, but also its open and extended exchange with the international collegium. Until the crisis of the 1990s, this exchange took place largely through conventional publications, conference proceedings and organizations, or immediate collaborations, and was additionally affirmed through the leading role of the Serbian and Yugoslav Byzantinists in representation bodies, bibliographical platforms, and media commonly used by the international Byzantinists of the time. The crisis caused by the Milošević regime and its wars in the 1990s significantly affected the human and research resources of this scholarly circle, consequently also disturbing its international visibility, while at the same time, largely arresting its progress at the national level, the scholarly circles' capacities to contain the increasing popular and regime abuses of the discipline. Although the circle represented by two core Byzantine institutions, the Seminar of Byzantine Studies of the Belgrade University (Faculty of Philosophy) and the Institute for Byzantine Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade, eventually managed to keep the discipline's reputation on the national level, as well as their connections and some exchange with key international institutions of Byzantine studies, the overall delay in accepting theoretical and technological innovations of the digital era made the Serbian Byzantinists, particularly the Institute of Byzantine Studies, largely marginalized vis-a-vis the wider trends of medieval studies. Most recently, the circle

has been substantially affected by inadequately conducted procedures of evaluation of scholarly production, and the general degradation of the humanities that is widely apparent in their funding and general accessibility. This further triggered a number of unethical practices, particularly nourished on the side of the Institute, as well as its conservatism in the field of methodology, which differentiates it from the Seminar that prefers to tackle the most recent scholarly challenges through study and education programs, as well as collaboration with international institutions of a wider disciplinary scope. Due to all this, the two institutions recently ended all mutual formal connections, thus breaking the long-lasting, almost perfect model of academic collaboration and its visibility established and carefully developed since the very first generation of the Serbian Byzantinists.

Keywords: research evaluation, research bibliography, research institutions, development of Byzantine studies in Serbia; history of research in Yugoslavia, medieval studies.

- ¹ P. Laredo, P. Mustar, „Laboratory activity profiles: An exploratory approach“, *Scientometrics* (3) 47 (2000), 515—539; T. I. K. Youn, T. M. Price, „Learning from the experience of others: The evolution of faculty tenure and promotion rules in comprehensive institutions“, *The Journal of Higher Education* (2) 80 (2009), 204—237; T. Dewett, A. S. Denisi, „Exploring scholarly reputation: It's more than just productivity“, *Scientometrics* (2) 60 (2004), 249—272.
- ² S. Milošević, „Kritički istoričar i društvo: istorijski osvrt na dominantnu recepciju dela Ilariona Ruvarca u srpskom društvu“, *Snaga lične odgovornosti*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2008, 202—236.
- ³ Ljubomir Maksimović, „Razvoj vizantologije“, u knjizi: *Univerzitet u Beogradu 1838—1988*, Univerzitet u Beogradu i Savremena administracija, Beograd 1988, 655—671; R. Radić, „Sto godina Katedre i Seminara za vizantologiju“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, (1) 56 (2008), 177—187; Srđan Pirivatrić, „A case study in the emergence of Byzantine studies: Serbia in the nineteenth and twentieth centuries“, *The Byzantine World*, Ed. Paul Stevenson, Routledge, London 2010, 481—491.
- ⁴ O sveobuhvatnosti ovoga procesa na primeru rada poznatog srpskog medieviste, prof. Stanoja Stanojevića, V. Stanić, „Stanoje Stanojević“, *Srbi 1903—1914: istorija ideja* (ed. M. Ković), Clio, Beograd 2015, 594—599.
- ⁵ O svojevrsnoj ulozi naučnika kao „eksperata“ u opštim istoriografskim tokovima, M. Weller, „A pedagogy of abundance“, *Spanish Journal of Pedagogy* 249 (2011), 223—236.
- ⁶ Prva vizantološka interesovanja zabeležena su i u radu preteča Srpske kraljevske akademije, Društvu srpske slovesnosti (1842—1864), i Srpskom učnom društvu (1864—1886/1887—1892). Od 1912. g., posebno fokusirana na istoriju unutar Matice Srpske bila je sekcija Zbor za društveno prosvetčavanje Matice Srpske.
- ⁷ E. Boyer, *Scholarship reconsidered: Priorities of the professoriate*, The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, Princeton, NJ, 1990, 25. Među Srbima vremena o kome je reč, centri ove razmene bili su Narodna biblioteka u Beogradu (1832), Biblioteka Matice Srpske u Budimu (1826), Biblioteka Društva srpske slovesnosti odn. Biblioteka Srpske kraljevske akademije (1832), te privatne kolekcije.
- ⁸ Ovo izdanje je u Budimu pokrenuo Georgije Magarašević, sa ciljem da propagira prošlost „Od Adrijanskog do Ledenog i od Baltiskog do Crnog Mora“.
- ⁹ Uz austrijsko-nemačke kružoke, pažnju prvih srpskih vizantologa od samog njihovog osnivanja krajem XIX/početkom XX veka privlačili su i novi ruski centri vizantologije uspostavljeni u Moskvi, Petrogradu i Parizu, kao i Ruski arheološki institut u Carigradu.
- ¹⁰ Iskakanja iz ovog obrasca zabeležena su 1914—1919 i 1943—1949, usled opštih problema produkcije i štampanja časopisa u Nemačkoj u vreme Prvog i Drugog svetskog rata. Iako i ostali vizantološki časopisi, a kasnije i bilteni, imaju svoje redovne bibliografske priloge, bibliografija BZ do danas je ostala najsveobuhvatnije metodološko pomoćno sredstvo svih vizantologa u svetu.
- ¹¹ Podela se vrši prema standardno priznatim razvojnim epohama vizantijske istorije.
- ¹² M. E. Falagas, E. Pitsouni, G. A. Malietzis, G. Pappas, „Comparison of PubMed, Scopus,

- web of science, and Google scholar: strengths and weaknesses“, *The FASEB Journal* (2) 22 (2008), 338–342.
- ¹³ Tokom „zlatnih godina“ jugoslovenske vizantologije, sve do 1980-ih godina referensiranje su iz Jugoslavije obavljali prof. Ivanka Nikolajević (za istoriju umetnosti) i prof. Franjo Barišić (za sve ostale teme). Od 1980-ih ovu praksu preuzeo je prof. Ljubomir Maksimović.
- ¹⁴ Prvi kongres održan je u Bukureštu 1924, a poslednji, 23. po redu, u Beogradu 2016.
- ¹⁵ M. Jovanović, „Classics in Serbia 1944–1945: The case of Veselin Čajkanović“, *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, eds. Gy. Karsai, G. Klaniczay, D. Movrin, E. Olechowska, Znanstvena založba filozofske fakultete Univerze v Ljubljani — Collegium Budapest for Advanced Studies — Faculty of Artes Liberales, University of Warsaw, Ljubljana—Budapest—Warsaw 2013, 331–348. Od profesora beogradskog kružoka posebno tešku sudbinu u vreme sukoba sa Informbiroom 1949–1951 doživeo je i prof. A. V. Solovjev, koji je ubrzo nakon odležane zatvorske kazne sa porodicom napustio zemlju.
- ¹⁶ Kao primer ovoga takta akad. Ostrogorskog može da posluži njegov predgovor prvom izdanju *Istorije Vizantije*, Prosveta, Beograd 1947. Prema sećanjima prof. Radivoja Radića na napomene koje je o svom učitelju sa njim podelio pok. akad. Božidar Ferjančić, izgleda da je tada prof. Ostrogorski svojevrstu „poštedu“ komunističkih vlasti (inače, dobro obavешtenih o njegovom „reakcionarnom“ klasnom poreklu, ali i krajnje svesnih njegove velike međunarodne naučne reputacije), u ovo vreme mogao imati zahvaljujući privatnim vezama sa akad. Vasom Čubrilovićem, inače njegovim venčanim kumom. Prof. Radiću ovim putem najdublje se zahvaljujem na njegovim nesebičnim informacijama o malo znanim biografskim detaljima akad. Ostrogorskog, kao i drugih pripadnika beogradskog vizantološkog kružoka iz vremena nakon Drugog svetskog rata, te njegovim iscrpnim podacima vezanim za operativne pojedinosti rada ovoga kružoka pre 1990-ih kada sam ja imala priliku da se lično upoznam i učestvujem u njima.
- ¹⁷ Zanimljivo je primetiti da je osnivanje ovoga instituta (mart 1948) sinhrono sa početkom Titovog otvorenog sukoba sa Informbiroom (mart—juni 1948), tinjajućim još od jeseni 1947. Kao što je poznato, ovaj sukob na prvi pogled je uticao na nešto bolje raspoloženje vladajućeg režima prema nauci i kulturi nego što je to bilo u drugim zemljama komunističkog bloka istog vremena, no revizija kulturne reforme koja je usledila nakon iskazivanja otvorenog sukoba pokazala je svoju punu devijaciju i na tom polju, posebno u tumačenju i primeni koncepta masovizacije nauke i kulture.
- ¹⁸ U ovom časopisu objavljuju se periodično i bibliografije pojedinačnih doajena srpske vizantologije i medievistike.
- ¹⁹ Od 2003. god., Bilten ove asocijacije objavljuje se online i može se naći na www.aiebn.net.gr/en, 15. 11. 2016. Ovi bibliografski izveštaji pomažu praćenju užih oblasti, te pomažu izbegavanju eventualne kolizije istraživanja, što je posebno važno u slučajevima kada se rade krupnija sintetička dela.
- ²⁰ Šesta po redu Nacionalna konferencija održana je 2015. u Beogradu.
- ²¹ Prof. Ivan Đurić je 1987. u saradnji sa Školskom redakcijom Obrazovnog programa RTS-a snimio film *Vizantijski svet Južnih Slovena* (red. Vera Stojanović), koji se i danas reprizira na programima ove kuće. Stručne konsultacije za drugi tom *Ilustrovane Istorije sveta*, IRO Narodna knjiga, IRO Vuk Karadžić, IRO Rad, Beograd 1983, dao je, uz prof. Radeta Mihaljčića, i prof. Ljubomir Maksimović.
- ²² „Kosovski mit, kamen o vratu Srbije: Intervju sa Svetlanom Slapšak“, *Radio Slobodna Evropa*, 2. 5. 2009, www.slobodnaevropa.org/al/most_kosovo_mit/1620087.html, 15. 11. 2016 [goo.gl/iQH018]. Pitanje zloupotrebe medievistike i srpske srednjovekovne, kao i vizantijske istorije u diskursu Miloševićevog režima tek treba da dobije svoju punu naučnu evaluaciju. Pad akademske etike posebno je vidljiv u vreme neposredno pred NATO bombardovanje, i najviše se očitovao u distorziranoj percepciji naučnog napredovanja i produktivnosti, kojom su inače obavezne instance publikovanja, razmene, usavršavanja i napredovanja postale tretirane kao specijalne „privilegije.“ Naravno, iznad ovoga treba staviti najbolje primere kolegijalne prakse, među kojima, pre svega, napore akad. Božidara Ferjančića, koji se do same svoje smrti (juna 1998), zalagao za svaku vrstu rešenja koje je doprinosilo očuvanju i usavršavanju ljudskih resursa Vizantološkog instituta.
- ²³ Dva njegova dela koja najbolje ilustruju njegove naučne ideje i političke stavove iz tog vremena su svakako *Istorija — pribežište ili putokaz*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, i *Vlast, opozicija, alternativa*, Helsinški odbor za ljud-

- ska prava u Srbiji, Beograd 1999 (posthumno izdanje), www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Ogle-di13.pdf, 15. 11. 2016. [goo.gl/NtA65B].
- ²⁴ Glavne tačke ove veze bili su Institut za vizantijske studije u Atini i Bugarska Akademija nauka preko kojih je išla i nešto oficijelnija saradnja tokom 1990-ih (npr. projekat sa fokusom na vizantijske natpise na portretima u Makedoniji). Od institucija na Zapadu, posebno važna saradnja u ovo vreme bila je sa francuskim Nacionalnim centrom za naučno istraživanje (Le Centre national de la recherche scientifique), u saradnji sa kojim je 1998. izdata kapitalna dokumentarna edicija *Actes de Chilandar*.
- ²⁵ Kašnjenje u uključenju u šire teorijske tokove aktuelnog srpskog vizantološkog mainstream-a vidi se npr. u činjenici da se isti tek pre par godina priključio jednoj inicijativi rasprave o slici o Drugom (University of Sorbonne — Paris IV, projekat *L'image de l'autre*, 2006—2008), iako o ovom pitanju međunarodna historiografija debatira sa postkolonijalnih pozicija već dobrih tridesetak godina. Za radove prof. Đurić, v. fn. 24. Takođe, R. Radić, *Srbi pre Adama i posle njega: istorija jedne zloupotrebe — slovo protiv „novoromantičara“*, Stubovi Kulture, Beograd 2005 (2. izd.), te njegovo najnovije delo *Klio se stidi: protiv zlostavljanja istorijske nauke*, Evoluta, Beograd 2016.
- ²⁶ Odjeke ovoga diskursa susrećemo i danas, u raspravi o validnosti pisanja na engleskom jeziku i prevodenju radova sa srpskog jezika, npr. Ivan Milenković, „U ponoru: Povodom teksta Aleksandre Pavićević „Iznad ponora“, *Politika*, 18.03.2016, www.politika.rs/sr/clanak/3513031/%D0%A3-%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%80%D1%83, 16. 11. 2016. [goo.gl/fPxFPZ].
- ²⁷ Multilingvalnost kao bitnu profilnu odliku vidljivosti međunarodne vizantološke zajednice jasno je naznačio Ihor Ševčenko, „Byzantine Studies: the Last Hundred Years and the Next Hundred Months“, *Византийский временник* 58 (83) 1999, 7—8.
- ²⁸ Kao eklatantan primer, N. Malcom, *Kosovo: A Short History*, NYU Press, New York, 1999. Donekle, ovo je ispravljeno opštom monografijom S. Ćirković, *The Serbs*, The Blackwell, Malden: MA, 2004, iako se i danas Malcomovo delo neretko koristi kao autoritet u raznim pokušajima prekrajanja srpske istorije na Kosovu u srednjem veku.
- ²⁹ Ovde pominjem kao osobito važne edukativne priloge prof. Radića u Politikinom Zbavniku tokom prve dekade našeg stoleća, ali i njegove javne debate, npr. u NiN-u, v. R. Radić, „Novi talas pseudoistorije“, *NiN*, 15. 22.07. 29.07. 5.08.2004, te svakako i dokumentarni obrazovni film RTS-a pod naslovom 313, od 14 epizoda, u režiji Božidara Nikolića, u kome je prof. Radić služio kao glavni i stručni konsultant i scenarista, prateći 1700 godina hrišćanstva, čime je maestralno nastavio tradiciju koju je u ovoj oblasti pre njega postavio prof. Đurić. Interni diskurs pojedinih srpskih vizantologa koji mi je lično poznat iz vremena 1990-ih neretko je isticao svojevrsni prezir ka takvim oblicima diseminacije znanja, smatrajući ih „neprofesionalnom samo-promocijom“.
- ³⁰ Transnacionalna mobilnost, kao i status nezavisnog istraživača koji su trenutno, inače, u porastu u svetu, u ovom krugu još nisu dobili svoju neophodnu afirmaciju. O značaju modernih oblika umrežavanja, posebno online, N. Pearce, M. Weller, E. Scanlon, S. Kinsley, „Digital scholarship considered: How new technologies could transform academic work in education“, *Education* (1) 16 (2010), 34—44; D. Harley, S. Krysz Acord, S. Earl-Novell, S. Lawrence, C. Judson King, *Assessing the future landscape of scholarly communication: An exploration of faculty values and needs in seven disciplines*, Center for Studies in Higher Education, UC Berkeley 2010; G. Velestianos, R. Kimmons, „Networked participatory scholarship: Emergent techno-cultural pressures toward open and digital scholarship in online networks“, *Computers and Education* (2) 58 (2012), 766—774. A. Quan-Haase, K. Martin, L. McCay-Peet, „Networks of digital humanities scholars: The informational and social uses and gratifications of Twitter“, *Big Data & Society* (1) 2 (2015), 1—12.
- ³¹ K. L. Webber, „Measuring Faculty Productivity“, *University Rankings: Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*, eds. J. C. Shin, R. K. Toutkoushian, U. Teichler, Springer, Seoul-Kassel, 2011, 105—121. Neke od konkretnih primera negativnih praksi spomenula sam u mom članku „Mentor i ja“, *Pešcanik* 09.03.2016, www.pescanik.net/mentor-i-ja, 15. 11. 2016.
- ³² Izbor Beograda, čime je srpska prestonica postala po drugi put domaćin svetskim vizantolozima, izvršen je veoma tesnom većinom prema kandidaturi Istanbula (18:17), i po mišljenju tada novoizabrane predsednice AIEB, Dame Judith Herrin, neregularnom procedurom. Po njenom mišljenju, time je dovedena u pitanje transparentnost rada Generalne skupštine, te jasno naznačena opa-

- snost regionalizacije i ušancavanja podeljenih pozicija između različitih krugova, kao i starije i mlađe generacije vizantologa. Dopis Dame Judith Herrin nacionalnim komitetima na www.bsana.net/committees/AIEB_Presidency/Judith_Herrin/PDF_resignation.pdf, 15.11.2016. [goo.gl/gyii86].
- ³³ O nekim segmentima tog sukoba, v. grupa autora, „Ljubomir Maksimović — akademik s jednom monografijom“, Večernje novosti 14.02.2016, www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:590995-Ljubomir-Maksimovic---akademik-sa-jednom-monografi-jom, 15.11.2016. [goo.gl/Pu2OXB].
- ³⁴ Web-site Vizantološkog instituta, www.byzinst-sasa.rs, 15.11.2016.
- ³⁵ Ševčenko, 1999, 5—14 (njegove napomene date u uvodnim i zaključnim sesijama XIX Međunarodnog kongresa vizantijskih studija održanog u Kopenhagenu avgusta 1996), a čak i u pesimističnijem tonu bilo je i njegovo uvodno obraćanje putem pisma XXI Međunarodnom kongresu vizantijskih studija u Londonu, avgusta 2006.
- ³⁶ K. Popper, *Knowledge and the Body-Mind Problem — In defence of interaction*, Routledge, London and New York 1996; C. Bereiter, M. Scardamalia, C. Cassells, J. Hewitt, J. „Postmodernism, Knowledge Building, and Elementary Science“, *Elementary School Journal* (4) 97 (1997), 329—340; C. Bereiter, *Education and Mind in the Knowledge Age*, Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ 2002; M. Scardamalia, C. Bereiter, „Knowledge Building“, *Encyclopedia of Education*, ed. J. W. Guthrie, Macmillan Reference, New York, 2003 (2. izd.), 1370—1370. Ovoga koncepta bio je dobro svestan i doajen međunarodne vizantologije, Ševčenko 1999, 12. Vizantološki institut tek u poslednjih nekoliko godina pokazuje nešto pojačan početni interes za ovo pitanje u vidu učešća u projektu *Tradition, innovation and identity in the Byzantine world* u kolaboraciji sa vizantološkim centrima u Austriji, Nemačkoj i Grčkoj, za sada bez vidljivih rezultata sa srpske strane.
- ³⁷ D. Bernstein, R. Bass, Randy, „The Scholarship of teaching and learning“, *Academe* (4) 91 (2005), 37—43; J. Ellison, T. K. Eatman, „Scholarship in public: Knowledge creation and tenure policy in the engaged university“, *Imagining America: A Resource on Promotions and Tenure in the Arts, Humanities, and Design*, 2008, www.artsofcitizenship.umich.edu/documents/TTI_FINAL.pdf, 15.11.2016; G. Kirkup, „Academic blogging: Academic practice and academic identity“, *London Review of Education*, (1) 8 (2010), 75—84; J. Seaman, H. Tinti-Kane, „Social media for teaching and learning: Annual survey of social media use by higher education faculty“, Pearson, Boston, 2013, www.pearsonlearningsolutions.com/assets/downloads/reports/social-media-for-teaching-and-learning-2013-report.pdf#view=FitH, 15.11.2016. [goo.gl/WRHpkO]; B. Stewart, „Open to influence: What counts as academic influence in scholarly networked Twitter participation“, *Learning, Media, and Technology*, (3) 40 (2015), 287—309.
- ³⁸ Facebook stranica Instituta koja se može pogledati na www.facebook.com/visanu1948?ref=hl, 15.11.2016, pripada tipu „statičnih“ promotivnih stranica i nema aktivirane oblike direktne interakcije sa auditorijem.
- ³⁹ Kao primer dobre prakse u razvoju digitalnih pomagala, mapiranja i repozitorija, v. *Projekat Digitizing Patterns of Power: Peripheral Mountains in the Medieval World* koji razvijaju kolege iz vizantološkog kruga u Beču (Institut für Mittelalterforschung/IMAF Austrijske Akademije nauka), www.dpp.oecaw.ac.at, 15.11.2016.
- ⁴⁰ E. Leahey, „Not by productivity alone: How visibility and specialization contribute to academic earnings“, *American sociological review* (4) 72 (2007), 533—561.
- ⁴¹ D. Adkins, J. Budd, „Scholarly productivity of US LIS faculty“, *Library & Information Science Research* 28: 3/2006, 374—389; K. Anderson, „The Impact Factor: A Tool from a Bygone Era?“ *The Scholarly Kitchen*, 2007, www.scholarlykitchen.sspnet.org/2009/06/29/is-the-impact-factor-from-a-bygone-era, 15.11.2016. [goo.gl/pxaZkj].
- ⁴² M. Franceschet, „The difference between popularity and prestige in the sciences and in the social sciences: A bibliometric analysis“, *Journal of Informetrics* (1) 4 (2010), 55—63. Kao primer finansijskog uslovljavanja citiranosti navodim aktuelnu praksu CEON-ovog SCI-indeksa (Srpski citatni indeks) sa koga je, zbog aktuelnog sistema samofinansiranja virtuelne platforme, povučen niz periodičnih izdanja iz humanističkih nauka, među kojima i ZRVI, v. www.scindeks.ceon.rs/journals.aspx, 15.11.2016. Kao primer dobre prakse u ovom pogledu, ističem *Hrčak: portal znanstvenih časopisa Hrvatske*, www.hrck.hr, 15.11.2016, koji obezbeđuje slobodni pristup ne malom broju radova regionalne medievistike, pa tako i uže srpske, ali i šire vi-

- zantološke tematike, pokazujući se kao veoma korisno heurističko i repozitorno sredstvo, ne samo za naučnike, nego i studente koji stiču prva znanja o ovim naučnim oblastima.
- ⁴³ Kao primer bodovanja sa 0 bodova stoji prestižni međunarodni časopis *Byzantion; revue internationale des études byzantines* izdavan od Société belge d'études byzantines, Centre national de recherches byzantines i Byzantine Institute of America, v. www.researchgate.net/journal/0378-2506_Byzantion_revue_internationale_des_etudes_byzantines, 15. 11. 2016. [goo.gl/x6N39i]. Lista koju Ministarstvo ne uzima u obzir je ERIH (European Reference Index in Humanities), koju, inače sastavlja Evropska fondacija za nauku (The European Science Foundation). Za reakcije srpskih naučnika po pitanju evaluacije koju sprovodi ministarstvo, v. V. Miletić, „Nekompetentno i uvredljivo“, *Peščanik*, 29.02.2016, www.pescanik.net/nekompetentno-i-uvredljivo, 15.11.2016, te N. Isailović i M. Ivanović, „Nepodnošljiva lakoća neprofesionalnosti“, *Peščanik*, 01.03.2016, www.pescanik.net/nepodnosljiva-lakoca-neprofesionalnosti, 15.11.2016.
- ⁴⁴ Cf. L. L. Baird, „What characterizes a productive research department?“ *Research in Higher Education* (3) 25 (1986), 211—225. E. B. Davis, J. T. Rose, „Converting Faculty Performance Evaluations Into Merit Raises: A Spreadsheet Model“, *Journal of College Teaching & Learning* (2) 1 (2011), 11—18.
- ⁴⁵ D. Roman, „Scholarly publishing model needs an update“, *Communications of the ACM* (1) 54, 16.
- ⁴⁶ J. Willinsky, „Why open access to research and scholarship?“, *The Journal of Neuroscience*, 26:36/2006, 9078—9079; J. Beel, B. Gipp, E. Wilde, „Academic search engine optimization (ASEO)“, *Journal of Scholarly Publishing* (2) 41 (2010), 176—190; J. Willinsky, „Open access and academic reputation“, *Annals of Library and Information Studies*, 57 (2010), 296—302; S. T. De Zepetnek, J. Jia, „Electronic journals, prestige, and the economics of academic journal publishing“, *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* (1) 16 (2014), 1—13.
- ⁴⁷ C. Neuhaus, H. D. Daniel, „Data sources for performing citation analysis: an overview“, *Journal of Documentation* (2) 64 (2008), 193—210; D. Clawson, „Tenure and the future of the university“, *Science* 324 (2009), 1147—1148; N. J. Adler, A. W. Harzing, „When knowledge wins: Transcending the sense and nonsense of academic rankings“, *The Academy of Management Learning and Education ARCHIVE* 8: 1/2009, 72—95; K. Kousha, M. Thelwall, S. Rezaie, „Using the web for research evaluation: The Integrated Online Impact Indicator“, *Journal of Informetrics* (1) 4 (2010), 124—135. Od 2008, od posebnog značaja u razmeni znanja ima platforma academia.edu (do 2011. već je imala 1.2 miliona registrovanih korisnika), koja po principu slobodnog pristupa znatno olakšava analitičko praćenje vidljivosti po tzv. spoljnim faktorima kao što su provenijencija interesa i preference čitalaštva po pitanju formata, a njena mogućnost interdisciplinarnog referenciranja, te direktne komunikacije i razmene posebno pomaže mladim i tzv. nezavisnim istraživačima (formalno obrazovanim istraživačima bez stalne institucionalne afilijacije, što je rastući trend koji prati širenje EU istraživačkog prostora i različitih šema njegovog finansiranja). Za potencijalne probleme u upotrebi ovih medija, npr. duplo citiranje (preuzimanje) na više online mesta, nisku formalnost komunikacije, iskvareni jezik komunikacije, itd., v. J. Bonzo, G. Parchoma, „The paradox of social media in higher education Institutions“, *Proceedings of the 7th International Conference on Networked Learning 2010, Aalborg, Denmark*, eds. L. Dirckinck-Holmfeld, V. Hodgson, C. Jones, M. de Laat, D. McConnell, and T. Ryberg, Lancaster University, Lancaster, 2010, 912—917; C. Costa, „Outcasts on the inside: Academics reinventing themselves online“, *International Journal of Lifelong Education* (2) 34 (2015), 1—17.
- ⁴⁸ Jedan od aktuelnih primera ove saradnje su zajedničke aktivnosti Seminara sa Centrom za Kiparske studije osnovanim na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, www.f.bg.ac.rs/sr-lat/instituti/CKS/o_centru, 29.11. 016.
- ⁴⁹ Iako je 23. Međunarodni kongres u Beogradu okupio 1300 vizantologa iz celog sveta, program skupa (www.byzantium.eotvos.elte.hu/wp-content/uploads/Program.pdf, 30.11.2016) dokumentuje odsustvo više ključnih imena iz Velike Britanije, lidera Vizantološkog seminara iz Beograda, kao i relativnu malobrojnost kolegija iz pojedinih delova Zapadne Evrope naspram dominantnom broju predstavnika iz neposrednog balkanskog okruženja (Grčka, Bugarska) i Rusije.

Kritika

kvantitativnih metoda ocjene znanstvene djelatnosti (s posebnim osvrtom na kazneno pravo i prilike u Hrvatskoj)

Igor Martinović, Rijeka

Ukratko. — Rad obrađuje niz problema vezanih za korištenje kvantitativnih, a naročito scijentometrijskih, metoda ocjene znanstvene djelatnosti. U prvom dijelu rada izlaže se pravni okvir akademskog napredovanja u Hrvatskoj, s naglaskom na Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju i Pravilnik o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja. U nastavku se razmatra opća problematika definiranja pojma znanstvenog rada i ističu nedostaci postojećeg pravnog uređenja tog pojma. U trećem poglavlju daje se kritički komentar scijentometrijskih metoda vrednovanja znanstvene djelatnosti,

kako s aspekta društvenih, tako i s aspekta prirodnih znanosti. Slijedi analiza mogućnosti korištenja scijentometrije u području kaznenog i kaznenog procesnog prava, uz poseban osvrt na šire implikacije koje na kaznenopravnu znanost ima različito poimanje svrha kaznenog prava i postupka u anglosaksonskom i kontinentalnom pravnom krugu. U završnom dijelu rada predlažu se alternative kvantitativnom vrednovanju znanstvene djelatnosti. — Ključne su odrednice ovog rada: naučna politika, evaluacija naučnog rada, scijentometrija, krivično (kazneno) pravo, pravna nauka, Hrvatska.

Uvod

„My personal feeling is that this is how any further improvement of the world will be done: by individuals making Quality decisions and that's all.“ Robert M. Pirsig, *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*.

U ekonomiji postoji nešto što se zove Goodhartov zakon, koji glasi: svaka statistička pravilnost teži kolapsu nakon što se na nju izvrši pritisak u kontrolne svrhe. Slobodnije rečeno, kada mjera postane cilj, ona se više ne može upotrebljavati kao valjana mjera jer gubi informacijski sadržaj koji je u početku imala. Zakon se vrlo jednostavno može oslikati dvjema anegdotama iz vremena sovjetske planske ekonomije. Prva anegdota glasi: jedna je tvornica proizvela veliku količinu malenih, neupotrebljivih čavala samo kako bi ispunila kvotu čavala koju su nadređeni birokrati zahtijevali. Kada su shvatili što se dogodilo, birokrati su odlučili promijeniti način mjerenja: umjesto u broju, kvota je postala izražena u kilogramima proizvedenih čavala. Međutim, rukovodstvo tvornice ponovno se dosjetilo jednostavnog načina kako „prebaciti normu“ te je proizvelo mali broj ogromnih, neupotrebljivih čavala. Prema drugoj sličnoj anegdoti, sovjetska je tvornica umjesto cipela u različitim veli-

činama proizvela sto tisuća dječjih cipelica. Izradivši isključivo male cipele umjesto cipela u svim veličinama, rukovodstvo tvornice je od dodijeljene kože napravilo veći broj cipela od onog koji se od njih zahtijevao, za što je naposljetku nagrađeno novčanim bonusom. Radi li se o pukim dosjetkama ili je neka od njih i istinita, manje je važno.¹ Važna je njihova poruka: pretvori li se mjera u cilj, s vremenom će i sam cilj i proces njegova dostizanja biti pretvoreni u lakrdiju, a sama mjera će izgubiti svako informativno značenje.

Za anegdote poput ovih ne treba gledati predaleko u prošlost jer se za njihovo suvremeno oživotvorenje pobrinuo hrvatski znanstveni establišment uvevši beživotne, birokratizirane kriterije znanstvenog napredovanja. I ovdje se mjera pretvorila u cilj, pa ne čudi što rezultati znanstvenih „petoljetki“ i nisu najsajniji, osim u nekom uvrnutom, strogo kvantitativnom smislu, koji sa stvarnom znanošću nema puno toga zajedničkog.

1. Pravni okvir akademskog napredovanja u Hrvatskoj

Sistem znanstvene djelatnosti i visokog obrazovanja u Hrvatskoj uređen je Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju² (u daljnjem tekstu: Zakon). Između ostalog, Zakon regulira i okvir znanstvenog napredovanja, određujući sljedeća znanstvena zvanja: znanstveni suradnik, viši znanstveni suradnik, znanstveni savjetnik i znanstveni savjetnik u trajnom zvanju (čl. 32. st. 1). Izbor u odgovarajuće znanstveno zvanje predstavlja preduvjet za izbor u znanstveno-nastavna zvanja docenta (znanstveni suradnik), izvanrednog profesora (viši znanstveni suradnik), redovitog profesora (znanstveni savjetnik) i redovitog profesora u trajnom zvanju (znanstveni savjetnik u trajnom zvanju).

Zakonom su, na vrlo uopćen način, definirani uvjeti za izbor u znanstvena zvanja. U zvanje znanstvenog suradnika tako može biti izabran istraživač koji ima doktorat znanosti i znanstvene radove koji ga „afirmiraju kao priznatog znanstvenika“ (čl. 32. st. 2). U zvanje višeg znanstvenog suradnika može biti izabran istraživač koji ima doktorat znanosti i znanstvene radove koji „predstavljaju značajan doprinos znanosti“ te koji je najmanje pet godina bio u zvanju znanstvenog suradnika (čl. 32. st. 3) itd. Detaljnije uvjete pravilnikom propisuje Nacionalno vijeće za znanost, visoko obrazovanje i tehnološki razvoj (čl. 32. st. 5) (u daljnjem tekstu: Nacionalno vijeće). To vijeće je, inače, „najviše (...) stručno tijelo koje se brine za razvitak i kvalitetu cjelokupne znanstvene djelatnosti i sustava znanosti, visokog obrazovanja i tehnološkog razvoja u Republici Hrvatskoj“ (čl. 6. st. 1).

Pravilnik o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja³ (u daljnjem tekstu: Pravilnik), koji je donijelo Nacionalno vijeće, odvojeno propisuje uvjete izbora u znanstvena zvanja za različita „znanstvena područja“: prirodne znanosti, tehničke znanosti, biomedicinu i zdravstvo, biotehničke znanosti, društvene znanosti, humanističke znanosti i interdisciplinarno područje. Premda je svako znanstveno područje drugačije uređeno, princip uređenja je za sva područja jednak: da bi znanstvenik napredovao u više zvanje, on mora imati najmanje x radova određenih karakteristika. Na primjer, u društvenim znanostima za izbor u znanstvenog suradnika potrebno je imati najmanje 6 „a1“ i „a2“ radova, od kojih najmanje 3

„a1“ rada. U „a1“ kategoriju spadaju radovi objavljeni u časopisu ili publikaciji koja ima međunarodno uredništvo i inozemne recenzente ili je zastupljena u jednoj od baza podataka koju svake godine na prijedlog Područnog vijeća za društvene znanosti potvrđuje Nacionalno vijeće. U kategoriju „a2“ ulazi: (1) članak objavljen u časopisu i kategoriziran kao originalni znanstveni rad, pregledni rad ili prethodno priopćenje; (2) poglavlje u knjizi; (3) rad u zborniku sa znanstvenog skupa, ako je objavljen u cjelini. Knjiga se vrednuje kao tri rada u odgovarajućoj kategoriji ako većim dijelom sadržaja monografski obuhvaća znanstveno područje u kojem se vrši izbor pristupnika i ima recenzije od najmanje dva recenzenta upisana u registar znanstvenika ili od recenzenata iz inozemstva koji svojstvo znanstvenika imaju na temelju propisa svoje države. U slučaju da rad ima do tri koautora, svakom od njih rad se boduje kao da je jedini autor, a u slučaju većeg broja koautora, udio svakog koautora računa se po propisanoj formuli.

2. Pojam znanstvenog rada: pravni okvir i njegovi nedostaci

U kombinaciji s drugim metodama, prebrojavanje znanstvenih radova predstavlja jedan od legitimnih alata vrednovanja nečije znanstvene djelatnosti. Međutim, da bismo uopće započeli s brojanjem, moramo prethodno odrediti što brojimo. Brojimo li čavle, treba nam odgovor na pitanje što je to čavao, a brojimo li znanstvene radove, trebamo odrediti što je to znanstveni rad. Tu nastaje problem jer ne postoji, niti je uopće zamisliva, univerzalno važeća definicija na osnovi koje bi se za određen odsječak teksta moglo definitivno reći predstavlja li ili ne predstavlja znanstveni rad.

Hrvatski zakonodavac, koji inače zna biti sklon nepotrebnim definicijama, nije se prihvatio Sizifovog posla definiranja pojma znanstvenog rada. Umjesto toga, Nacionalno vijeće Pravilnikom je propisalo koje formalne karakteristike rad mora zadovoljavati da bi ga se moglo smatrati znanstvenim radom. Primjerice, u području društvenih znanosti, znanstvenim radom smatra se: (a) članak objavljen u časopisu i kategoriziran kao originalni znanstveni rad, pregledni rad ili prethodno priopćenje, (b) poglavlje u knjizi i (c) rad u zborniku sa znanstvenog skupa, ako je objavljen u cjelini (s time da pojam znanstvenog skupa nije preciznije određen). Osim „običnih“ znanstvenih radova (kategorija „a2“), uvjet za napredovanje u području društvenih znanosti je i objavljivanje određenog broja „a1“ radova. U kategoriju „a1“ ulaze dvije grupe radova: znanstveni radovi „objavljeni u časopisu ili publikaciji koja ima međunarodno uredništvo i inozemne recenzente“ te znanstveni radovi objavljeni u časopisu ili publikaciji koja je „zastupljena u jednoj od baza podataka koju svake godine na prijedlog Područnog vijeća za društvene znanosti potvrđuje Nacionalno vijeće za znanost“.

Iz citiranih odredaba slijedi da Pravilnik ne precizira koja bi sadržajna obilježja trebao imati znanstveni rad, već se oslanja na prethodno danu ocjenu recenzenta, koji je rad svrstao u određenu kategoriju na temelju poznavanja materije koju rad tretira. Takav način procjene ima, dakako, svojih nedostataka. On nije lišen svake subjektivnosti jer će ocjena rada uvelike ovisiti o strogoći recenzenta, a u konačnici

i o njegovoj volji da rad uopće pročita i o njemu donese bilo kakav kritički sud. Živa ocjena znanstvenosti ima, ukratko, sve one mane koje i inače ima ljudsko ocjenjivanje — dovoljno je prisjetiti se školskih klupa, nogometnih utakmica ili dubioznih odluka sudova i te će mane svakom postati jasne. Međutim, alternative naprosto nema jer, kao što je ranije rečeno, ne postoji neki neutralni, općevažeći kriterij temeljem kojeg bi se za određeni skup znakova moglo reći da predstavlja znanstveni rad.

Pravi problem s trenutnim pravnim određenjem pojma znanstvenog rada nije u tome što se ono naposljetku svodi na fluidan, numerički neiskaziv dojam pojedinog recenzenta, već u tome što se svi radovi koji su u recenzentskom postupku dobili oznaku znanstvenosti kasnije, pri izboru u više znanstveno zvanje, trpaju u isti koš. Konkretnije rečeno, prilikom izbora u više zvanje ne vrši se kvalitativna ocjena ukupne znanstvene djelatnosti kandidata, nego se mehanički utvrđuje ima li kandidat dovoljno objavljenih znanstvenih radova. Ta činjenica predstavlja plodno tlo za djelovanje Goodhartovog zakona: s obzirom da broj radova Pravilnik propisuje kao (praktički jedini) kriterij napredovanja, ta brojka s vremenom nužno gubi informacijski sadržaj koji je ranije imala, tj. predstavlja sve lošiju mjeru znanstvene kvalitete kandidata. Taj se proces odvija snižavanjem kriterija recenziranja ili pojavljivanjem dubioznih časopisa u kojima je lako dobiti pozitivnu recenziju, što pojedini autori iskorištavaju i time izazivaju sveopću inflaciju kriterija napredovanja.

Vjerojatno je upravo strah od inflacije kriterija nagnao Nacionalno vijeće da uvede posebnu kategoriju „a1“ radova, koji bi bili otporni na gore istaknute nedostatke. Međutim, nijedna od dvije podgrupe „a1“ radova ni izbliza nije *bulletproof*. To što su znanstveni radovi „objavljeni u časopisu ili publikaciji koja ima međunarodno uredništvo i inozemne recenzente“ nije nikakav naročit jamac kvalitete, pogotovo imajući u vidu da u pojam inozemstva ulaze i države na prostoru bivše Jugoslavije, čije je znanstveno izdavaštvo suočeno sa sličnim problemima kao i hrvatsko. Prema tome, svi nedostaci koji se odnose na brojanje „a2“ radova kao kriterij napredovanja odnose se i na ovu skupinu „a1“ radova.

Suprotno vjerovanjima hrvatskog znanstvenog establišmenta i scijentometrijske sekte, ni činjenica da je rad objavljen u publikaciji koja je zastupljena u jednoj od baza podataka navedenih u Pravilniku nije jamac njegove kvalitete. Gle čuda, garant kvalitete nije ni činjenica da je rad objavljen u časopisu indeksiranom u Thomson Reutersovoj bazi Current Contents, koja je zbog forsiranja u Pravilniku — ni kriva ni dužna — u hrvatskoj akademskoj zajednici stekla kulturni status, koji seže dotle da je skovan akronim „CC rad“. To što se referiranost u Current Contentsu nigdje osim kod nas ne koristi kao zlatni standard za vrednovanje znanstvene djelatnosti očito ne uzrujava previše naš akademski establišment, pa ustrajanje na broju „CC radova“ kao vrhovnom mjerilu znanstvene kvalitete traje već približno dva desetljeća.⁴

S obzirom na upornost kojom se propagira nepogrešivost scijentometrijskih kriterija pri evaluaciji znanstvenika, tom pitanju valja posvetiti posebno poglavlje. Ta je rasprava potrebna iz načelnih razloga, kako bi se podvrgnula kritici ideja da scijentometrijski pokazatelji mogu predstavljati mjerilo znanstvene kvalitete, a ne zato što bih smatrao da su sadašnji kriteriji za napredovanje prestrogi. Ti kriteriji, naime, uopće nisu strogi. Većina znanstvenika, i to u svim znanstvenim poljima,

ostvaruje ih bez osobitog napora. Najvažniji ograničavajući faktor pri izboru u više zvanje nije to što bi netko bio nesposoban ispuniti numeričke kriterije koje propisuje Pravilnik, već to što Zakon propisuje da je izbor u više zvanje moguć tek nakon što je kandidat proveo u nižem znanstvenom zvanju pet godina (čl. 32. st. 3. i 4), a iznimno tri godine (čl. 32. st. 7). Praksa pokazuje da je znanstveno napredovanje stvar svojevrsnog automatizma nakon što prođe propisani vremenski period. Prema tome, temeljni kriterij uspona u znanstvenoj hijerarhiji nije kvaliteta istraživača, nego njegova dob! Takav, u osnovi gerontokratski kriterij puno govori o besmislenosti trenutnog normativnog uređenja ove problematike.

3. Kritički osvrt na scijentometrijske metode vrednovanja iz perspektive prirodnih i društvenih znanosti

U hrvatskoj akademskoj javnosti, među kritičarima evaluacije znanstvenika na temelju „impakt faktora“,⁵ „h-indeksa“⁶ i sličnih scijentometrijskih indikatora prednjače autori koji se bave društvenim i humanističkim znanostima. U ostalim je područjima otpor korištenju takvih metoda procjene razmjerno nizak. Konvencionalno objašnjenje tog fenomena svodi se na to da „prirodnjaci“ naporno rade, prate najnovija globalna znanstvena dostignuća i objavljuju rezultate svojih istraživanja u najcjenjenijim svjetskim časopisima, i sve to usprkos ograničenim financijskim sredstvima, pa im ne smeta primjena strogih kriterija, dok „društvenjaci“ ljenčare, isključeni su iz svjetskih tokova i pišu u petparačkim domaćim žurnalima u kojima su često ujedno i urednici, pa im je u interesu minirati svako postroženje kriterija evaluacije. Takvo paušalno veličanje jedne grupe ljudi na račun druge neodoljivo podsjeća na nacionalističku mitomaniju u kojoj se na cjelokupnu vlastitu naciju (isključujući „izdajice“) projiciraju vrline, a na susjednu naciju mane. Ipak, treba priznati da društvenjaci doista jesu ti koji imaju slabije scijentometrijske pokazatelje; zašto je tome tako, objasniti ćemo u poglavlju 5. na primjeru kaznenog i kaznenog procesnog prava. U nastavku ćemo, pak, kratko skicirati neke univerzalne razloge zbog kojih scijentometrija ne bi smjela biti vrhovni kriterij evaluacije u znanosti.

Dok u provincijalnim znanstvenim zajednicama, poput hrvatske, otpori scijentometrijskim kriterijima najčešće dolaze od onih koje bi primjena tih kriterija osobno pogodila na način da bi usporila ili onemogućila njihove akademske aspiracije, među vrhunskim znanstvenicima neslaganje s takvim kriterijima izražavaju i znanstvenici koji su sami visoko citirani, uključujući i one koji se bave prirodnim i srodnim znanostima. Primjerice, farmakolog David Colquhoun na vlastitom primjeru pokazuje promašenost citatnih indeksa kao pokazatelja znanstvene kvalitete, navodeći, između ostalog, da njegov najcitiraniji članak nikako nije i najkvalitetniji. Tvrdi da to „pokazuje ono što je očito svima osim praznoglavih „brojačima graha“. Jedini način procjene kvalitete rada je upitati za to eksperte u tom polju. Ništa drugo ne funkcionira. Ništa.“⁷ Mario Biagioli, urednik u *Natureu*, pozivajući se na Goodhartov zakon ističe da oslanjanje na citatne indekse nužno dovodi do zloupotreba, primjećujući i da je ono ponajviše karakteristično za zemlje u razvoju (koje žele „nabrzaka“ postati vidljive na znanstvenoj karti svijeta), a ne za društva s etabliranom znanstvenom produkcijom.⁸ Osim pojedinačnih znanstvenika, i znan-

stvena udruženja često su vrlo kritična prema scijentometriji. Američko društvo za staničnu biologiju (ASCB), zajedno sa skupinom urednika i izdavača znanstvenih časopisa, donijelo je Deklaraciju iz San Francisca o evaluaciji istraživanja,⁹ u kojoj je institucijama preporučilo da pri ocjenjivanju znanstvene djelatnosti imaju na umu da je „znanstveni sadržaj rada mnogo važniji od njegove metrike ili časopisa u kojem je izdan“, dok je istraživačima preporučilo da „kada su uključeni u komisije koje odlučuju o financiranju, zapošljavanju, trajnosti zvanja i napredovanju, evaluaciju vrše na temelju znanstvenog sadržaja rada, a ne njegove metrike“.

Zanimljivo je, u tom kontekstu, spomenuti dvadesetak stranica dug izvještaj Međunarodne matematičke unije (IMU) iz 2008. godine pod naslovom *Citation Statistics*, pisan u suradnji s Međunarodnim vijećem industrijske i primijenjene matematike (ICIAM) i Institutom za matematičku statistiku (IMS). Taj izvještaj na sjajan način raskrinkava zloupotrebu statistika o citiranosti, zadajući bolan udarac citatnim fundamentalistima iz pravca koji je za njih potpuno neočekivan. Autori izvještaja upozoravaju na sve prisutniju zabluđu da se procjena znanstvene djelatnosti može vršiti pomoću bibliometrijskih metoda, kao i na netočno uvjerenje da su citatne statistike superioran način procjene u odnosu na *peer review*. Oslanjanje na podatke o citiranosti „pruža u najboljem slučaju nepotpuno i često plitko razumijevanje istraživanja — razumijevanje koje je valjano jedino kada je potkrijepljeno drugim prosudbama. Brojevi nisu inherentno superiorni razboritom prosuđivanju“.¹⁰ „Poriv za većom transparentnošću i odgovornošću u akademskom svijetu stvorio je „kulturu brojeva“, u kojoj institucije i individue vjeruju da pravedne odluke mogu biti donesene algoritamskom evaluacijom nekog statističkog podatka; nesposobni mjeriti kvalitetu (konačan cilj), donosioci odluka zamjenjuju kvalitetu brojevima koje mogu mjeriti“. Razvoj „kulture brojeva“ autori objašnjavaju „mističnim vjerovanjem“, popularnim u suvremenom svijetu, „da je numeričko mjerenje nadređeno ostalim oblicima razumijevanja“.¹¹ Međutim, znanstveno istraživanje „prevažno je da bi se njegova vrijednost mjerila samo jednim, grubim alatom“.¹² Daljnji problem statistika o citiranosti je i u tome što svaka znanstvena disciplina ima različitu „kulturu citiranja“: u nekim se disciplinama citira češće nego u drugima (npr. u kliničkoj medicini tri puta više nego u matematici).¹³ Tome treba pridodati i neospornu činjenicu da su neke znanstvene zajednice brojnije od drugih pa je i citata samim time više.¹⁴

Na problem različitih „kultura citiranja“ nadovezuje se i činjenica da je u pojedinim znanstvenim područjima, pretežno empirijskima, uobičajeno da u stvaranju jednog rada sudjeluje velik broj istraživača. Dok je u disciplinama kao što je pravo gotovo nepristojno da se na rad „potpiše“ veći broj autora, na jednom znanstvenom članku iz polja fizike — kojim je, uz pomoć velikog hadronskog sudarača (LHC) smještenog u sklopu Europskog laboratorija za fiziku čestica (CERN) preciznije procijenjena veličina Higgsovog bozona — radilo je preko pet tisuća autora. U tom članku, koji sadržava 33 stranice, popis autora zauzima čak 24 stranice. Kako „scijentometrijski“ izmjeriti doprinos svakog istraživača? Hrvatski Pravilnik (u točki 1.1. koja se odnosi na biologiju, fiziku, kemiju i matematiku) taj problem „rješava“ na način da se svakom od autora uračunava cijeli rad, ali se pritom zahtijeva da kandidat bude „glavni autor“ u najmanje jednoj trećini radova potrebnih za izbor. Takvo normativno uređenje potiče domaćeg fizičara da se okani kapitalnih istraživanja i prijeđe na nešto skromnije, gdje će mu lakše biti „glavni autor“. I ovaj pri-

mjer pokazuje da individualni doprinos pojedinog istraživača ne može biti izmjeren nikakvom „formulom“ koju bi sadržavao Pravilnik, već jedino živom ocjenom koja bi potjecala od stručnjaka iz istog polja.

Još je jedan problem s idejom da je upravo citiranost ključno mjerilo znanstvene kvalitete, a to su motivi uslijed kojih se autori uopće upuštaju u citiranje svojih kolega. Istraživanja pokazuju da je većina citata „retoričke prirode“,¹⁵ tj. da se citiranje najčešće događa ne zato što autor koji citira želi pokazati svoj „intelektualni dug“ prema autoru kojeg citira, već zbog poticanja diskusije, radi prestiža, zbog odnosa citiranog autora s onim koji citira i sličnih faktora koji ne odražavaju kvalitetu citiranog rada. Postoje, štoviše, i „upozoravajući“ citati, koji pojedini rad citiraju zato da ukažu na grešku u istraživanju ili autorovoj interpretaciji.

Opsjednutost znanstvene birokracije statistikama citiranosti — o kojima ovisi napredovanje, financiranje projekata, društveni prestiž i sijaset drugih stvari — dugoročno dovodi do promjene intrinzičnog motivacijskog sklopa istraživača, odvlačeći njegove znanstvene interese i napore u pravcu onih aktivnosti koje garantiraju veću citiranost. Znanstvenici počinju razvijati vlastite „strategije publiciranja“, provodeći vrijeme u analizi „impakt faktora“ pojedinih časopisa te u planiranju kako rad učiniti atraktivnijim, kako udovoljiti taštinama urednika i recenzenata (npr. citiranjem njihovih vlastitih radova ili citiranjem drugih autora koji objavljuju u istom časopisu), što učiniti u slučaju negativne recenzije itd. Riječ je o postupcima koje pojedini autori podrugljivo nazivaju *citation-fishing* (pecanje citata) odnosno *citation-bartering* (trampa citatima).¹⁶ Stvaraju se i „karteli citiranja“, čiji članovi „veštački gledaju da gde god je moguće uguraju sopstvene citate i citate ljudi iz sopstvene družine“.¹⁷ Utrošak vremena na takve oblike taktiziranja podrazumijeva manji angažman oko samog istraživanja, a može dovesti i do manipulacije rezultatima ili otupljivanja autorove kritičke oštrice da se ne bi zamjerio urednicima, recenzentima ili *mainstream* znanstvenoj javnosti.

Nametanje promjene istraživačkog etosa još bi i imalo smisla kada bi veća citiranost garantirala bolje ostvarivanje svrhe znanstvenog publiciranja. Ta je svrha diseminacija novih informacija, koja je pak važna iz tri razloga: 1. da bi drugi iz tih informacija mogli učiti, 2. da bi se moglo ponoviti ili nadograditi objavljeno istraživanje, 3. da bi se opravdala financijska ili druga podrška pojedinom znanstveniku.¹⁸ Citiranost svakako jest, makar gruba, mjera diseminacije informacija, no je li to mjera diseminacije informacija koje su kvalitetne i vrijedne, tj. onih informacija koje unapređuju određenu znanstvenu disciplinu? Da tome nije tako, u nastavku ćemo pokazati na primjeru disciplina kojima se bavi autor ovog rada — kaznenog i kaznenog procesnog prava.

4. Neprimjerenost scijentometrijskih metoda u području kaznenog i kaznenog procesnog prava

Pravna doktrina od davnina je raskoljena na kontinentalni i anglosaksonski (*common law*) pravni krug. Kontinentalno pravo — dominantno u Europi i Latinskoj Americi, te u većem dijelu Afrike i Azije — počiva na rimskoj pravnoj tradiciji i odlikuje ga visoka razina kodifikacije, dok je *common law* — koje je na snazi u većem dijelu anglofonog svijeta — presedanskog tipa („sudačko“ pravo),

sa slabije izraženim kodifikacijskim elementima. Različito poimanje prava otežava komunikaciju između dva pravna kruga, a u ekstremnim slučajevima izaziva i po-dozrenje prema „suprotstavljenoj“ pravnoj kulturi. Postoje, doduše, stanovite točke kontakta, prvenstveno u pravnim granama koje imaju međunarodni element (međunarodno javno pravo, međunarodno privatno pravo, europsko javno pravo itd.), ali se i dalje glavnina pravne znanosti ne razvija na globalnom, već na nacionalnom i regionalnom nivou ili, u najboljem slučaju, na razini cjelokupnog pravnog kruga, pri čemu prominentni nacionalni pravni poreci — kao što je njemački u kontinen-talnom krugu — služe kao ideal „niželigašima“.

Dubina razlika između anglosaksonskog i kontinentalnog pravnog sustava po-kazuje se u svoj svojoj punini u kaznenom i kaznenom procesnom pravu. Sama svrha kaznenog postupka različito se poima u ta dva pravna kruga: angloamerička politička tradicija sklonija je *laissez-faire* koncepciji države, pa se ondje sud prven-stveno shvaća kao forum za rješavanje sporova, dok je kontinentalna tradicija u većoj mjeri paternalistički orijentirana, zbog čega se sudski postupak —naročito kazneni — primarno shvaća kao postupak za provedbu državne politike.¹⁹ Ta kon-ceptualna razlika radikalno se širi i zahvaća cijeli kazneni postupak u svim njegovim fazama i praktičnim finesama. Na primjer, u angloameričkom sistemu uobičajeno je pregovaranje i sporazumijevanje optužbe i obrane o uvjetima priznanja krivnje i kazni (*plea bargaining*); na taj način, bez upuštanja u spor pred sudom, završava velika većina kaznenih postupaka. Iako se mogućnost sporazumijevanja u novije vrijeme pojavljuje i u nekim kontinentalnim porecima (npr. u Hrvatskoj), ona se rijetko koristi i smatra se upitnom s aspekta postizanja svrhe kaznenog postupka. Nadalje, u anglosaksonskom pravnom krugu o krivnji obično odlučuje laička po-rot (u kojoj ne sudjeluje profesionalni sudac), dok je na Kontinentu porotno su-dovanje prisutno jedino u formi tzv. prisjedničkog suda, u kojem uz laike sudjeluje i profesionalni sudac, koji svojim autoritetom i znanjem u potpunosti zasjenjuje porotnike-laike.

Izlagati daljnje procesne razlike, kojih je pregršt, ne bi imalo previše smisla. Bitno je istaknuti da je drugačije poimanje svrha kaznenog postupka prouzročilo ne samo različitu procesnu fizionomiju u dvama pravnim krugovima, već je dovelo i do toga da u anglosaksonskom krugu cijela jedna pravna grana gotovo da i ne postoji ili je — u najboljem slučaju — podnormirana. Radi se o kaznenom materijalnom pravu, koje propisuje opće pretpostavke kažnjivosti, kaznena djela i sankcije koje se mogu izreći počiniteljima. Ono u anglosaksonskom krugu nije razvijeno jer ga naprosto nema tko primijeniti: u većini slučajeva do suđenja ni ne dolazi, nego se slučaj rješava „cjenkanjem“ optužbe i obrane, a kad do suđenja i dođe, o krivnji ne odlučuje sudac, već laička porota, od koje se ne može očekivati ni poznavanje prav-nih normi, a kamoli pravne doktrine. Stoga ne čudi što kaznenopravna dogmatika —disciplina koja interpretira, kritički obrađuje i sistematizira institute kaznenog materijalnog prava — ne zauzima važno mjesto u anglosaksonskoj pravnoj teoriji, već tavori u zapečku interesa pravnih filozofa i teoretičara-komparativista. Nasuprot tome, u kontinentalnom krugu, a posebno u njemačkoj i njoj bliskim pravnim doktrinama, kaznenopravna dogmatika predstavlja razgranat i taksonomski sreden sistem, koji neprestano „brusi“ i nadograđuje cijela plejada teoretičara. Neki od njih čak smatraju da tako izgrađen sistem odražava ontološki supstrat kaznenog djela, no i pod pretpostavkom da su takve tvrdnje netočne ili predimenzionirane, siste-

matizacija u svakom slučaju doprinosi izgradnji normativnih očekivanja adresata norme, a samim time i pravnoj sigurnosti, što su nesporno kvalitete i same za sebe.

Koje god bile daljnje prednosti i eventualne mane kaznenopravne dogmatike, ona u anglosaksonskom pravnom krugu jednostavno ne postoji. Slati radove iz područja kaznenopravne dogmatike (npr. o razlici između krađe i utaje ili o razgraničenju pripremnih radnji i pokušaja) na objavu u anglosaksonske pravne časopise nema nikakvog rezona — niti bi oni kojem časopisu bili zanimljivi, niti bi ih tko imao recenzirati, niti bi ih itko čitao.²⁰ Austrijskom, poljskom ili makedonskom kaznenopravnom teoretičaru koji bi pošto-poto htio objavljivati u takvim časopisima preostaju sljedeće mogućnosti: a) odreći se cijelog kontinentalnog pravnog konteksta i pisati o problemima s kojima se suočava *common law*; b) baviti se uskim krugom međunarodno relevantnih tema (npr. analizirati praksu Međunarodnog kaznenog suda); c) baviti se pravnom komparativistikom, i to na način koji bi bio zanimljiv angloameričkoj publici; d) preorijentirati se na kriminologiju ili srodne empirijske discipline. Svaka od tih opcija podrazumijeva zanemarivanje kaznenopravne dogmatike, što nije problem ako to čini jedan dio istraživača (jer i te su teme vrijedne proučavanja), ali jest ako takav trend postane prevladavajući u cjelokupnoj kaznenopravnoj znanstvenoj zajednici.

Unutar kontinentalnog pravnog kruga, kojem pripada cijela neanglofona Europa, postoji daljnji problem koji otežava internacionalnu komunikaciju pravnih znanstvenika. Riječ je o problemu jezika. S godinama znanje njemačkog i francuskog jezika u akademskim krugovima stagnira ili opada, a povećava se broj ljudi koji izvrsno govore engleski. S obzirom, pak, da za mnoge kontinentalne pravne institute uopće ne postoji odgovarajuća nomenklatura na engleskom jeziku (tko u to sumnja, neka pokuša na engleski prevesti pojam *gesamttatbewertende Tatbestandsmerkmale*), mladom je znanstveniku otežano praćenje strane literature, zapodijevanje diskusija, stvaranje formalnih i neformalnih foruma i slične aktivnosti na kontinentalnoj pravnoznanstvenoj sceni. To, dakako, nije nepremostiv problem (jer svaki bi pravni znanstvenik trebao biti kadar uložiti napor i naučiti jezik koji je važan za njegovo polje rada), ali jest ograničavajući faktor na čijem bi se dokidanju akademska zajednica trebala dodatno angažirati. Pritom treba imati na umu i da je vrsnoća jezičnog izražavanja u pravnoj oblasti nemjerljivo važnija negoli u disciplinama kao što su fizika ili medicina. Međutim, postojeće normativno uređenje u Hrvatskoj ne samo da ne stimulira akviziciju i korištenje jezika koji su ključni za komuniciranje unutar kontinentalnog pravnog kruga, već ju obeshrabruje i obezvjeđuje. Nauči li, primjerice, kaznenopravni teoretičar njemački jezik dovoljno dobro da na njemu može kvalitetno pisano komunicirati, pa objavi rad u renomiranom časopisu *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, njegov trud neće biti adekvatno nagrađen u postojećem sistemu prebrojavanja radova. Štoviše, prihvate li se žalosne ideje o „postrožavanju“ kriterija napredovanja ustanovljavanjem obaveze objavljivanja u časopisima koji se referiraju u bazi *Web of Science*, taj će rad biti svrstan u nižu kategoriju jer navedenog časopisa, kao ni ogromne većine drugih njemačkih pravnih žurnala, nema u toj bazi. Dakako, ne zato što ti časopisi ne bi zadovoljavali neke tobože visoke kriterije, nego naprosto zato što je „nemačkoj pravnoj struci, numeracija časopisa i priloga iz časopisa strana“.²¹

Ni to nisu jedine teškoće s kojima se susreće pravna znanost u svojoj aspiraciji da se internacionalizira. Parohijalnost prava naprosto je nužan nusprodukt činje-

nice da se glavnina legislativne djelatnosti odvija na razini države, kao i činjenice da pravo — kao i mnogo drugih društvenih i humanističkih znanosti — spada u red disciplina čija „primarna publika nisu malobrojni čitaoci naučnih časopisa u drugim društvima, već (...) drugi akteri javnosti“.²² Među osnovne zadaće pravnog znanstvenika spadaju kritička obrada sudske prakse u matičnoj zemlji, ukazivanje na propuste zakonodavca i predlaganje zakonskih reformi. To su zadaci koji su specifično vezani za određen državni teritorij, pa je pisanje o tim temama na stranom jeziku i u stranom žurnalu vrlo često kontraproduktivno: takav rad neće biti čitan u domaćim stručnim krugovima pa je teško očekivati da će ostvariti utjecaj na sudsku praksu ili zakonodavca. Drugim riječima, dominantna orijentacija pravnog znanstvenika na inozemne publikacije (izuzevši, naravno, autore koji se bave međunarodnim pravnim disciplinama) lišava društvenu zajednicu najvećih koristi koje bi od njega mogla imati. Taj proces je u Hrvatskoj već uzeo maha: autori, naročito mladi, sve se više okreću „atraktivnim“ temama koje prolaze kod stranih izdavača, ali u kojima se uopće ne dotiču stvarnih problema u matičnom pravnom poretku ili to čine tek paušalno; s druge strane, radova koji bi ozbiljno analizirali domaću sudsku praksu ili predlagali konkretne zakonske reforme sve je manje. Koje se svrhe time postižu? Iz perspektive autora takvih radova, svrhe su jasne: „sakupljanjem“ radova u časopisima koji se nalaze na „uglednim“ listama, oni krupnim koracima grabe prema višem zvanju i većoj plaći, povećavaju vjerojatnost da im neki budući projekt bude financiran itd. Iz perspektive društva u cjelini, takvo sakupljanje radova obično je tek malo korisnije od sakupljanja Pokemona.

Daljnju posebnost pravne znanosti predstavljaju kanali kojima se odvija znanstvena komunikacija. Pravna doktrina unutar sebe i s pravnom praksom komunicira putem članaka objavljenih u časopisima, ali vrlo često i putem knjiga. Među knjigama posebno mjesto zauzimaju komentari zakona, koji se često prostiru na više tisuća (u Njemačkoj i više desetaka tisuća) stranica, u kojima se daje tumačenje zakona, opširno obrađuje sudska praksa, izlažu temeljni teorijski postulati vezani uz određeni pravni institut i sl. Pisanje komentara zakona predstavlja dugogodišnji, vrlo iscrpljujuć posao, za čije je dovršenje potrebno veliko znanje i još veća predanost. Komentari su često vrlo popularni u pravnoj praksi i stoga predstavljaju idealan način za, popularno rečeno, „diseminaciju informacija“. Njihova citiranost, za pojmove pravne znanosti, zna biti vrlo visoka, ali oni se — usprkos svemu — boduju kao i svaka druga, najčešće višestruko kraća i manje korisna monografija: kao svega tri znanstvena rada!

Osvrnimo se, za kraj ove diskusije, još jednom na sukob „prirodnjaka“ i „društvenjaka“ o korištenju scijentometrijskih kriterija evaluacije. Tu se, ustvari, radi o nečem drugom: primjenjivost scijentometrije puno je veća u disciplinama u kojima se isključivo ili pretežno koriste empirijske metode istraživanja i u kojima dominira pozitivistički mentalni sklop negoli u onima u kojima se, zato što se bave problemima koji se ne mogu uobličiti u hipoteze i podvrgnuti eksperimentiranju, ne upotrebljava pozitivistička znanstvena metoda. To se jasno vidi na primjeru kaznenog prava. Ne treba, međutim, smetnuti s uma da se i neke discipline koje pripadaju društvenim znanostima sve više okreću empirijskim metodama,²³ ali i da u prirodnim znanostima postoje discipline koje se ne mogu svesti na golu empiriju, što dobrim dijelom objašnjava činjenicu da i među društvenjacima ima onih koji s ushićenjem gledaju na scijentometriju, kao što i među prirodnjacima ima onih

koji se groze takve metode evaluacije. No koliko god scijentometrija bila (donekle) upotrebljiva u empirijskim znanostima, i ondje su, čini se s razlogom, glasni otpori njezinoj neselektivnoj primjeni. U našoj maloj i nerazvijenoj akademskoj zajednici takvi vjetrovi, nažalost, još nisu zapuhali, pa ne treba čuditi što se protivljenje sve širem korištenju scijentometrije promatra s podsmjehom ili čak otvorenim prezirom, s kojima i inače pozitivisti promatraju ezoterična piskaranja koja, po njima, ne zaslužuju epitet znanstvenosti, već eventualno beletristike.

5. Problemi pravnog normiranja izbora u znanstvena zvanja: postoje li alternative scijentometriji ?

Puno je lakše kritizirati postojeći sistem evaluacije znanstvene djelatnosti nego ponuditi neko konkretno rješenje *pro futuro*. Problem je, naime, što svako odmicanje od numeričkih kriterija evaluacije u igru uvodi „ljudski faktor“, a na ovim prostorima on često podrazumijeva pogodovanje, nepravdu, nepotizam, javašluk, opstrukcije i slične pojave. Postavlja se, međutim, pitanje postoje li uopće u ovoj domeni valjane alternative živoj, ljudskoj ocjeni. Oduzeti odlučivanje iz ruku čovjeka i prepustiti ga „nepristranom“ presuđivaču (stroju ili čovjeku koji djeluje na temelju zadanog algoritma) moguće je npr. u pogledu pitanja je li nogometna lopta prešla gol-liniju, ali kod kompleksnijih zadataka takva mogućnost otpada. To je i razlog zašto nitko razuman ne dovodi u pitanje živo, ljudsko, „nealgoritamsko“ ocjenjivanje đaka i studenata, suđenje na sportskim natjecanjima, liječenje, kazneni sudovanje, upravno i političko odlučivanje, donošenje urbanističkih planova, procjenjivanje kreditne sposobnosti, provođenje vozačkih ispita, ocjenjivanje od strane kulinarskih ili glazbenih žirija... Svaka od tih aktivnosti često je predmet — opravdane ili manje opravdane — kritike (npr. sportaša koji je dobio žuti karton, osuđenika na dugogodišnju kaznu zatvora, umjetnika čiji je rad kritika negativno ocijenila, građanina kojem je ispred kuće sagrađena željeznička pruga), ali ipak rijetko kome pada na pamet prepustiti, uime neke nedohvatljive objektivnosti, te oblike odlučivanja kompjuteru ili ih svesti na puko, tobože vrijednosno neutralno, zbrajanje bodova.

Usprkos svojoj svojoj naivnosti, neobična i neostvariva zamisao da se do kraja formalizira i algoritimizira proces ocjenjivanja znanstvene djelatnosti ne predstavlja potpuni povijesni kuriozitet. To je tek jedna nova iteracija uvjerenja da je proces ljudskog odlučivanja toliko subjektivan i arbitraran da ga je najbolje u potpunosti nadomjestiti nečim novim, po mogućnosti nečim što „samo sebe primjenjuje“, bez mnogo ljudskog pačanja. U kaznenom pravu takav je pokušaj zabilježen 1791. godine, kada su francuski revolucionari inaugurirali Kazneni zakonik kojim je uveden sistem apsolutno određenih kazni. Tim je zakonom potpuno onemogućena individualizacija kazne, a sve kako bi se suce svelo na „usta zakona“ i time afirmiralo načelo zakonitosti kao suprotnost krajnjoj sudačkoj arbitarnosti koja je karakterizirala *ancien régime*. Takav je pokušaj, dakako, neslavno propao, a u povijesti je ostao zapamćen kao nepravedan²⁴ jer je zanemarivao potrebu da kazna bude proporcionalna krivnji. Ne treba sumnjati da će istu sudbinu u ne tako dalekoj budućnosti doživjeti i nakaradna ideja o „objektivnom“ izračunavanju znanstvene kvalitete na temelju scijentometrijskih kriterija, s time da bi bilo bolje da znanstvene elite od te

zamisli odustanu odmah, umjesto da je iz godine u godinu pokušavaju nadograditi, i time smanje dugoročnu štetu.

Kako konkretno oživotvoriti i formalizirati živu ocjenu znanstvene djelatnosti? Za početak, takva ocjena podrazumijeva postojanje nekog oblika znanstvene hijerarhije, bilo na razini sveučilišta, bilo na razini države. Kada su posrijedi države s malim brojem stanovnika i malom akademskom zajednicom, nema razloga da ta hijerarhija ne bude objedinjena za sva sveučilišta tj. da postoji neki oblik međusveučilišnih ili nacionalnih tijela koja bi se time bavila.

U hrvatskom sustavu znanstvene djelatnosti, u postupku izbora u znanstvena zvanja danas sudjeluju matični odbori (čl. 19. st. 3. Zakona), čije članove imenuje Nacionalno vijeće na prijedlog Rektorskog zbora, sveučilišta, znanstvenih instituta itd. (čl. 19. st. 1. Zakona). Matični odbori osnivaju se za pojedina znanstvena polja (npr. za polje veterinarske medicine, prava, biologije itd.). Međutim, zadatak matičnih odbora nije upuštati se u ocjenjivanje znanstvene kvalitete određenog pristupnika, već se njihove ovlasti iscrpljuju u kontroli prethodno danog mišljenja i prijedloga ovlaštene znanstvene organizacije, koji su pak rezultat prethodno podnesenog izvješća tročlanog stručnog povjerenstva (koje je imenovala ista ta znanstvena organizacija) u kojem ono ocjenjuje „jesu li ispunjeni uvjeti za izbor“ (čl. 35. st. 3. Zakona) propisani Pravilnikom. Cijeli se taj postupak svodi na puku provjeru je li kandidat objavio x radova prema sistemu kategorizacije koji je već analiziran u ovom radu, a rezultat postupka je odluka matičnog odbora koja predstavlja upravni akt (čl. 35. st. 9. Zakona), protiv kojeg pristupnik nema pravo žalbe, ali može pokrenuti upravni spor (čl. 25. st. 12. Zakona).

Problem s tako osmišljenim sustavom znanstvenog napredovanja je u tome što niti u jednoj fazi izbora u znanstveno zvanje nema stvarnog odlučivanja, tj. što u konačnici nedostaje suštinski — a ne tek formalno — argumentirana odluka, iz koje bi bilo vidljivo da su stručno povjerenstvo i matični odbor pročitali, analizirali i kritički ocijenili znanstvenu djelatnost kandidata. Stručno povjerenstvo, doduše, katkad zna pohvaliti znanstvenu produktivnost kandidata ili stručne aktivnosti koje kandidat poduzima povrh propisanih uvjeta napredovanja, ali takve su rečenice u postojećem sistemu tek stilski ukras. U suštini se sve svodi na mehaničko utvrđivanje je li kandidat objavio x radova propisanih karakteristika. Tako se, pak, ne prebrojavaju ni krumpiri na tržnici.

U kontekstu nastojanja da se osmisli kvalitetniji način ocjenjivanja znanstvene djelatnosti, upitnim se čini način izbora članova Nacionalnog vijeća i matičnih odbora. Članove Nacionalnog vijeća, prema ključu koji je propisan Zakonom, imenuje Hrvatski sabor na prijedlog Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora (čl. 11. st. 1. Zakona), nakon što kandidate za članove i predsjednika Nacionalnog vijeća utvrdi Vlada Republike Hrvatske na temelju prijedloga koje podnose znanstveni instituti, Rektorski zbor, sveučilišni senati, Vijeće veleučilišta i visokih škola, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatska gospodarska komora, udruge poslodavaca, sindikati u znanosti te znanstvenici i članovi akademske zajednice na temelju javno objavljenog poziva za predlaganje kandidata (čl. 11. st. 3. Zakona). Nacionalno vijeće zatim imenuje članove matičnih odbora, a matični odbori sudjeluju u izboru u znanstvena zvanja (čl. 19. st. 3. Zakona). Navedena je procedura, kao što se vidi iz citiranih zakonskih odredaba, prožeta političkim

utjecajem, pa se postavlja pitanje je li u duhu Ustavom proklamirane autonomije sveučilišta. Da bismo odgovorili na to pitanje, prethodno moramo „dešifrirati“ već pomalo izlizanu frazu o autonomiji sveučilišta. Je li to tek krinka za financijske marifetluke nedodirljivih akademskih elita ili je smisao autonomije neovisan, od svakog političkog utjecaja slobodan znanstveno-istraživački rad? Ako je potonja koncepcija autonomije ono čemu stremimo, tada bi i proces izbora u znanstvena zvanja trebalo osloboditi političkog utjecaja.

Još je jedan problem s načinom na koji je zakon ustrojio matične odbore: oni su zaduženi za preširok spektar različitih znanstvenih disciplina. Primjerice, iste osobe (članovi Matičnog odbora za polja kemijskog inženjerstva, rudarstva, nafte i geološkog inženjerstva, metalurgije, tekstilne tehnologije i grafičke tehnologije) trebaju procjenjivati znanstvenu djelatnost rudarskih inženjera i dizajnera tekstila. To je moguće jedino uz primjenu strogo formaliziranih kriterija, kakvi su uostalom sada na snazi; bilo kakva sadržajna analiza nije moguća jer je svaki kandidat daleko upućeniji u svoju znanstvenu disciplinu negoli prosječan član matičnog odbora koji procjenjuje njegovu znanstvenu kvalitetu.

Mogućom solucijom, koja bi omogućila stvarno, a ne tek mehaničko vrednovanje znanstvene djelatnosti, smatram transformaciju matičnih odbora u stalne komisije koje bi bile uspostavljene za svaku pojedinu znanstvenu granu. Znanstvene grane propisane su Pravilnikom o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. Primjerice, znanstveno polje prava, koje pripada području društvenih znanosti, dijeli se na šesnaest pravnih grana: financijsko pravo; građansko pravo i građansko procesno pravo; kazneno pravo, kazneno procesno pravo, kriminologija i viktimologija; međunarodno pravo, međunarodno privatno pravo itd. Svi članovi komisije bili bi znanstvenici u najvišem znanstvenom zvanju koji su specijalizirani upravo za onu znanstvenu granu u kojoj kandidat traži izbor. Komisiju bi na određen broj godina izabirala sama znanstvena zajednica, bez uplitanja državnih tijela, npr. tajnim glasanjem svih znanstvenika izabраних u najviše znanstveno zvanje u pojedinoj znanstvenoj grani, uključujući i umirovljene znanstvenike. Posebnom klauzulom mogao bi se propisati maksimalan broj članova s jednog sveučilišta (kako bi se izbjegla dominacija „velikih“ nad „malima“), kao i obavezna kvota stranih znanstvenika. Naziv te komisije od sekundarnog je značenja: mogao bi se zadržati naziv „matični odbor“ (s time da bi njihov broj bio znatno povećan) ili bi se uveo novi naziv i time naglasio diskontinuitet prema dosadašnjem rješenju (npr. povjerenstvo za provedbu izbora u znanstvena zvanja u grani *x*). Za znanstvenike u interdisciplinarnom području valjalo bi osmisliti neki modalitet formiranja *ad hoc* komisija.

Daju li se ovakvoj komisiji odriječene ruke u pogledu godišnjeg broja znanstvenih izbora, lako je moguće da će doći do inflacije kriterija. No i za to postoji lijek: ministarstvo zaduženo za znanost, Nacionalno vijeće ili neko treće tijelo unaprijed bi određivalo maksimalnu godišnju kvotu znanstvenih izbora u određenoj znanstvenoj grani (ili eventualno polju), nakon čega bi komisije javnim pozivom prikupile kandidature za znanstveni izbor u toj godini. Ocjenjivala bi se znanstvena produkcija svakog kandidata ponaosob, a u slučaju da broj prijavljenih kandidata nadilazi godišnju kvotu, vršila bi se kvalitativna selekcija među kandidatima. Komisija bi u konačnici bila obvezna donijeti obrazloženu odluku u kojoj bi se — uzevši

u obzir specifičnosti koje karakteriziraju pojedinu znanstvenu granu — analizirala ukupna znanstvenu djelatnost svakog kandidata, a u slučaju da je kandidata više od godišnje kvote, komisija bi bila dužna argumentirati zašto je jednom kandidatu dala prednost pred drugim. U obrazloženju bi se, kao pomoćno sredstvo, u obzir mogli uzeti i scijentometrijski kriteriji, u mjeri u kojoj je to prikladno za određenu disciplinu.

Gore ocrtni sistem predstavlja vrlo grubu, rudimentarnu skicu, koja nema aspiracija predstavljati gotov proizvod, već samo ideju za prijeko potrebnu raspravu o tome hoćemo li znanstvenu djelatnost ocjenjivati pomoću „scijentometrije“, pseudoznanosti čiji je neobičan cilj omogućiti ocjenjivanje ljudi bez zamaranja pitanjem što se uopće ocjenjuje, ili jednom drugom, danas pomalo zaboravljenom, ali puno smislenijom metodom. Čitanjem samih radova!

SUMMARY. — PATHS OF CRITICIZING THE SCIENTOMETRICS IN RESPECT OF SOME NEEDS OF CRIMINAL LAW THEORY AND THE CONTEMPORARY CROATIAN RESEARCH POLICY.

The paper deals with a number of issues arising from the use of quantitative methods of evaluation, including scientometric analysis. The first part outlines the criteria for academic promotion in Croatia, with an emphasis on the Science and Higher Education Act as well as the Ordinance on Conditions for Academic Promotion. The following chapter examines the general problems of definition of a “scientific paper” and highlights the shortcomings of the current legal definition. The third section gives a critical overview of scientometric methods of research evaluation, both in social and in natural sciences. This is followed by an examination of the possibility of using scientometrics in the field of criminal law, with particular reference to the wider implications of the differences between common—law and civil—law systems. In the final chapter, the author suggests alternatives to quantitative assessment of scientific research.

Keywords: research policy, research evaluation, scientometrics, criminal law, jurisprudence, Croatia.

¹ Izvor prve anegdote je sovjetski satirički časopis Krokodil. Druga je anegdota, navodno, istinita.

² Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, *Narodne novine*, br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15.

³ Pravilnik o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja, *Narodne novine*, br. 84/05, 100/06, 138/06, 120/07, 71/10, 116/10 i 38/11.

⁴ Istini za volju, Nacionalno vijeće je Pravilnikom iz 2013, koji je nedugo nakon stupanja na snagu ukinuo Ustavni sud, „detroniziralo“ bazu Current Contents. Taj Pravilnik ostao je, ipak, upamćen tek kao još jedna loša epizoda scijentometrijske tragikomedije.

Spomenut ću samo jedan sasvim bizaran detalj: Pravilnik je međunarodno priznatim izdavačima znanstvenih knjiga u području društvenih i humanističkih znanosti smatrao isključivo izdavače koji su „svrstani u kategoriju A, B ili C prema najrecentnijem WASS-SENSE popisu izdavača knjiga“. Radi se o popisu koji je, za svoje interne potrebe, izradila jedna nizozemska institucija koja se bavi promocijom istraživanja u području poljoprivrede, hrane i zaštite okoliša.

⁵ Impakt faktor je mjera prosječnog broja citata koji se referiraju na radove objavljene u određenom časopisu. Izmislio ga je Eugene Garfield, „čovjek koji je nanio enormnu štetu pravou znanosti“ (D. Colquhoun, „How to get good science“, *Physiology News* 69 (2007), 12).

- ⁶ H-indeks je mjera koja pokušava istodobno mjeriti produktivnost i citiranost pojedinog istraživača.
- ⁷ D. Colquhoun, 13.
- ⁸ M. Biagioli, „Watch out for cheats in citation game“, *Nature* 7611 (2016), 201.
- ⁹ San Francisco Declaration on Research Assessment, www.ascb.org/dora, 3.11.2016.
- ¹⁰ R. Adler, J. Ewing, P. Taylor, Citation Statistics, izdanje od 12.06.2008.
- ¹¹ Ibid.
- ¹² Ibid.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ I. Kovačević, „O ćurkama, pilićima i citatnim indeksima“, *Antropologija* 8 (2009), 13.
- ¹⁵ S. E. Cozzens, „What do citations count? The rhetoric-first model“, *Scientometrics*, 1989, 437—447.
- ¹⁶ P. A. Lawrence, „Lost in publication: how measurement harms science“, *Ethics in Science and Environmental Politics*, 2008, 10.
- ¹⁷ L. Breneselović, Tri priloga raspravi o bodovanju i oceni naučnog rada (na portalu *cedulje.wordpress.com* i ovdje u knjizi).
- ¹⁸ P. A. Lawrence, kao maloprije, 9.
- ¹⁹ Za genezu tih razlika i njihove teoretske i praktične implikacije v. M. Damaška, *Lica pravosuđa i državna vlast*, Zagreb 2008.
- ²⁰ Kontinentalna sklonost sistematizaciji, koja je strana angloameričkom pravu, nagnala je suca američkog Vrhovnog suda Josepha Storyja da, još u XIX. stoljeću, napiše kako „radovi europskih pravnikâ obiluju teoretskim raspravama koje ne služe gotovo ničem osim poticanju daljnjih jalovih rasprava, a uključuju metafizičke suptilnosti koje zbunjuju (...) istraživača“ (v. E. Herget, *Contemporary German Legal Philosophy*, Philadelphia 1996, 93). Takav se stav anglosaksonskih pravnikâ prema njihovim kontinentalnim kolegama umnogome održao sve do danas. Poblize o osnovnim karakteristikama kontinentalnih kaznenomaterijalnih modela (osobito njemačkog) i razlikama u odnosu na *common law* sustave v. M. D. Dubber, „The Promise of German Criminal Law: A Science of Crime and Punishment“, *German Law Journal* 7 (2005), 1049—1071.
- ²¹ L. Breneselović, u gore navedenom tekstu (i ovdje u knjizi).
- ²² Tako, u kontekstu „identitetskih nauka“, M. Milenković, „O brojanju i merenju (drugih) ljudi (za novac)“, *Antropologija* 8 (2009), 42.
- ²³ Taj je trend naročito izražen u ekonomiji, psihologiji i sociologiji. Tako npr. američki sociolog Berger tvrdi da „za većinu sociologa statističke tehnike imaju ritualnu funkciju prema kojima se odnose s istim strahopoštovanjem, neupućenošću i bojažljivošću kao siromašni seoski pop prema moćnim latinskim kadencama tomističke teologije“ (L. P. Berger, *Invitation to Sociology: a Humanistic Perspective*, New York 1963; cit. prema B. Bognar, „Stvaralački pristup znanosti“, *Metodički ogleđi* 1 (2008), 11).
- ²⁴ Takve ocjene pojavile su se već u XIX. stoljeću. V. npr. C. J. A. Mittermaier, „Blicke auf den Zustand der Ausbildung des Criminalrechts in Frankreich“, *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes* 3 (1831), 421.

Osnovne karakteristike regulisanja razvoja naučnoistraživačkog rada u Republici Irskoj i Republici Sloveniji

Vladimir Čolović, Beograd

Ukratko. — Razvoj nauke predstavlja jedno od ključnih pitanja u Srbiji. Taj razvoj se ne tiče samo regulisanja naučne delatnosti i statusa naučno-istraživačkih organizacija i istraživača, već i definisanja strategije u ovoj oblasti. U radu su predstavljene neke karakteristike regulisanja ove oblasti u Irskoj i Sloveniji, kao i elementi strategije razvoja nauke u Irskoj. Ono što se izdvaja u ovoj

oblasti u navedene dve zemlje jeste povezivanje nauke i privrede u Irskoj, kao i detaljno regulisanje kriterijuma za sticanje naučnih i ostalih zvanja u Sloveniji. Osim toga, u obe države primećujemo ključnu ulogu države u ovoj oblasti. — Ključne su odrednice ovog rada: nauka, administracija istraživanja, visoko obrazovanje, naučna politika, Irska, Slovenija.

Pristup

U vreme kad je nauka u Republici Srbiji na jednoj vrsti raskrsnice, postavlja se pitanje da li i u drugim državama postoje problemi koji se tiču statusa naučnoistraživačkih organizacija, statusa istraživača i vrednovanja njihovog naučnog rada. Da li nauka može da postoji sama za sebe, odnosno, da bude odvojena kako od visokog obrazovanja, tako i od privrede. Teško možemo da odgovorimo na ovo, imajući u vidu način funkcionisanja i finansiranja naučno-istraživačkih organizacija u Srbiji. Ovde ne želimo da damo sud o radu tih organizacija u Srbiji, kao i o aktima koji regulišu jedan od najosetljivijih i najbitnijih segmenata u našem društvu, već ćemo predstaviti dva primera u dve zemlje, članice EU, od kojih je jedna republika bivše SFRJ, Republika Slovenija, čije nam je pravo bliže, a druga je Republika Irska koja pripada drugom zakonodavnom i pravnom sistemu. Interesantno je analizirati neka od rešenja koja su se ticala i tiču se razvoja nauke u ove dve države. Cilj ove analize nije da naš zakonodavac i nadležno ministarstvo preuzmu neka od ovih pravila, već da se preuzmu neke od ideja koje bi pomogle da nauka u našoj državi dobije ono mesto koje zaslužuje.

1. Regulisanje naučno-istraživačkog rada u Republici Irskoj

Naučnoistraživački rad u Republici Irskoj je definisan na dva nivoa: na nivou visokog obrazovanja i na nivou povezivanja sa privredom i industrijom. Ono što možemo reći, jeste da je većina organa, odeljenja, saveta, koji se bave organizacijom

naučnoistraživačkog rada u Irskoj i povezanosti sa visokim obrazovanjem i privredom, osnovana na nivou Ministarstva ili sa podrškom istih. U ovoj oblasti vodeća je uloga Ministarstva za zapošljavanje (rad), preduzeća i inovacije, kao i Ministarstva za obrazovanje i veštine, s tim da se prvonavedeno Ministarstvo mnogo šire bavi ovom oblašću, što oslikava povezanost nauke i tehnologije sa privredom. Što se tiče visokog obrazovanja, naučni instituti su blisko povezani sa univerzitetima i visokoškolskim ustanovama.

Naročito od 2000. godine, u Irskoj je prihvaćeno da samo ulaganje u nove ideje, inovacije i istraživanja može pojačati privredu i razvoj novih poslova. Veliki broj različitih istraživačkih centara je dokaz uticaja investicije Vlade Republike Irske. Pri Ministarstvu za zapošljavanje (rad), preduzeća i inovacije, radi Kancelarija za nauku, tehnologiju i inovacije (OSTI) koja je odgovorna za razvoj, unapređenje i koordinaciju ovih oblasti u Irskoj¹. Isto tako, ona je odgovorna za prilagođavanje politici EU u ovoj oblasti i razvoju međunarodnih istraživačkih aktivnosti. Razlog funkcionisanja OSTI svodi se na prihvatanje činjenice da je na nacionalnom i međunarodnom nivou, istraživanje, tehnološki razvoj i inovativna politika (RTDI) od ključnog značaja za konkurentnost, zapošljavanje i unapređenje društva, što mora biti nacionalni prioritet. OSTI je takođe odgovoran za finansiranje istraživanja i za izdvajanje sredstava za Naučnu fondaciju Irske (SFI)². Finansiranje je obezbeđeno za razvoj i investiranje u tri kategorije: a) transformacija istraživanja, razvoja i inovacija u preduzećima; b) podsticanje saradnje između industrije i istraživačkih organizacija; c) komercijalizacija istraživačkih učinaka. Osim toga, OSTI razvija i koordinira politiku Irske u pogledu prihvatanja politike i programa EU u ovoj oblasti, kao i rad na daljem razvoju evropskog prostora istraživanja. To se odnosi i na međunarodne istraživačke aktivnosti. OSTI razvija program povećanja broja studenata budućih istraživača i naučnika. OSTI pokriva sve aspekte nacionalnog sistema inovacija i međunarodnih programa za istraživanje i razvoj (RD) uključujući i: transformaciju RD aktivnosti u preduzećima; saradnju sa industrijom na 3. nivou; komercijalizaciju javnog finansiranja istraživanja; osnivanje SFI; rad na razvijanju javne svesti za potrebe razvoja nauke (i finansiranje); razvoj evropskih i međunarodnih programa; rad na šemi akreditacije istraživačkih organizacija; itd. OSTI savetuje Ministra o strategiji koja definiše prioritet, pripremu i sprovođenje nacionalnih i međunarodnih programa u nauci i tehnologiji. OSTI formuliše tu politiku. OSTI sprovodi niz planova uz pomoć Enterprise Ireland, Forfas i SFI. U većini slučajeva, pojedinačne odluke o grant šemama su donete od komiteta koje predstavljaju istraživače, agencije i industriju. U pravnom smislu, ovi komiteti su podkomiteti u okviru Enterprise Ireland i Forfas. Inače, Enterprise Ireland je vladina organizacija odgovorna za razvoj i rast kompanija na svetskom tržištu. Ova asocijacija ima ulogu da pomogne preduzećima na početku rada, prilikom osnivanja, kao i kasnije u toku poslovanja i osvajanja tržišta³. Forfas je savetodavno telo za razvoj preduzeća, trgovine, nauke i tehnologije, kao i inovacije⁴. Osnovan je 1994. godine kao agencija Ministarstva za preduzeća, trgovinu i rad. SFI se brine o investiranju istraživača i istraživačkih timova. SFI obezbeđuje grantove za istraživače iz celog sveta koji žele da rade u Irskoj, kao i za one koji su već sa prebivalištem ili sedištem u Irskoj, kao i za

izuzetne istraživače, zatim za konferencije i za saradnju istraživača i istraživačkih timova sa industrijom. OSTI ne obrađuje direktno zahteve i prijave. OSTI se bavi uglavnom političkim pitanjima i ne komunicira direktno sa pojedinačnim istraživačima ili preduzećima. U tom smislu, OSTI, pre svega, komunicira sa agencijama, drugim državnim organima (ministarstvima), institucijama trećeg nivoa, međunarodnim organima, kao i Komisijom EU. Npr., OSTI je uključena u politiku pregovora oko oblika, strukture i sadržaja Okvirnih programa EU, a zahtevi za pomoć irskim kompanijama i irskim istraživačima se šalju u Brisel i o njima ne odlučuje OSTI. OSTI učestvuje u sledećim evropskim programima: Evropski istraživački prostor, Okvirni programi EU, Evropska svemirska agencija, EUREKA, EMBC, EMBL, COST.

Kad su u pitanju Okvirni programi EU, u okviru Šestog okvirnog programa koji je trajao od 2003. do 2006, irskim istraživačima je obezbeđeno 200 miliona evra. Sedmi okvirni program je trajao 7 godina, do decembra 2013. Dizajniran je ka definisanju Evropskog istraživačkog prostora i određena su sredstva u iznosu od 600 miliona evra.

Što se tiče programa za istraživanje u institucijama trećeg nivoa, on je pokrenut od strane Ministarstva za nauku i obrazovanje 1998. (sada Ministarstva za obrazovanje i veštine) i uključuje kapitalna sredstva za istraživačke infrastrukture na trećem nivou, kao i za finansiranje rashoda za strukturne doktorske studije i tehnološke programe. Ova vrsta finansiranja je mešovita: finansiranje od strane Ministarstva finansija, privatno finansiranje i kofinansiranje EU. Program mora da obezbedi da se stvori svetska klasa istraživača u humanističkim, tehnološkim i društvenim naukama. Godine 2010. počeo je 5. ciklus finansiranja. Od početka, Program je fokusiran na 5 strateških oblasti: bionauka i biomedicina, životna sredina i pomorska sredina, društvene i humanističke nauke, napredne komunikacije, tehnologija i materijali. Postoje veoma jasne veze između mnogih strateških područja koje Program obuhvata i naučno-istraživačkih oblasti koji su navedeni u Izveštaju Vlade od 1. marta 2012. Program je bio glavni faktor u razvoju kredibilne istraživačke baze u Irskoj i brzom skoku na međunarodnoj rang listi u ovoj oblasti.

Visoko obrazovanje se u Irskoj odvija na 7 univerziteta, 14 instituta za tehnologiju i 7 koledža. Odeljenje visokog obrazovanja (HEA) je nadležni organ za razvoj visokog obrazovanja i istraživačkog rada u Irskoj. HEA ima široka ovlašćenja kao savetodavno telo na nivou trećeg nivoa obrazovanja. Zakon o institutima tehnologije koji je donesen 2006, obezbeđuje sličan odnos između instituta tehnologije i HEA, kao i između HEA i univerziteta⁵. Inače, najveći Institut za tehnologiju je Dablinski (DIT). DIT je visokoškolska ustanova sa više od 22000 studenata. DIT kombinuje karakteristike tradicionalnih univerziteta sa profesionalnom orijentacijom i karijerom. U okviru Ministarstva za obrazovanje i veštine formiran je i Savet za istraživanje Irske (IRC)⁶. On je osnovan spajanjem Saveta za humanističke i društvene nauke i Saveta za nauku, inženjerstvo i tehnologiju. IRC će se angažovati na podsticanju nezavisnog istraživanja. IRC radi na podsticanju finansiranja talentovanih istraživača u ranoj fazi, kao i na postdiplomskim studijama. IRC radi na osnivanju fondova za najnovija istraživanja u humanističkim i društvenim naukama, biznis i pravo. IRC je nacionalni koordinator za humanističke i društvene nauke.

Strategija za razvoj nauke, tehnologije i inovacija u periodu od 2006—2013.

Predstavićemo samo neke od osnovnih teza prethodne Strategije za razvoj nauke, tehnologije i inovacija u periodu 2006—2013, koja može da bude vrlo interesantna i za naše prilike. Pre svega, na primarnom nivou, značaj nauke se mora uvesti u nastavni program. To se odnosi i na stručno usavršavanje nastavnika. Veza između primarnih i sekundarnih ciklusa mora da se ojača. U koledžima akcenat mora da se stavi na razvoj naučne metodologije kao i naučne svesti. Na sekundarnom nivou, mora da bude definisan revidirani nastavni plan koji se zasniva na istraživačkom pristupu. To se odnosi i na pristup u određenim oblastima, kao i na reformu nastavnih planova i programa i na tehničku pomoć u ovoj oblasti. U navedeno mora da se uključi i visoko obrazovanje koje je u službi instituta, što se ogleda i na izbor predmeta za polaganje maturalnog ispita, čime bi se dala veća podrška nauci. Ovo su samo neki od principa koji su definisani Strategijom⁷. Nova Strategija je definisana za period do 2010. Ona polazi od pojedinih principa iz prethodne Strategije. Predstavićemo neke od njenih osnovnih delova, koji u stvari predstavljaju i ciljeve: 1) Definisanje cilja da Irska postane jedan od svetskih lidera u oblasti inovacija; 2) Povezanost sa preduzećima; 3) Povezanost sa institucijama visokog obrazovanja; 4) Povezanost sa razvojem društva i ekonomije 5) Definisanje uloge prava intelektualne svojine u inovacijama 6) Prilagođavanje propisima EU u ovoj oblasti⁸.

Možemo zaključiti da naučnoistraživački rad u Irskoj obezbeđuje kako obrazovanje mladih budućih istraživača i naučnika, tako i napredak privrednog sistema. Osnivanje različitih agencija, kancelarija i odeljenja samo pokazuje ozbiljnost u određivanju mesta nauke u jednoj državi. Činjenica je da se na sličan ili isti način definiše odgovarajuće mesto svim granama nauke.

2. Regulisanje naučnoistraživačkog rada u Republici Sloveniji

Zakonodavstvo Republike Slovenije u oblasti naučnoistraživačkog rada je doživelo niz izmena i dopuna od 2002. godine kad je donesen Zakon o istraživanju i razvoju Slovenije, a, takođe, donet je niz pravilnika koji uređuju, na detaljan način, finansiranje, osnivanje Agencija za istraživačku delatnost i za tehnološki razvoj, bodovanje istraživača, status istraživačkih organizacija, nadzor nad sprovođenjem Zakona i Pravilnika, davanja koncesija u oblasti naučno-istraživačkog rada. Ono što je interesantno jeste da ovo zakonodavstvo predviđa zvanja u tri istraživačke oblasti: naučna zvanja, stručno-istraživačka zvanja i razvojna zvanja. Isto tako razlikuju se i lica javnog i privatnog prava, predviđaju se i infrastrukturni programi, uključivanje pravnih lica u istraživački razvoj, itd. Predstavićemo većinu odredaba pomenutog zakona, kao i dva pravilnika koja se odnose na kvalitativno i kvantitativno ocenjivanje i bodovanje kandidata. Bodovanje radova kandidata je dosta složenije nego u Srbiji, a iz napred navedenog, uočljiva je razlika između regulisanja ove oblasti u Sloveniji i kod nas.

Zakon o istraživanju i razvoju Slovenije (ZIRS)⁹ određuje da se finansiranje istraživačkih i razvojnih aktivnosti sprovodi na način koji obezbeđuje efikasnost i transparentnost u korišćenju sredstava, a da prioritet kod međunarodne saradnje ima uključivanje u integraciju zajedničkog evropskog prostora, kao i okvirni programi EU. Rezultati istraživanja i razvojnih aktivnosti koje se finansiraju iz državnog budžeta su javni u granicama utvrđenim propisima koji regulišu zaštitu intelektualne svojine, tj. zaštitu autorskih prava i zaštitu podataka. Ciljevi Zakona su: povećanje društvenog značaja i efikasnosti istraživačkih i razvojnih aktivnosti uspostavljanjem policentričnog modela razvoja nauke i umrežavanja istraživačkih organizacija u oblasti nauke, obrazovanja i privrede; stvaranje uslova za samostalno i nezavisno stručno vođstvo, evaluaciju i praćenje istraživačkih i razvojnih aktivnosti; promocija rada razvojnih centara u nauci, privredi i društvu u oblastima koje su osnova za dugoročni ekonomski i društveni razvoj; razvoj ljudskih resursa uz obezbeđivanje jednakih mogućnosti za žene i muškarce i razvoj istraživačkog stvaralaštva povećanjem uloge nauke u razvoju kadrova, naročito na univerzitetima; povećanje ukupne aktive i ulaganja u istraživanja i razvojne aktivnosti, koje će biti ostvarene usmeravanjem javnih sredstava u strateškim oblastima razvoja čime će se postići povećanje preduzetničkih poduhvata; i unapređenje međunarodne saradnje¹⁰.

Veoma bitno je da spomenemo pojedine institute koje ZIRS definiše: 1. Istraživanje i razvojna delatnost se sastoji od osnovnog i primenjenog istraživanja, preko kurentnog istraživanja, industrijskog istraživanja i transfera znanja; 2. Istraživač je fizičko lice koje obavlja istraživačke ili razvojne aktivnosti; 3. Istraživačka grupa je grupa istraživača koja je izvršila istraživanje ili razvojnu aktivnost kod lica javnog ili privatnog prava; 4. Istraživačka organizacija je pravno lice, javno ili privatno, koje ispunjava uslove utvrđene u ZIRS i drugim propisima koji su doneseni na osnovu ZIRS za obavljanje istraživačkih i razvojnih aktivnosti; 5. Javna istraživačka organizacija je javna ustanova čiji je osnivač Republika Slovenija ili drugo ovlašćeno lice, a što je regulisano Zakonom; 6. Javni servis u oblasti istraživanja i razvojnih aktivnosti koje se sprovode u formi istraživačkih programa, programskih grupa u javnim istraživačkim organizacijama, institucijama visokog obrazovanja čiji je osnivač Republika Slovenija, na osnovu davanja koncesije programskoj grupi, privatnoj ili javnoj organizaciji; 7. Finansiranje programa od javnog značaja, koji se realizuje u formi istraživačkih i infrastrukturnih programa¹¹.

Istraživačke i razvojne aktivnosti sprovode istraživačke organizacije u vidu programa i projekata, kao i privatni istraživači u vidu projekata koji proizlaze iz Istraživačke i inovacijske strategije Slovenije 2011—2020¹². Osnov za usmeravanje i određivanje obima sredstava državnog budžeta za sprovođenje istraživanja, razvoja i inovativnih aktivnosti je Istraživačka i inovacijska strategija Slovenije (Strategija). Strategija određuje cilj, obim i finansiranje, kao i indikatore za praćenje efikasnosti nacionalne politike za implementaciju i promociju istraživanja, razvoja i inovativne delatnosti. Strategija određuje strateške oblasti razvoja i nacionalnih prioriteta za finansiranje istraživačke i razvojne aktivnosti i na taj način sadržaj i obim javnih usluga i obim istraživanja, razvoja i inovativnih aktivnosti, kao i obuku na univerzitetima, u istraživačkim i razvojnim organizacijama, a osim toga, ima zadatak da obezbedi vezu između istraživačkog rada i ekonomije. Strategiju je usvojila Skupština Slovenije na predlog Vlade Slovenije. Predlog Strategije je dat na osnovu

smernica Saveta za nauku i tehnologiju Slovenije (Savet). Odgovornost za izvršenje Strategije je na Ministarstvu nauke i Ministarstvu tehnologije. Savet je stručno savetodavno telo Vlade Slovenije. Između ostalog, Savet predlaže principe i smernice za opredeljenje istraživanja i inovacija, prati rezultate rada u ovoj oblasti, ocenjuje sprovođenje Strategije, prati kvalitet sprovođenja programa javnih istraživačkih organizacija i daje procenu adekvatnosti programa rada tih organizacija, daje mišljenje o programima vezanim za međunarodnu saradnju, itd. Savet imenuje stručnu komisiju za praćenje kvaliteta rada programa javnih istraživačkih organizacija i učestvuje u rešavanju pitanja koja se odnose na istraživačke aktivnosti univerziteta i visokoškolskih ustanova, zajedno sa Svetom za visoko obrazovanje Slovenije. Savet ima 14 članova. Šest imenuje Vlada iz redova istraživača, tako da su zastupljene sve naučne discipline, šest članova se bira od strane nosilaca tehnološkog razvoja i preduzeća, jedan član je imenovan od strane predstavnika javnosti, a jedan se bira od strane reprezentativnih sindikata u oblasti istraživanja i razvojnih aktivnosti. Vlada imenuje predsednika Saveta. Predsednik i članovi se imenuju na četiri godine. Za tehničku podršku u odlučivanju u vezi sprovođenja istraživanja i razvoja imenuju se ekspertske grupe i individualni eksperti kao nezavisna stručna tela. Nezavisni ekspert se određuje odlukom ministra nadležnog za nauku, ministra nadležnog za tehnologiju i agencije čije je osnivanje predviđeno u ZIRS.

Sredstva za finansiranje obezbeđuju se iz državnog budžeta i iz drugih izvora, u skladu sa Strategijom, u sledeće svrhe: — finansiranje istraživanja i infrastrukturnih programa i istraživačkih i razvojnih projekata; — po svrsi obaveze osnivača Slovenije da finansira javne istraživačke organizacije i javne infrastrukturne zavode; — obuka i razvoj istraživačkog i razvojnog kadra; — međunarodna saradnja; promovisanje navedenih aktivnosti; — finansiranje opreme i sredstava za istraživanje; — finansiranje izdavaštva i komunikacija; itd.

ZIRS reguliše i rad Javne agencije u oblasti istraživanja i Javne agencije u oblasti tehnološkog razvoja (Agencija) koja je javni organ i osnovana je od strane Republike Slovenije. Uloga Agencije je da obezbedi izvršenje poslova koji se odnose na sprovođenje usvojenih istraživanja i inovacija koju predviđa Strategija, kao i obavljanje drugih poslova za promovisanje istraživanja i razvojnih aktivnosti. Agencija obavlja ove poslove u javnom interesu, kako bi se osiguralo trajno, profesionalno i nezavisno donošenje odluka o izboru programa i projekata koji se finansiraju iz budžeta. Organi Agencije su Upravni odbor i direktor. Agencija u oblasti istraživanja ima naučni savet, a Agencija u oblasti tehnološkog razvoja ima stručni savet¹³.

ZIRS predviđa i osnivanje društva u javnom interesu. Status tog društva se dodeljuje na osnovu propisa kojima se uređuje opšti upravni postupak zajedno sa odlukom ministra za nauku, ako su u pitanju istraživačke aktivnosti, odnosno ministra zaduženog za tehnologiju, ako su u pitanju razvojne aktivnosti¹⁴.

ZIRS reguliše i pokretanje baze podataka koja će sadržati: podatke o primacima sredstava iz državnog budžeta, podatke o obavljanju istraživačke i razvojne aktivnosti, kao i o programima i projektima. Baza podataka sadrži sve informacije o istraživačima.

Istraživačke i razvojne organizacije moraju da obavljaju istraživačke i razvojne aktivnosti i da na odgovarajući način obezbede kvalifikovane istraživače, organizovane u istraživačke timove, menadžera projekta, istraživačku opremu i objekte.

Istraživačke organizacije angažovane u infrastrukturnim delatnostima moraju da obezbede imenovanje rukovodioca te grupe, kao i odgovarajuće stručno osoblje, opremu i objekte. Istraživačka organizacija koja ispunjava uslove za sprovođenje istraživačkih i razvojnih aktivnosti, a koje su registrovane u evidenciji tih organizacija, može zaključiti sporazume sa trećim zemljama. Ako ta organizacija ne ispunjava više uslove za sprovođenje istraživačkih i razvojnih aktivnosti, tada gubi pravo da sklapa navedene sporazume ili mora da raskine sporazume na dan brisanja iz registra istraživačkih organizacija. Istraživačke organizacije koje imaju zaključene ugovore moraju o tome da obaveste agencije, kao i o prestanku tih ugovora. Agencije će objaviti spisak organizacija koje mogu zaključiti takve sporazume. Nadzor nad sprovođenjem tih sporazuma, koje obavlja Ministarstvo za nauku, može da se prenese na Agenciju u oblasti istraživanja. Sadržaj tih sporazuma utvrđuje se podzakonskim aktima od strane ministra za nauku¹⁵.

Istraživač koji obavlja istraživačke i razvojne aktivnosti mora da ima najmanje visoku stručnu spremu, a mora da ispunjava i druge propisane uslove. Istraživači su klasifikovani po zvanjima. Istraživačka zvanja i minimalni uslovi za imenovanje određeni su propisima i uporedivi su sa zvanjima iz visokog obrazovanja. Istraživač iz treće zemlje koji u Sloveniji želi da sprovede istraživački rad, mora sa istraživačkom organizacijom da sklopi ugovor. Vođa istraživačkog projekta je istraživač koji je doktor nauka, koji ima rezultate koji se mogu međunarodno uporediti bilo u istraživačkim bilo u tehnološko razvojnim aktivnostima u poslednjih pet godina, kao i da ima sposobnost da organizuje i vodi projekat. Vođa programske grupe mora da ispunjava uslove koji su predviđeni za vođu istraživačkog projekta, kao i da bude zaposlen u istraživačkoj organizaciji koja obavlja istraživački projekat¹⁶.

ZIRS reguliše i osnivanje javne istraživačke organizacije i javne infrastrukturne organizacije. Javna istraživačka organizacija osniva se od strane Republike Slovenije ili od drugog ovlašćenog organa koji je nadležan za te poslove. Ta organizacija mora da definiše svoj cilj. Isto tako, i javna infrastrukturna organizacija se osniva od strane Republike Slovenije ili od drugog ovlašćenog organa koji je nadležan za te poslove, i to za sprovođenje aktivnosti kao podrške infrastrukturi, kao potpora istraživačkoj delatnosti. ZIRS propisuje da javne istraživačke organizacije mogu saradivati sa univerzitetima i visokoškolskim ustanovama¹⁷.

Vršenje javnog servisa u ovoj oblasti se obavlja u obliku istraživačkih programa, programskih grupa u javnim istraživačkim organizacijama, institucijama visokog obrazovanja, koja je osnovana od strane Republike Slovenije, kao i na osnovu koncesije programske grupe organizovane pri pravnim licima javnog ili privatnog prava. Infrastrukturne aktivnosti se obavljaju u vidu infrastrukturnih programa javnih ustanova i na osnovu koncesije pri pravnim licima javnog ili privatnog prava. Koncesija se daje na osnovu javnog konkursa. Koncesionari moraju da ispunjavaju uslove propisane u ZIRS kao i u propisima koji regulišu finansiranje programa javnih istraživačkih organizacija. Sadržaj konkursa i tenderski postupak se utvrđuje podzakonskim aktima donetim od strane ministarstva nadležnog za nauku. Koncesiju za javni servis u oblasti istraživanja dodeljuje ministar za nauku, nakon prethodnog postupka za izbor koncesionara koji obavlja Agencija u oblasti istraživanja. Koncesija se dodeljuje na određeno vreme. Broj i vrste koncesija određuje ministar za nauku na osnovu Strategije¹⁸.

Nadzor nad radom Agencija i pravnih lica kome su data javna ovlašćenja vrši nadležno ministarstvo¹⁹.

Pravilnik o istraživačkim zvanjima Slovenije

Pravilnik o istraživačkim zvanjima²⁰ reguliše naučna zvanja, stručno-istraživačka zvanja i razvojna zvanja. Naučna zvanja su: asistent, asistent sa magistratom ili master diplomom, asistent sa doktoratom, naučni saradnik, viši naučni saradnik, naučni savetnik. Stručno-istraživačka zvanja su: asistent, viši asistent, viši stručno-istraživački asistent, stručno-istraživački saradnik, viši stručno-istraživački saradnik, stručno-istraživački savetnik. Razvojna zvanja (imenovanja— zbog teškoće nalaženja reči u srpskom jeziku za navedena zvanja, staviću zvanja na slovenačkom jeziku): razvijalec, višji razvijalec, samostojni razvijalec, razvojni sodelavec (razvojni saradnik), višji razvojni sodelavec (viši razvojni saradnik), razvojni savetnik (savetnik). Uslovi za sticanje zvanja su sledeći: 1) asistent: specijalizacija posle univerziteta ili ispunjenje uslova za upis poslediplomskih studija, sposobnost za istraživanje; 2) asistent magistar: magistar nauka, master nauka, uspešan istraživački rad, sposobnost kandidata da samostalno vrši istraživački rad; 3) asistent sa doktoratom: doktorat, objavljen naučno-istraživački projekat, aktivno učešće na međunarodnim stručnim skupovima, uspešan istraživački rad koji pokazuje da je kandidat sposoban da samostalno vodi projekat; 4) naučni saradnik: doktorat, objavljen naučno-istraživački rad, koji ukazuje na nezavisno, kvalitetno i kontinuirano istraživanje, samostalno upravljanje istraživačkim pitanjima i problemima; 5) viši naučni saradnik: doktorat, objavljen naučno-istraživački rad, koji ukazuje na nezavisno, kvalitetno i kontinuirano istraživanje, međunarodna citiranost, organizacione sposobnosti u sprovođenju istraživanja, mentorstvo, vođenje mladih istraživača i usmeravanje i učešće u vođenju diplomskih, master i doktorskih radova, najmanje mesec dana boravka na relevantnim stranim univerzitetima ili naučnim institucijama, što mora biti dokumentovano, međunarodna saradnja; 6) naučni savetnik: doktorat, kvalitetan naučni rad koji mora biti objavljen, međunarodna citiranost, doprinos na stručnim skupovima, članstvo u redakcijama međunarodnih časopisa, vođenje istraživačkih aktivnosti — domaći i međunarodni projekti, mentorstvo, vođenje mladih istraživača i usmeravanje i učešće u vođenju diplomskih, master i doktorskih radova, najmanje tri meseca boravka na relevantnim stranim univerzitetima ili naučnim institucijama, što mora biti dokumentovano, međunarodna saradnja. Osim toga, Pravilnik reguliše izjednačenost naučnih i nastavnih zvanja. Tako je naučni savetnik izjednačen sa zvanjem redovnog profesora, viši naučni saradnik sa zvanjem vanrednog profesora, naučni saradnik sa docentom, asistent sa asistentom na fakultetu, višim predavačem. Trajanje izbornog perioda je sledeće: 1. asistent — 3 godine; 2. asistent sa magistraturom — 3 godine; 3. asistent sa doktoratom — 3 godine; 4. naučni saradnik — 5 godina; 5. viši naučni saradnik — 5 godina; i 6. naučni savetnik — trajno zvanje. Ovaj period treba da se produži na zahtev istraživača koji je bio na porodijskom ili trudničkom bolovanju, kao i bolovanju dužem od tri meseca. Postupak za izbor u više zvanje pokreće se na osnovu zahteva istraživača, ali ne ranije od 6 meseci pre isteka izbora. Istraživač koji je skupio više od 50% minimalnog broja bodova na osnovu kvantitativnih pokazatelja i kriterijuma za izbor i

koji pokazuje izuzetne rezultate u prethodnom periodu, može da pokrene postupak ranije, ali tek kad protekne pola perioda tekućeg zvanja. Asistent, asistent sa magistraturom i asistent sa doktoratom mogu još jednom da budu reizabrani u isto zvanje. Naučni saradnik i viši naučni saradnik mogu da budu reizabrani neograničen broj puta, osim ako kandidat nekoliko puta premašuje uslove za izbor u više zvanje. Zvanje naučnog savetnika je stalno.

Predstavimo odredbe Pravilnika koje se odnose samo na uslove za izbor u naučna zvanja. Inače, Pravilnik definiše uslove i za izbor u stručno-istraživačka zvanja i razvojna zvanja. Kandidat za naučnog saradnika mora da ima više od 150 bodova ili više od 50 u kategoriji A', odnosno, više od 25 u kategoriji A" za ceo period istraživačke delatnosti, odnosno, više od 100 bodova ili više od 25 u kategoriji A', odnosno, više od 0 u kategoriji A" u zadnjih 5 godina. Kandidat za višeg naučnog saradnika mora da ima više od 200 bodova ili više od 100 u kategoriji A', odnosno, više od 50 u kategoriji A" za ceo period istraživačke delatnosti, odnosno, više od 150 bodova ili više od 50 u kategoriji A', odnosno, više od 25 u kategoriji A" u zadnjih 5 godina. Kandidat za naučnog savetnika mora da ima više od 300 bodova ili više od 150 u kategoriji A', odnosno, više od 75 u kategoriji A" za ceo period istraživačke delatnosti, odnosno, više od 200 bodova ili više od 100 u kategoriji A', odnosno, više od 50 u kategoriji A" u zadnjih 5 godina. Pored navedenih pokazatelja, naučni rad kandidata treba da bude ocenjen i sa kriterijumima za ocenu kvaliteta, odnosno, ocenu uloge kandidata u pet najznačajnijih naučnoistraživačkih dostignuća i pet najvažnijih društveno-ekonomskih i kulturnih dostignuća u poslednjih 5 godina ili u periodu od poslednjeg izbora. Kvantitativni pokazatelji se procenjuju na osnovu kompletne bibliografije kandidata registrovani u SICRIS sistemu ili u sistemu COBISS (WoS).

Pravilnik o kofinansiranju, evaluaciji i monitoringu sprovođenja istraživačkih aktivnosti definiše navedene kategorije A" i A'. Kvantitativna procena kategorije A" (izuzetni uspesi u periodu ocenjivanja od 5 godina), označava SICRIS bodove, a po sledećim kriterijumima: objavljena monografija od strane međunarodnih i stranih izdavača; monografija objavljena kod domaćeg izdavača, ako je iz oblasti humanističkih nauka; članak u prvom ili drugom časopisu sa SCI liste; članak u časopisu koji ima IF (bodovanje) tri puta veći od donje granice časopisa koji se nalaze u gornjoj četvrtini SCI liste (oko 5%); patent; članak u časopisu koji ima IF jedan i po puta veći od donje granice časopisa koji se nalaze u gornjoj četvrtini SCI liste (oko 10%); članak u časopisu koji ima IF jedan i po puta veći od donje granice časopisa koji se nalaze u gornjoj četvrtini časopisa sa liste SCOPUS (društvene nauke, iznad 10%); članak u gornjoj četvrtini liste SCOPUS (koristi se SNIP za humanističke nauke); članak u kategoriji ERIH. Kvantitativna procena kategorije A': članak u gornjoj četvrtini liste SCI časopisa; članak u gornjoj polovini liste SCI časopisa; članak u gornjoj polovini liste SCOPUS (koristi se SNIP za društvene nauke); članak u gornje tri četvrtine liste SCOPUS (koristi se SNIP za humanističke nauke); članak u A i B kategoriji liste ERIH ili A i HCI; patent; monografije kao i kod A". Praktično, na osnovu navedenog, možemo reći da je bitno objavljivati članke u gornjoj četvrtini ili polovini SCI liste, odnosno liste SCOPUS.

U prilogu ovog pravilnika koji se odnosi na bibliografska merila naučne i stručne uspešnosti, data su merila (broj bodova) za naučne članke (COBISS tip

1.01, 1.02, 1.03), naučne monografske publikacije i druga objavljena dostignuća (COBISS tip 2.01, 2.18, 2.20, 2.22, 2.24), nezavisni naučni članak ili poglavlje u monografiji (COBISS tip 1.16 v 2.01, 2.02, 2.06, 2.16, 2.17, 2.20), naučni rad na konferenciji, objavljen u zborniku recenziranih radova (COBISS tip 1:06 i 1:08 v 2:31 ili 2:32). Ne možemo na ovom mestu da predstavimo broj bodova za sve publikacije, s obzirom na njihov veliki broj, ali ćemo pomenuti neke od karakteristika bodovanja. Npr., najviše se boduju članci u časopisima sa SCI Expanded, SSCI i SCOPUS liste. I tu postoje razlike u zavisnosti u kom delu liste se nalazi časopis, kako je vrednovan na toj listi. U pitanju je impakt faktor. Manje se boduju članci kategorije A, B, C evropskog indeksa humanističkih nauka ERIH, kao i drugi naučni članci u časopisima koji se ne nalaze na navedenim listama i koji se najmanje boduju. Naučni radovi koji se objavljuju na listi SCI Expanded, SSCI i SCOPUS moraju sadržati najmanje 4 stranice, a kratki naučni prilozi se boduju sa 80% bodova. Kod naučnih monografija, razlikuju se monografije koje su objavljene pod COBISS tip 2.01, više od 50 strana od monografija kategorije A, koje takođe moraju da imaju više od 50 strana, zatim monografije koje sadrže od 20 do 50 strana. Osim toga, određeno je bodovanje istraživačkog filma, dokumentarnog filma, patenta, uredništva u časopisima 1A i 1B. Ovde se bodovi razlikuju u zavisnosti da li je u pitanju glavni urednik, urednik, gostujući urednik, itd. Od 10 do 60 bodova nose samostalni naučni članci ili poglavlja u monografijama COBISS tip 1.16 v 2.01, 2.02, 2.06, 2.16, 2.17, 2.20, u zavisnosti kojoj od navedenih kategorija pripadaju. Na kraju, 10 i 25 bodova imaju naučna saopštenja koja su izložena na domaćim i međunarodnim konferencijama, koji su objavljeni u zbornicima sa recenziranim člancima.

Broj naučnih savetnika u javnim istraživačkim institucijama po pravilu ne prelazi 20% istraživača sa naučnim zvanjima starijih istraživača (naučni savetnik, viši naučni saradnik i naučni saradnik) koji imaju pun radni odnos ili imaju ugovor o radu sa nepunim radnim vremenom s najmanje 80% radnog odnosa.

Analiza navedenih odredaba, pre svega, mora da pođe od statusa Slovenije koja je članica EU. Isto tako, možda je za nas najinteresantnije bodovanje istraživača koji stiču naučna zvanja, kao i kategorizacija časopisa. Isto tako, treba dobro analizirati mogućnost uvođenja i davanja koncesija naučnoistraživačkim organizacijama. U Sloveniji se posebno razlikuje i reguliše javni servis u ovoj oblasti.

3. Zaključak

Kao što je rečeno na početku rada, svrha upoznavanja sa karakteristikama regulisanja naučnoistraživačkog rada u Irskoj i Sloveniji nije preuzimanje navedenih pravila, već određenih ideja od kojih su pošli i zakonodavci u navedenim državama. Ako bismo te ideje morali da definišemo u pet tačaka, one bi izgledale ovako.

1. *Država mora da definiše ulogu nauke u razvoju celokupnog državnog sistema, a naročito privrede;*
2. *U definisanje statusa naučnoistraživačkih organizacija i istraživača moraju da se uključe, osim ministarstva zaduženog za nauku i druga ministarstva, u čemu bi trebalo slediti iskustvo Irske;*

3. Procena izdvajanja sredstava za naučnoistraživačke organizacije i istraživače trebalo bi da obuhvati i projekte od značaja za državu, a što bi trebalo definisati za period od 10 godina;
4. U skladu sa tačkom 3, strategija naučnog razvoja bi trebalo da se definiše za isti period;
5. Pravilnik o sticanju naučnih i istraživačkih zvanja bi trebalo da bude detaljniji u smislu detaljnijeg definisanja naučnih časopisa i ostalih publikacija, kao i učesća na savetovanjima.

Sigurno je da se mogu definisati i drugi zaključci. No, smatramo da su ovih pet tačaka osnovno polazište za očuvanje nauke u našoj zemlji.

SUMMARY. — BASIC CHARACTERISTICS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT REGULATION IN THE IRISH REPUBLIC AND IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA.

The development of science is one of the key issues in Serbia. This development does not only apply to the regulation of scientific activity and to the status of the scientific—research organizations and researchers, but also to the definition of strategy in this area. This paper presents some of the characteristics of regulation in this area in Ireland and Slovenia, as well as elements of the strategy for development of science in Ireland. What stands out in this field in the above two countries relates to the connection of science and industry in Ireland, as well as the detailed regulation of the criteria for acquiring scientific and other titles in Slovenia. In addition, in both countries one could see a key role for the state in this area.

Keywords: science, research administration, higher education, research policy, country report: Irish Republic, country report: Slovenia.

¹ Vid. www.knowledgetransferireland.com/Research_in_Ireland/Major-Funding-Agencies-in-Ireland [goo.gl/YSUVVY].

² Vid. www.sfi.ie/working-with-enterprise.

³ Vid. www.enterprise-ireland.com/en/Research-Innovation.

⁴ Vid. www.djei.ie/en.

⁵ Vid. www.hei.ie.

⁶ Vid. www.research.ie/Funding-Opportunities.

⁷ Strategy for Science, Technology and Innovation 2006—2013, www.djei.ie/en/Publications/Publication-files/For%C3%A1s/Strategy-for-Science-Technology-and-Innovation-2006—2013.pdf [goo.gl/CR8OW1].

⁸ Innovation 2020, Ireland's strategy for research and development, science and technology, www.djei.ie/en/Publications/Publication-files/Innovation-2020.pdf [goo.gl/tPLSJ0].

⁹ Zakon o raziskovalni in razvojni dejavnosti — ZRRD (Uradni list RS, št. 96/02 z

dne 14.11.2002), Zakon o spremembi Zakona o raziskovalni in razvojni dejavnosti — ZRRD-A (Uradni list RS, št. 115/05 z dne 20.12.2005), Zakon o raziskovalni in razvojni dejavnosti — uradno prečiščeno besedilo — ZRRD-UPB1 (Uradni list RS, št. 22/06 z dne 28.02.2006), Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o raziskovalni in razvojni dejavnosti — ZRRD-B (Uradni list RS, št. 112/07 z dne 07.12.2007), Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o raziskovalni in razvojni dejavnosti — ZRRD-C (Uradni list RS, št. 9/11 z dne 11.02.2011), Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o podpornem okolju za podjetništvo — ZPOP-1A (Uradni list RS, št. 57/12 z dne 27.07.2012)

¹⁰ Istraživačke politike, finansiranje i produkcija, Beograd 2012, 63—65.

¹¹ Čl. 5 ZIRS.

¹² Vid. www.drznaslovenija.mvzt.gov.si.

¹³ Čl. 15—19 ZIRS.

¹⁴ Čl. 22 i 23 ZIRS.

¹⁵ Član 27 ZIRS.

¹⁶ Čl. 27—30 ZIRS.

¹⁷ Čl. 32 ZIRS.

¹⁸ Čl. 38 i 39 ZIRS.

¹⁹ Čl. 44 ZIRS.

²⁰ Pravilnik o raziskovalnih nazivih (Uradni list RS, št. 126/08 z dne 31.12.2008), Pravilnik o spremembi Pravilnika o raziskovalnih nazivih

(Uradni list RS, št. 41/09 z dne 01.06.2009), Pravilnik o spremembi Pravilnika o raziskovalnih nazivih (Uradni list RS, št. 55/11 z dne 08.07.2011), Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o raziskovalnih nazivih (Uradni list RS, št. 80/12 z dne 26.10.2012), Popravek Pravilnika o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o raziskovalnih nazivih (Uradni list RS, št. 4/13-popr. z dne 18.01.2013).

Između politike, istorije i ideologija: humanistika u okrilju kargo kulta

Ivana Bašić · Aleskandra Pavićević,
Beograd

Ukratko. — U radu se nakon kraćeg pregleda odnosa srpske države prema nauci, posebno prema humanističkim naukama, analizira savremena naučna politika, odnosno Strategija razvoja nauke Republike Srbije, kao i vrednovanje naučnoistraživačkog rada, prvenstveno u oblasti humanističkih nauka, te se dolazi do zaključka da se ona odlikuje rešenjima i diskursom koji pokazuju odlike postmodernog imperijalizma,

neokolonijalizma, neoliberalizma, te socijalnog darvinizma, ali i obeležja svojevrsnog „kargo kulta“, odnosno neprimerene upotrebe i primene pojmova, principa i procedura preuzetih iz zapadnih društava, koje mogu imati pogubne efekte na budućnost nauke u Srbiji. — Ključne su odrednice ovog rada: naučna politika, evaluacija naučnog rada, neokolonijalizam, humanističke nauke, naučna kultura, etnologija, kargo-kult.

Uvod

Govoreći o uticaju intelektualnog nasleđa Jovana Cvijića na razvoj etnologije u Srbiji, Slobodan Naumović je podsetio na metaforu o stajanju na leđima džinova, koju je koristio i Jovan Cvijić. U Cvijićevoj interpretaciji metafora stajanja na ramenima prethodnih naučnih generacija „kao da gubi jednosmernost“, jer Cvijić ističe da se svi mi koji se bavimo naukom penjemo na ramena jedni drugima¹.

Cvijić je, nesumnjivo, bio džin srpske nauke. Osim što je bio jedan od osnivača Katedre za geografiju i Katedre za etnologiju i jedan od utemeljivača antropogeografije, on je bio i jedan od kreatora Jugoslavije. Rad na određivanju spoljašnjih i unutrašnjih granica Kraljevine na osnovu etničkih i antropogeografskih odlika stanovništva i terena na kojima je ono živelo, učinio je Cvijića jednim od možda najeksplicitnijih primera praktične primene društvenih i humanističkih nauka u politici i društvu na našim prostorima. Kao što znamo, Cvijić je zbog ovoga kasnije, a posebno u novije vreme, žestoko kritikovan i osporavan. Ipak, njegova široka erudicija, složena perspektiva posmatranja odnosa čoveka, društva i okruženja (koja umnogome odgovara popularnoj grani istraživanja *environmental studies*), njegov nesumnjivi patriotizam i vera u društvenu misiju intelektualca i naučnika opravdavaju imenovanje *džin*.

Jovan Cvijić je umro 1927. godine i, srećom, nije bio u prilici da vidi sudbinu države u koju je verovao, a ni sudbinu nauke kojoj je pripadao. Najpre ratovi, a zatim epoha različitih vrsta ideoloških zaslepljenosti — od političkih do društvenih

i ekonomskih — polako ali sigurno doveli su sistem do granice održivosti. Država koja je krajem 19. i tokom prve polovine 20. veka pokazivala veliki potencijal razvoja u pravcu evropske moderne, na početku trećeg milenijuma kao da sve više postaje jedna od kolonija novog postmodernog imperijalizma.

No, vratimo se još za trenutak u vreme kreiranja moderne, evropski orijentisane srpske države. Godine 1897. u Beogradu se odigrava spektakularna sahrana Vuka Karadžića, čiji su posmrtni ostaci doneseni iz Beča (gde je prethodno sahranjen). Ovoj sekundarnoj sahrani pridružuje se i iskopavanje i ponovno sahranjivanje Dositeja Obradovića. Kostí ovih velikana i pionira prosvetiteljske i racionalističke misli, odnosno savremenog srpskog jezika i nauke o narodu, položene su ispred Saborne crkve u Beogradu. Mesto večnog pokoja, tadašnji sakralni centar prestonice, sugerisao je i centralnu ulogu koju je moderna država u nastajanju namenila pregaocima na polju obrazovanja i nauke.²

Njihova uloga u formiranju moderne srpske države je nesumnjiva. Dositej bi se, kao pristalica prosvetiteljske misli i prenosilac ideja tadašnje evropske nauke i društvenih stremljenja, mogao smatrati ne samo prvim reformatorom, već i prvim popularizatorom nauke u Srbiji, a njegov državotvorni angažman bio je nesumnjiv. Pored svog prosvetiteljskog rada i širenja evropskih ideja svog doba, Dositej je bio angažovan i u diplomatskim misijama. Vrativši se posle jedne od njih u tek oslobođeni Beograd, bio je dočekan uz velike počasti, uz topovsku paljbu. Dositej Obradović je imao važnu ulogu u kreiranju tadašnje srpske države — bio je „tajni dejstvitelni član Sovjeta“, a potom je postao i prvi srpski „popečitelj prosvštenija“.

Naučne poglede na svet promovisali su, od Dositejevog doba pa nadalje, mnogi ugledni građani Srbije. Među njima je bio i Vladan Đorđević, lekar, književnik i političar, prvi školovani srpski hirurg, osnivač Srpskog lekarskog društva, čovek koji je ostao upamćen po značajnim novitetima i reformama zdravstvenog sistema i uređivanju sanitetskih i higijenskih prilika u Srbiji³. U tom periodu srpska intelektualna elita istovremeno je bila i politička elita. Tu su Milan Kujundžić Aberdar, pesnik, filozof, profesor, ministar prosvete, predsednik Narodne skupštine, akademik i diplomata; Stojan Novaković, filolog, istoričar književnosti, predsednik Vlade, diplomata. Naravno, i Jovan Cvijić, član državne delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. A tu su i ostali džinovski na kojima počiva i naučna i državna tradicija Srbije: Mihajlo Pupin, Milutin Milanković, Josif Pančić (koji nije imao nijedan objavljen naučni rad), Siniša Stanković, Mihajlo Petrović Alas, Pavle Popović, Pavle Ivić, Mihajlo Valtrović, Miloje Vasić, Aleksandar Belić i mnogi drugi.

Nažalost, Balkanski ratovi, a zatim Prvi i Drugi svetski rat umnogome su desetkovali stanovništvo Srbije i osujetili njen razvoj. Ipak, ozbiljna prekretnica u razvoju sveta, posebno Evrope, a nadasve njenog centralnog i jugoističnog dela, nastupa nakon Drugog svetskog rata. Vladavina socijalizma, koja je ovde nastupila, donela je pre svega diskontinuitet sa prethodnim sistemima, vrednostima i tradicijama. Koliko god da je socijalizam prezentovan kao progresivan sistem u kome su nauka i umetnost imali značajnu ulogu (doduše prilično ideološki obojenu, posebno u zemljama Istočnog bloka), on je zapravo bio uvertira u njihovu kasniju suštinsku marginalizaciju. Uostalom, čitava epoha je započela progonom, nestankom ili ubijanjem više od 10000 srpskih intelektualaca⁴. Jedan od popularnih narativa kojim se danas često objašnjava nastanak naučnih instituta (posebno instituta SANU —

gotovo svi su formirani 1947. i 1948. godine) jeste taj da su oni osnivani zbog potrebe da se sa univerziteta sklone ideološki nepodobni profesori i predavači, kako bi se mlade generacije zaštitile od pogubnih uticaja. Ipak, u doba socijalizma, nauka je imala institucionalnu i kontinuiranu finansijsku podršku — a naučnici, čak i kada su smatrani nedovoljno ideološki podobnim, nakon prvog perioda borbe sa „konzervativnom reakcijom“, nisu bili sprečavani da se naukom bave.

Etnografski institut je osnovan 1947. godine, u cilju stalnog praćenja promena u tradicionalnoj kulturi. Inicijalnim istraživanjima se praktično nastavlja misija Srpskog etnografskog zbornika, prikupljanje i analiza građe o narodnom životu. Šezdesetih godina 20. veka istraživači Instituta angažovani su na projektu istraživanja oblasti Đerdapa — čije je stanovništvo raseljeno zbog izgradnje hidrocentrale, koja je značajno uticala na antropogeografsku i etnološku sliku tog područja. Krajem sedamdesetih godina etnologija se lagano modernizuje, njena interesovanja se sele zajedno sa masovnim migracijama — iz sela u gradske prostore i iz okvira romantizovane nacije i lokalnih seoskih zajednica u grupe koje se formiraju u novim uslovima života. Nove grupe, novi identiteti! Popularna kultura, različite potkulture i subkulture, urbana antropologija, novi folklor...

Od početka krize devedesetih godina, etnolozi, koji su u međuvremenu dobili i antropološku oznaku, ne propuštaju da prate promene u definisanju nacije i nacionalnog, kao i pojave novih vrsta nacionalizma, ratne narative, povratak religije, proces retraditionalizacije društva, stvaranje novih običaja na mestu susreta tradicije i savremenosti. Gotovo da nema teme koja ne može biti analizirana u antropološkoj perspektivi: političke i kulturne prakse, novi rituali, festivali, spektakli, muzika, sport, migracije, problemi etniciteta, etničkih i drugih manjina...

Što su državne ideološke stege bile slabije, to su više humanističke discipline umnožavale teme i perspektive. Međutim, istovremeno sa osvajanjem slobode govora i kritičkog mišljenja, naučno znanje ovih disciplina postajalo je sve manje prepoznato kao relevantno. Usled porasta nekompetentnosti političkih elita, ekonomski i politički loše međunarodne pozicije Srbije, kao i usled globalnih tendencija merkantilizacije svih segmenata društvene i kulturne stvarnosti, nauka i naučnici, a posebno oni iz oblasti humanistike, pa i društvenih nauka, dovedeni su u poziciju da stalno iznova traže opravdanje za svoj opstanak i daju objašnjenja o tome čime se bave i zašto je to važno. Sudbina ovih nastojanja ista je kao sudbina svih drugih aktuelnosti kojima je zatrpana naša svakodnevnica — one nestaju u moru informacija i „vrućih“ političkih i društvenih tema, koje su, međutim, daleko od relevantnog i celovitog sagledavanja situacije u kojoj se nalaze srpsko društvo i njegovi građani. Srpska etnologija i antropologija našla se u začudnoj poziciji da u veku nauke i tehnike proučava položaj naučnika kao marginalizovane društvene grupe.

Kakva je, naime, pozicija nauke u savremenom srpskom društvu, posebno humanistike, i koji su to izazovi pred nama? Teško je jednostavno odgovoriti na ovo pitanje, pošto se izazovi koje prepoznaju naučnici ne poklapaju sa onima koje kao primarne nameću kreatori naučne politike. Potonji pod parolom izvrsnosti, relevantnosti, kompetitivnosti i inovativnosti, nastoje da po svaku cenu uvedu srpsku naučnu zajednicu u evropski istraživački prostor, zanemarujući činjenicu da mu srpska nauka, još od Dositejevog doba, suštinski pripada, i to dobrim delom upravo zahvaljujući društvenim i humanističkim naukama. To navodno „uvođenje u svet“

ostvaruje se uglavnom putem polovičnih kopiranja tuđih rešenja i strategija, uz ne-realnu želju da se naučni sistem što više osloni na finansijsku podršku evropskih fondova za nauku ili, što je još pogubnije, uz eksplicitno ili implicitno podsticanje „odliva mozgova“, uprkos povremenoj „patriotskoj“ retorici koja je, navodno, usmerena na to da se odlazak srpskih naučnika u inostranstvo spreči.

U cilju profilisanja „izvrsnih naučnika“ uvode se jedinstveni i sasvim originalni modeli vrednovanja naučnih rezultata koji naučni rad pretvaraju u strategiju objavljivanja, umesto da se razmišlja o strategiji istraživanja. Kao što je mnogo puta do sada rečeno, u ovakvom sistemu možda i ponajviše stradaju humanističke nauke, jer proklamovani koncept „izvrsnosti“ podrazumeva veću vrednost objavljivanja u inostranim naučnim časopisima (koji se nalaze na listama koje nisu relevantne za humanistiku), nego u nacionalnim i regionalnim časopisima, zbornicima radova i monografijama, koje predstavljaju prirodni finalis humanističkog istraživanja. Osim toga, gubi se iz vida da sama humanistika predstavlja kulturno nasleđe i da je ona ne samo mesto proučavanja već, posledično, i stvaranja kulture. S druge strane, istraživači kao prioritet vide očuvanje autonomije naučnog mišljenja i osnovnih istraživanja, kao i bazično uređenje sistema nauke.

Uostalom, i najpovršnija analiza koncepta sistema evropskog istraživačkog prostora, otkriva da je i on svojevrsna ideologija po sebi. On počiva na ideji postojanja ili kreiranja zajedničkih evropskih vrednosti, iz kojih bi trebalo da proisteknu i zajednički istraživački prioriteti. Već u samom startu je jasno da realno stanje stvari ne odgovara ovom narativu. Demokratija, sloboda i jednakost, ukidanje siromaštva — samo su daleke idealtipske pretpostavke ujedinjene Evrope, dok u stvarnosti ona predstavlja skup strogo hijerarhizovanih država i korporativnih sistema, u čijoj osnovi se nalaze prvenstveno parcijalni ekonomski, ali i nacionalni interesi. Nejednakost, siromaštvo, neokolonijalizam, neoliberalna ekonomija čine osnovne crte savremene Evrope, dok se novi nacionalistički, pa i fašistički pokreti i ideje, radikalizam, religijski ekstremizam, migrantska kriza itd. javljaju upravo kao posledica nedostatka uvida u ključni problem savremenog sveta — problem identiteta i kulturnog nasleđa.

Mada bi se na osnovu medijskog i političkog diskursa moglo pomisliti da Republika Srbija vodi izuzetnu brigu o negovanju kulturne baštine, tradicije, jezika i kulture, ozbiljniji uvid u naučne i javne politike zapravo pokazuje da se suočavamo sa ozbiljnim nerazumevanjem šta zapravo kulturno, jezičko i istorijsko nasleđe znači.

1. Mitovi o nauci i naučne ideologije

Cvijićeva metafora o penjanju jednih na ramena drugih počiva na ideji kumulativnog napretka znanja. Opšte je prihvaćena među naučnicima ideja da je nauka kumulativna. Ona se zasniva na stavu da naučnici ne otkrivaju nove istine ili otvaraju nove prostore saznanja, već da rešavaju probleme u okviru naučno priznatog i prihvaćenog mišljenja. Kun objašnjava da je reč o stavu koji nesuglasice koje se javljaju u naučnim teorijama proglašava slučajnostima i greškama u inače pouzdanom naučnom znanju. Ovaj kumulativni razvoj zvanja Kun naziva *normalnom naukom*, a naučno priznato i prihvaćeno mišljenje — *naučnim paradigama*. Međutim, naučna paradigma predstavlja svojevrsnu dogmu, u okviru

koje postoji samo mogućnost za proširenje granica normalne nauke i akumulaciju znanja u okviru nje. Naučne revolucije su pak potres koji prekida dogmatsku stabilnost normalne nauke.⁵ Dakle, Kun donosi prilično drugačije gledište da nauka ne napreduje na kumulativan način, već u ciklusima — normalna nauka biva zamenjena revolucionarnim preokretom, nakon koga se formira nova normalna nauka, koja postaje dogma i ostaje dominantna do naredne revolucije. Ili, da upotrebimo gornje dve metafore o stajanju na ramenima — tačno je, sa jedne strane, da svi mi stojimo jedni drugima na ramenima (u periodu normalne nauke), ali i da stojimo na ramenima džinova — onih koji su doveli do preokreta i revolucije u nauci i uspostavili novu naučnu paradigmu. Ovaj drugi uvid, taj, naime, da nauka nije samo kumulativno prikupljanje znanja, već da je njen glavni pokretač promena paradigme, uvodi uznemirujući zaključak — normalna nauka je dogmatska, jer ako nove teorije nastupaju kao revolucije i u stanju su da u potpunosti izmene naučnu paradigmu, to zapravo znači da prethodne nisu imale uporište u racionalnosti, objektivnosti, tačnosti, pouzdanosti, istinitosti — to jest, u svim onim kategorijama kojima se naučno znanje diči, a iz toga sledi zaključak da ni nove paradigme nisu bitno drugačije — već da samo čekaju novu revolucionarnu teoriju koja će uspostaviti novu naučnu paradigmu da bi se i same pokazale kao nedovoljne, iracionalne, netačne i nepouzđane.

Čuvena Kunova *Struktura naučnih revolucija* predstavljala je svojevrsnu revoluciju u sklopu razmišljanja o nauci — jer je stavila pod znak pitanja samu ideju nauke koja počiva na pretpostavci da je ona apsolutno objektivna, racionalna i da donosi istinitu spoznaju sveta, te da je razvoj nauke kumulativan. Pokazalo se, naime, da u srcu nauke funkcioniše izvesna profesionalna ideologija naučnika ili dvostruki mit — mit o objektivnosti i mit o linearnom rastu.

Međutim, dok filozofija, istorija i sociologija nauke, te epistemologija i druge discipline koje se bave razmišljanjem o prirodi, smislu i cilju nauke, te o korenima, mogućnostima i krajnjim dometima saznanja, nastavljaju da rešavaju pitanje objektivnosti, istinitosti, kumulativnosti ili revolucionarnosti razvoja naučnog saznanja⁶, postoje društvene strukture koje su došle do drugačijih saznanja i koje su, sledstveno svojoj spoznaji, sebi dozvolile da se bave kreiranjem naučnih strategija, odnosno uspostavljanjem nove naučne paradigme. Zanimljivo je da nije uopšte reč o naučnicima–revolucionarima, koji su osvojili nove prostore saznanja, uspostavili nove naučne teorije, pronašli nove naučne metode, već zapravo o — birokratama. Oni uglavnom uživaju podršku naučnika koji pripadaju onome što bi Kun nazvao normalnom naukom, tj. dominantnom naučnom paradigmatom, ali i naučnom „establišmentu“.

Na osnovu njihovih izjava može se, s izvesnom preciznošću, rekonstruisati slika nauke u Srbiji za 21. vek. Nauka je, prema njihovim uvidima, pre svega — kompetitivna. Međutim, oni nisu skloni da precizno objasne o kakvoj je vrsti kompeticije ili borbe zapravo reč — ona povremeno dobija vid interne kompeticije (dakle, među naučnicima u Srbiji, koji se bore za izvrsnost, to jest za kategorije od kojih zavisi njihovo finansiranje), a povremeno se govori o međunarodnoj utakmici (u kojoj se domaći naučnici nadmeću za prvo mesto sa ekipama stranih naučnika, mada je nejasno gde se tačno ovo takmičenje odvija i šta je pravi cilj njihovog nadmetanja, osim, možda, „pobede“ po sebi i, posledično, osećanja nacionalnog ponosa). Ova ideja kompeticije se, paradoksalno, pominje istovremeno sa međuna-

rodnom naučnom saradnjom. Kreatori naučne politike u Srbiji odlučni su, dakle, u isticanju ove pomalo nejasne parole — kompetitivnost iznad svega.

Neupućenom posmatraču ova ideja takmičenja u nauci možda izgleda sasvim logično — budući da nauka jeste i polje takmičenja. Uostalom, sam Kun je objasnio da tok normalne nauke biva prekinut novom idejom, koja se obračunava sa prethodnom naučnom paradigmom, smenjuje je i počinje potom da se i sama etablira, to jest da se razvoj nauke zasniva na naučnim revolucijama, a gde su revolucije, tu je i borba. Međutim, ovde nije reč o borbi tj. kompeticiji između naučnih teorija, modela, metoda, škola, o borbi mišljenja i sučeljavanju naučnih stavova, već o jednoj sasvim drugoj vrsti borbe.

Reč je, zapravo — o borbi za opstanak. Da se nalazimo u domenu biologističkih koncepata i metafora kada govorimo o nauci, svedoči i sam izbor terminologije koju kreatori naučnih politika koriste. Naime, reč *kompeticija* u biologiji označava borbu ili takmičenje između jedinki iste vrste ili različitih vrsta, koja nastaje u uslovima otežanih mogućnosti da se zadovolje potrebe za hranom i staništem. Kompeticija, dalje, može biti direktna, kada je reč o fizičkom sukobljavanju jedinki, ali i indirektna, koja se javlja kada dođe do smanjivanja zajedničkih izvora hrane ili prostora. Ona, takođe može biti intraspecijska (borba između jedinki iste vrste) i interspecijska (borba između jedinki različitih vrsta). Životinje, izuzev predatorskih vrsta, izbegavaju kompetitivne odnose. A šta je sa ljudima?

Na osnovu izjava kreatora naučne politike, kao i na osnovu zakonske regulative u domenu nauke, čini se kao da oni kompetitivne odnose među naučnicima, i to i inter- i intraspekcijske, ne samo što ne izbegavaju, već ih svesrdno preporučuju i uvode. Uzrok ovome svakako se može tražiti, baš kao i u domenu biologije, u smanjivanju zajedničkih izvora hrane i životnog prostora, odnosno, primenjeno na domen naučne politike — u nedovoljnom budžetu za nauku. Ali tu postoji još nešto, jer bi se nedostatak finansijskih sredstava mogao rešiti i solidarnošću „jedinki“ i ravnomernijom raspodelom budžeta bi svi preživeli u doba krize.

To nešto zapravo je predatorska ideologija ili prenošenje darvinističke teorije u domen ljudskog društva, odnosno, uvođenje socijaldarvinizma u kreiranje naučne politike. O socijaldarvinizmu na ovom mestu nema potrebe previše govoriti — dovoljno je napomenuti da je osnivač ovog pravca bio Herbert Spenser, da je on poslužio kao opravdanje društvenih nejednakosti i klasnih podela, ali i kao izvor ideja eugenike, odnosno poboljšanja i kontrole ljudske vrste, te da je — posledično — doveo i do pojave nacizma i fašizma, to jest bio ugrađen u temelje ovih ideologija⁷. Socijalni darvinizam u bliskoj je vezi i sa sadašnjim neokonzervativnim idejama slobodne tržišne utakmice, kakva se javlja i u uputstvima kreatora naučnih politika da svi moraju (uključujući i humanističke nauke, koje, po definiciji, nisu ni tržišno orijentisane ni profitabilne) da se uključe na međunarodno tržište i da se takmiče.

U suštini, socijalni darvinizam predstavlja pokušaj naučnog opravdanja različitih formi društvene nejednakosti i podstrek da se one ne sprečavaju, već da se produbljuju. Stoga i ne čudi da je ključna parola savremenih naučnih istraživanja — *publish or perish*, što je zapravo implicitni poziv na „istrebljenje“ onih koji nisu stekli dovoljan naučni „kapital“ boreći se na tržištu objavljivanja naučnih radova, koje organizuju profitabilne privatne izdavačke institucije.

Nažalost, moramo se složiti sa Fajerabendovom konstatacijom da je nauka zadobila vid totalitarne strukture i da je postala služavka tržišnih i geopolitičkih inte-

resa i to mnogo očiglednije i u većoj meri, nego što je to bila u 20. veku: „Suprotno neposrednom posredniku, znanost kasnog dvadesetog stoljeća odrekla se svih filozofskih pretenzija i postala moćan biznis koji oblikuje mentalitet svih praktičara.“⁸

O tome da je naučna politika Republike Srbije utemeljena na implicitnim idejama socijalnog darvinizma, te da je vizija razvoja nauke upravo ta da ona treba da bude u službi moćnog biznisa, ali i da postane moćan biznis po sebi, vidljiva je ne samo iz pojedinih izjava kreatora naučne politike, već i na osnovu Strategije naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije, usvojene 2016. godine. Osnovnim istraživanjima posvećeno je malo pažnje, dok se u Strategiji insistira na uvođenju „usmerenih osnovnih istraživanja“ koja su „orijentisana prema rešavanju društvenih izazova i potrebama društva za rešavanje određenih problema“, i koja će se odvijati u „tematskim okvirima koje utvrđuje Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u konsultaciji sa drugim relevantnim ministarstvima“.⁹ Na osnovu gornje rečenice, jasno je da kreatori naučne politike ne razumeju u potpunosti šta usmerena osnovna istraživanja zapravo znače, već ih tumače kao neku vrstu „i fundamentalnih i primenljivih“ istraživanja, gde bi osnovne nauke konačno dobile primenu, odnosno našle se u funkciji rešavanja društvenih izazova i problema.

Naime, usmerena osnovna istraživanja jesu fundamentalna istraživanja koja doprinose opštem proširivanju znanja, bez mogućnosti njihove primene. Razlika između usmerenih osnovnih i slobodnih osnovnih (fundamentalnih) nauka leži u tome što je predmet istraživanja prvih vezan za određenu oblast nauke, a umesto individualne inicijative istraživača uvode se istraživački timovi, te se insistira na povezanosti i saradnji naučnika, dok potonja nisu vezana za određenu naučnu oblast i odnose se na individualna istraživanja pojedinih istraživača. Uz ovo ćemo dodati samo još jednu napomenu — insistiranje na usmerenim osnovnim istraživanjima, ako ovaj termin shvatimo u njegovom izvornom značenju istraživanja za koje su karakteristični usmerenost na određenu oblast, timski rad, povezanost i saradnja, u potpunoj je suprotnosti sa politikom kompetitivnosti koju su u prethodnom periodu često proklamovali čelnici Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Citirana rečenica iz Strategije naučnog razvoja pritom predstavlja nesvakidašnji primer uspostavljanja neposredne državne kontrole nad vrstom i ciljevima naučnih istraživanja i uvođenje krajnje „pragmatičnog“ razumevanja (usmerenih) fundamentalnih istraživanja. Njihov cilj, naime, više nije sticanje novih znanja i proširivanje granica postojećeg sistema znanja o nekoj predmetnoj oblasti, već im se, pod oznakom usmerenosti, dodeljuje cilj primenjenih istraživanja, koja upravo imaju ulogu sticanja znanja i informacija radi rešavanja određenih praktičnih pitanja u nekoj oblasti, u ovom slučaju — u oblasti rešavanja društvenih izazova i problema. Ovom rečenicom, Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije zapravo je implicitno ukinula fundamentalna (osnovna) istraživanja ili ih u velikoj meri marginalizovala.

Kada je pak reč o društvenim i humanističkim naukama, koje su smeštene u okvir ovih „osnovnih usmerenih istraživanja“, njima Strategija posvećuje tek nekoliko rečenica, pokušavajući da ih na silu uklopi u ideju tržišta i primenljivosti. Naime, pred njih su stavljeni sledeći zadaci:

„U društvenim i humanističkim naukama istraživanja ovog tipa će se usmeriti prema razvoju kulturnog, istorijskog i nacionalnog identiteta i

očuvanju nacionalne baštine (srpski jezik, nacionalna istorija, duhovno nasleđe, i sl.). Osim toga, sprovodiće se istraživanja u oblasti javnih politika, obrazovanja, nacionalne bezbednosti, ekologije, održivog razvoja, ljudskih i manjinskih prava, zdravstvene zaštite, prava korišćenja vode, energije, kao i istraživanja koja vode boljem razumevanju kulturnih i humanitarnih problema, razvoju i unapređivanju obrazovanja i drugih civilizacijskih standarda u srpskom društvu. Podržavaće se projekti koji imaju multidisciplinarni pristup u istraživanju.“¹⁰

Kulturni, istorijski i nacionalni identiteti, doduše, jesu predmet istraživanja humanističkih nauka, ali njihov cilj svakako nije razvoj identiteta, niti očuvanje nacionalne baštine. Najpre, sama sintagma *razvoj identiteta* u ovom kontekstu izuzetno je problematična, jer iz toga proizilazi da je zadatak humanističkih nauka da se bave inženjeringom kulturnog, istorijskog i nacionalnog identiteta. Ovo je sporno iz više razloga. Na prvom mestu, kada je o identitetu reč, moramo govoriti o pluralitetu ili o „mnogostrukosti identiteta“, dok ovde upotrebljena jednina ukazuje na redukcionistički pristup identitetu. Stvaranje ili kreiranje (jednog) kulturnog, istorijskog i nacionalnog identiteta od strane nauke i države najpre izneverava prirodu i cilj naučnih istraživanja, a potom, predstavlja uvod u identitetsko nasilje, koje može rezultirati i fizičkim nasiljem, budući da je, kao što to zapaža nobelovac Amartia Sen¹¹, nametanje jedinstvenog identiteta glavni uzrok sukobljavanja.

Jednako je nesretna i formulacija da će se humanističke nauke posvetiti „očuvanju nacionalne baštine“, koja je definisana isključivo kao srpska — „srpski jezik, nacionalna istorija, duhovno nasleđe, i sl.“. Naime, predmet istraživanja humanističkih nauka u Srbiji nisu isključivo srpski jezik, niti isključivo srpska nacionalna istorija i duhovno nasleđe. One proučavaju i jezike, istoriju i nasleđe nacionalnih manjina, odnosno svih građana Republike Srbije, bez obzira na etničku, nacionalnu ili religijsku pripadnost, kao što se bave i izučavanjem velikog broja svetskih jezika, književnosti, kulturnih tradicija, te istorijom i kulturnim nasleđem naroda koji su u prošlosti živeli na prostoru današnje Republike Srbije.

Svakako, humanistička istraživanja mogu posredno doprineti očuvanju jezika, istorije i kulturnog nasleđa, te posledično uticati i na očuvanje identiteta, ali to nije njihov prevashodni cilj. Što se tiče ostalih pobrojanih ciljeva, oni se takođe mogu svrstati u kategoriju izuzetka, kada je o humanistici reč, ali svakako ne predstavljaju njen suštinski predmet i cilj proučavanja.

Ovde je očigledno reč o jednom žalosnom nesporazumu. Jer, kada kažemo da sama humanistika predstavlja kulturno nasleđe i mesto ne samo proučavanja već i stvaranja kulture, onda se ne misli na to da je zadatak humanistike da stvara „nacionalni, kulturni ili istorijski identitet“, već da ona putem povećanja nivoa znanja iz svog domena, koje i samo predstavlja jedan od segmenata kulture, unapređuje i stvara kulturu budućih generacija. To je prilično različito od identitetskog inženjeringa kakav se implicitno uvodi nesretnim formulacijama datim u Strategiji. Tako ni čuvanje kulturne baštine nije primarni cilj humanistike. Zahvaljujući izučavanjima kulturnog nasleđa, ono biva sačuvano u formi (naučnog) sećanja.

Iz ovoga je, između ostalog, evidentno i to da kreatori naučne politike ne shvataju razliku između naučnika koji su se, pored bavljenja svojim naučnim radom, ogledali i u pružanju stručne pomoći u kreiranju državne politike (što mnogi sma-

traju i najproblematičnijom tačkom njihovog naučnog i društvenog angažmana), i pretvaranja nauke u služavku državne politike i ideologija, budući da Strategija u potpunosti zanemaruje ovu prvu aktivnost a veoma glasno proklamuje drugu.

Uprkos pokušaju pisaca Strategije da humanistiku „usmere“, to jest, na silu je učine primenljivom, pa čak možda i profitabilnom i tržišnom, na veoma banalan i simplifikovan način, ona mora ostati fundamentalna nauka, jer ukoliko to prestane da bude i posveti se kulturnom, društvenom i političkom inženjeringu, prestaće da bude nauka i postaće samo pomoćno sredstvo državnih, nacionalnih i političkih ideologija. A to je, kao što nam je istorija pokazala, po pravilu uvod u dvostruko nasilje — i nasilje nad naukom i nasilje nad društvom.

To nasilje je, za sada, usmereno prema samoj humanistici, budući da je ovakva strategija razvoja uništava, i to na teorijskom nivou, jer poništava sam predmet i cilj njenih istraživanja, ali i na praktičnom nivou, jer nakaradnim sistemom vrednovanja naučnoistraživačkog rada onemogućava istraživače u ovom domenu da opstanu u uslovima proklamovane „kompeticije“.

2. Vrednovanje humanističkih nauka

Preobražaj humanističkih nauka, koje su prevashodno, po svojoj prirodi, fundamentalne nauke, u (isključivo) primenjene nauke, nastavlja se u Strategiji i kada je reč o vrednovanju naučnih rezultata. Naime, u delu Strategije posvećenom ovom pitanju stoji:

„Vrednovanje istraživanja u oblastima društvenih i humanističkih nauka će podržati, pored objavljivanja rezultata u naučnim časopisima i monografskim radovima i primenu rezultata istraživanja u praksi, kroz urađene ekspertize na međunarodnom ili nacionalnom planu. Na taj način će se povećati uticaj ovih nauka na društvo i razvoj društvenih inovacija.“¹²

Osim što redukuje objavljivanje u oblasti humanističkih nauka na samo dve kategorije — naučne časopise i „monografske radove“, što je u sukobu sa članom 7 Zakona o naučnoistraživačkoj delatnosti, u kome se izričito ukazuje na slobodu objavljivanja kao na jednu od temeljnih naučnih sloboda, ovakvom politikom vrednovanja naučnih rezultata, humanističkim naukama se implicitno uskraćuje i sloboda naučnog delanja i naučno priznatih metoda istraživanja, budući da se humanistika posebno upućuje na primenljivost kao ključni kriterijum vrednovanja. Naravno, ostaje nejasan smisao njihovog „uticaja na razvoj društvenih inovacija“, osim što se, u kontekstu gorerečenog, može pretpostaviti da Strategija planira izvestan društveni inženjering o čijoj prirodi nije ništa eksplicitno kazano, a u kome i humanističke i društvene nauke treba da uzmu učešće.

Postojeći sistem vrednovanja naučnoistraživačkih rezultata, dakle, osim što predviđa vrednovanje na osnovu primene njihovih rezultata u praksi, dodatno urušava mogućnost razvoja humanistike, favorizujući isključivo kvantitativne kriterijume. Oličjenje ovakve naučne politike predstavlja Pravilnik o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača („Sl. glasnik RS“ br. 24/2016)¹³, donet u sklopu Konkursa za nauku koji je poništen usled nezakonitosti. Naime, ovim Pravilnikom uvedeni su nezakoniti kriterijumi

za ocenjivanje naučnog rada (detaljnije o ovome v. Inicijativu za ocenu ustavnosti Pravilnika¹⁴), ugrožena je naučna sloboda, te marginalizovan srpski jezik kao jezik naučnog stvaralaštva i diskriminirani su autori koji stvaraju na njemu, kao i na jezicima nacionalnih manjina.

Srpska je naučna politika u domenu vrednovanja naučnoistraživačkih rezultata, pored toga, i svojevrsni kuriozitet, budući da predstavlja primer svih vrsta zloupotrebe primene bibliometrije. Naime, iako je više puta skrenuta pažnja na članak pod nazivom „Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics“, objavljen aprila 2015. godine u uglednom naučnom časopisu *Nature*, a u kome sami scientometristi upozoravaju na upotrebu pogrešnih indikatora za vrednovanje naučnog rada, kreatori naučne politike Srbije kao da su odlučili da ignorišu ovaj Manifest u svih njegovih 10 ključnih tačaka, odnosno da primenjuju upravo ono što vodeći scientometristi smatraju greškama i zloupotrebama. Naime, ključni principi upotrebe bibliometrije, odnosno izbegavanja njenih zloupotreba definisani su na sledeći način:

№ 1. Kvantitativna procena treba da podrži kvalitetnu, stručnu procenu.

№ 2. Izbegavajte merenje učinka protivno istraživačkim misijama institucije, grupe ili istraživača. № 3. Zaštita izvrsnosti u lokalno relevantnim istraživanjima. № 4. Držati prikupljanje podataka i analitičkih procesa otvorenim, transparentnim i jednostavnim. № 5. Omogućiti onima koji se procenjuju da provere podatke i analize. № 6. Uračunati varijacije prema oblastima u publikacijama i citatnim praksama. № 7. Zasnovati ocenu individualnih istraživača na osnovu kvalitativne procene njihovog portfolija. № 8. Izbegavajte nadomeštanje nepostojeće konkretnosti i lažnu preciznost. № 9. Prepoznajte sistemske efekte procene i indikatora. № 10. Redovno proveravajte indikatore i ažurirajte ih.¹⁵

Principi vrednovanja naučnoistraživačkog rada u Republici Srbiji i prime-na bibliometrije u potpunoj su suprotnosti sa ovih deset tačaka bibliometrijskog Manifesta. Naime — vrši se isključivo kvantitativna ocena istraživača, bez prateće kvalitativne procene — i to i kada je reč 1) o izboru istraživača u zvanje (na šta već upućuje i „mešoviti“ sastav Velike komisije Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, usled koga se povremeno dešava da nijedan od članova Komisije ne poznaje naučnu disciplinu ili užu oblast kojoj pripada istraživač koji se bira u zvanje); i kada je reč o 2) kategorizaciji istraživača na osnovu objavljenih rezultata, kojoj u potpunosti nedostaje kvalitativna ocena.

Što se druge tačke Manifesta tiče — merenje učinka u suprotnosti sa misijom institucija, grupe i istraživača — već je samo propisivanje posebnog vrednovanja primene humanističkih rezultata, istaknuto u Strategiji, dovoljan pokazatelj ove tendencije, a ona se može dodatno ilustrovati i paradoksom da se npr. adekvatno ne vrednuje leksikografski i lingvogeografski rad Instituta za srpski jezik SANU, čiji su glavni odobreni projekti fokusirani na izradu rečnika i lingvističkih atlasa.

Treća tačka — odnosno zaštita izvrsnosti u lokalno relevantnim istraživanjima prekršena je otvorenim nipodaštavanjem rezultata humanističkih nauka, koje se bave prevashodno identitetskim, nacionalnim, regionalnim i lokalnim istraživanjima, poput istorije, istorije umetnosti, etnologije, arheologije, muzikologije, lin-

gvistike, nauke o književnosti, budući da se i za njihovu ocenu koristi isključivo kvantitativno vrednovanje zasnovano prevashodno na stranim, anglofonim bazama podataka poput Arts and Humanities Citation Index koji se nalazi na Web of Science ili SCImago Journal Rank. Iako je napomena o posebnom statusu humanističkih disciplina u bibliometrijskoj proceduri data i na samoj Web of Science, ali i u dokumentu pod nazivom *Expert Group for the Interim Evaluation of Framework Programme 7, Bibliometric analysis — final report* kompanije Thomson Reuters, u kome se izričito kaže da impakt nije merilo izvrsnosti i da ne treba nikada da bude tumačen na taj način, te da se citatni indeksi generalno ne koriste u humanistici¹⁶ — kreatori naučnih politika uporno ignorišu ove napomene vodećih bibliometrista.

Strategija naučnog razvoja, kao ni Pravilnik o vrednovanju naučnoistraživačkih rezultata, te praksa upotrebe bibliometrije u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije ne poštuju ni ostale tačke Manifesta — naime, ne postoji ni otvorena i transparentna baza bibliografskih podataka istraživača na osnovu kojih se vrednuje njihov individualni rad, a oni kategorizuju; istraživači često ne mogu da procene tačnost podataka i analiza za sebe i svoje kolege, što je od presudne važnosti, budući da se vrši procentualna kategorizacija u oblasti; ignorišu se varijacije u citatnim praksama, npr. više puta istaknuta napomena da očekivano vreme citiranja nije u svim naukama isto; individualna kategorizacija istraživača se vrši na osnovu kvantitativnih procena a ne na osnovu kvalitativne procene njihovog portfolija; sve to se opravdava egzaktnošću i preciznošću kvantitativne bibliometrijske metode, uprkos tome što sami bibliometristi naglašavaju postojanje čitavog niza odstupanja, dvosmislenosti i nepreciznosti, već u zavisnosti od oblasti istraživanja. I konačno — nema ni naznake mogućnosti da kreatori naučne politike proveravaju indikatore koje su uveli kao merilo izvrsnosti, niti da prepoznaju efekte koje njihova procena ima za čitave naučne oblasti i discipline.

Naime, nametanje bibliometrijskog vrednovanja naučnih časopisa kao osnovnog merila naučnog rada, kao i zanemarivanje rezultata važnih za humanističke nauke, poput monografija i dr., te velikog broja humanističkih naučnih časopisa iz evropskih zemalja, koji se ne nalaze na listama WOS, predstavlja čin uništavanja kvaliteta naučnog istraživanja u oblasti humanistike, koji može dovesti do gašenja brojnih disciplina u okviru nje. Pritom su istraživači iz oblasti humanistike, kao što je već rečeno, implicitnom prinudom da objavljuju u stranim, uglavnom anglofonim časopisima, uskraćeni za slobodu istraživanja ključnih problema srpskog društva i kulture, čime se umanjuje i mogućnost proklamovanog doprinosa razvoju društva, javnoj politici, odlukama državne uprave, te kulture i obrazovanja, a time se implicitno ukidaju i srpski jezik i jezici nacionalnih manjina u Srbiji kao jezici nauke.

O ovome je argumentovano pisao čitav niz naučnika, npr. Ivan Kovačević i Miloš Milenković u radu „Članak vredniji od knjige?! Razaranje interpretativnog suvereniteta srpskog društva“¹⁷, potom Ljiljana Gavrilović¹⁸, koja je ukazala na to da uvođenje ovog pravila predstavlja kršenje prvog člana Opšte deklaracije o pravima čoveka iz 1948. godine, koja predviđa ravnopravnost svih jezika, kao i Uneskoveg koncepta zaštite kulturnih različitosti i kulturnog nasleđa i Akcionog plana za implementaciju UNESCO (Universal Declaration on Cultural Diversity iz 2001. godine), koji se zalaže za „ohrabrivanje lingvističkih različitosti“. Aleksandra Pavićević¹⁹ je, analizirajući naučnu politiku u Srbiji, pokazala da se revizijom uloge nauke u društvu menja koncept relevantnosti, koji se pretvara u aktuelnost tj. efemernost.

Kada je pak reč o primeni impakt faktora časopisa kao merila vrednosti naučnog rada pojedinca, napomenućemo samo dve činjenice — 1) bibliometristi se slažu da impakt faktor meri uticaj ili „popularnost“ časopisa, a ne vrednost pojedinačnog rada objavljenog u njemu; 2) citiranost takođe nije nužni pokazatelj vrednosti naučnog rada. Ona je merilo „popularnosti“ određenog autora ili članka, što se, posebno u periodu „normalne nauke“, može posmatrati i kao merilo etabriranosti dominantne naučne paradigme i njenih nosilaca, tj. kao merilo „dogmatičnosti“ normalne nauke. Citiranost i faktor uticaja se mogu i veštački uvećavati izvesnim „prećutnim dogovorom“ pripadnika te dominantne paradigme, koji teže očuvanju svojih dominantnih pozicija, da se međusobno citiraju i da citiraju određene časopise. Kada se impakt faktor i citiranost nameću kao ključni kriterijum vrednosti, mnogo će teže doći do „naučnih revolucija“, odnosno do promene naučne paradigme i pojave „džinova“. U ovome, između ostalog, leži i deo odgovora na pitanje zbog čega ima tako malo suštinskih inovacija, odnosno velikih naučnih otkrića i promena naučnih paradigmi u novijem periodu.

3. Nauka u okrilju kargo kulta

Uočavajući da ova insistiranja na objavljivanju na engleskom jeziku predstavljaju vid dobrovoljne autokolonizacije, Ljiljana Gavrilović zaključuje:

„Objavljivanje rezultata rada prvenstveno na engleskom dovodi domaće istraživače u humanističkim disciplinama u krajnje zbunjujuću situaciju; nevoljni kolonizatori (koji verovatno i ne znaju da to jesu) niti će čitati niti koristiti rezultate rada istraživača iz kolonije, jer teme kojima se srpski istraživači najčešće bave nisu relevantne za američko ili britansko društvo, ili su čak za njih potpuno nerazumljive.“²⁰

S druge strane, ovim se rezultati humanistike čine teže dostupnim ili nedostupnim za njihove potencijalne čitaoce i korisnike u Srbiji i regionu.

Ovakve ideje kreatora naučne politike — koje se mogu sažeti u princip da se dobra nauka piše samo na engleskom i evidentira samo na anglofonim međunarodnim listama časopisa, može se posmatrati i kao refleksi „mita o zapadnoj nauci“. Naime, ako se posmatraju ne samo stavovi kreatora naučnih politika u Srbiji, već i dobar broj studija iz oblasti istorije nauke, mogao bi se steći utisak da se samo Zapad bavio i bavi naukom, to jest da je ona isključivo proizvod zapadne civilizacije, pri čemu se sve druge civilizacije potpuno marginalizuju.

Tvrdeći da u nauci postoji izvesna dogmatičnost, pa i šovinizam — koji bi se mogao definisati stavom da ono što nije kompatibilno sa naukom treba da umre, te uočavajući „samoubilačku narcisoidnost“ koja je usmerena isključivo prema tehnološkom napretku, ignorišući pritom smisao i humanost, Pol Fajerabend konstatuje da je nauka postala ideologija, a da se ideologija proglasila naukom. U ovom procesu ideologizacije nauke posebno se ističe kult zapadne racionalističke i pragmatičke misli, kao i kolonijalni i autokolonizujući diskurs kreatora naučnih politika. On je, verovatno, kada je reč o Srbiji, dostigao svoj vrhunac u poslednjih nekoliko godina, a posebno donošenjem Strategije naučnog razvoja i Pravilnika o vrednovanju naučnoistraživačkog rada iz 2016. godine.

Međutim, kada govorimo o srpskoj naučnoj politici, moramo primetiti da ovde nije, zapravo, reč samo o dobrovoljnoj autokolonijalizaciji, već i o svojevrsnom stvaranju naučnog kargo kulta. Naime, za kargo kult je karakteristično da njegovi pripadnici, ne razumevajući dovoljno tekovine zapadne civilizacije, poput nauke, tehnologije, tržišta, ekonomije, tumače ove tekovine na sebi svojstven način, nadajući se da će imitiranjem izvesnih postupaka doći u posed vrednosti zapadne civilizacije. Termin *kargo kult* može se primeniti stoga i za pojave u savremenom društvu, pri čemu označava izvitoperenu primenu određenih principa i procedura čije se značenje u potpunosti ne razume. Upravo u ovom značenju upotrebio ga je Ričard Fejnman u predavanju „Kargo kult nauka“²¹, koristeći ga za naučna istraživanja koja imaju sve formalne odlike naučnog postupka, ali u suštini predstavljaju pseudonauku.

Ovaj pojam jednako je primenljiv i za opis ponašanja kreatora naučne politike u Srbiji — oni su, naime, bez dovoljnog razumevanja određenih pojmova, poput kompetitivnosti, izvrsnosti, tržišta, bibliometrije, primenljivosti, profita, ali i prirode i ciljeva naučnih oblasti i disciplina o kojima odlučuju, pokušali da ih uklope u Strategiju nauke, kao i u prateća zakonska dokumenta, u nadi da će ova delom formalna, a delom praktična rešenja, preobraziti srpsko društvo i privredu i učiniti ih savremenim, profitabilnim i konkurentnim na međunarodnom tržištu. Ukoliko se iza ovakvih strategija zapravo ne krije neposredan interes kreatora naučne politike (koji bi se mogao definisati kao „etabliranje etabliranih“, što ima i svoje finansijske efekte), onda mi, zapravo, prisustvujemo manifestacijama prelogičkog načina mišljenja²² na najvišem državnom nivou.

Jedna od njih jeste uvođenje naučnog kargo kulta, koji zdušno veruje da će reči poput *kompetitivnost*, *izvrsnost*, *tržište*, *profitabilnost* i *primenljivost*, te gomilanje neverovatnog broja naučnih radova na engleskom jeziku u međunarodnim citatnim bazama, preobraziti srpsko društvo i podići srpsku privredu na vodeći međunarodni nivo, te uvećati kapital. Drugi je primena načela *pars pro toto*, koje je takođe karakteristično za mitski, prelogički način razmišljanja, odnosno za „primitivnu“ svest, pri čemu se model istraživanja i vrednovanja u oblasti primenjenih, uglavnom prirodnih nauka (koja su samo mali deo nauke, gledane u celini), na silu nameće svima — te, dakle i društvenim i humanističkim naukama, kao i fundamentalnim istraživanjima generalno, iako im je potpuno neprimeren. Ovo se može tumačiti interesom kreatora naučnih politika i krugova bliskih njima, ali i naivnom nadom da će to fundamentalne nauke učiniti profitabilnim i konkurentnim na tržištu, te posledično dovesti do uvećavanja kapitala i napretka društva. Kako bismo inače objasnili neobično insistiranje na kategoriji usmerenih osnovnih istraživanja čiji je prevashodni cilj, prema razumevanju pisaca Strategije, društvena primenljivost, te brojne floskule na ovu temu koje Strategija naučnog razvoja sadrži?

Ovo je, naime, zbilja nalik pravljenju aerodroma, kontrolnih tornjeva i slušalica od bambusa, kako bi se prizvali avioni sa dragocenim teretom, jer — (usmerena) osnovna istraživanja niti su usmerena na primenu, kao što to žele neimenovani autori Strategije, niti pak, ukoliko ispune zahteve Strategije, mogu zadržati inherentna svojstva fundamentalnih istraživanja. Nesretna usmerena osnovna istraživanja, na način na koji ih razumeju pisci Strategije, nešto su poput ribe-devojke ili drvenog

gvožđa, te su, usled nesklada između svoje prirode i zadataka koji im se nameću, unapred osuđena na propast. Ona su, naprosto, baš kao i urođeničke imitacije aerodroma i aviona u okrilju kargo kulta, istovremeno i besmislena i beskorisna.

4. Utisci

U Bratislavi je nedavno održan skup pod nazivom „Društvene i humanističke nauke. Nova agenda za evropske izazove“. Skup je održan uz podršku Evropske komisije i na njemu je učestvovao veliki broj komesara evropske nauke, dobitnika projekata finansiranih iz evropskih fondova, kao i veliki broj zainteresovanih istraživača. Bila je to jedna od onih „gala“ konferencija na kojima se dele skupi blokovi, fascikle, olovke i torbe. Proklamovani cilj okupljanja bila je razmena iskustava i razvijanje mreže istraživača i institucija, dok je, donekle latentni, bila promocija ovakvog načina finansiranja naučnih istraživanja i ohrabrivanje istraživača da u njima uzmu učešće. Međutim, na prvom plenarnom predavanju, nakon pitanja — koliko prisutnih dolazi iz oblasti humanistike, a zatim koliko prisutnih dolazi sa instituta i fakulteta, podignute ruke su u oba slučaja pokazale da procenat humanista i naučnika sa instituta i fakulteta ne prelazi trideset procenata prisutnih. Većina učesnika skupa dolazi iz društvenih nauka (na pauzama za kafu moglo se saznati da su to u velikom broju ekonomisti, politikolozi, menadžeri i sociometri) i iz civilnog sektora — iz različitih nevladinih i drugih organizacija koje su, po prirodi stvari, orijentisane za tzv. fandrejsing (*fundraising*).

Iznenadjenje predstavljaju i izlaganja plenarnih predavača — Andre Girnih, austro-američki antropolog, govori o potrebi za balansom kvantitativnih i kvalitativnih metoda vrednovanja naučnog rada i izražava bojazan da koncept evropskog istraživačkog prostora marginalizuje lokalno važne teme i društvene probleme. Žozet Baer, politikološkinja iz Švajcarske govori o pogubnom uticaju „Bolonje“ na nivo opšteg obrazovanja, na mogućnost razumevanja konteksta i pristupa izvorima na originalnom jeziku. Ana Trandafilidu, sociološkinja, skicira profil „evropskog“ intelektualca pred kojim se nalaze brojne mogućnosti profesionalnog ostvarenja, ali i činjenica neprestane nesigurnosti, isforsirane mobilnosti i podizanja sopstvene porodice i dece u uslovima stalnih promena okruženja i socijalne mreže.

Opšti zaključci velikog broja prezentacija i diskusija ukazuju na značajan nivo nezadovoljstva postojećim modelima evropskih projekata u oblasti društvenih i humanističkih nauka: oni počivaju na inženjerskim obrascima i kvantifikaciji uticaja, njih karakteriše izuzetno niska stopa prolaznosti, a njihova dinamika i rokovi izvođenja ne odgovaraju prirodi ovih istraživanja. Iznad svega, oslanjanje na evropske fondove dovodi u pitanje autonomiju lokalnih akademskih zajednica i naučnih istraživanja koja se u njima vrše. Kreiranje evropskog istraživačkog prostora deformiše pojam relevantnosti brkajući ga sa aktuelnošću.

Ipak, u vremenu označenom u programu kao „networking“, u razgovoru sa kolegama, potvrđujemo pravilo — ozbiljne države ne dovode u pitanje finansiranje osnovnih istraživanja. Evropski fondovi predstavljaju samo dodatnu mogućnost od koje svakako ne zavisi egzistencija istraživača.

Ozbiljnije uključivanje srpske nauke, a posebno društvenih i humanističkih nauka, u ovaj sistem zahtevalo bi oslobađanje od prinude manijakalnog pisanja i objavljivanja, kao i razrađene sisteme posredništva. Veliki broj ljudi na konferenciji u Bratislavi bili su upravo „brokeri“ — zaduženi za povezivanje potencijalnih partnera na projektima, kao i za usmeravanje projekatskih aplikacija.

5. Čitanje umesto prebrojavanja

Ovo naše izlaganje počeli smo pričom o istoriji — u mnogim segmentima slavnoj. No, ne treba prenebregnuti ni uvide Dubravke Stojanović²³, koja je, opisujući vreme s kraja 19. i prve polovine 20. veka, pokazala na koji način su politički interesi ometali razvoj i modernizaciju Srbije. Izgleda da se ovaj problem pokazuje kao metaistorijski problem na našim prostorima.

Iako mnogi čuveni univerziteti i istraživački centri (o državama i nacijama da i ne govorimo) zasnivaju svoj ugled i moć upravo na tradiciji i istoriji, kod nas ni (pozitivna) tradicija ni istorija nisu na ceni. Dominantan diskurs kreatora naučne politike u Srbiji obeležen je implicitnim stavom da istorija nauke počinje od njih, a da inovativnost podrazumeva negiranje tradicije. Gubi se uvid u to da svakoj inovativnosti prethodi rad generacija, da se znanje istovremeno i akumulira, i stalno iznova kreira. Mesto kreiranja tog bazičnog kulturnog znanja ili, kako to Pjer Nora naziva — mesto kulturnog sećanja jeste upravo humanistika²⁴. Humanistika nije samo mesto proučavanja nego i kreiranja kulture, ali ne u smislu kulturnog i identitetskog državno „usmerenog“ inžinjerina, već na taj način što rezultati njenih istraživanja kulture, istorije, identiteta, tradicija, unapređuju kulturni ambijent, povećavajući nivo znanja o istraživanim pojavama i nivo kritičkog mišljenja jednog društva.

Pjer Nora naučnike stavlja u istu grupu sa šamanima i vračima. On smatra da su to društvene grupe zadužene za čuvanje sećanja — a sećanje jeste jedan od konstitutivnih elemenata zajednice. Mi, međutim, polako postajemo društvo bez sećanja, društvo u kome je znanje zamenjeno informacijom, a relevantnost aktuelnošću.

Humanističke nauke mogu da daju odgovor na kompleksne krize savremenog društva, one mogu da ukažu na moguće načine osnaživanja porodice, obrazovnog sistema, na pozitivne i negativne potencijale religijskih zajednica i religijskih verovanja i praksi, na potencijale upotrebe kulturnog nasleđa i u svrhe obrazovanja i za potrebe privrede, one najavljuju mogući razvoj situacije sa migratornim kretanjima, one analiziraju i interpretiraju istorijske, ekonomske, političke procese itd.

Međutim, da bi se njihov potencijal iskoristio u punoj meri, neophodno je da Srbija ima obrazovane, kompetentne, zainteresovane, odgovorne i nadasve državotvorno orijentisane kreatore društvenih politika, što znači da bi donosioci odluka morali biti svesni i efekata koje neokolonijalni diskurs i stavovi imaju na dalji razvoj ne samo nauke, već i celokupnog društva.

I konačno, oni bi morali biti svesni toga da se u srcu svih društvenih problema, kriza i procesa — bilo na lokalnom, bilo na globalnom nivou, nalazi pitanje identiteta i kulturnog nasleđa — o kome su humanističke discipline ispisale nebrojeno mnogo stranica. Međutim, njih treba čitati, a ne prebrojavati.

**SUMMARY. — BETWEEN POLITICS, HISTORY AND IDEOLOGIES:
HUMANITIES GRIPPED BY THE CARGO CULT.**

A comparison of the relationship between the Serbian state towards science at the end of the 19th century and during the first half of the 20th century with contemporary trends has shown that the former incentives for the development of the European modernism, at the beginning of the third millennium, have been transformed into the political mechanisms that are wielded to turn Serbia into a colony of the new post—modern imperialism. It is rather odd in the era of scientific and technological progress that Serbian ethnology and anthropology have been studying the position of scientists as a marginalized social group even though the mainstream media and the current political discourse could lead one to believe that the Republic of Serbia is taking a great care in nurturing the cultural heritage, tradition, language and culture. A more close insight into scientific and public politics, in fact show that we are challenged with serious misinterpretations of definitions and meanings of cultural, linguistic and historical heritage and we are witnessing not only misleading interpretations of these terms but also unfortunate and misrepresented actions for the preservation of the language, culture and identity, as well as serious misunderstanding of the subjects and values, including the aim and the true meaning of their existence. Besides that, by accepting the dogma of cumulative scientific knowledge the solutions enforced by the creators of the current scientific policies of the Republic of Serbia make it increasingly difficult to accept the changes of the scientific paradigm, which are, in coherence with continuous and linear “growth of knowledge” the crucial factor for further progress of science. Indeed, by introducing the term of competitiveness into scientific research and the logic of “the market game”, the creators of the scientific policies have implicitly introduced the ideas of Social Darwinism. The analysis of “the Strategy” has given an incorrect understanding of the term “directed fundamental research” where the implicit characterization of their aims and tasks gives the meaning for both fundamental and applied science. Determining the development of the identity as the main objective of the humanities the authors of “the Strategy” have introduced the problematic idea of government sponsored engineering of cultural, historical and national identity. In essence, when talking about identity, this idea is problematic because we must converse about plurality or about “multiplicity of identity” while the used singularity indicates a more reductionist approach. Moreover, the development or creation of a single cultural, historical and national identity by scientists and the government deceives the nature and the purpose of scientific research and pave the way into coercion of identity. This coercion is, for now, directed towards humanities, as it degrades humanism, mutually on a theoretical level, as it eliminates the objective and the purpose of the research, and also on a practical level as it is using the subsequent system of evaluation of scientific research while disabling researches in this domain to withstand within the standards of professed “competition”.

It is therefore evident that the creators of the scientific policy do not comprehend the difference between the scientists who, beside their own scientific work, have wrestled with the creation of the government policies and the transformation of science into the government controlled mouthpiece as it is manifested in “the Strategy”. The manifestation of such scientific policies is reiterated in the Rules on evaluation (2016). In fact, an illegal criterion for rating of scientific research has been introduced in the Rules, scientific liberties have been threatened, the Serbian language has been marginalized and numerous authors using this language have been discriminated against, including the authors who write in the languages of national minorities. The Serbian scientific policy is a distinctive particularity as it represents an example of many types of abuse in applying “bibliometrics” as described by the authors of “Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics”. In other respects, under the conditions where the impact factor and citations as the crucial criterion for value are adhered to it may be more difficult to create ‘scientific revolutions’ or scientific

paradigm and the creation of “scientific giants”. This type of criteria represents, in fact, an example of volunteered self-colonization as well as creation of scientific ‘Cargo cult’ because the analysis of the discourse of the creators of the scientific policies leaves an impression of their naiveté in using the terms such as *competitiveness*, *excellence*, *market*, *profitability* and *applicability* then the accumulation of a large number of scientific works in the English language published in the international databases hoping that it will transform the Serbian society and elevate the Serbian economy among the leading nations. After all, the authors of this research can conclude that humanities in the Republic of Serbia, at present, is in a difficult situation, and that for the future development of the Serbian science, as well as the Serbian society it is essential to establish the existence of well educated, competent, motivated and responsible representatives and creators of social policies, underlying that the decision makers should be aware of the effects propagated by the neocolonial and neoliberal discourse for the future development of the science and the Serbian society as whole.

Keywords: research policy, research evaluation, scientometrics, neocolonialism (critique), humanities, knowledge and research culture, cargo cult, anthropology, European ethnology.

- ¹ S. Naumović, „Jovan Cvijić i srpska etnologija i antropologija“, Zbornik Etnografskog instituta SANU 31 (2016).
- ² A. Pavićević, „Živa dela mrtvih tela. Smrt i religija nacije u Srbiji 19. veka“, *Glasnik Etnografskog instituta SANU* (1) 59 (2011), 7—28.
- ³ B. Kostić, „Znamenite ličnosti sahranjene na Novom groblju“. in: *Novo groblje u Beogradu, Otvoreno svedočanstvo istorije. Povodom 125 godina od osnivanja*, Beograd 2011, 17.
- ⁴ Vid. K. Nikolić, *Srpska književnost i politika (1945—1991)*, Beograd 2012, 2, 6, 19. i P. Palavestra, *Nekropolje*, Otkrovenje, Beograd 2004, 52.
- ⁵ T. Kuhn, *Struktura znanstvenih revolucija*, Naklada Jasenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 2013.
- ⁶ Z. Primorac, *Uvod u filozofiju znanosti*, Sveučilište Mostar. Mostar 2010.
- ⁷ Vid. npr. M. Peri, *Intelektualna istorija Evrope*, Beograd 2000.
- ⁸ P. Feyerabend, *Protiv metode*, V. Masleša, Sarajevo 1987, 187.
- ⁹ Istraživanja za inovacije. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine, (Beograd 2016), 11. [goo.gl/z1fEvs].
- ¹⁰ *Ibid.*, 11.
- ¹¹ A. Sen, *Identitet i nasilje: iluzija sudbine*, Masmmedia, Zagreb 2007.
- ¹² Strategija, 12.
- ¹³ Pravilnik o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača (Sl. glasnik RS, br. 24/2016).
- ¹⁴ Inicijativa za ocenu ustavnosti i zakonitosti Pravilnika o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača www.comparativelaw.info/Inicijativa.pdf. Pristupljeno 16.12.2016.
- ¹⁵ H. Diana, P. Wouters, L. Waltman, S. de Rijcke, I. Rafols, „Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics“, *Nature* Vol. 520 (2015), 429—431.
- ¹⁶ Impact is not a ‘measure’ of excellence and should never be interpreted in that way. It is correlated with other assessments of quality, however, and may be used as a proxy or index (HEFCE 2009). It is generally accepted that this is appropriate in the natural sciences, especially when employed alongside other information and as part of a wider peer review. Bibliometric impact is thought to be less reliable in technology-based areas and in social sciences, although its use as an adjunct to expert review — for example, as a ‘challenge’ mechanism to test qualitative outcomes — is becoming more familiar. Publication and citation indices are not generally used in the arts and humanities“ (Expert Group for the Interim Evaluation of Framework Programme 7, Bibliometric analysis — final report kompanije Thomson Reuters,

- base/experts_analysis/j.%20adams_-_bibliometric_analysis.pdf*; pristupljeno 17.12.2016, pp. 33 [goo.gl/5I8qVB]).
- ¹⁷ I. Kovačević, M. Milenković, „Članak vredniji od knjige?! Razaranje interpretativnog suvereniteta srpskog društva“, *Etnoantropološki problemi* (4) 8 (2013), 900—925.
- ¹⁸ Lj. Gavrilović, „Domaća antropologija na stranim jezicima ili dobrovoljna (auto)kolonijalizacija“, *Antropologija* 8 (2009), 53—68.
- ¹⁹ A. Pavićević, „Audit culture and its reflection on the content and concept of ethnological-anthropological research in Serbia“, *Cesky Lid*, Praha 2011, 227—238.
- ²⁰ Gavrilović 2009, 63.
- ²¹ R. Feynman, „Cargo Cult Science. Some remarks on science, pseudoscience, and learning how to not fool yourself“, 1974 [www.calteches.library.caltech.edu/51/2/CargoCult.pdf].
- ²² V. Lisjen Levi-Bril, *Primitivni mentalitet*, Plato, Beograd 1998.
- ²³ D. Stojanović, „Krugovi i čvorovi“, Pešcanik, www.pescanik.net/krugovi-i-cvorovi.
- ²⁴ P. Norra, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, in: *Kultura pamćenja i historija* (ed. M. Brkljačić, S. Prlenda), Golden marketing, Zagreb 2006, 21—44.

O nauci i bodovanjima u nauci nekoliko razmišljanja nekadašnjeg člana Komisije za sticanje naučnih zvanja

Jovan Ćirić, Beograd

Ukratko. — Autor ovog teksta je bio član Komisije za sticanje naučnih zvanja pri Ministarstvu nauke, pa je u tom smislu on ovde prezentovao nekoliko svojih iskustava i razmišljanja o sistemu ocene i bodovanja naučnog rada. Reč je najpre o teroru kvantifikacije koji egzistira u savremenom svetu. Skreće se pažnja da danas živimo u svetu različitih rang lista i agencija za pravljenje rejting lista, koje mere skoro svaki aspekt ljudskog, društvenog života. Od nivoa korupcije do nivoa kreditnog rejtinga, od nivoa socijalne sigurnosti do nivoa univerziteta, od nivoa poštovanja ljudskih prava do nivoa efikasnosti pravosuđa. Međutim, prvo i najvažnije pitanje uvek je pitanje metodologije, ili pitanje možemo li mi meriti baš sve, odnosno da li se sve može pretvoriti u brojke, te da li to vodi u sistem da je važnije imati nego biti. Drugi problem evaluacije naučnog rada jesu moguće prevare. Prevare su glavna posledica sistema gde je najvažnije pisati što više. U tom smislu, postoji mnogo koautorskih radova. Takođe

je i pitanje šta raditi sa multidisciplinarnim istraživanjima, kako njih kvalifikovati: dobar primer za to su istraživanja iz oblasti socijalne medicine. Da li takvim istraživanjima treba dati bodove kao da je reč o medicinskim istraživanjima, ili kao da je reč o društvenim istraživanjima. Autor takođe postavlja pitanje šta je bolje: promovisati srpsku nauku u svetu ili dovesti svetsku nauku u Srbiju? On smatra da u Srbiji postoji jedan vid diskriminacije srpskog jezika i naučnih radova koji su objavljeni u Srbiji, u srpskim časopisima. Pitanje je koji je razlog za to da se srpsko znanje i nauka slobodno nude, daju, kroz objavljivanje u inostranim časopisima, velikim multinacionalnim kompanijama. Autor ne daje gotove odgovore, već samo neke od svojih dilema. To je glavni zadatak svake nauke, naročito društvenih nauka, da postavljaju prava pitanja. — Ključne su odrednice ovog rada: naučna politika, evaluacija naučnog rada, teror kvantifikacije, prevare u nauci, naučni časopisi, internacionalizacija nauke.

Pristup

Pisac ovog članka je tokom dve godine bio član Komisije Ministarstva za sticanje naučnih zvanja. Sa puno entuzijazma on je započeo svoj rad u tom telu, misleći da će uspeti da bar nešto promeni što mu se pre toga u celom tom sistemu nije svidelo. Pokazalo se međutim, kako to često biva, da su sistem i matica koja nosi, jači od pojedinačne želje da se nešto reformiše. Upravo to iskustvo je svakako najdragocenije, ne samo kada je reč o ovoj temi. U svakom slučaju, pisac ovih redova je na kraju svog rada u ovoj Komisiji osetio potrebu da ovde izloži nekoliko svojih razmišljanja na temu ocenjivanja i bodovanja naučnog rada..

1. Savremeni teror kvantifikacije

Postoji u današnjem svetu nešto što bi se moglo nazvati svojevrsnim terorom kvantifikacije. Danas se meri i kvantifikuje sve i svašta. Dvojica američkih istraživača, Alexander Cooley i Jack Snyder, izračunali su da u svetu trenutno ima 95 različitih međunarodnih rejtinga i indeksa od kreditnih rejtinga, rejtinga korupcije, rejtinga univerziteta, rejtinga zagađenosti, rejtinga privredne, ili sudske efikasnosti, rejtinga socijalne sigurnosti, rejtinga kriminaliteta, itd. Takvih agencija i istraživačkih rangiranja je u svetu do 2001. godine bilo čak tri puta manje nego danas, tako da se zaista može govoriti o savremenom teroru kvantifikacije, ali i poplavi različitih rang-lista zasnovanih na podacima sumnjivog kvaliteta, koji su interpretirani vrlo diskutabilnom metodologijom, pa tako cela priča sve više postaje platforma za ostvarenje interesa pojedinih interesnih grupa, zbog čega su Kinezi u više navrata protestovali zbog plasmana Kine na globalnom indeksu korupcije.¹

Imajući u vidu savremenu pravu „poplavu“ brojanja, merenja i rangiranja, zaista se može reći da je Hajdeger bio u pravu kada je među prvim kritički progovorio o sveprožimajućem „matematičkom“ karakteru modernog mišljenja. On je bio duboko svestan zamki i opasnosti skopčanih s preobražajem logike u logistiku i pretvaranjem mišljenja u mašinu za računanje.²

Sve se danas izražava kroz brojeve, pa brojevi postaju osnovni kriterijum za sve, za uspeh u svakom pogledu. Tako se na primer danas smatra da kriterijum uspešnosti rada menadžmenta nije u stvaranju „uspešnog“ preduzeća, već preduzeća koje je bolje od konkurentskog.³ Biti uspešan znači biti bolji od drugog, posedovati više od drugoga, pri čemu se to „više“ ne izražava na kvalitativnom nivou, već samo u kvantitativnoj, pre svega matematičnoj formi. To možda donekle može da bude prihvatljivo u sportu, ali, kada je reč o nauci i naučnom radu, ili nekim drugim ljudskim delatnostima, svako, a naročito preterano merenje, kvantifikovanje i ocenjivanje je problematično već samo po sebi i vodi svojevrsnoj dehumanizaciji. Pitanje koje se tu postavlja, jeste pitanje može li i sme li na primer nauka da bude lišena svoje humane dimenzije i svedena samo na ispraznu matematičku formu? Čak i kada je reč o sportu, mogu se otvoriti izvesne moralne dileme. Tako na primer, Ivo Andrić, je jednom prilikom napisao negativno o jednoj sportskoj ekipi, u kojoj „svaki pojedinac teži da se pretvori ne u igru, ne u košarku, nego u koš, u pogodak, u bezobziran, go uspeh, koji na kraju krajeva gubi svaki smisao, jer proguta čoveka i sve što je ljudsko u njemu i oko njega. Ovo važi za svaki sport, pa i za svako ljudsko delanje uopšte.“⁴ I zaista, ako i kada se igra i sport, kao i svaka druga ljudska delatnost pretvaraju u (ekonomski) samerljive rezultate i uspehe, onda se sve to na kraju pretvara u svoju suprotnost i negativnost, te tako i sama ekonomija, polako, ali sigurno ulazi u svoju strukturalnu, sistemsku krizu. Ovakvi stavovi danas međutim mogu zvučati sasvim prevaziđeno, jer, danas se smatra da kriterijum uspešnosti rada menadžmenta nije u stvaranju „uspešnog“ preduzeća već preduzeća koje je bolje od konkurentskog.⁵ Biti bolji od drugoga, danas predstavlja najvažniji cilj ne samo u sportu, mada u sportu posebno, jer je današnji sport postao deo robno-novčane privrede, odnosno pogona za ostvarivanje profita, pa su tako olimpijski principi Citius-Altius-Fortius (više — brže — dalje) postali suštinski simboli vladajućih vrednosti kapitalizma.⁶ Možda je slučaj Novaka Đokovića i njegove re-

zultatske krize i pada sa prvog mesta ATP liste vrlo dobar primer dehumanizacije savremenog sporta, ali i sveukupnih društvenih odnosa zasnovanih samo na konkurenciji, takmičenju, želji da se bude bolji od drugog, a ne i želji da se bude dobar i plemenit čovek.⁷ Imati ili biti, stara dilema Eriha Froma,⁸ danas u stvari više i nije nikakva dilema, danas se u savremenom teroru kvantifikacije, gotovo podrazumeva da nije važno biti, nego je važno imati. Važno je imati što je moguće više novca, što je moguće više sportskih pobeda, što je moguće više ostvarenih bodova na SCI listama i ostalim listama naučnih časopisa.

U vezi sa kvantifikacijama raznih vrsta, kvantifikacijama uopšte, može se govoriti i o pohlepi kao takvoj, pohlepi koja na izvestan način zaista jeste produkt i pratilac same kvantifikacije. Da nema kvantifikacije, poređenja i želje da se bude bolji od drugih, pohlepe bi svakako bilo manje. No, sa druge strane, tačno je i to da je čitavo moderno tržište zasnovano na pohlepi. Više, što više, postaje glavna mantra⁹ i glavni pokretač ljudskog ponašanja, te glavni regulator na tržištu. Adam Smit je u tom smislu pozitivno govorio o pohlepi kao pokretaču sveukupnog društvenog razvoja — napretka.¹⁰ Pohlepa kao takva nije dakle nešto što je samo po sebi *a priori* negativno.¹¹ Međutim, pohlepa ima i vrlo negativne posledice. Kada to kažemo, mislimo prvenstveno na ekološke probleme, na pohlepnu eksploataciju prirodnih resursa i uništavanje prirodne okoline, na prevarno ponašanje, na korupciju i slično.¹²

Generalno uzev, svako kvantifikovanje i sagledavanje čoveka kroz brojke, može voditi podsticanju neke vrste pohlepe i želje da se ima i ostvari što je moguće više, na svaki, pa i na krajnje nemoralan način. Sama po sebi, pohlepa može podsticati i neke pozitivne ljudske osobine, kao što su vrednoća, inicijativnost, inventivnost, marljivost. Za obavljanje naučne delatnosti, te karakterne osobine mogu biti veoma bitne, korisne i podsticajne, međutim, sa druge strane u modusu „imati“ osnovni elementi su ipak pre svega takmičarstvo, antagonizam i strah, za razliku od onoga „biti“, gde su u prvom planu nezavisnost, sloboda i kritički duh,¹³ a sasvim je jasno da su za naučnu delatnost kritički duh i nezavisnost od daleko većeg značaja nego „trka“ za bodovima, kvantifikovanje i takmičarski duh i antagonizam.

S druge strane, jedno od takođe važnih pitanja jeste zapravo pitanje metodologije kvantifikovanja. Da li postoji način da se precizno izmeri nivo — stepen korupcije u jednom društvu na primer, a da to ipak ne budu samo aproksimativna nagađanja, koja se ne zasnivaju ni na čemu drugom, nego samo na percepciji građana, ispitanika.¹⁴ U suštini, ovde se postavlja pitanje da li se baš sve može kvantifikovati i numerički izraziti? Na primer krivične sankcije — kažnjavanje, tj. individualizacija kažnjavanja? Danas međutim, u SAD, ali i u nekim drugim državama, prisutan je trend kvantifikacije i primene matematičkih formula čak i kada je reč o odmeravanju krivičnih sankcija.¹⁵ Tako nešto postoji i u današnjoj Makedoniji.¹⁶ U tome se međutim kriju brojne opasnosti, jer nikako se ne smeju konkretni slučajevi i konkretni ljudi sagledavati samo kao puke brojke, pa da od brojeva ne vidimo ljude i njihove komplikovane životne sudbine i situacije. Laici su međutim spremni da veruju da se i najveći društveni problemi mogu jednostavno rešavati putem prava — treba samo doneti zakon i onda ga striktno i dosledno primenjivati. Međutim, šta ako je zakon sam po sebi loš, nefunkcionalan, nepravedan, ili čak ne ni to, već se jednostavno radi o odnosu opšteg i posebnog. Još je Aristotel govorio da je zakon

samo jedna opšta norma, dok ima puno pojedinačnih situacija koje ne mogu biti uspešno i pravedno tretirane ukoliko se bez ikakvih prilagođavanja i modifikovanja primenjuje samo ta opšta norma.¹⁷ Osnovni principi pravde, morala i prava (pa i Kantov kriterijum univerzalizacije) mogu biti nesporni *in abstracto*, ali čim je reč o primeni u konkretnim okolnostima, oni mogu davati povoda beskrajnim protivurečnostima.¹⁸ Ni pravo, kao ni život uostalom, ipak nisu obična matematika u kojoj su dva i dva uvek samo četiri. Kaže se da nema različitih bolesti, već različitih bolesnika,¹⁹ pa bi se tako uvek moglo reći da ima različitih ljudskih (društvenih) situacija — sudbina u kojima možemo, ali i moramo na različite načine da primenjujemo opšte norme.

Život je nešto što se ipak ne može kodifikovati.²⁰ Život se, kao i pravo, mora sagledavati i tumačiti u svojoj celokupnosti, a preterano insistiranje na kvantifikovanju svega i svačega, dovodi u stvari do toga da se ne vidi celina, već samo pojedinačni delovi. Čovek-pacijent tako za lekara postaje samo jedan ne mnogo povezani skup pojedinačnih snimaka, nalaza, rezultata analiza krvi i urina, a ne holistička slika čoveka i u fizičkom i u psihološkom smislu. Tako se i događa da lečeći jednu bolest, savremena medicina često u stvari izaziva neku drugu bolest, a kada je reč o pravu, primenjujući jednu pravnu normu, oni koji samo znaju to kako glasi ta jedna pravna norma, često čine nešto što je protivpravno i naročito nepravedno i protivmoralno.²¹ Holistički pristup, sagledavanje celine je jedini pravi pristup i kada je reč o medicini i kada je reč o pravu i kada je reč o nauci, a insistiranje na kvantifikaciji, zanemaruje sve to i dehumanizuje samu nauku, pretvarajući je u brojeve i SCI liste.

2. Prevare u vezi sa kvantifikacijama

Na prvi pogled zvuči sasvim paradoksalno ako se i kada se kaže da sistem kvantifikacije u nauci, za jednu od posledica ima i to da u većoj meri dolaze do izražaja različiti oblici prevarnog ponašanja. Međutim, to je tako samo na prvi pogled. *Summum ius, summa iniuria*, odnosno previše prava proizvodi nepravdu govorili su još stari Latini, odnosno preterani normativizam stvara brojne nepravedne situacije. U stvari se radi o tome da kada je neki sistem previše strog na bilo koji način, on za, gotovo nužnu, posledicu ima i odgovarajuće prevarno-koruptivno ponašanje u povećanoj meri. Previše strogi zakoni ne znače da će ti zakoni (pravne norme) biti poštovaniji, već je ponekad upravo suprotno.²² Ima istraživača, teoretičara, koji smatraju da korupcija nije nešto što postoji izolovano iz sistema, već da je upravo sistem taj koji stvara, produkuje korupciju.²³ Kada je reč o kvantifikacijama u nauci, stvar je više nego očigledna, naročito u nekoliko karakterističnih paradigmatičnih slučajeva-primera.

Prvi od tipičnih primera jesu primeri koautorstva. Radi se o klasičnom dopisivanju i potpisivanju autora. Na primer, svaki od trojice koautora napiše praktično jedan članak, ali dopiše i ona druga dva autora, pa tako sva tri autora imaju po tri članka — rada, umesto ono što je stvarno — da svaki od njih ima po jedan članak. To je javna tajna koju svi znaju — svi znaju da je ukupan bodovni zbir na kraju 3x3 nerealan, već da je realno samo 3x1. Ipak, svi na kraju knjiže na svom saldu

3x3 i svi su zadovoljni i oni koji pišu, odnosno koji su na svom saldu ubeležili tih 3x3, ali i komisija koja ih je ocenila, jer je u formalnom smislu sve *lege artis*. Tako se događa da sistem korumpira ljude i tera ih na laž i prevaru. Stvar bi se međutim lako mogla razrešiti, pre svega tako što bi se bodovi kod koautorskih radova delili na odgovarajući broj (ko)autora, ali to se obično ne događa. Očigledno je da različite interesne, lobi-uticajne grupacije sprečavaju da se putem jedne tako jednostavne (računske) operacije, kao što je deljenje sa brojem (ko)autora, spreče, ili bar smanje prevarna ponašanja u vezi sa potpisivanjem-dopisivanjem (ko)autora. Kada ne bi bilo takvog bodovanja kakvo je danas i insistiranja na bodovima, koautorstvo bi bio skoro nepoznat fenomen, naročito u društvenim naukama, a samim tim i prevare u vezi sa uzajamnim dopisivanjem i potpisivanjem koautora.

To kako sistem nagoni ljude da se snalaze na svakojake, uglavnom prevarne načine, posebno je uočljivo kod mentorstava, koje se, prema Zakonu o naučnoistraživačkoj delatnosti tražilo kod izbora u zvanje „viši naučni saradnik“ i „naučni savetnik“, a po novom zakonu iz januara 2016. traži se još uvek samo za „naučnog savetnika“. Problem je u tome što naučni radnici iz naučnih instituta ne mogu uopšte, ili u najvećem broju slučajeva ne mogu biti mentori na fakultetima i to svi znaju, ali, kao i u slučajevima koautorstava, tako i ovde svi žmure, pa je Komisija za sticanje naučnih zvanja pri Ministarstvu nauke, usvojila „solomonsko“ rešenje, u vidu tzv. suštinskog mentorstva. Time se sistem vara, u suštini je to potpuno izmišljen institut, koji treba da prevaziđe beživotno i nelogično rešenje iz zakona, a koje se tiče mentorstva. Suštinsko mentorstvo pomenuta Komisija tumači na taj način da je suštinski mentor onaj koji ima interno rešenje naučnog veća u Institutu iz kojeg dolazi, rešenje da je određen da nekom mlađem kolegi koji je na doktorskim studijama, pomaže. Osim toga, „suštinsko mentorstvo“ se priznaje i ukoliko je „suštinski mentor“ sa nekim mladim doktorandom objavljivao koautorske radove — članke, čime sistem podstiče koautorsko dopisivanje — potpisivanje, a zapravo uzajamno laganje.²⁴ „Suštinsko mentorstvo“ se dokazuje i izjavama zahvalnosti svršenog doktoranda, izjavama kojima on dokazuje — iskazuje da mu je suštinski mentor suštinski pomogao,²⁵ pa onda po sistemu „ako je do svedoka, krava je naša“, suštinski mentor ima pismenu potvrdu da je bio suštinski mentor. Besmisleno, smešno, žalosno i pre svega koruptivno. Svi znamo o čemu se radi i svi žmurimo i pravimo se kako je sve u redu. Besmisao se sastoji i u tome što postoje naučne oblasti i instituti, koji nemaju veliki broj naučnih radnika, pa prema tome ni mogućnosti da nekome budu zaista (suštinski) mentori. Šta oni da rade, mogu li oni da napreduju i bivaju izabrani u viša naučna zvanja, ili su osuđeni da većito ostaju u najnižem zvanju i da time dovode u pitanje dalje postojanje samih svojih instituta, jer u njima više neće biti dovoljan broj istraživača u odgovarajućim višim zvanjima. Da bi neki institut funkcionisao — opstajao, taj institut mora imati odgovarajući broj istraživača u odgovarajućim zvanjima. Kome da budu „suštinski mentori“ naučni radnici iz oblasti etnomuzikologije na primer. Za državu, za društvo, za identitet nacije, to je značajna oblast, međutim postojeći sistem neminovno vodi tihom gašenju tih i takvih naučnih oblasti i institucija. Ovo je još jedan paradoks, pred kojim naučna javnost čuti i žmuri. Kada je potpisnik ovih redova, koji je dve godine bio član Komisije Ministarstva nauke za sticanje naučnih zvanja, ukazao na to da ćemo na taj način ugasiti neke institute, pa čak i čitave naučne

oblasti, ostali članovi komisije su uglavnom ćutali, slegali ramenima i konstatovali: „pa šta mi tu možemo — zakon je zakon“. To je, naravno, pomalo nedemokratsko, totalitarno shvatanje prava, a po sistemu „dura lex — sed lex“,²⁶ ali je pre svega vrlo dobar primer koliko je rigidnost i matematičnost, a zašto ne reći kratkovidost u postupanju i ocenjivanju, a zapravo u odlučivanju o ljudskim sudbinama, ljudskim pravima, koliko je sve to i besmisleno i nepravedno i nesvrishodno. Radi se pri tome, isto tako i o svojevrsnoj intelektualnoj lenjosti. Lakše je i jednostavnije samo sabirati, nego sagledavati širu društvenu situaciju i širi društveni kontekst. Biolozi, hemičari, fizičari, a oni uglavnom sačinjavaju Komisiju za sticanje naučnih zvanja, naravno ne shvataju tu širu društvenu perspektivu pravnih normi — oni zapravo misle da bi najpravedniji sudija (pravnik) bio kompjuter.

Poseban problem u radu Komisije za sticanje naučnih zvanja jeste i u tome što je to organ koji odlučuje o nečijim pravima, čak vrlo značajnim pravima, pravima iz oblasti radnog prava, a u tom organu pravnici se nalaze u ubedljivoj manjini. Prosto rečeno, o tome da li će neko izgubiti radno mesto, odlučuju fizičari, hemičari, biolozi, agronomi... Jasno je međutim da je to poseban apsurd, — to je kao kada bi vozačima kada naprave neki udes, sudili drugi vozači — saobraćajni inženjeri. Ono istina je da je uloga i značaj veštačenja i veštaka u današnjem pravu vrlo velika, ali, makar formalno, konačnu odluku ipak donosi sudija — pravnik,²⁷ pravnik koji drugačije razume pravo, nego što ga razumeju oni koji bi sve da ukalupe i podvedu pod brojeve. Kod sticanja naučnih zvanja, konačnu reč ponajmanje imaju pravnici, a zapravo glavnu reč vode čak ne ni oni koji su najstručniji, već oni koji su na najbolji način sabrali odgovarajuće bodove. Zaista bi kompjuter u tom smislu ovde bio idealni sudija — pravnik.

Ovde se međutim pojavljuje još jedan specifičan problem, a on se tiče multidisciplinarnih ili bar graničnih istraživanja, koje jednim delom spadaju u jednu, a drugim delom u neku drugu naučnu oblast. Dobar primer za to jesu istraživanja iz oblasti socijalne medicine. Jedan lekar svoje istraživanje iz oblasti socijalne medicine objavi u časopisu iz oblasti društvenih nauka, a traži izbor u zvanje iz oblasti medicinskih nauka. Ili obrnuto. No, časopisi iz oblasti društvenih nauka se vrednuju po jednom bodovnom sistemu, dok se časopisi iz oblasti medicinskih nauka vrednuju po nekom drugom bodovnom sistemu, odnosno zahtevani zbirovi se razlikuju. Na sve to dolazi i činjenica da medicinar mora u konačnom zbiru imati jedan zbir, dok „društvenjak“ mora imati neki drugi zbir. Situacija je zaista komplikovana, jer čak i onaj ocenjivač — izvestilac koji u svojoj glavi ima dobro raspoređene pregrade — ladice u koje stavlja, sortira, određene bodove, nalazi se u dilemi šta da radi u takvim situacijama. No, postoji još čitav niz takvih situacija. Na primer ekonomija, tj. istraživanja iz oblasti ekonomije, a naročito ekonomskih efekata i posledica nekih naučnih istraživanja u, na primer, oblasti hemije ili biologije. Logopedi, pedagozi,²⁸ kao i svi oni koji se bave resocijalizacijom i rehabilitacijom, se takođe nalaze u problemu, isto kao i psiholozi. Jer, šta je psihologija u krajnjoj liniji: da li je ona više vezana za medicinu, za sociologiju, za filozofiju, ili čak za fiziku, tj. neku drugu eksperimentalnu nauku. Savet i preporuka bi zapravo mogli biti: „nemojte se uopšte baviti takvim naukama i istraživanjima, već samo onim istraživanjima koja su čisto medicinska, čisto hemijska, čisto biološka, čisto sociološka, čisto pravna, itd. Prilagodite se sistemu.“ A sistem je napravljen kao „Prokrustova postelja“.²⁹

Ponekad se sticao utisak da je polazni koncept rada Komisije za sticanje zvanja u stvari u sprečavanju prevarnog ponašanja svih onih koji pokušavaju da dobiju zvanje, a ipak ne zadovoljavaju postavljene kriterijume. U takvim situacijama se Komisija nalazi u poziciji svojevrstne istražne komisije, koja pokušava da istraži i spreči sve moguće prevare od onih kandidata koji su skloni prevarnom ponašanju.³⁰ To na svoj način govori o tome da su prevare nešto što je gotovo svakodnevica u delatnostima naučnih radnika, a pre svega posledica toga što se od naučnih radnika zahteva da pišu i objavljuju sve više i više. Ti neprestani zahtevi za merenjem i kvantifikacijama, koji podrazumevaju da se od naučnika traži da pišu sve više i više, dovode do prevarnog ponašanja naučnih radnika. To podrazumeva i različite oblike autoplagiranja, skribomanije, ali u svakom slučaju snižavanja nivoa i kvaliteta naučnog rada. Kvantitet u slučaju naučnog rada, kao i u nekim drugim situacijama, nikako ne prelazi u kvalitet, već se događa upravo obrnuto, tako da bi se moglo konstatovati da se danas više piše nego što se čita. Hiperprodukcija, tj. inflacija naučnih radova, vodi direktnom snižavanju nivoa nauke u društvu u kojem se sve svodi samo na brojanje i merenje i to je zapravo jedna od najnegativnijih posledica preterane kvantifikacije u oblasti naučnog rada, preterane kvantifikacije, koja od intelektualne elite zahteva, ako ne baš to da se služe trikovima i prevarama, a ono bar da budu snalažljivi. Sve u svemu, na sastanke Komisije su dolazila po dva istaknuta naučnika koji su imali za zadatak da brane stav da osoba X zaslužuje izbor u odgovarajuće zvanje, dok je Komisija ponekad uzimala sebi za pravo da ih gotovo isleđuje i propituje kao đaćiće, što je ponižavajuće za samu nauku.

Problem se sastoji i u tome što kvantifikovanje jednog naučnog radnika u najvećoj meri zavisi od toga u kojim časopisima je on objavljivao, te da li su od strane Ministarstva ti časopisi bodovani sa 1, 2, 3 ili 4 boda. To praktično znači da je najvažnija stvar u tome kako će ti časopisi biti vrednovani, a tu dolaze do izražaja brojna lobiranja, „trgovina uticajem“, pa i otvorena korupcija. Formalno gledano, časopisi mogu ispunjavati sve potrebne kriterijume za dobijanje najvišeg nivoa, najvišeg ranga, ali, ipak ne mogu biti svi na istom nivou, neko mora biti u prvoj, neko u drugoj, a neko u najnižoj kategoriji, pa se sad postavlja pitanje ko je taj koji će „vas“ časopis rangirati na ovaj ili onaj način, u ovu ili onu kategoriju. Ako ste bliskiji onome ko odlučuje, „vas“ časopis će biti bolje rangiran i onda će i oni koji objavljuju kod „vas“ biti bolje vrednovani, bodovani. To praktično znači da se ne vrednuje nečiji naučni rad, već se vrednuje to što je neki rad objavljen „tu i tu“, a u krajnjoj liniji nečija veština da objavi rad u časopisu koji se vrednuje bolje. Da li to znači da će časopisi koji su na „boljem glasu“, koji se bolje vrednuju, naplaćivati svoju uslugu objavljivanja? Naravno da da, jer je upravo to suština čitavog „biznisa“ sa časopisima na „Tompson Rojters“ listama, koje u suštini imaju status privatnih fondacija — pravnih lica, gde naravno tržišni principi dolaze do izražaja, a to samo po sebi znači, između ostalog i određeni stepen koruptivno-prevarnog ponašanja. Tako će oni koji plate odgovarajuću tarifu, imati prioritet prilikom objavljivanja, odnosno na kraju veći zbir bodova prilikom ocenjivanja. Da li su međitim oni bolji i kvalitetniji naučnici koji zaslužuju brže i veće unapređenje? Osim toga, kakva je korist od toga što je neki naučnik iz Srbije objavio neki svoj naučni rad u nekom rumunskom, iranskom, ili čak američkom časopisu? Time dolazimo do još jednog segmenta čitave naše priče o bodovanjima u nauci: treba li srpska nauka da ide u svet, ili je bolje da svetska nauka dolazi u Srbiju?

3. Srpska nauka u svetu i svetska nauka u Srbiji

Postojeći sistem vrednovanja, kvantifikovanja naučnog rada, bazično polazi od toga, odnosno za posledicu ima, to da su oni radovi koji su objavljeni u inostranstvu, u inostranim časopisima, znatno više vrednovani nego radovi koji su objavljeni u Srbiji i na srpskom jeziku. To otvara čitav niz dilema, a zapravo prva i osnovna dilema tiče se pitanja zašto Srbija na sistemskoj osnovi diskriminiše srpski jezik i naučnu delatnost u svojoj sopstvenoj sredini? Ovo pitanje je zapravo od ključne važnosti za budućnost srpske nauke, srpskog identiteta uopšte, pa i Srbije u celini. Veće vrednovanje stranih, tuđih časopisa, naročito kada je reč o društveno-humanističkim naukama, jeste izraz sopstvene iskompleksiranosti i za posledicu ima sopstveno omalovažavanje i nipodaštavanje sebe samih, što u svakom, pa i u naučnom smislu ima izuzetno negativne posledice. Jednostavno rečeno, posledica svega se na kraju sastoji u tome: Srbi i Srbija ni ne treba da se bave naukom, kada već Amerikanci, ili neki drugi to čine bolje od njih. Da to nije samo jedno špekulativno razmišljanje, pokazalo se na primerima privatizacije i tranzicije koja je sprovedena u Srbiji. Zatvarane su srpske fabrike i svaka srpska proizvodnja, koja je po prirodi stvari nekonkurentna, jer su strani proizvodi bolji, kvalitetniji, jeftiniji, itd. Da li neko danas, nakon svih tih iskustava, sme da tvrdi da tako neće biti i sa najelitnijim naučnim institucijama? Uostalom, globalistički način razmišljanja za posledicu ima pitanje — a šta će nama u Srbiji i Akademija i univerziteti, kada su strane i akademije i univerziteti bolji. Mislite da je to preterivanje? Ako tako mislite, podsetite se nemačkog protestantskog sveštenika iz doba Hitlera, Martina Niemöllera, koji je napisao pesmu: „Prvo su došli po komuniste/ ja sam ćutao jer nisam bio komunist/ kada su došli po Jevreje/ ja sam ćutao jer nisam bio Jevrejin/ kada su došli po mene/ nije preostao niko da se pobuni“. Parafrazirajući ove stihove, mogli bismo reći: „prvo su zatvorili srpske banke, onda su zatvorili srpska preduzeća...“ Zašto na kraju ne bi zatvorili i srpske naučne institute, univerzitet i akademije? Jer, okretanje samo objavljivanju u inostranstvu i potpuno favorizovanje onoga što se objavljuje u inostranstvu vodi sigurnom degradiranju i urušavanju svoje sopstvene nauke, svog sopstvenog znanja i svog samodostojanstva. A bez makar samodostojanstva ne može se očekivati uspeh u bilo čemu, pa ni u naučnom stvaralaštvu.

Posebno pitanje se sastoji u tome što oslanjanje na evropske i uopšte strane fondove, pa i časopise, direktno ugrožava autonomiju naučnih sistema.³¹ Šta to praktično znači? To znači da će našu nauku ocenjivati, recenzirati i finansirati stranci, odnosno da će se naša naučna misao i istraživanja odvijati ne onako kako to odgovara potrebama srpskog društva, potrebama jednog prosečnog srpskog poreskog obveznika, već će sve biti prilagođeno potrebama i zahtevima inostranog tržišta. U svetu fizike, ili matematike, medicine, ili biologije, to još i ne mora biti toliko problematično, ali, u društveno-humanističkim naukama po interese srpskog društva to zaista može biti čak katastrofalno. Srbi i Srbija su u prethodnih nekoliko desetina godina bili izloženi neviđenoj medijskoj, rasističkoj, satanizaciji i isteriji,³² te se u tom smislu zaista može reći da su uloga i zadaci naučnika iz oblasti društveno-humanističkih nauka tu vrlo značajni, da pokušaju da svetu prezentuju srpsku stranu istine. Ali, sve što bi naučnici iz Srbije objavili na tu temu u pokušaju da isprave tu krivu sliku, uglavnom ne može proći recenziju zapadnih recenzenata, jer se ne uklapa u vladajuću ideološku paradigmu. U vladajuću paradigmu srbofobije,³³ osim

kada je reč o ličnim vezama i poznanstvima, ne uklapa se gotovo ništa što bi ispravljalo medijski uvreženu sliku o Srbima kao genocidnim zločincima koji su krivi za sva zla na Balkanu. I šta onda da radi naš prosečan naučnik iz Srbije: da ne prihvata te stereotipe i da ne objavljuje u tim časopisima, iako su mu bodovi potrebni, ili da prihvati uvrežene stereotipe i društvene predrasude, da se prilagodi vladajućem kursu, pa da i on počne da piše o tome kako su Srbi zaista genocidni zločinci. Takve radove, takve tekstove, mnogi vodeći strani časopisi bi sa zadovoljstvom objavili, ali koji je interes države Srbije i već pominjanog srpskog poreskog obveznika da finansira tako nešto, što je direktno anacionalno, pa čak i antinacionalno.

U vezi sa svim ovim se postavlja još jedno vrlo važno principijelno pitanje: kakav je interes srpskih poreskih obveznika da finansiraju naučnike koji objavljuju svoje radove u inostranstvu, u inostranim časopisima i svoje znanje, stručnost, nauku, pronalaskе i patente relativno jeftino prodaju — poklanjaju stranim multinacionalnim kompanijama, koje danas, poput velikih fudbalskih klubova, jeftino otkupljuju mlade talente iz Srbije i drugih sličnih zemalja.³⁴ Zapravo u krajnjem slučaju, srpski poreski obveznici finansiraju istraživanja i nauku koju koriste velike svetske multinacionalne kompanije, prosto zato što je srpska privreda, naročito industrija, kroz procese privatizacije, globalizacije, tranzicije, sasvim razorena. A razorena je, između ostalog i zato što naučnici (iz oblasti društvenih i humanističkih nauka) nisu postavili pitanje smislenosti i opravdanosti mnogih stvari koje su se dešavale u zemlji Srbiji, pa tako i potpunog obožavanja svega što je inostrano i potpunog obožavanja globalističko-liberalnih društvenih ideologija. U svakom slučaju pitanje zašto Srbija jeftino ili čak i besplatno prodaje svoje znanje i naučna istraživanja stranim časopisima i kakva je korist od toga, ostaje bez odgovora.

Imajući sve to u vidu, postavlja se i pitanje zar nije bolje i strateški ispravnije dovesti svetsku nauku u Srbiju, odnosno stvoriti situaciju u kojoj će u srpskim časopisima biti u što većem broju objavljivani rezultati inostranih naučnih istraživanja. To bi svakako imalo i ne beznačajnu edukativnu funkciju za čitavu srpsku javnost, a svakako nauka, bez obzira o čemu se radi, uvek mora imati i tu edukativnu funkciju.

Svakako da je medicina jedna oblast koja je univerzalna i gde ne bi trebalo postavljati pitanje ko je, gde i u kojim časopisima objavljiavao svoje radove i rezultate istraživanja. No, i u medicini su moguće različite situacije. Zamislimo jednu veliku farmaceutsku kuću iz Amerike, koja ima interes da sprovodi istraživanja u Srbiji. Zašto baš u Srbiji? Pa zato što je premija osiguranja od neželjenih efekata nekog novog leka jeftinija u Srbiji nego u Francuskoj, Nemačkoj, Engleskoj ili Italiji, a i zato što je čitavo istraživanje jeftinije sprovoditi u Srbiji, nego u Austriji ili Holandiji na primer. Potrebno je skupiti na primer sto pacijenata, koji će eksperimentalno primati odgovarajuću dozu „tog i tog“ leka i za svakog pacijenta farmaceutska kuća će platiti na primer po dve hiljade dolara, od kojih će polovina ići bolnici, a polovina profesorsko-naučno-istraživačkom timu. I svi su zadovoljni. Farmaceutsku kuću bi takvo istraživanje u Francuskoj koštalo 6 do 7 hiljada po pacijentu, u Srbiji samo dve hiljade. Francuzi bi bili prestrogi u ispitivanju novih lekova, u Srbiji je po tom pitanju situacija mnogo liberalnija. Lek uopšte ne mora biti registrovan u zemlji proizvođača. Naši naučnici-lekari sprovedu istraživanje i dobiju se rezultati: da je na primer od 100 pacijanata, njih 57 bilo izlečeno, a da je negativnih posledica bilo u samo 3 slučaja. Naravno da će u takvoj situaciji sama farmaceutska kuća, koja i

inače sponzoriše neke od časopisa sa Tompson-Rojters liste, biti vrlo zainteresovana da ovo istraživanje i nalaz naučnika iz Srbije, bude publikovano i citirano, jer to je u stvari reklama. Naučnici su pak višestruko zadovoljni. Za svakog pacijenta oni su dobili odgovarajuću ne malu naknadu, naknadu je dobila i bolnica, a na kraju je njihov rad štampan u značajnom časopisu s kojim se mogu ponositi i razvijati akademsku karijeru. To što se, prema nekim istraživanjima, zdravstvena zaštita u Srbiji nalazi na poslednjem mestu u Evropi, to nema veze. To što sve više mladih lekara odlazi iz Srbije, pa Srbe uskoro neće imati ko da leči, to takođe nema veze. To što sistem privatnog zdravstvenog osiguranja uopšte ne funkcioniše, nema veze, kao ni to što sistem privatnog zdravstva predstavlja nelojalnu konkurenciju državnom zdravstvu. Ako hoćete da operišete kataraktu ili ugradite veštački kuk, u državnoj bolnici će vam to zakazati za dve do tri godine, osim ako nemate vezu, ili nekog ne podmitite. Nivo korumpiranosti zdravstvenog sistema je izuzetno visok, ali, sve to nema veze,³⁵ prosečan medicinski naučni radnik sa ponosom će isticati koliko je članaka objavio na Tompson-Rojters listi, za razliku od nekog pravnika, ekonomiste, etnologa, politikologa, filologa. Gorak ukus i pitanje koji ostaju iza svega jeste pitanje *a čemu to služi*?, osim tome da bi oni koji su i inače sujetni bili još sujetniji i još se više hvalili svojim velikim uspesima.

Istovremeno, to pokazuje da je današnja nauka multidisciplinarna i međusobno povezana. Odnosno, to nam pokazuje da bez rešavanja najvažnijih društvenih problema, nikakva nova saznanja i otkrića u bilo kojoj naučnoj oblasti neće doneti nikakvog benefita, ukoliko društvena struktura, kao i moralna svest ljudi ostaju nepromenjeni. Uzalud bi nam bilo da kojim slučajem neko od naših naučnika otkrije, na primer čak i lek protiv raka, jer u Srbiji danas ne postoji domaća farmaceutska industrija koja bi proizvodila i prodavala taj lek. Taj lek bi proizvodila neka inostrana farmaceutska kuća i skupo bi ga prodavala domaćim pacijentima i medicinskim ustanovama.

Uzalud je svaka nauka, ako nije praćena pravnim, etičkim, sociološkim i drugim istraživanjima i promišljanjima. Ponekad, kao što se mnogo puta u istoriji to pokazalo, naučna otkrića i saznanja mogu biti iskorišćena i protiv čoveka samog. Zaista nije na naučnicima da razmišljaju previše o etici. Takva je i matematika, pa kada se te dve discipline međusobno udruže u vidu kvantifikovanja naučnog rada, onda iz toga obično ne može da nastane nešto što je baš mnogo dobro za društvo i čoveka. Nauka bez etike jeste prazna, a često zapravo i kontraproduktivna. To oni koji sprovode kvantifikovanje i ocenjivanje naučnog rada obično ne vide, a što je najgore, oni to zaista ni ne mogu, a i ne žele da vide. Jer, lakše je, jednostavnije, određeni članak, staviti u odgovarajuću pregradu u glavi i onda samo sabirati.

4. Šta reći na kraju ?

Postojeći sistem bodovanja ima znatnih nedostataka, kao što se čitanjem ovog teksta može zaključiti. Šta onda preporučiti na kraju, a da se ne pređe na sistem potpune uravnilovke gde se ne bi pravila nikakva razlika između onih koji su vredni i onih koji su lenji? Rešenje svakako nije u nekoj vrsti socijalizma u kojem bi svako dobijao isto bez obzira šta i kako radio. Ali, valjda je svima jasno da rešenje nije i u besomučnoj jurnjavi za bodovima, u šta se današnji sistem pretvorio. U pitanju je traganje za aristotelovsko-konfučijanskom srednjom merom, a što je nedostižni ideal kojem čovečanstvo neprestano teži. Jedna je stvar ovde čini se sasvim tačna,

onaj koji ima nula bodova, on zaista zaslužuje odgovarajuću sankciju. Pitanje je međutim, da li tu sankciju treba da izriče jedna komisija u kojoj se pravnici nalaze u sasvim sporednoj ulozi. Tačno je međutim i to da onaj naučni radnik koji je ostvario izuzetno veliki broj bodova, koji se faktički bavio (auto)plagiranjem, skribomanisanjem i površnim pisanjem, jasno je da takav naučni radnik, koji skupi određeni broj bodova kao da je jednom nedeljno pisao i objavljivao knjigu-monografiju, takav naučni radnik takođe zaslužuje odgovarajuću sankciju. Postojeći sistem bodovanja i kvantifikacija takvu situaciju ne prepoznaje.

Neko bi na sve to rekao da ja ovde u suštini nisam ponudio nikakve odgovore i rešenja. Stvar je međutim u tome da zadatak nauke, a naročito društvenih nauka, nije u tome da se daju konačni odgovori, već u tome da se postave prava pitanja. Jer, konačni odgovori jednostavno ne postoje, ono što danas znamo, koliko sutra će biti prevaziđeno, to je suština nauke, isto kao što je suština u neprestanoj sumnji i skepsi. Čitavo ovo razmišljanje o sistemu bodovanja u nauci jeste jedan poseban vid sumnje i skepse koju, usudujem se da konstatujem, većina mojih kolega iz Komisije za sticanje zvanja, neće razumeti, a još manje prihvatiti.

**SUMMARY. — SCIENCE AND QUANTIFYING THE DISCIPLINES:
REMARKS OF AN EX—MEMBER OF THE SERBIAN COMMISSION
FOR GRANTING ACADEMIC QUALIFICATIONS.**

The author used to be a member of the Serbian official Commission which is in charge for obtaining academic qualifications and rating scientific work. He presents some of his insights and some critical thoughts on the rating system. There is, according to author, a terror of quantification that exists in many aspects of the contemporary modern world. We live in a time of many different ranking agencies and listings that measure almost every aspect of human social life. From the level of corruption up to the bank rating; from the level of social security up to the university rankings; from the level of human rights achievements up to the number proving court's expediency. The most important question is the question of methodologies that are used. Or to put it in another way: is it possible to measure literary everything; can everything be transferred into abstracted numbers? Doesn't that approach lead to a system where the most important thing is "to have" rather than "to be"? The second sensitive problem in the system of science rating are different kinds of frauds. They are the expected consequence in a system which highly rates the amount of the production rather than its quality. Many so called "co-published" or "co-authored" papers in reality have only one or two authors, whereas further authors are just being "co-signed". Also the so called multidisciplinary research puts many question marks. How should a paper in social medicine be rated? Should it be scored according to a pattern for the medical or for the social inquiry? Is it more important for our generations to promote the Serbian science outside or to bring the world, its science and standards to Serbia? Due to the evaluation rules that in so many ways privilege international journals and publishers the system tends to discriminate all inquiries and research products that are published in Serbian language and/or in domestic journals. What could be the reason to put pressure on authors to openly publish all — also those lucrative — results in random world journals? The author's intention in the article was not to provide definite answers. He rather follows the old academic tradition and sees the task of academic dispute — especially in social sciences — in raising the right questions.

Keywords: research policy; research evaluation; scientometrics, terror of numbers; frauds in science, research and international community.

- ¹ A. Cooley and J. Snyder, „Rank has its Privileges — How International Rating Dumb Down Global Governance“, *Foreign Affairs*, November/December 2015.
- ² M. Đurić, *O potrebi filozofije danas — Filozofija između Istoka i Zapada*, Beograd 2006, 87.
- ³ Vid. www.scribd.com/document/53724697/BENCHMARKING.
- ⁴ U *Znakovima kraj puta*. Vid. npr. izdanje udruženih izdavača (Sabrana dela), Sarajevo idr. 1987, 373.
- ⁵ Vid. www.scribd.com/document/53724697/BENCHMARKING.
- ⁶ J.-M. Brohm, *Sociologie politique du sport*, Paris 1976 (citirano prema Lj. Simonović, Sport—kapitalizam—destrukcija, Beograd 1995, 143).
- ⁷ Vid. www.politika.rs/scc/clanak/37031/Sport/Tenis/Ljubav-ili-pobeda.
- ⁸ E. Fromm, *Imati ili biti*, Zagreb 2004.
- ⁹ D. Pattanaik, Modern markets are based on greed, dostupno na www.economictimes.indiatimes.com/magazines/corporate-dossier/modern-markets-are-based-on-greed/articleshow/47814990.cms (05.02.2017) [goo.gl/KRO7XY].
- ¹⁰ A. Smit, *Bogatstvo naroda — istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Zagreb, 2007, 451.
- ¹¹ P.A. Trickle, Greed, *The Seven Deadly Sins*, Oxford, New York 2004, 63 (citirano prema V. Gvozden i A. Lošonc, *Pohlepa kao apstrakcija robe*, objavljeno na Trećem programu Radio Beograda, decembra 2015. [u zborniku istih autora *Pohlepa*, 2015, 13—67]).
- ¹² J. Ćirić, „Pohlepa kao podstrek, ali i kao kočnica ekonomskog razvoja“, *Pravo i privreda*, (4—6) 54 (2016), 598—611.
- ¹³ E. Fromm, op. cit.
- ¹⁴ J. Ćirić, „Neki metodološki problemi u istraživanju fenomena korupcije“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* (2) 46 (2008), 31—49.
- ¹⁵ M. Vešović, „Neoklasicizam u novom švedskom krivičnom zakonodavstvu“, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, (2) 27 (1989), 91—99.
- ¹⁶ U tom je smislu u savremeno makedonsko krivično zakonodavstvo uveden i poseban „pravilnik za odmeravanje kazne“, što ipak predstavlja veliku besmislicu. (O tome G. Lažetić-Bužarovska, „Problemi kaznene politike u okviru sporazumevanja o krivičnoj sankciji u Republici Makedoniji“, u zborniku radova *Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet*, izdanje Ministarstva pravde Republike Srpske idr., Banja Luka 2014, 98).
- ¹⁷ Aristotel, *Nikomahova etika*, Beograd 1970.
- ¹⁸ H. Perelman, *Pravo, moral i filozofija*, Beograd 1983.
- ¹⁹ S. Pejaković, *Sudskomedicinska ekspertiza*, Beograd 1986.
- ²⁰ J. Ćirić, „Da li se život može kodifikovati — povodom donošenja Građanskog zakonika Srbije“, *Pravo i privreda* (4—6) 53 (2015), 94—107.
- ²¹ J. Ćirić, „Ko samo riječi zakonske znade, taj još zakona ne zna... dok mu ne shvati razum i smisao“, in: *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti*, knj. 1 (ed. L. Breneselović), Beograd 2011, 261—271.
- ²² Finska se smatra paradigmom antikorupcije, no tamo je za primanje i davanje mita propisana kazna zatvora 4 meseca do 4 godine, dok je u Bugarskoj koja se smatra simbolom korupcije, za isto delo predviđena kazna zatvora do 10 godina. (J. Ćirić, „Koliko smo represivni (strogi) u poređenju sa Evropom — kratka komparativna analiza srpskog krivičnog zakonodavstva“, *Strani pravni život* (1—2)/(2007), 203—218). Kazna dakle ne mora značiti da će se ponašanja koja su suprotna normama sprečiti-suzbiti.
- ²³ M. Bock, O uzrocima korupcije i njenoj neminovnosti u savremenom svetu, u zborniku radova *Borba protiv korupcije — iskustva i poređenja*, Beograd 2013, 11—20.
- ²⁴ Svi su tu zadovoljni i doktorand i „suštinski mentor“, bodovi se gomilaju u konačnom zbiru, a srpska nauka postiže velike uspehe, no da li, kakvog i kolikog značaja i koristi ima za društvo u celini, e to je drugo pitanje.
- ²⁵ Potpisnik ovih redova imao je prilike da se u Komisiji lično uveri, kako su se pojedinci na prvim stranicama svojih doktorata izričito zahvaljivali mami, tati, prijateljima, svom zvaničnom mentoru, supružniku, kolegama, ali posebno i svom „suštinskom mentoru“. I tužno i smešno u isti mah.

- ²⁶ To „dura lex — sed lex“, (strog zakon, ali zakon), bilo je karakteristično za nacističku Nemačku, nasuprot anglosaksonskom shvatanju prava, koje nikada nije bilo kruto, rigidno, vojnički slepo. (V. Koštunica, „Angloamerička pravna tradicija i ideja vladavine prava“, Arhiv za pravne i društvene nauke“ (2)/(1981).
- ²⁷ Uloga veštaka iz različitih oblasti danas jeste vrlo velika, ali se u isto vreme s pravom postavlja pitanje da li je i koliko je to dobro i legitimno da ljudima ne sude sudije-pravnici, već stručnjaci-veštaci iz različitih oblasti. (F. Bačić, „Krivično pravosuđe i ustavnost i zakonitost“, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, (1) / (1987), 15)
- ²⁸ Logoped, ali i pedagog u isto vreme moraju da primenjuju znanja iz oblasti psihologije i drugih socijalnih naučnih disciplina, ali i medicine. Isto je i sa lekarima, ali i mnogim drugima.
- ²⁹ Prokrust je živio u antičkoj Grčkoj i imao je gostionicu u kojoj je ugošćavao putnike. Ako bi njegovim gostima postelja bila mala, kratka, on bi im odsecao noge. Fraza „Prokrustova postelja“ upotrebljava se kada se nešto silom pokušava ukalupiti u neodgovarajuće mere.
- ³⁰ Istine radi treba ipak reći da u preko 90 odsto slučajeva Komisija potvrđuje mišljenje matičnih odbora. Naravno, s tim u vezi se može postaviti i pitanje da li je baš neophodno postojanje same Komisije, ako već postoje matični odbori, osim ako zadatak dotične Komisije nije u tome da bude brana mogućim prevarama. Ali, time se u stvari priznaje da je prevarno ponašanje relativno učestalo u oblasti nauke, što samu nauku, ali pre svega sistem kvantifikovanja u nauci diskredituje u znatnoj meri.
- ³¹ A. Pavičević, „Evropski istraživački prostor“, *Politika*, 28.12.2016, 21.
- ³² O svemu tome, videti temeljnu analizu u knjizi S. Vukovića, *Etika zapadnih medija — Antisrpska propaganda devedesetih godina XX veka*, Novi Sad — Sremski Karlovci 2009.
- ³³ Z. Petrović Piročanc, *Izbrisati srpski virus (Mala antologija rasizma, šovinizma i govora mržnje na kraju drugog i početkom trećeg milenijuma)*, Beograd 2002, 35.
- ³⁴ Analogija sa fudbalom ovde čini se nije bez osnova. Naravno, živimo u vreme velike globalizacije i teško je danas sprečiti i mlade fudbalere i mlade naučnike da odlaze tamo gde su bolje plaćeni, u inostranstvo, niti to država treba da pokušava da radi. Ali, kako bi to bilo kada bi država finansirala mlade fudbalere da uče, treniraju se i pripremaju se i u isti mah ih terala, podsticala da odlaze u velike evropske klubove da odigraju po neku utakmicu. Posle nekih od tih utakmica, neki od njih bi i ostajali u tim klubovima i u tome ne mora biti ničeg spornog, osim tog prvog i osnovnog pitanja, *a zašto ih je država iz svog budžeta uopšte finansirala i pripremala za odlazak iz zemlje?* Objavljivanje u inostranim časopisima, može biti tretirano kao te pripremne pojedinačne utakmice. Pomislite samo kako i koliko bi prosečan srpski dečak, odnosno njegov otac, platio ne bi li dečak zaigrao poslednjih pet minuta velikog derbija na „Santjago Bernabeu“? No kakva je i kolika je korist od svega toga za društvo i državu?
- ³⁵ Korupcija u zdravstvu, to bi mogla biti dobra tema o kojoj bi mogli pisati lekari i objavljivati u nekim časopisima, što bi bio tipičan primer multidisciplinarnih istraživanja. Ali, to se ne događa, jer kako će to biti bodovano, kako će Komisija takav rad bodovati.

Racionalni i iracionalni elementi administracije i ocene naučnog rada

Luka Breneselović, Minhen

Ukratko. — Rad sadrži analizu iz marta 2016. godine koja je, prema stanju propisa i predloga izmena iz tog vremena, pokazala da vodeći svetski pravni časopisi na nemačkom jeziku nisu obuhvaćeni u registrima indeksnih baza koje su privilegovane u pravilnicima za ocenu naučnog rada Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Na tom primeru i iz teorijskog ugla pokazuje se da je u postupku regulacije ocene naučnog rada postojao poremećen odnos prema pluralitetu disciplina, da su u hodu preovladali nazori i modeli pojedinih disciplina (sociologija, medicina) ili da, što će pre biti slučaj, nije postojala razvijena teorijska i praktična svest o načelnim razlikama i živom karakteru svake pojedinačne discipline. Ukazuje se da je neophodno opšte pojmove kao „prirodne nauke“ ili „društvene nauke“ shvatiti kao teorijske grupacije, a ne oznake vrste kojoj pojedine discipline kao jedinice pripadaju. Na brojnim mestima postupka ocene naučnog rada na mesto

racionalnih kriterijuma koji su organski vezani sa kvalitetom i stvarnim obrisima naučnog rada stavljeni su proizvoljni kriterijumi koji, mimo svih standarda pravne regulacije, svojim naizgled odsečnim pravilima i tobožnjom računskom preciznošću podražavaju smislenu regulaciju, ali prema materiji koju regulišu pokazuju karakteristike irelevantnog. Pažnja u radu posvećena je i slučajevima u kojima su već postojeće dobre prakse u naučnoj publicistici zamenjene, pod stegom važećeg sistema ocene naučnog rada, rdavim pojavama (primer lingvističkih i drugih časopisa). Ukratko se skreće pažnja i na izvesnu difuziju upravnog i neupravnog rada, koja istraživače koji zavise od ocene i angažmana ministarstva stavlja u vrlo nezavidan pravni položaj. — Ključne su odrednice ovog rada: naučni rad, evaluacija naučnog rada, upravni rad, ustavne garantije naučnog rada, racionalizacija, čl. 73 Ustava Republike Srbije.

Pristup

U proteklih nekoliko nedelja* u raznim štampanim i online medijima objavljen je veći broj priloga u kojima se kritikuje postojeći sistem vrednovanja naučnog rada. Kritika se uglavnom ticala izmena, koje su delom uobličene u *Nacrtu Pravilnika o rangiranju naučnih časopisa*,¹ a delom su već i osnažene u novom *Pravilniku o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata* koji je na snazi od 9. marta ove [2016] godine (vid. samo na Pešcaniku tekstove M. Lakićevića; V. Miletić; D. Ilića; A. Boškovića; M. Lakićevića 2. deo;

* Prilog ovaj sadrži u glavnini moja „Tri priloga raspravi o oceni i bodovanju naučnog rada“, koji su integralno prvo objavljeni u martu 2016. godine na portalu cedulje.wordpress.com, a zatim, po želji i ljubaznošću A. Pavlovića, i na Akademomeru.

A. Stevića; i u Politici tekst N. Radosavljevića i druge²). Ali sve do sada na raznim stranama rečeno, izvesno je, ima i opšti značaj i odnosi se zapravo na sistem kvantitativne ocene naučnog rada pod čijim režimom naša nauka radi već nekoliko godina. Toj diskusiji prilažem i ja *tri tačke*, za koje nikako ne mislim da sadrže nužna gledišta i konačne uvide i rešenja. Naprotiv, već je u samom pojmu javne *rasprave* sadržana ideja, da se misli, obziri, primeri i predlozi moraju saopštavati u hodu, na brzinu, kako bi se zajednički mogli proveriti, učvrstiti ili odbaciti.

U prvoj tački navešću nekoliko primera vrlo poznatih časopisa koji se ne nalaze na tzv. Thomson-Reutersovoj listi (TR lista) koja je prema *Nacrtu Pravilnika o rangiranju* i prema novom *Pravilniku o postupku* izjednačena sa merilom vrhunskog uticaja i kvaliteta naučnih časopisa. U drugoj tački navešću primere na koje su mi skrenule pažnju kolege iz više struka, a iz kojih se vidi da sistem vrednovanja kakav kod nas postoji ne ispunjava osnovne kriterijume racionalnosti. To znači da ima u sistemu nelogičnih stvari i da jasna, unapred vidljiva i stvarna, posledica režima bodovanja koji predviđa sistem nije uvek, kako racionalno postupanje nalaže, korist, već je često i očita *velika šteta*. I konačno, treća tačka, mislim da se rešenje neće naći ni u tome da se uvažavaju posebnosti tzv. „društvenih nauka“ u odnosu na „prirodne nauke“ (u tom smeru već je ponešto učinjeno u novom *Pravilniku o postupku*), već samo ako se promeni načelna metodološka tačka, tako da se pravilnici i sistem bodovanja neće postavljati kao *nekakav početak* iz koga treba da izdire pravilan i dobar naučni rad, već ako se, što bi bilo jedino rešenje u skladu sa ustavnim normativnim okvirom i prirodom upravnog posla, *za početak* uzme živa naučna delatnost, beskrajno raskošna i različita u zavisnosti od pravca i discipline, a sami pravilnici shvate i postave kao normativni instrumenti s kojima se žive discipline doteruju i učinci *prema stvarnim odlikama i oprobanim merilima uspeha tih disciplina* vrednuju.

U čl. 73 st. 1 Ustava određeno je da je „naučno i umetničko stvaralaštvo slobodno“, a u st. 3 istog člana stoji, između ostalog, da „Republika Srbija podstiče i pomaže razvoj nauke“.

1. Liste su privatne, selektivne, a desi se i reprezentativne

Skup istraživača, poglavito istoričara, već je u posebnoj peticiji protiv predloženih kriterijuma za kategorizaciju časopisa³ posredno skrenuo pažnju da se poznati francuski istorijski časopis „Annales“ ne nalazi na TR listi. Primer nemačkih časopisa je, čini mi se, još poučniji. Navešću nekoliko časopisa zasebno, a posle i manjeviše iscrpan spisak nemačkih pravnih časopisa, na kome će svako moći da se uveri koliki postotak časopisa se nalazi, a koliki se ne nalazi na TR listi.

Ako se poseban broj poena ili posebna prednost prilikom vrednovanja da svim onim delatnicima koji u domenu fizike, biologije ili biohemije objave članak u nekom od časopisa koji je prema kriterijumima tih disciplina i prema merilima posebnih lista posebno uticajan i „dobar“ (up. sada treći i četvrti prilog novog *Pravilnika o postupku*), zašto se onda isti broj poena ne bi davao i pripadnicima drugih disciplina koji objave rad u časopisu koji je prema kriterijumima njihove discipline najbolji i najuticajniji? Više od polovine pravnog sveta, uzmimo taj primer, od dale-

kog Čilea, preko Madrida i Praga, do profesora najboljih tokijskih univerziteta gaji, kada se bavi krivičnim pravom, životnu želju da makar jednom u karijeri ima rad koji će biti objavljen u nemačkom „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“ (= Časopis za celokupno krivično pravo) ili u tzv. „Goldamerovom arhivu za krivično pravo“.

Naziv časopisa	Beleška	Jeste ili nije na listi?
Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft	Izlazi od 1881. godine.	<i>Nije.</i>
Goldammer's Archiv für Strafrecht	Izlazi od 1871. godine.	<i>Nije.</i>

Tablica 1. Primer dva izvrsna časopisa koji nisu „na listi“.

Ti časopisi nisu na TR listi i drugim poznatim listama iz jednostavnog razloga što je Nemcima, a posebno nemačkoj pravnoj struci, numeracija časopisa i priloga iz časopisa strana. Znači li to, međutim, da pravnici koji objave radove u tim časopisima, imaju manji uticaj i uspeh od biohemičara koji ima rad u časopisu sa TR liste koja je za njegovu delatnost merodavna? Pre će biti da i to govori u prilog činjenici da država mora da uvaži svaku disciplinu i svaki pravac u nauci kao posebno srasle fenomene naučnog rada sa sopstvenom dinamikom i sopstvenim pravilima i sopstvenim sistemom prestiža i vrednosti.

Još je poučniji primer dva nemačka vodeća kriminološka časopisa:

Naziv časopisa	Beleška	Jeste ili nije na listi?
Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform	Jedan od dva vodeća kriminološka časopisa.	Jeste.
Kriminologisches Journal	Jedan od dva vodeća kriminološka časopisa.	<i>Nije.</i>

Tablica 2. Primer dva nemačka vodeća kriminološka časopisa: po slučaju jedan jeste „na listi“, drugi nije.

Na primeru dva vodeća nemačka kriminološka časopisa, „Monatsschrift“-a i „Kriminološkog žurnala“ („Kriminologisches Journal“), koji su istog kalibra odn. kvaliteta, može se ilustrovati ne samo da kvalitet časopisa ne odlučuje o tome da li će se časopis naći na listi (odnosno da lista ne govori ništa o kvalitetu časopisa koji se na njoj ne nalaze), već i da u inostranstvu i dalje živi klasični koncept naučnog časopisa koji nije samo svežanj papira koji periodično objavljuje prilog raznih autora, već i celovito autorsko delo svoje vrste čiji je nosilac i odgovorno lice *urednik*. U inostranstvu je još uvek živa predstava, koja je bila odlučujuća i kada je, recimo, u Beogradu 1906. godine pokrenut Arhiv za pravne i društvene nauke, da naučni časopis nije samo „publikacija“, već „organ“ struke. U takvom konceptu svaki časopis je sadržinski profilisano autorsko delo koje svojim usmerenjem *u okvirima jedne discipline*, izborom tema u pojedinim brojevima, nastojanjem urednika da pozivnicama pridobiju najbolje autore koji će obraditi neku temu, sistematičnom

evaluacijom određenog dela literature u formi kritičkih prikaza, ima karakter zasebnog *autorskog dela* koje se svesno tematski pozicionira u mnoštvu tema i perspektiva koje poznaje neka disciplina. To je valjda i supstratni smisao odredbe *Pravilnika o postupku* po kojoj se poseban broj bodova dobija za rad u uređivačkom odboru časopisa. Ali sama definicija časopisa u *Pravilniku o postupku* i činjenica da se prilikom vrednovanja odn. bodovanja ne uvažava aspekt sadržaja časopisa (odn. da već prema svom naučnom opredeljenju ne može svaki autor pisati za svaki časopis), govori o tome da se, valjda pod predstavom naturalističkih časopisa, svest o pravom karakteru naučnih časopisa podosta izgubila.⁴

Evo šta to znači na primeru „Monatsschrift“-a i „Kriminološkog žurnala“. Ima autora koji nikad ne bi pisali za oba ta časopisa, kao što postoje i određene kriminološke teme i perspektive koje nikad ne bi „ušle“ u oba, već samo u jedan od ta dva časopisa. Sledstveno, naš autor koji bi hteo i mogao da objavi nešto u vodećim nemačkim kriminološkim časopisima, ako bi imao onu perspektivu koja je karakteristična za „Kriminološki žurnal“ prema sistemu bodovanja ne bi dobio nijedan nagradni bod, jer taj časopis ili izdavač nije zaključio aranžman sa kompanijama koje izrađuju liste, koje su prema *Pravilniku o postupku* relevantne za dobijanje privilegovanog broja bodova. A ako bi se autoru zalomilo da tema njegovog rada odgovara „Monatsschrift“-u i da ga prema tome može tamo objaviti, taj naš autor iz primera uzeo bi venac slave koje sistem vrednovanja predviđa za sve one koji nešto objave u časopisima sa TR liste. Razlika, međutim, između ta dva časopisa, kao što je rečeno, nije u kvalitetu časopisa, niti u kvalitetu priloga, već u tome da je jedan izdavač rešio da u bilateralnom aranžmanu uključi časopis „na listu“, a drugi nije. Jer na liste časopisa, bilo koje vrste, i ovako u Nemačkoj, barem što se tiče kruga pravika u čijim rukama je i kriminologija, niti neko pazi niti većina ljudi iz struke uopšte zna da nekakvi indeksi i liste postoje.

Mislim da bi bilo dobro kada bi svako uzeo i pokazao kakvo je stanje u nekoj zemlji što se tiče njegove discipline. Moj prilog se, kao provizorijum u smislu uvodne naznake, drži i ograničava na Nemačku. Prilažem raspravi dakle *provizoran*, ali koliko-toliko kompletan, spisak nemačkih pravnih časopisa sa naznakom da li su na TR listi.

Naziv časopisa	Jeste ili nije na TR listi ?	Baurecht	Nije.
AfP — Zeitschrift für Medien- und Kommunikationsrecht	Nije.	Bayerische Verwaltungsblätter	Nije.
Die Aktiengesellschaft	Nije.	Betreuungsmanagement	Nije.
Arbeit und Recht	Nije.	Betreuungsrechtliche Praxis	Nije.
Arbeitsrecht im Betrieb	Nije.	Der Betrieb	Nije.
Arbeitsrecht Berater	Nije.	Betriebs-Berater	Nije.
Archiv des öffentlichen Rechts	Nije.	Betrifft Justiz	Nije.
Archiv des Völkerrechts	Nije.	Bonner Rechtsjournal	Nije.
Archiv für die civilistische Praxis	Nije.	BRÄK-Mitteilungen	Nije.
Archiv für katholisches Kirchenrecht	Nije.	Bucerius Law Journal	Nije.
(Archiv für Kriminologie)	Jeste.	Bürgerrechte & Polizei/CILIP	Nije.

Computer Law Review International	<i>Nije.</i>	Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law	<i>Nije.</i>
Computer und Recht	<i>Nije.</i>	Das Jugendamt	<i>Nije.</i>
Contracting und Recht	<i>Nije.</i>	Der junge Rechtsgelehrte	<i>Nije.</i>
Corporate Compliance Zeitschrift	<i>Nije.</i>	Juristen Zeitung	<i>Nije.</i>
Corporate Finance Law	<i>Nije.</i>	Juristische Arbeitsblätter	<i>Nije.</i>
		Juristische Ausbildung	<i>Nije.</i>
Europäisches Wirtschafts— und Steuerrecht	<i>Nije.</i>	Das juristische Büro	<i>Nije.</i>
The European Legal Forum	<i>Nije.</i>	Juristische Rundschau	<i>Nije.</i>
		Juristische Schulung	<i>Nije.</i>
		JurPC	<i>Nije.</i>
Familie und Recht	<i>Nije.</i>	Kirche & Recht	<i>Nije.</i>
Der Familien-Rechts-Berater	<i>Nije.</i>	Kriminologisches Journal	<i>Nije.</i>
Finanz-Rundschau	<i>Nije.</i>	Kritische Justiz	<i>Nije.</i>
Ertragssteuerrecht	<i>Nije.</i>	Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft	<i>Nije.</i>
Forum Familienrecht	<i>Nije.</i>	Kunst und Recht	<i>Nije.</i>
Forum Recht	<i>Nije.</i>		
Die Friedens-Warte	<i>Nije.</i>		
German Yearbook of International Law	<i>Nije.</i>	Landes— und Kommunalverwaltung	<i>Nije.</i>
Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht	<i>Nije.</i>	Max Planck Yearbook of United Nations Law	<i>Nije.</i>
GmbH-Rundschau	<i>Nije.</i>	Medizinrecht	<i>Nije.</i>
Goettingen Journal of International Law	<i>Nije.</i>	MenschenRechtsMagazin	<i>Nije.</i>
Goldammer's Archiv für Strafrecht	<i>Nije.</i>	Der Miet-Rechtsberater	<i>Nije.</i>
GreifRecht	<i>Nije.</i>	Mitteilungen des Instituts für Parteienrecht und Parteienforschung	<i>Nije.</i>
Grundstücksmarkt und Grundstückswert	<i>Nije.</i>	Monatsschrift für Deutsches Recht	<i>Nije.</i>
Hamburger Rechtsnotizen	<i>Nije.</i>	Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform	<i>Jeste.</i>
Humboldt Forum Recht	<i>Nije.</i>	Multimedia und Recht	<i>Nije.</i>
Informationen zum Arbeitslosenrecht und Sozialhilferecht	<i>Nije.</i>	Myops	<i>Nije.</i>
Informationsbrief Ausländerrecht	<i>Nije.</i>	Natur und Recht	<i>Nije.</i>
Der IP-Rechts-Berater	<i>Nije.</i>	Netzwirtschaften & Recht	<i>Nije.</i>
Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart	<i>Nije.</i>	Neue Juristische Wochenschrift	<i>Nije.</i>
Jahrbuch für Ostrecht	<i>Nije.</i>	Neue Justiz	<i>Nije.</i>
		Neue Kriminalpolitik	<i>Nije.</i>
		Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht	<i>Nije.</i>
		Neue Zeitschrift für Baurecht und Vergaberecht	<i>Nije.</i>

Neue Zeitschrift für Familienrecht	<i>Nije.</i>	Rheinische Notar-Zeitschrift	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht	<i>Nije.</i>	Rpfleger	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Miet— und Wohnungsrecht	<i>Nije.</i>		
Neue Zeitschrift für Kartellrecht	<i>Nije.</i>	Soziale Sicherheit in der Landwirtschaft	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für das Recht der Insolvenz und Sanierung	<i>Nije.</i>	Soziale Sicherheit. Zeitschrift für Arbeit und Soziales	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Sozialrecht	<i>Nije.</i>	Die Sozialgerichtsbarkeit	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Strafrecht	<i>Nije.</i>	Der Staat	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Verkehrsrecht	<i>Nije.</i>	Das Standesamt	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht	<i>Nije.</i>	Steuer und Wirtschaft	<i>Nije.</i>
		Der Steuerberater	<i>Nije.</i>
		Die Steuerberatung	<i>Nije.</i>
		Strafverteidiger	<i>Nije.</i>
		Streit — feministische Rechtszeitschrift	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Wehrrecht	<i>Nije.</i>	Umwelt— und Planungsrecht	<i>Nije.</i>
Neue Zeitschrift für Wirtschafts-, Steuer— und Unternehmensstrafrecht	<i>Nije.</i>	Verbraucher und Recht	<i>Nije.</i>
Die Öffentliche Verwaltung	<i>Nije.</i>	Der Verkehrsanwalt	<i>Nije.</i>
Osteuropa-Recht	<i>Nije.</i>	Verkehrsdienst	<i>Nije.</i>
		Versicherungsrecht	<i>Nije.</i>
		Die Verwaltung	<i>Nije.</i>
Pharma Recht	<i>Nije.</i>	Verwaltungsarchiv	<i>Nije.</i>
Die Polizei	<i>Nije.</i>	Wettbewerb in Recht und Praxis	<i>Nije.</i>
Praxis der freiwilligen Gerichtsbarkeit	<i>Nije.</i>	Wirtschaft und Wettbewerb	<i>Nije.</i>
Praxis des Internationalen Privat— und Verfahrensrechts	<i>Nije.</i>	Wissenschaftsrecht	<i>Nije.</i>
		Wohnungswirtschaft und Mietrecht	<i>Nije.</i>
Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht	<i>Jeste.</i>	Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik	<i>Nije.</i>
Recht & Psychiatrie	<i>Jeste.</i>	Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht	<i>Nije.</i>
Recht der Arbeit	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für Bankrecht und Bankwirtschaft	<i>Nije.</i>
Recht der Datenverarbeitung	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für Beamtenrecht	<i>Nije.</i>
Recht der Erneuerbaren Energien	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für Bergrecht	<i>Nije.</i>
Recht der Finanzinstrumente	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für Chinesisches Recht	<i>Nije.</i>
Recht der Internationalen Wirtschaft	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge	<i>Nije.</i>
Recht und Politik	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für Europäisches Privatrecht	<i>Nije.</i>
Recht und Schaden	<i>Nije.</i>	Zeitschrift für das Fürsorgewesen	<i>Nije.</i>
Rechtsgeschichte — Legal History	<i>Nije.</i>		
Reiserecht aktuell	<i>Nije.</i>		
Rechtstheorie	<i>Nije.</i>		

Zeitschrift für die gesamte erbrechtliche Praxis	Nije.	Zeitschrift für die notarielle Beratungs- und Beurkundungspraxis	Nije.
Zeitschrift für das gesamte Familienrecht	Nije.	Zeitschrift für die Praxis der Mitarbeitervertretung in den Einrichtungen der katholischen und evangelischen Kirche	Nije.
Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht	Nije.	Zeitschrift für das Recht der Abfallwirtschaft	Nije.
Zeitschrift für das gesamte Insolvenzrecht	Nije.	Zeitschrift für Rechtsgeschichte (Savigny-Zeitschrift)	Nije.
Zeitschrift für das gesamte Lebensmittelrecht	Nije.		
Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft	Nije.		

Tablica 3. Pregled zastupljenosti nemačkih pravnih časopisa na TR listama
(prema stanju iz marta 2016. god.).

Preterano bi bilo kada bi čitalac sada imao očekivanja da o svakom časopisu sa spiska kažem nešto posebno. Izvesno je da na spisku ima dosta i užih, strukovnih časopisa, koji, međutim, u Nemačkoj takođe objavljuju vrlo temeljne naučne radove. Isto tako je izvesno da ima i vrhunskih, u celom svetu poznatih časopisa, koji nisu nikako na TR listi. Navešću samo *exempli causa* „Archiv des öffentlichen Rechts“ (= Arhiv za javno pravo) koji izlazi od 1885. godine, „Archiv für die civilistische Praxis“ (= Arhiv za civilističku praksu) koji izlazi od 1818. godine, kao i „Archiv des Völkerrechts“ koji je počeo da izlazi posle Drugog svetskog rata, a sadrži priloge iz međunarodnog javnog prava. Valja pomenuti i NJW („Neue juristische Wochenschrift“) koji izlazi *svake nedelje* na oko sto stranica u tiražu od *četrdeset i dve hiljade primeraka*, a osim odluka sudske prakse sadrži i temeljne naučne radove, kritike itd. Časopis „Rechtstheorie“, koji izdaje izdavač „Duncker i Humblot“, je san svakog autora koji se bavi oblašću pravne teorije iz celog (uključujući i anglo-američkog) sveta. Nijedan od tih časopisa nije „na listi“. Časopisi „Osteuropa-Recht“ (= Pravo istočne Evrope) i „Jahrbuch für Ostrecht“ (= Godišnjak za istočno pravo) objavljuju i radove o Srbiji i radove autora iz Srbije i služe kao platforma za upoznavanje sa prilikama u „Istočnoj Evropi“ i za internacionalizaciju lokalnih tema i problema, odn. kao svojevrsni forum za kontakt nemačkih stručnjaka i pravnika iz širokog evropskog pojasa istočno od Nemačke. Ni ti časopisi nisu „na listi“.

Mnogo više pažnje od navedenih i drugih „famoznih“ časopisa zalužuje čitava jedna plejada usko specijalizovanih časopisa, koji imaju svoje stalne čitaoce, kao što su „Pharma-Recht“ (pravo farmaceutskog poslovanja), „Wissenschaftsrecht“ (pravo naučne delatnosti), „Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik“ (časopis specijalizovan za prava stranaca i imigranata) ili „medstra“, noviji časopis koji je isključivo posvećen pitanjima odgovornosti za lekarske greške i drugim temama na međi prava i medicine. To su forumi na kojima autor iz neke druge zemlje stvarno može da internacionalizuje sopstvenu delatnost, jer je reč o časopisima koji se zaista, od broja do broja, pomno čitaju, tako da se može očekivati rezonanca, poziv da se obrazuje zajednički projekat, izvrši uporedno istraživanje isl. Ali nijedan od tih časopisa nije „na listi“! Sa druge strane, na TR listi su raznorazni „law reviews“ (Chicago Law Review, Stanford Law Review itd.), koje u Americi sa po brojevi-

ma raštrkanim člancima o svim mogućim pravnim temama samostalno uređuju i objavljuju *studenti*.⁵ Objavljivanje rada u nekom manjem „law review“, u nekoj dalekoistočnoj univerzitetskoj reviji ili nekom latinoameričkom žurnalu, u kome se nesistematično objavljuju sve moguće teme i koji je slučajno na merodavnoj „listi“, možda predstavlja u ličnom pogledu, s obzirom na uloženi trud i sredstva da se rad sredi i objavi, veliki uspeh ali nema nikakav „uticaj“, „impact“, niti značaj, jer ti radovi u opštim revijama, koje kao što rekosmo jesu „na listi“, nemaju istu vrstu čita-laštva kao navedeni uskospecijalizovani nemački časopisi, koji redom nisu „na listi“.

Ovde se ne radi samo o specifičnosti prava, istorije, lingvistike i drugih disciplina koje ne spadaju u „prirodne nauke“, već je načelno, ako izuzmemo fiziku, astronomiju i njima najbližije discipline, vrlo čudno da je danas uopšte neophodno da se troše retci i redovi da se dokazuje, da su u većini nauka *teme, ideje, način mišljenja, potreba zajedničkog rada* lokalno oformljene, pri čemu pod „lokalnim“ ne mislim ni na „srpsko“ ni na „jugoslovensko“, već na najobičniju činjenicu da je podatak o kretanju ptica u Srbiji relevantniji za neki časopis i stručne čitaoce u Mađarskoj, Nemačkoj, u Švedskoj (već kako ta ruta seoba ptica ide), nego za neku reviju u Vankuveru ili Los Anđelesu. Zaštita Dunava neće nikad imati ni isti značaj ni isto interesovanje u nekom austrijskom naučnom časopisu i u nekoj kolumbijskoj naučnoj reviji, kao što i obrnuto apstraktno publikovanje članka nekog latinoameričkog istraživača o biodiverzitetu severoistočne kolumbijske obale u nekom srpskom časopisu, a radi dobijanja poena u njegovoj zemlji, nije nikakva „internacionalizacija“ nauke i njenih „rezultata“ već perverzija naučnog života. Osim ako mi nemamo nekog stručnjaka za Karipsko more, ako se ta tema ne „krčka“ i kod nas, u našim krugovima i ako se ne izgrade forumi. Forumi mogu svuda i uvek da se izgrade, ali nema nikakve sumnje da su i u pogledu biologije, i pogledu prava, i u pogledu istorije, i u pogledu medicine, i u pogledu sociologije, i u pogledu tehničkih aspekata saobraćaja, i u pogledu problema malog preduzetništva i marketinga „prirodniji“ oni forumi gde život poznaje slične forme, slične šeme ponašanja, relativno sličnu lekarsku tradiciju, isti životinjski svet, slična tehnička rešenja koja se ispituju, iste pravne institute. Niko od nas ovde u raspravi koji smo žigosani kao nacionalisti nije šovinista. Teze su zamenjene! Ne mislimo mi da ljudima treba, ako vole, ako mogu, i ako je smisleno za njihov rad, zabranjivati da sarađuju sa Novim Zelandom ili Vankuverom, već se borimo protiv toga da sistem bude takav da ispadne da je besmisleno sarađivati sa Rijekom, sa Zagrebom, sa Nemačkom, sa Švedskom, sa Francuskom, sa Italijom, sa Grčkom, sa Bugarskom, a da je najbolje pokopavati svoje radove u opšte dalekoistočne i američke revije u kojima ih, kao da su sahranjeni u grobnicu, niko nikad neće čitati. To je, međutim, nužna posledica jednostrane orijentacije na liste koje su se uobićajile u drugim delovima sveta.

Pregled odn. spisak časopisa gore obuhvata, kao što je rečeno, samo *nemačke pravne časopise*. Na drugima je da istaknu da postoje i vrhunski časopisi iz drugih disciplina, i u Nemačkoj i van Nemačke, koji nisu obuhvaćeni TR listom. Navešću samo, jer mi sada pada napamet, nemački časopis Suedost-Forschungen, koji se bavi temama iz jugoistočne Evrope, i koji je svojevrsni forum razmene mišljenja između nemačkih poznavalaca materije i naučnika sa Balkana. Da nema tog i sličnih časopisa izvesno je ne samo da bi se apstraktno manje danas poznavali, već i da bi bilo manje studentskih poseta, manje studenata južnoslovenske književnosti, manje

poznavalaca Prvog srpskog ustanka, razvoja turizma na Jadranu, privrednog sistema Bosne i Hercegovine, srpsko-bugarskih graničnih sporova, Muratovih slika itd. To su neki obziri „uticaja“, „prisutnosti“ i „značaja“ koji ne smeju da budu posmatrani kao da su *mimo nekih indeksa*, već moraju da budu postavljeni kao relevantna merila iznad svih slepih računica, budući da ne pripadaju samo sferi statističke satisfakcije, koju su naučeni da osećaju svi stalni pretplatnici na razne računice i bibliografske indekse, već sferi satisfakcije stvarnim životnim događajima, nečim od čega poreski obveznici imaju korist. Citiranost je jedan za sebe uzet potpuno besmislen faktor: ne piše pravni učenjak vrstan komentar zakonskih odredbi o nužnoj odbrani da bi ga drugi učenjak citirao, već da bi hiljade i hiljade sudskih odluka bilo doneto u skladu sa zakonima i načelima pravice koje je on u komentaru konkretizovao. Ali po listama, veći „uticaj“ ima naučni rad biologa čiji je rad dva puta citiran, nego komentar odredbi o nužnoj odbrani po kome je, bez ikakvog citata, presuđeno u četiri hiljade slučajeva. Ne vrše i ne publikuju se velika geografska istraživanja da bi ih neko gurao u fusnote, već da bi se određeno parče Zemlje poznavalo — da bi ga poznavali oni koji tekst pročitaju, a ne oni koji citiraju. Uticaj, smisao i važnost sa jedne strane i citiranost sa druge ne odnose se jedno prema drugom kao odgovor đaka na pitanje i ocena, već kao znanje đaka i broj pozivnica koje je dobio da ide na vršnjačke rođendane. Pa sad, ako je to neka sredina gde se ljudi pozivaju na rođendan prema znanju iz istorije i biologije, možda to ima veze. Ima, biće, i disciplina gde se citira prema važnosti i relevantnosti (ali ni tu kriterijum u načelu nije pošten, jer će broj citata biti uvek manji kod teme za koju postoji manje stručnjaka — a o samoj temi i kvalitetu rada i relevantnosti to ne govori, čini se, ništa). U većini meni poznatih disciplina, kriterijumi selekcije prilikom izbora citata su potpuno drugog karaktera, delom zbog običaja u nauci, delom zbog samog predmeta izučavanja, koji nekad zahteva da se citira pola 19. veka, a nekada da se navede samo ono što je objavljeno u poslednjih par meseci. Kad bi čovek u lingvistici ili pravu ili istoriji umetnosti ili sociologiji hteo da citira sve što je dobro, valjalo bi da se uz članke daje i mali mikročip sa nekoliko gigabajta citata, i to ne jedan, nego jedan za svaku fusnotu. A to obrnuto može samo da znači: ne citira se sve što je dobro i značajno — i ono što nije citirano može da bude odlično.

Valja posebno podvući, pošto to u raspravi izgleda mnogi ne razumeju, da liste kao što su TR lista niti nastoje da principijelno budu sveobuhvatne, niti po sadržinskoj definiciji sadrže neki cvet naučnog stvaralaštva. Takve liste, a ima ih mnogo, ne vode nezavisni instituti, koji se prema pravilima bibliografskog rada staraju o bibliografskoj potpunosti liste ili nastoje da prema živim kriterijumima kvaliteta obuhvate časopise koji su se u praksi pokazali kao najbolji. Logika i način oformljivanja takvih lista kao da je sasvim obrnuta: po pravilu časopisi i redakcije koji su zainteresovani da imaju svoje „mesto“ na nekoj listi u okviru različitih bilateralnih aranžmana dobijaju mesto; i može časopis da bude najbolji na svetu, ali ako se aranžman razvrgne i časopis će biti sklonjen sa liste. Iz tog ugla je i razumljivo da postoje određene discipline u okviru kojih je dinamika razvoja *vodila tome da izvesne liste postanu izvesno merilo vidljivosti pa se sledstveno i običaj ustalio da svaka redakcija gleda da njen časopis iz te oblasti bude indeksiran na nekoj listi koja je merodavna za tu disciplinu*. Ali kao i svaka *dinamika i običaj*, i dinamika i običaji orijentacije neke discipline i redakcije su različiti i često mesno vrlo šaroliki. Otuda

i ima ne samo disciplina odnosno pojedinih nauka već i uskih pravaca koji se za date liste uopšte ne interesuju. O samom kvalitetu tih disciplina i pravaca to ne govori apsolutno ništa. Tim pre što mnogi pravci imaju (kao npr. vizantologija) svoje običaje bibliografske akuracije, koji su i mnogo smisleniji i mnogo učinkovitiji, jer se ne vode logikom proizvoda i zarade (koja gde-gde zahteva da se i ljudi kojima neki proizvod ne treba ubede da im treba), već čistim nastojanjem da se akuratno cela disciplina i kvalitet rada drži na oku.⁶

Budući da je priroda istraživačkog rada u različitim disciplinama drugačija, jasno je i da će postojati discipline u kojima je običaj indeksiranja radova *smislen*, kao što će, zbog prirode posla i predmeta istraživanja, vazda biti disciplina koje možda iz mode ili radi izgleda da će se tako proširiti finansijska dobit kompanije koja se bavi indeksiranjem, mogu ugurati na neku od lista, ali u pogledu kojih su indeksiranje i kvantitativna obrada „citiranosti“ karakteristična za liste koje se bave indeksiranjem potpuna strana radnja. Koliko god je indeksiranje možda smisleno u domenu biologije ili biohemije, gde se po pravilu predstavljaju naučnoj zajednici „otkrića“ koja su kao takva najinteresantija u trenutku objavljivanja, pa je sledstveno i njihova citiranost izvesni pokazatelj njihovog značaja — u istoj takvoj meri je vezivanje kvaliteta i značaja za trenutak objavljivanja u pogledu „arts and humanities“ vrlo upitno. U naukama koje se bave publikacijom „otkrića“ i naukama koje imaju više analitički karakter „kriva“ uticaja nekog istraživanja odn. članka je potpuno drugačija. Rad biohemičara ili lekara traži se prema ključu (ključne reči) i prema apstraktu u svežim publikacijama i po pravilu se, ako vredi i ako je relevantan, najviše citira kada se objavi. Dobri analitički radovi, karakteristični npr. za pravo ili istoriju umetnosti, prolaze kroz višegodišnju fazu recepcije i ako su dobri i relevantni bivaju postojano citirani nekoliko decenija, pa i vekova od trenutka objavljivanja i to ne u istorijskim studijama, već u aktuelnim radovima koji se bave analizom živih problema i postojećih predmeta.

Ako se držimo simboličkog interakcionizma, ja ne vidim koji bi smisao svih ovih tenzija oko bodovanja u poslednjih nekoliko godina bio, osim da se kod ljudi bez obzira na stvarni karakter i težinu indeksiranja stvori svest da je to nešto važno i merodavno, kako bi zatim, u idealnom slučaju, sve institucije i pojedinci plaćali velike novce ponudiocima lista, da im omoguće uvid u citiranost i druge računice za koje postoje baze podataka. To bi bila dva zasebna koraka pri čemu bi se prvi razumeo samo iz drugog: stvaranje svesti i korišćenje stvorene svesti. Mi naučnici smo mišljenja da je obaveza države da u siromašnim prilikama kakve su naše, upravo možda i više nego što bi inače bio red, poštedi i zaštiti nauku i ustanove od tih suptilnih dodatnih nameta, a ne da čak i tamo gde indeksiranje očito nema nikakvog smisla izvodi čitave discipline, kao kod starog Voltera, u korist privatne zarade na ispašu.

Nažalost je jedan od glavnih — i biće neotklonjiv — nedostataka tzv. indeksiranja i merenja citiranosti taj što su kriterijumi obrade podataka postavljeni *pre nego što su ljudi bili na njih navikli i tako kao da niko neće saznati kriterijume*. U domenu onih nauka kao što su pravo i već pomenuta istorija umetnosti, gde krive nisu principijelno vezane za „otkrića“ i trenutak objavljivanja, sama činjenica da se pita kolika je citiranost već je u raznim disciplinama u Americi odvela stvaranju veštačkih „kartela citiranja“, gde određene grupe i pravci namerno izbegavaju da

citiraju „pripadnike“ druge grupe i veštački gledaju da gde god je moguće uguraju sopstvene citate i citate ljudi iz sopstvene družine. Svakako su takve stvari koje spadaju u oblast naučne perverzije izvršno poznate i kompanijama koje sređuju i plasiraju na tržište liste indeksiranja, ali iz razloga koji su na dohvat ruke te kompanije o tim strukturalnim problemima slabo pričaju. A i zašto bi? Njihov cilj nije pravi naučni napredak i kvalitet, već ubiranje što većeg kajmaka od sekundarnog prebiranja i prebrojavanja mukotrpnog rada drugih ljudi. „Liste“ nisu merilo, nego „proizvod“. U tome nema ničeg lošeg. Ali: na proizvođaču i prodavcu je da nudi, a na kupcima je da pametno vide šta im treba i odgovara. Niko npr. ne misli da su razne šerpe i drugi proizvodi koje nude trgovci u kućnim prezentacijama besmisleni proizvodi, ali na kupcima je da pametno vide da li im zaista za mali stan treba kirbi-usisivač sa kojim se inače čiste hoteli i aerodromi ili neka kućna spravica čiji opis potencijalne kupce očarava, ali koja zapravo ničemu pametnom za potrebe konkretnog domaćinstva ne služi.

2. Sistem bodovanja radova ne ispunjava osnovne kriterijume racionalizacije

Prema sistemu vrednovanja koji je već nekoliko godina na snazi, postoje različite kategorije časopisa, a broj poena koji se, kako se u naučnom žargonu sada kaže, „dobija“ za članak zavisi od toga u koju kategoriju spada časopis u kome je članak objavljen (1, 2, 3, 4 boda isl.). I pored višegodišnjeg razmišljanja niko nije uspeo da dokuči po kojoj logici bi kao trebalo da bude pravo i umereno da jedan te isti tekst bude drugačije vrednovan u zavisnosti od toga u kome je (domaćem) časopisu objavljen. Zbog čega isti trud, ista građa, isti obim istraživanja, isto iskustvo, isti stepen proučenosti literature, jednom rečju *jedan te isti tekst* u zavisnosti gde je objavljen treba da vredi manji ili veći broj bodova? Ako je stvar u tome da zakonodvac i Ministarstvo misle da postoje časopisi koji primaju bolje i koji primaju lošije tekstove (a dole će biti reči o tome da to nije baš tačno), to još ništa ne govori o kvalitetu pojedinačnog rada koji treba da se vrednuje. Ako, recimo, vrednujemo krofne i utvrđujemo kog su kvaliteta krofne u gradu, kakve veze sa tim ima izgled restorana, broj glavnih jela na meniju, broj zaposlenih u ugostiteljskom objektu, ili izveštaj o kvalitetu krofni u tom restoranu od pre dve-tri godine? Ko te kriterijume uzme za kriterijume kvaliteta svežih krofni, može da bude siguran da je učinio logičku grešku. Zašto neko ne bi, recimo, objavio i izvrstan rad u nekom zavičajnom časopisu, u kome su prilozi inače amaterski, ako se njegov rad tiče baš tog podneblja i ako će baš objavljivanjem rada u tom časopisu (i ni u jednom drugom!) autor imati i najveći krug čitalaca i izvršiti najveći prosvetni uticaj i obezbediti i svom radu, i svojoj ustanovi, pa možda i tom jadnom do tog trenutka posrnulom časopisu, najviše pažnje? Da li zaista stoji u nadležnosti države da određene časopise stigmatizira kao bolje, druge kao manje dobre? I tu se opet susrećemo sa pod tačkom 1 već pomenutim problemom statičkog posmatranja, u kome se na idealistički način razni časopisi *prema trenutnoj percepciji* razvrstavaju kao „dobri“, „bolji“, „izvršni“ i „neizvršni“ iako kvalitet svakog časopisa, ako ćemo pravo, vrlo može da varira od broja do broja, od meseca do meseca. Urednik nekog omanjeg časopisa „niže kategorije“ koji želi da bude agiln i sastavi sjajan broj časopisa može samo

da računa na ljubav dobrih autora da će pisati za jedan bod iako za isti rad mogu da dobiju u drugom časopisu četiri boda. Da li zaista u jednom slobodnom društvu država ima legitimaciju da *neprekidan razvoj pretvori u statičnu sliku* i da ubije svaku živu konkurenciju među časopisima i redakcijama time što stigmatizira odn. kategorizuje časopise na naveden način? Možda i te kako ima smisla da se pomni uređivački rad u nekom zahtevnom rodnom časopisu koji štampa recimo — kao „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku“ — radove na više jezika kvantitativno povlašćeno oceni; ali da se iz toga izvede zaključak da i radove treba bodovati po tome u kom su časopisu objavljeni, za to fali pravedne sinalagme.

Po mome bi jedini racionalni kriterijum koji bi se mogao navesti u korist različitog vrednovanja radova u zavisnosti od kategorizacije časopisa bio poverenje Ministarstva odn. države u sud uredništva (i recenzenata časopisa) da određeni rad ispunjava uslove objavljivanja sa etiketom naučnog rada. U tom slučaju racionalno bi bilo razlikovati samo dve vrste časopisa: časopise sa „akreditovanim“ uredništvom i časopise bez takvog uredništva. U prvom slučaju svaki rad bi automatski imao nositi, uzimimo, 2 boda, dok bi radovi koji su objavljeni u časopisima bez akreditovanog uredništva, takođe imali nositi isti broj bodova odn. 2 boda, ali tek nakon provere kvaliteta članka i prikupljenih recenzija u Ministarstvu. Te dodatne recenzije mogle bi se, i tamo gde postoji sumnja u kvalitet članaka objavljenih u časopisima iz prve grupe, poveriti recenzentima od poverenja koji razumeju naš jezik za koje mislim da na prostoru od Ljubljane pa sve do naših univerzitetskih centara ne manjka broja.

Akreditovano uredništvo	Uredništvo nije akreditovano
Svi radovi po pravilu nose X-broj bodova. U slučaju opravdane sumnje u osnovni kvalitet rada komisija/odbor rad može izuzeti iz spiska autorovih radova koji se boduju.	Rad nosi takođe X-broj bodova, ali tek nakon što komisija/odbor pregleda rad i recenzije ili sama pribavi recenzije.

Tablica 4.

Po meni, to bi bila jedina smernica za pravi i umesni sistem, koji bi pritom elegantno izbegao i opasnost svih onih diskriminacija koje se mogu javiti u naučnoj zajednici. Na taj način mogao bi se izbeći vrlo veliki broj efekata na koji zakonodavac i Ministarstvo prilikom usvajanja sadašnjeg režima vrednovanja nisu ni mislili, jer su pošli od toga da će ljudi pisati kao da ne znaju za sistem bodovanja. Treba jednom za svagda reći (ko ne veruje neka pogleda radove u časopisu „Lucida intervalla“ i u „Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistiku“) da ima izvrsnih radova i od 7 strana, kao što neki radovi da bi u pogledu teme uopšte mogli biti izvrsni moraju imati 21 ili 34 strane. Valjda je zaboga, upravo i najvrednije, da ljudi dobro i savesno obrade temu, a ne da misle koliko strana treba da bi rad bio bodovan pa da prema tome pišu, dodaju, presipaju i seku? Upravo je u našoj nauci dok je bila življa i čila, često bilo i kratkih i srednjih i dugih radova, kao što i sada u sistemima koji ne poznaju kvantitativno bodovanje radova *cvetaju*, što se tiče dužine i načina obrade, *svi žanrovi*. Jednostavna i naizgled logična misao da je za bodovanje neophodno da članak ima 16 strana (= 1 tehnički tabak), dovela je već mnoge dužinske žanrove do praga izumiranja. Jer sa jedne strane, kraće više niko

neće da piše, jer se ne boduje. Tu imamo i rđavu pojavu da se male i sitne teme na silu proširuju amorfnim i neinteresantnim tekstom ne bi li se, kako se u žargonu kaže, „naguralo“ 16 strana. Ali s druge strane propisanog broja strana imamo i drugu rđavu pojavu: da urednici neće da prihvataju radove duže od 16 i kusur strana, a načela praktičnog oportuniteta i autorima nalažu da ne pišu duže, čak ni tamo gde je prema potrebama predmeta umesno. A zar ne bi bilo ne samo načelno logično nego i umesno i pravo da se kaže da recimo rad od 16 strana nosi dva boda, a da se za svakih sedam strana manje oduzima pola boda, a za sedam strana više dodaje još pola boda? Valjda se tako ceni i ocenjuje nečiji trud i valjda kriterijumi ocene treba da postoje da bi se prema njima pravo i umesno ocenjivali smisleni proizvodi naučnog rada, a ne da se naučni radovi pišu i stvaraju da bi odgovarali kriterijumima ocene? Ako bi se zavelo manje mehanike, a više sagledavanja životnih situacija, mislim da bi bilo i mnogo mesta da se čak i prema posebnom kvalitetu rada neki rad nagradi sa pola boda ili već nekim drugim brojem poena. U tom slučaju uredništvo iz gore pomenute akreditovane grupe časopisa, moglo bi kada smatra da je neki rad izvrstan i — što se ono kod nas kaže — „vanserijski“ predložiti nadležnoj službi Ministarstva da povisi broj bodova za rad. To su sve provizorne opcije oko kojih ne treba sada ni trošiti reči u pojedinostima, jer je ovde samo poenta da se ilustruju moguće posledice načelnog obrta u pristupu.

Valjalo bi, dabome, zato što je pravo i umesno, i poseban broj bodova dodeliti nekome ko objavi rad u „inostranstvu“. To je sigurno bitna i zaslužna stvar, ali da li zaista uvek i bez obzira na stvarne odlike? Da li jedan rad predstavljen i objavljen u krugu lica koja se bave istom temom, i koji kao takav zaista prosvetljuje taj krug uskih stručnjaka o našim prilikama i našim pogledima, zavrednijuje isti broj dodatnih poena kao i neki rad objavljen na sumnjivim opštim konferencijama, koje se u raznim zemljama, sa mnogo kraćom i skromnijom naučnom tradicijom od naše, upravo i upriređuju jedino sa razlogom da se učesnicima u mehaničkim i za suštinske kriterijume obnevidelim sistemima naučnog bodovanja obezbedi veliki broj poena „sa međunarodne konferencije“ ili iz „stranog časopisa“? Tu bi opet mogao do punog izraza da dođe rad komisija i odbora odn. nadležnih službi. Ministarstvo bi moglo da uvede poseban postupak ocene kontekstualizacije rada u inostranstvu. Razume se da sve te postupke treba voditi dobronamerno, tako da se poštenim delatnicima ne troši pola radnog vremena na „inkvizicije“ Ministarstva. Ali ipak postupak mora biti i takav da se prepoznaju posete i publikacije u inostranstvu kojima po sumi prilika ne pripada nikakav poseban značaj.

Naše Ministarstvo stalno zamišlja neku veliku internacionalizaciju naše nauke, ali u domenu prava, arheologije, istorije umetnosti, slavistike, a ja bih rekao podjednako i u domenu prirodnih nauka, čitava ta ideja o internacionalizaciji robuje pogrešnoj predstavi da se nauka sastoji iz niza onog štampanog štiva koje na kraju dođe kao proizvod bavljenja „naučnim radom“. Nauka se ne internacionalizuje tako što se autori merama drakonskog bodovanja ili euristijskim pooštavanjem kriterijuma podstrekavaju da se javljaju nekim nepoznatim urednicima u Oslu, Pekingu ili Vašingtonu (nepoznatim ljudima koje nikad u životu nisu videli) i da tim jadnim i iznenađenim urednicima klot nude neke na engleski prevedene radove o temama koje su možda zaista i za Balkan, i za nas i za Evropu i za svet jako bitne ali koje još nisu kondenzovane u čvrsto interesovanje široke, međunarodne naučne zajednice i za koje u inostranstvu nema ljudi koji mogu oceniti da li je tema dobro

i savesno obrađena ili ne. Naučni rad počinje pre svega u opštenju sa ljudima i kolegama, u senzibilizaciji ljudi sa drugih prostora za naše teme i naša viđenja u živom razgovoru. I obrnuto: na simpozijumima, u mailovima, na zajedničkim projektima dolazi do preuzimanja međunarodno značajnih perspektiva na osnovu kojih se zatim obrađuju lokalne teme. Krajnje je licemerno kada su uslovi za učešće u međunarodnom naučnom saobraćaju praktično nikakvi, a kada se od naučnih radnika, kao u nekom najlošijem metafizičkom traktatu, očekuje da prosto pisanjem očaraju ceo svet. I gde su naznake racionalnog pristupa kada se puno priča o časopisu „Science“, o Americi, o Novom Zelandu i o tome kako je naša nauka potpuno „nevidljiva“, a žalibože već u susednoj Hrvatskoj, pa i Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, ljudi nemaju pojma šta se u Beogradu i Novom Sadu radi, niti postoji jedno mesto u Srbiji na kome se mogu pregledati svi, uzimimo, hrvatski naučni časopisi. Internacionalnost nije pojam, nego oblik života i agitovanja i to agitovanje mora da se razvija malo po malo, od onoga što je najbliže i najpotrebnije, a to svakako nije guranje po nekim korporativnim listama iz inostranstva, već izgradnja zajedničkih diskursa, stanica istraživanja, tema, „škola“, naučnih pravaca na ovom prostoru koji je silom razdвоен. I postupak pribavljanja recenzija ili radova u inostranim časopisima, o kome je gore bilo reći, mogao bi se iskoristiti kao prava prilika da se angažuju ljudi od poverenja iz okruženja, naročito Hrvatske. Ako se ne varam, mislim da bi već kod tih ljudi pristrasnost pri recenziranju, koju sve kolege iz istog grada ili istog naučnog kruga osećaju, već dosta opala. A mislim da bi to bio i izvrstan način da Ministarstvo suptilno upozna ljude iz okruženja sa domaćim rezultatima naučne delatnosti iz Srbije. Samo, to je onda posao upravo za Ministarstvo, pa se krivica za to što se taj posao ne radi ne može tako lako svaliti na naučne radnike. To možda i jeste smisao čitavog sistema vrednovanja kakav danas postoji: da se skrene pažnja sa toga da je naučna politika rđava, da ne postoje stvarni uslovi naučnog rada i da se tako svaki nedostatak očaravajućih rezultata predstavi kao problem i zakazivanje individualnog autora. Jer, zar ne bi bilo pošteno da se recimo nekome kome su bodovi izmakli jer mu nisu date pare da ide na davno zakazane sastanke u inostranstvu (recimo na sastanke komisija koje u kontinuitetu više decenija izrađuju međunarodne lingvističke atlase), bodovi upišu i „bez rezultata“ (u našem primeru: objavljenih karata u atlasu), jer krivica nije njegova nego lošeg sistema projektnog finansiranja?

Protiv skaliranja časopisa govori i praksa koja se ustalila od donošenja pravila vrednovanja naučnog rada u nekim časopisima. Zakonodavac i Ministarstvo, upravo i s obzirom na svoju ustavnu obavezu i deklarisanu nameru da pomažu i pospešuju nauku, ne bi smeli da zatvaraju oči pred činjenicom da je sistem vrednovanja naučnog rada kakav sada postoji upropastio i mnoge dobre „prakse“ koje su kod nas decenijama bile ustaljene ili je uobličio loše promene koje pre uvođenja sistema vrednovanja još nisu bile ustaljene. Tome nas, čini mi se, uči primer „Južnoslovenskog filologa“ i „Našeg jezika“. Naši su lingvistički časopisi vazda bili časopisi koji su bili otvoreni *za sve dobre radove* bilo članova kolegijuma, bilo magistara nauka, pa i starijih studenata i apsolenata i svih onih naših samoukih „Vukova“, koji su u mnogočemu zadužili naš jezik i nauku našeg jezika više nego neki (zli jezici će reći i: mnogi) izabrani naučni radnici. Da li zaista ima nekog ko je bio pomislio da će sistem bodovanja koji, kako smo videli, utvrđuje da rad u svakom časopisu u zavisnosti od kategorije „donosi“ jedan, dva, tri ili četiri boda, da će takav sistem u

časopisima koji nose najviše bodova odn. četiri boda zavlada i uzus da se primaju samo najbolji radovi, a da će oni „lošiji“ radovi kao niz ivice neke oštre piramide, na kojoj gore pri vrhu ima najmanje mesta, sami od sebe popadati na stranice „nižih“ časopisa koji nose tri, dva ili jedan bod? Jedina sociološki relevantna posledica celog sistema bodovanja naučnog rada bila je na primeru „Južnoslovenskog filologa“ ta da je časopis *posle sto godina izlaženja* zatvoren za sve autore koji nisu završili doktorske studije. I to je od svih disciplina, da stvar bude malo i zabavna, smišljeno u disciplini čiji slavni *nestor* nema ni osnovnu školu! A pošto, kako je poznato, i kako se i dalje vidi iz kvalitetnih stranih časopisa, stepen u akademskoj karijeri nije nigde ekskluzivan kriterijum primanja radova na objavljivanje (štaviše, ljudi od struke kažu da je kriterijum „nečuven“), dok mi se ne pruži dokaz da je bilo drugačije, to zatvaranje „Južnoslovenskog filologa“ i stavljanje kriterijuma staleža na mesto kriterijuma kvaliteta i relevantnosti rada ne može se nikako drugačije objasniti nego da su članovi uredništva (koji, kako biva, po pravilu imaju visoka zvanja) rešili da *ograničen resurs časopisa koji nosi četiri boda* sačuvaju samo za sebe odn. krug starih poznanika iz generacije i uopšte „svojih“ ljudi.

Sudbina „Našeg jezika“ je još tužnija. U tom časopisu su ranije, barem u onom duhu kada je pre Drugog svetskog rata bio osnovan, objavljivani prevashodno prilozima koji su se bavili konkretnim normativnim problemima jezika, na način koji je svuda uobičajan, a to će reći često u formi kratkih priloga (3—7 strana) i bez velikog „aparata“, jer je i težište bilo u argumentativnom seciranju živih problema, a ne u sistematičnoj obradi sličnih, ali ne podjednako živih, problema. Međutim, jasno je da takav jedan časopis, sa takvom koncepcijom, koji je bio jedan od stubova kulture sprskohvatskog i srpskog književnog jezika nije mogao opstati, jer navedeni prilozima nisu mogli da se ugraju ni u jednu „kategoriju“ radova koji prema usvojenom sistemu mogu da se boduju. Otuda je „Naš jezik“ prosto transformisan u vrstu časopisa kakav je „Južnoslovenski filolog“ (reč je o časopisima koji po pravilu objavljuju velike i sistematski zaokružljene priloge) i taman je, budući da nosi manji broj poena, mogao da prihvati radove svih onih nesrećnika koji nisu ispunjavali nov formalan uslov za objavljivanje rada u „Južnoslovenskom filologu“. Najviše je, međutim, u okvirima takve „naučne politike“ izgubio ne „*Naš jezik*“ već upravo *naš jezik*, jer je ostao ne samo bez časopisa koji je bio podijum za kritičko proučavanje i podučavanje o živim jezičkim fenomenima, već je i ostao bez pisaca koji bi bili spremni da se takvim temama bave, iz prostog razloga što klasični oblik „normativističkog članka“, ako se strogo uzmu definicije pravila o vrednovanju naučnog rada, ne donosi — nijedan bod.

Iako sa svih navedenih razloga, držim da bi sistem skaliranja časopisa trebalo, barem što se tiče bodovanja radova koji se u njima objavljuju, odbaciti, ipak ne mogu da ne pomenem, da sistem baš u ovom obliku kakav je sada pruža još jedno svedočanstvo o tome do kakvih čudnih rešenja može dovesti nepoštovanje specifičnih prilika svake discipline i svakog pravca. Kategorizacija časopisa ne može da bude takva, kao da su potrebni i oprobani žanrovi u svim disciplinama isti, već mora da bude takva da živo uzima u obzir u disciplini sraslu vrednost časopisa. Kao primer do kakvih čudnih rezultata može da vodi ubeđenje o jedinstvu/istovetnosti celog naučnog rada navešću primer časopisa „Glasnik Advokatske komore Vojvodine“. Radovi objavljeni u tom časopisu donosili su, barem do sada, svega jedan bod, a razlog za to je izgleda taj što u uredništvu tog časopisa nije bilo univerzitetskih de-

latnika, pa sledstveno časopis, prema tom formalnom kriterijumu vrednovanja, nije mogao ni da pređe u višu kategoriju. A zašto bi uopšte bilo normalno i potrebno da „Glasnik te i te advokatske komore“ u uredništvu ima univerzitetske delatnike i još i strano uredništvo, ako ga već preko *sedamdeset godina*, sa puno savesnosti i slično kao što takve časopise uređuju kolegijumi advokata u svetu, uređuju vrsni advokati, po pravilu sa potvrđenim praktičnim i akademskim iskustvom? Taj časopis izlazi redovno, dvanaest puta godišnje i dostavlja se na adresu stotina advokata odn. čitalaca. „Glasnik Advokatske komore Vojvodine“ je najčitaniji pravni časopis. Po merilu „uticaja“ ili „impact“-a, upravo na način koji je karakterističan za pravnu struku, on prevazilazi nadaleko mnoge časopise koji nose više bodova od njega. Njemu prema živom interesu za relevantnost „proizvoda“ jedne nauke pripada kod nas drugo ili treće, a sa malo preterivanja bi se moglo reći i prvo mesto, a prema sistemu bodovanja naučnog rada on je na poslednjem!

3. Princip je pogrešan

Još jedna ključna, a možda i najključnija stavka tiče se načelnog odnosa prema posebnim disciplinama. Svako ko poznaje režim bodovanja, ne može se oteti utisku da je taj režim skrojen prema merama samo pojedinih naučnih disciplina. Bilo je slučajeva, i to se dobro zna, da su predstavnici nekih disciplina još pre nekoliko godina uspeli naknadno, i nesistematično, da se izbore za uvažavanje nekih posebnih odlika njihovog rada (takav je slučaj sa lingvistikom). Izvesno je da i u novom Pravilniku o postupku ima novih primera proširenja kruga žanrova, ali već iz letimičnog uvida se tačno može iščitati predstavnici kojih disciplina i subdisciplina su bili najagilniji u — nesistematičnom — zastupanju svojih interesa i žanrova. Inače, recimo, ja ne znam kako bi se moglo objasniti da je predviđeno bodovanje za pripremu „strateških dokumenata nacionalnog ili supra-nacionalnog nivoa naručenih od odgovarajućeg organa javnih vlasti“ (novi *Pravilnik o postupku*, treći prilog), a da se naprimer mukotrpan i klasičan, često i opravdano višegodišnji rad u zakonodavnoj komisiji niti pominje niti boduje kao važan naučni doprinos takođe „javnoj politici“. Reč je dakle o skupu *lex specialis*-a, gde je načelno tačno da su kriterijumi nastali tako da je nekoliko naučnika, poglavito iz oblasti prirodnih nauka, medicine i sociologije mislilo da sve discipline rade po kriterijumima njihove nauke, čime su ponovili grešku poznatih pravnika-racionalista, kojima se činilo da su oni kriterijumi koji su za njih uobičajni i koji upravo prema odlikama njihovih disciplina imaju najviše smisla, sigurno ujedno najbolji i za sve druge discipline. Drugačije se na primer u pogledu pravne nauke — ostavljam sada novi *Pravilnik o postupku* kratko po strani — nikako ne bi moglo objasniti da se godinama ne boduju za nju specifični, pravni žanrovi kao što je sistematično objavljivanje sudske prakse ili pisanje (zbog mnogo čega vrlo zahtevnih) komentara i kritika sudskih odluka. Pa ni komentari zakona, koji u celom pravnom svetu uzimaju najviše posla i zahtevaju najpomniji naučni rad, ne boduju se čak ni posebno, a kamoli u skladu sa trudom koji zahtevaju. Pravilo po kome se svaka monografija vrednuje, pod uslovom da ima 80 strana (ranije je bilo 50 strana), *isto*, bez obzira da li ima 80 ili 480 strana, jasno je da potiče iz onih disciplina gde se za jednu „monografiju“ vezuje jedna mala tema ili demonstracija i gde je trud sveden na par strana, dok su sve ostale strane dodaci, konteksti, materijali i digresije i gde je čak i sumnjičavo kada neko pređe 50 strana.

Ali za većinu drugih disciplina, koje očito prilikom rezanja tog pravila nisu došle do reči, to pravilo je potpuno besmisleno i prema strogim pravilima pravne nauke moralo bi se uzeti da u pogledu klasičnih pravnih, medijavističkih, lingvističkih itd. knjiga u pravilnicima o bodovanju *postoji pravna praznina*, a ne da potpadaju pod odredbu koja se očito na njih ne odnosi. Slične primedbe važe i za mnoge druge discipline i njihove žanrove. Ko uzme, kao u zlatno doba naše nauke, i objavi prepis nekog napisa na kamenu iz oltara neke crkve, koji bi mogao biti i najstariji spomenik starosprske pismenosti, neće za taj prepis, kada ga objavi u časopisu, uzimimo na dve strane — dobiti nijedan bod u sadašnjem sistemu vrednovanja. Pa, uostalom, isto važi i bez tog nacionalnog sentimenta: može neki naš istraživač da nađe na nekoj iskopini delove originalnih rimskih „Dvanaest tablica“ ili najstarije jevanđelje. Taj naš istraživač koji požuri da savesno uradi prepis, možda i prevod na engleski jezik, i to objavi u nekom od časopisa, neće za to „javljanje“ i vrhunski naučni trud, ako se strogo čitaju pravila i ne ispuni neki od uslova koje su donosioci pravila zamislili da su za neki zamišljeni naučni rad u vremenskom vakumu bitni („kritički komentar“), prema sistemu bodovanja — dobiti ništa. Jer, razume se, takav žanr, četiri reda prepisa nekog skoro nečitljivog teksta, takav žanr ne postoji u fizici, medicini ili sociologiji, gde se, da se zadržim kod poslednje discipline, najčešće sve posmatra kao „originalni“ ili „pregledni naučni rad“ ili „prikaz“. I iz drugih pojedinosti, kao što je, već pomenut, obim „monografija“ ili odnos prema „apstraktima“, „konferencijama“, „pozivima“ i koautorskim radovima, dalje iz definicije „naučnog časopisa“, jasno se vidi da su autori pravila našeg sistema bodovanja pred sobom imali samo neke njima, iz iskustva njihove naučne discipline, poznate situacije. Srasle uzuse, živa merila kvaliteta, posebne žanrove drugih disciplina ne samo da nisu znali nego kao da su bili u ubeđenju da upravo sve discipline sadrže (ili ako hoće dobro da rade treba da sadrže) iste žanrove, obrade i kriterijume kao njihove. Lingvisti su se kod nas tek naknadno, i sa dosta truda, izborili da se kao naučni rad u obzir uzima obrada i pisanje komplikovanih opisnih, etimoloških ili drugih rečničkih odrednica ili rad na kartama u izradi međunarodnih jezičkih atlasa. Da nije bilo te posebne borbe, silni napisani i za našu kulturu vrlo važni rečnici, ne bi se više nadalje pisali (jer se taj rad nikome ne bi pri vrednovanju računao), baš onako kao što od kada postoji kvantitativno vrednovanje naučnog rada nije napisano sve zajedno dve kritike neke sudske odluke. Zakonodavac i Ministarstvo koji, kako Ustav nalaže, „podstiču i pomažu“ razvoj nauke, treba da pokažu interesovanje i za razna izobličenja, gašenje dobrih i oprobanih „praksi“ do kojih je došlo samo zato što pravilnici nisu sačinjavani po meri nauke i posebnih disciplina, već prema pogrešnoj i površnoj predstavi o nauci kao „jedinstvenom fenomenu“ kojim se može pravilima menadžmenta, odzogo sa — manje ili više — jedinstvenim sistemom pravila upravljati.

Čini se da navedeni problem ostaje i ako se uzmu u obzir sada osnaženi i delom uvaženi zahtevi, da se posebno pristupa tzv. „prirodnim“ i tzv. „društvenim“ naukama. Nisu pojedine nauke izvedene iz pojma „prirodnih“ i „društvenih“ nauka, već je, obrnuto, svaka „nauka“ disciplina koja je za sebe srasla, koja ima svoje posebne, smislene obzire, oprobane načine objavljivanja rezultata, čitaoc sa posebnim navikama, merila prestiža i pokazatelje truda, način obrade tema i edukacije. Pojmovi kao što su „prirodne“ i „društvene nauke“ nisu pretpostavljeni naukama, već su obrnuto samo krhke misaone konstrukcije kojima se radi preglednosti raznorazne discipline, koje su se uobličile najpre prema svom predmetu, toku društvenog

života i interesovanjima, svrstavaju preglednosti radi u dve („prirodne“ i „društvene nauke“), tri („science“, „social science“, „arts and humanities“), pet („prirodne nauke“, „tehničke nauke“, „društvene nauke“, „medicina“, „humanističke nauke“) itd. grupa. Država, koja kako kaže Ustav, ima obavezu da poštuje „naučnu slobodu“ i da „pomaže i podstiče“ nauku, mora dakle napraviti sistem koji će uvažiti poseban život svake discipline, pa i svakog pravca. Da bi se taj problem razrešio nije dovoljno da se usvoji zahtev, koji se u međuvremenu iskristalisao, da tzv. „društvene nauke“ (ili „društvene nauke“ i „humanističke nauke“) dobiju radikalno drugačiji tretman od „prirodnih nauka“. Ne radi se o tome da jedan opšti ali prazan pojam, kakav je pojam „nauke“, bude zamenjen sa jednim manje opštijim i praznijim pojmom, kakav je pojam „društvenih nauka“, već se radi o tome da zakonodavac i ministarstva imaju ustavnu obavezu da poštuju naučnu slobodu i, kako kaže Ustav u čl. 73, podstičući i pomažući razvoj nauke, uvažavaju sve one posebnosti i karakteristike pojedinačnih naučnih pravaca i disciplina koji upravo u konkretnim disciplinama sami za sebe dovoljno govore o privrženosti istraživača, kvalitetu radova i „uticaju“ naučnog rada. Ceo sistem vrednovanja koji već nekoliko godina imamo, je utemeljen na pogrešnoj pretpostavci da je naučni rad nekakva jedinstvena delatnost, koja nevezano za predmet i disciplinu, uvek poznaje i zahteva istovetne oblike publikacija i istovetan pristup prema objavljenim radovima (posebnosti su uvažavane naknadno i nesistematično). I da postoje i samo treba da se pronađu jedinstveni pokazatelji kvaliteta. Na mesto te pogrešne pretpostavke ne treba staviti novu pogrešnu pretpostavku, naime da su „društvene nauke“ (isto važi i za „humanističke nauke“) neki jedinstven fenomen koji se isto može vrednovati, već valja promeniti *metod* i pravilnike vrednovanja naučnog rada napisati tako da se mogu koristiti kao merilo uspeha u živim disciplinama onako kako su te discipline u međunarodnoj naučnoj zajednici i posebno kod nas srasle kao discipline sa samostalnom dinamikom, samostalnim oblicima saopštavanja naučnog rada, samostalnim uzusima diskusije i kritike, samostalnim merilima truda i izvrsnosti, samostalnim odnosom prema mladim istraživačima itd.

Interesovanje države za nauku i naučni rad nije fenomen koji se nalazi u „pravno neutralnom prostoru“ u kome država odn. zakonodavac i organi izvršne vlasti prema nauci i nekim njenim podoblicima mogu po volji i trenutnom raspoloženju da zauzmu bilo kakav stav i odnos. U evropskoj ustavnoj tradiciji odlično se zna koja je vrednost i sadržaj „naučne slobode“ u ustavnim tekstovima. U toj stvari, da bome, ne postoji samo jedno ispravno rešenje, ali svako rešenje mora biti u skladu sa Ustavom, pa otuda i pravilnici koji ne konkretizuju izričita ustavna stanovišta i obaveze valja da budu i predmet interesovanja ustavnih sudova. Država nema sada samo obavezu, već i zadatak, da sistem koji se pokazao kao nepraktibilan i povrh svega i po samu dinamiku naše nauke i po njen internacionalni uticaj „štetan“ zameni sa nečim ne „popravljenim“, već drugačijim i boljim. Ako treba i mora da se zadrži kvantifikovano vrednovanje naučnog rada, onda to vrednovanje odn. kvantifikacija mora biti vezana za racionalne kriterijume i prema meri pojedinačnih disciplina i pravaca. U pravnoj državi ili će se svakom dati po konj ili nikom, ali ne može se nekom davati konj, nekom magarac i pravilnici pisati tako da povlašćuju danas samo fizičare i sociologe, sutra samo možda pravnike i defektologe itd. Cela ta vesela priča o raznim listama, ma kako bila skladna u marketinškom nastupu proizvođača listi, naštetila je enormno velikom broju naših disciplina i to, što je

paradoks, upravo onim disciplinama koje su se, budući da su vezane za knjige i analitički rad a ne za skupe projekte i laboratorije, u dvovekovnoj istoriji naše nauke najviše po internacionalnom prisustvu isticale.

U svakom slučaju, ako se već propisi i pravila menjaju, onda mislim da većina naučne zajednice ima pravo kada zahteva da se promene i neke suštinske stvari. Sadašnji režim vrednovanja naučnog rada je iz ugla pravne države nesnosan, zato što je klasičan upravni rad, u kome pojedinac u skladu sa načelima opšteg upravnog postupka ima zaštićen status stranke, na neprihvatljiv način pomešan sa drugim elementima i prikriven u sekvencama postupka izbora u zvanje i postupka odobravanja i ocene projekata — u hibridnim postupcima u kojima nije baš do krajnjeg potrebnog stepena jasno u kojoj meri je naučni radnik čiji se rad ocenjuje stranka, a u kojoj meri zaposleni „službenik“ ili „mandatar“ istraživačkog rada čiji rad uprava bez specifičnih prava zagwarantovanih priznatim načelima upravnog postupka proverava i ocenjuje na sličan način na koji proverava interne učinke svojih službi. **Zato držim da bi glavni opravdani zahtev naučnih delatnika u Srbiji u ovom trenutku morao biti da se postupak ocene radova (odn. naučnog rada) odvoji od procedura u kojima se radovi odn. dovoljan broj bodova uzimaju samo kao polazišni činjenični osnov za izbor ili odobravanja projekta.** Jedino sa stanovišta načela upravnog postupka i pravne strukture države prihvatljivo rešenje bilo bi, kako se čini, da se za svako zainteresovano lice (naučnog radnika), nezvezano za trenutni radni status i tok projekata, uvedu kartoni. U takvom sistemu svaki rad bi se imao prijaviti po objavljivanju (odn. izvršenju određene relevantne delatnosti) i uprava bi neposredno imala obavezu da u kratkom rešenju utvrdi broj bodova koji rad nosi. Nezadovoljnoj stranci moralo bi stajati na raspolaganju pravo žalbe, a na samu žalbu se ne bi smelo gledati kao na neku vrstu nepoštavanja i uvrede, već kao na uobičajan korak u upravnom radu za postizanje kvalitetnih i pravičnih rešenja.⁷

Moguće pogodnosti takvog sistema bi bile sledeće: (1) po isteku roka za žalbu ili okončanju postupka po žalbi, ocena rada/konkretnog naučnog doprinosa bi postajala konačna. (2) Prilikom izbora u zvanje ili konkurisanja za projekte i u drugim relevantnim situacijama gledao bi se — uz druge kriterijume — „karton“ odn. već praktično gotov zbir konačnih ocena u smislu prve tačke. Ne bi bilo ni potrebe ni mesta da se u samom postupku „nateže“ i „dogovara“ oko neke kategorije i nekog broja bodova, već bi broj bodova svakom kandidatu po „kartonu“ bio zagwarantovan. (3) Na taj način bi se moglo u živom dogovoru sa službom Ministarstva unapred, i pre štampanja, potvrditi koliko će rad u nekom zborniku, pod uslovom da su kriterijumi iz prethodne prijave ispunjeni, nositi. Time bi se transparentno i jednako odredio broj bodova, jer se do sada dešavalo da svako po nekoj svojoj oceni jedan te isti zbornik odn. rad u zborniku prijavljuje u drugoj kategoriji. (4) Naveden sistem bi omogućio Ministarstvu i da vodi uredan „bilten“ u kome bi u obliku „osnovnih sentenci“ mogle biti objavljivane izvršene ocene knjiga, članaka, zbornika i drugih doprinosa. To bi doprinelo transparentnosti bodovanja, ali i omogućilo svim zainteresovanima određenu prognozu u pogledu tek planiranih izdavačkih poduhvata i radova. Transparentnost je naročito bitna ako se dopusti, kao što je ja mislim nužno, da u naročitim prilikama nadležna služba Ministarstva korišćenjem slobodne ocene uvaži neki žanr ili doprinos na koji se prilikom uređenja pravilnika nije mislilo ili koji prosto spada u pojmovno nepregledne specifičnosti konkretnog naučnog rada (već iz same logike pravila proističe da će žanrova i oblika naučnog rada uvek

biti više nego pravila). To je od prilike onaj aspekt za koji Bogišić — vrlo skromno i eufemistički — kaže: Za rijedak slučaj, nije pravilo uvijek gotovo. Što pak znači da se ima rešavati kako je pravo i umesno, a ne kao da slučaj ne postoji.⁸ (5) Konačno, valja reći i da bi pomenuti „bilten“ mogao biti i „deblji“, u kom slučaju bi se u njemu objavljivali sažeci članaka autora koji su svoje radove podvrgli oceni Ministarstva i tako na jednom mestu zaista video učinak nauke. Izgleda da tako neko rešenje u elektronskom obliku već postoji u Hrvatskoj. Na taj način mogla bi se i preduprediti rđava praksa da se u pravilnicima zahteva od samih časopisa da imaju određene elemente kao što su sažeci ili uputstvo za autore ili da se pravilima ograničavaju i određuju naslovi časopisa (vid. *Nacrt Pravilnika o rangiranju*, prvi prilog⁹). Časopisi treba da izlaze prema svom običaju, a u biltenu bi moglo biti dovoljno mesta za uniformne ključne reči i apstrakte. To bi od prilike bio osnovni princip podele na *nauku*, koja je slobodna, i *upravni rad*, koji je ocenjuje.

4. Kraj

Možda je i najbolje što smo do sada imali baš ovakav sistem kakav je na snazi, što smo na praktičnim primerima i strukturalnim nepravdama mogli da osetimo i naučimo da, što ono opet naš najveći pravnik Bogišić kaže, da se ni danas noge ne mogu rezati prema cipeli, već da se samo cipele mogu rezati prema nozi. Ja mislim da je ideja, koja je bila u osnovi velike reforme naučne delatnosti svih ovih godina ispravna: našoj nauci trebaju cipele da hoda brže i bolje i u tom smislu dobro je da postoji sistem višeslojne evaluacije. Puno je već dakle urađeno samom činjenicom što je ta ideja oživela i puno je iskrenog truda već uloženo da se ona prihvati. Sad je samo vreme da se pređe na realističnu fazu i da se na cipele ne gleda kao na jednoobraznu ideju, već da se prave i kupuju prema nozi. U tom smislu u novom *Pravilniku o postupku* je već što-šta već učinjeno, ali čini mi se da su opravdana mišljenja iz naučne zajednice koja i dalje podvlače da ipak ne treba svi da nose i da imaju iste cipele, i da treba, i pre nego što se cipele kupe, dobro gledati na oblik, broj i karakteristike staza i i stopala.

SUMMARY. — RESEARCH POLICY AND EVALUATION: THE FAILING OF THE STATE TO PROVIDE AND SUPPORT A RATIONAL CHOICE.

There is a considerable lack of rational choice in Serbian research funding and research evaluation policy that was introduced during the last decade and which principles were meant to be applied even with a more consequence in new rules on evaluation (as drafted in 2016). While lacking a teleological perspective, old forms of science and research administration and institutionalization are “taken for granted” and randomly combined with diverse associations and paths of development which are not able to provide a suitable working framework for all of disciplines that are traditionally put under the academic cover of European designates like the “*Wissenschaft*” or Serbo-Croatian “*nauka*”. A particularly high value which some science and research rating data enjoys as a privilege in different sets of state’s rules may be explained as a consequence of deficiencies in the decision-making process which tends to favor only few research disciplines. But there seems also to exist a remarkable custom of understanding the corporative ranking data in way as if it was an old fashioned data summary produced by the state-run institutions without any special

— economical or contractual — interest in selection (as it was the case in late Yugoslavia). Regarding the type of the local political process there is a suspicion that high prestige with which some indexing data are labeled might also have been induced by the intention to indirectly provide more subscriptions for the very data sources which enjoy the privilege.

The analysis shows *exempli causa* the unlucky situation which Serbian legal scholars are faced with if they desire to work and obtain “evaluation points” within the prescribed evaluation system. While it is the common opinion within the policy making process that the journal lists privileged by the evaluation system contain “all superb” journals of “all the disciplines”, the analysis shows that the system relies on the data that doesn’t include many most prestigious European law journals. There are hardly any German juridical journals listed, although — as in case of more than a few — they represent world class periodicals admired not only in Europe that cover not only jurisprudence, but the criminology, history, sociology of law, political philosophy etc. as well. An another example of leading Serbian linguistic journals shows that the lack of evaluation of “good” and “bad” practices which arose prior the new system was introduced has induced a set of quality declines.

Finally, it is to be considered in which way inherited institutional framework, combined with new concepts, fails to provide respect for constitutional privileges of research (free research guarantee; obligatory support by the state) and researchers whose legal rights as employees are undermined. The system doesn’t provide a clear orientation on the question if the evaluation of the researcher’s accomplishments and his career advancing are to be handled as an administrative cause (with all usual guarantees demanded by the rule of law) or as an intern employee evaluation (which would stress different set of rights). The paper suggests a model which would introduce a strict distinction between those two aspects (administration of evaluation; career advancement), providing more transparency, rule of law and respect for the research guarantees and proved good practices.

Keywords: research, research evaluation; scientometrics, administration, constitutional guarantees (freedom of research), rational policy making.

¹ Nota bene: Zvanični je naziv ovog dokumenta „Predlog Pravilnika o kategorizaciji i rangiranju naučnih časopisa“, ali je ipak u tehničkom smislu reč o *nacrtu*, kako i stoji na sajtu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

² „Bauk amerikanizma“ od M. Lakićevića, 29. februara 2016. (pescanik.net/bauk-amerikanizma); „Nekompetentno i uvredljivo“ od V. Miletić, istog dana (pescanik.net/nekompentno-i-uvredljivo); „Nacionalna nauka“ od D. Ilića, 1. marta (pescanik.net/nacionalna-nauka); „Careful with that axe, Eugene“ od A. Boškovića, 4. marta (pescanik.net/careful-with-that-axe-eugene); „Mnogo buke oko malo nauke“ od M. Lakićevića, 5. marta (pescanik.net/mnogo-buke-okomalo-nauke); „Nekoliko crtica o amaterskom Pravilniku“ od A. Stevića, istog dana (pescanik.net/nekolikocrtica-o-amaterskom-pravilniku). N. Radosavljević: „Da li ministarstvo potcenjuje institute“, u *Politici*, 10. marta (www.politika.rs/sr/clanak/350778/Pogledi/Da-li-ministarstvo-potcenjuje-institute).

³ Peticija istraživača iz oblasti društveno-humanističkih nauka, www.peticije24.com/peticija_istraivaa_iz_oblasti_drutveno-humanistickih_nauka [goo.gl/KGOKyd].

⁴ Otuda valja i reći: definicija naučnog časopisa u drugom prilogu *Nacrta Pravilnika o rangiranju* je neodrživa („Naučni časopis je časopis koji objavljuje rezultate naučnoistraživačkog rada“), osim ako se pod „rezultatima naučnoistraživačkog rada“ ne shvati sve što naučnici napišu. Naučni časopis je pre svega publicističko središte jedne discipline, pravca ili tematskog usmerenja, koji ako je uspešan i zanimljiv (što je uslov čitanosti), donosi i vesti o konferencijama, pozive, nekrologe, prikaze, i povrh svega — ciljanim uredničkim radom i nastojanjem autora članaka da se nadovežu na aktuelno i problematično oblikuje diskurse u disciplini od godine do godine ili od me-

- seca do meseca, odn. od broja do broja [vid. o tome i prilog Kostorza u zborniku]. Već se po sebi razume da definicijama časopisa nije mesto ni u jednom zakonu i pravilniku. Definisanjem *pojedinih odlika*, zakonodavac uvek može odrediti za *njega relevantne* naučne časopise, ali ne definiše apstraktno, „ontološki“ šta je „naučni časopis“, jer to ne spada u motehnički posao i zadatke njegovog rada.
- 5 Nota bene: Interesantno je da se veliki broj poena prema sistemu bodovanja može dobiti za radove koji su objavljeni u američkim studentskim časopisima, dok se kod nas, ako se strogo čitaju pravila, časopisi koje uređuju studenti uopšte ne mogu bodovati. Predviđeno je, naime, da urednik časopisa mora imati naučno odn. nastavno zvanje. Iz toga se najbolje vidi da smisao TR liste i drugih srodnih lista nije da ograniči različite vrste časopisa i da eventualno isključi časopise koje uređuju studenti, već da su ta posebna ograničenja nastala u našoj sredini, jer nije shvaćen pojam i značaj listi koje indeksiraju časopise (uključujući i TR listu). Isto važi i za odredbu u *Nacrtu Pravilnika o rangiranju*, Prilog 1, da izdavač može biti samo „naučnoistraživačka organizacija, naučno društvo, kao i institucija sa delatnošću od značaja za nauku u suizdavaštvu sa naučnoistraživačkom organizacijom“. To znači da prema *Nacrtu Pravilnika o rangiranju* vodeći svetski časopisi koje izdaje Springer, De Gruyter, Duncker & Humblot odn. bilo koji od privatnih izdavača, kada bi bili registrovani kao naši domaći izdavači, *ne bi mogli kod nas izdavati naučne časopise*. Zašto kod nas naučne časopise ne bi mogli da izdaju kinološki savezi, udruženja inženjera, advokatske komore, udruženja umetnika, zavičajni muzeji i arhivi, sindikati, lokalne zajednice, stručne škole, književne zadruge, zavodi za zaštitu spomenika ili životne sredine, uopšte bilo koji privatni izdavač, dok ih u inostranstvu može izdavati i stavljati na liste, koje se zatim kod nas divinizuju i cene, svako ko hoće?
- 6 Živopisan opis bibliografskih običaja u vizantologiji dala je nedavno na Pešcaniku N. Zečević, www.pescanik.net/mentor-i-ja. (I pre svega vid. prilog Zečevićeve u ovom zborniku).
- 7 Razna iskustva su upečatljivo pokazala da donosioci odluka koji nisu pravnici ne shvataju karakter pravnih postupaka u kojima odlučuju. Naročito je problematičan upravo odnos prema žalbi i upravnom sporu koji se ne shvataju, kako jeste, kao nužne stanice za pronalaženje dobrih i umesnih rešenja, već kao opadanje upravnog rada. U trajnoj će uspomeni pravnika ostati slučaj laika u osnovanoj Republičkoj radiodifuznoj agenciji koji su mislili da se protiv njihovih rešenja ne može voditi upravni spor.
- 8 Nota bene: Uprava koja zamišlja da su žalbe „uvrede“, da se njen rad sastoji iz prostog objektivnog „supsumiranja“ predočenih činjenica pod „jasne“ odredbe zakona i pravilnika (i da je otuda lako „bezgrešno raditi“), spada, istorijski gledano, u pojave karakteristične za 18. vek. Ni u jednoj sferi upravnog rada ne postoji aksiom da uprava bezgrešno radi, niti se uopšte u ovom pitanju radi o pojmu „greške“ i pojmu „pogrešnog“ ili „ispravnog rada“. I opšti upravni postupak i posebni upravni postupci u svakoj su pravnoj državi uređeni tako da se kao logičko-saznajno pravilo uzima da se do kvalitetnih i ispravnih rešenja dolazi tek kroz više faza kontradiktornosti, u drugoj instanci i pred sudom, dok rešenje prve instance dobija kvalitet konačnog i pravosnažnog rešenja samo ako svi učesnici u postupku (u našem primeru naučni radnik koji podnosi zahtev za vrednovanje i priznavanje rezultata naučnog rada) priznaju doneto prvostepeno rešenje kao pravo i umesno i ne predu u više stadijume činjenične i pravne rasprave. Jer tek iz obrazloženja (a kako bi uopšte drugačije bilo?) prve instance vidi se kojim se ona živim merilima prilikom utvrđivanja činjeničnog stanja, ocene i tumačenja zakona vodila. Ta načela upravnog rada važe i u domenima koji su — makar naizgled — mnogo konkretniji, „faktičkiji“ nego ocena naučnog rada. Uzmimo samo za primer premer zemljišta i katastarizaciju. Pravni posao nije mehanička delatnost i donošenjem tobože „jasnih“ opštih pravila kod kojih se tobože samo postavlja pitanje da li jesu ili nisu primenjena (a ne kako su primenjena), ne postiže se niti kvalitetan upravni rad niti pravna sigurnost već se jedino stvara jedan „normativni set“ koji u praksi služi za formalizaciju odluka donetih na nepreglednom mnoštvu kojekakvih nesređenih kriterijuma koji se ne saopštavaju. A da među tim nesređenim i nesaopštenim kriterijuma ne bi bilo i onih irelevantnih, diskrimnatorskih, red je da se odluke makar kratko obrazlažu i prepuste kontradiktornosti daljeg postupka. „Jasna pravila“ i ignorisanje kreativnog karaktera pravnog odn. upravnog rada ne vode jednakosti i jednomojnoj primeni pravila već gomilanju nesaopštenih a suštinski pravih razloga i obzira za donošenje odluke. Što zakonodavac više u svojim odredbama prikriva ocenu kao sastavni deo pravnog rada, to se u praksi više ceni i procenjuje, samo po kriterijumima koji su vanzakonski, budući da živih

zakonskih kriterijuma nema, jer zakonodavac tvrdi da je rad samo mehanički i da ocene nema. A obrnuto je: ocene uvek ima, i dobar zakonodavac donosi takva pravila koja iz kvalitete ocene „izvlače“ najveću korist. A to bi ukratko značilo da bi bilo i pravo i umesno, da postoji određena standardizacija (da se kaže recimo, svaki rad u časopisu sa X-liste načelno dobija 2 boda), ali da postoji i prostor da se u slučaju kratko i ubedljivo obrazloženog zahteva da 2 boda i za rad u nekom francuskom, ili italijanskom, ili nemačkom časopisu ako je, uzmimo, očito da je reč o vrhunskom časopisu i reperu neke discipline koji nije ni na jednoj ili nije na pomenutoj X-listi i ako je rad zaista kvalitetan. Prvu odluku mogla bi u tom slučaju donositi služba Ministarstva, koja bi po potrebi pribavljala i eksterne recenzije ili mišljenja doajena o važnosti stranog časopisa

kao mala „veštačenja“; odluku po žalbi mogli bi donositi naučni kolegijumi, a u svim stadijumima postupka valjalo bi da važi da dostizanje solidnog stepena naučne produktivnosti nije nešto što se postiže postavljanjem spleta Euristijevih neizvršivih zadataka u pravilnicima i strogim manirom uprave, već rutinska delatnost naučnih radnika, prema kojoj u upravnom postupku treba pokazati rutinu odobravanja tamo gde naučni rad očito odgovara oprobanim naučnim uzusima i vanredne provere i negodovanje tamo gde postoji sumnja da nešto ne štima.

- ⁹ Jedan od najinteresantnijih pravnih časopisa izlazi pod nazivom „Myops“. Biće i da je naziv „Branic“ (= branilac) i bolji i interesantniji za časopis koji izdaje advokatska komora, nego da stoji „časopis za pravo“ isl.

Imenik autora

- ♦ Dr Ivana Bašić. — Etnografski institut SANU. — Ivana.Basic@ei.sanu.ac.rs.
- ♦ Mag. Luka Breneselović. — Pravni fakultet. Ludwig-Maximilians-Universität München. — Luka.Breneselovic@jura.uni-muenchen.de
- ♦ Prof. dr Vladimir Čolović. — Institut za uporedno pravo Beograd. — vlad966@hotmail.com.
- ♦ Dr Jovan Ćirić. — Sudija Ustavnog suda Srbije. — Bulevar kralja Aleksandra 15. Beograd.
- ♦ Prof. dr Peter Kostorz. — Fachhochschule Münster. — kostorz@fh-muenster.de.
- ♦ Prof. dr Ivan Kovačević. — Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. — ikovacev@f.bg.ac.rs.
- ♦ Prof. dr Živka Krnjaja. — Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. — Zivka.Krnjaja@f.bg.ac.rs.
- ♦ Docent dr Igor Martinović. — Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci. — Igor.Martinovic@pravri.hr.
- ♦ Dr Aleksandra Pavićević. — Etnografski institut SANU Beograd. — Aleksandra.Pavicevic@ei.sanu.ac.rs.
- ♦ Dr Aleksandar Pavlović. — Institut za filozofiju i društvenu teoriju. Beograd. — pavlaleks@gmail.com.
- ♦ Prof. dr Dragana Pavlović-Breneselović. — Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. — dbrenese@f.bg.ac.rs.
- ♦ Dr Aleksandar Stević. — King's College Cambridge. — as2409@cam.ac.uk, od sada: Aleksandar.Stevic@aya.yale.edu.
- ♦ Prof. dr Nada Zečević. — Royal Holloway University of London. — Nada.Zecovic@rhul.ac.uk.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
001.89(082)

ZBORNİK za percepciju naučnog rada i poznavanje
rekvizita njegove ocene. (Knj. 1) / priredili Jovan Ćirić,
Luka Breneselović. – Beograd : Institut za uporedno pravo,
2017 (Beograd : Dosije studio). – XIII, 155 str. : tabele ; 24
cm. – (Monografija / Institut za uporedno pravo ; br. 166)

Tiraž 300. – Str. VII–XIII: „Zbornik“ / Jovan Ćirić, Luka
Breneselović. – Bibliografija uz svaki rad. – Summaries.

ISBN 978-86-80186-27-6

a) Научноистраживачки рад – Вредновање – Зборници
COBISS.SR-ID 251510028

ISBN 978-86-80186-27-6

